

Marcela Ondeková, Zuzana Očenášová

ČO STE CHCELI VEDIETĽ O RODE A NEMALI STE SA KOHO OPÝTAŤ

Príručka pre
rozvojovú prax

ČO STE CHCELI VEDIETĚ O RODE A NEMALI STE SA KOHO OPÝTAĚ

Prírurka pre rozvojovú prax

©

Marcela Ondeková

Zuzana Oĉenšov

Asistentka projektu:

Soňa Špnyiov

Vydala Nadácia Pontis, Bratislava 2012

Vydanie 1.

Všetky práva vyhraden.

ISBN 978-80-968229-8-0

Tto publikácia vznikla v rámci projektu Knowledge Makes Change!, ktor podporuje Európska nia.
Názory autorov uveden v publikácii nemusia odrzať oficiln názory Európskej nie.

Obsah

Kým začneme.....	4
ČASŤ I.	
Kapitola 1 Po čom ženy (a muži) túžia	10
Kapitola 2 Ako sa nestratiť v preklade	28
Kapitola 3 Nielen sedem	51
Vzdelanie	52
Práca	63
Zdravie	73
Spravodlivosť.....	83
Klimatická zmena	94
Sexuálna orientácia	99
Šport	105
ČASŤ II.	
Kapitola 4 Skutočný svet (Empirická štúdia o rodovej rovnosti v slovenskej rozvojovej spolupráci)	114
Kapitola 5 Návrat do (možnej) budúcnosti	130
Pár slov na záver	150
PRÍLOHY	
Stratégia presadzovania rodovej rovnosti	154
Prípadová štúdia o tom, ako sa pozeráť na projekt z rodového hľadiska	157
Vybrané metódy prieskumu potrieb, monitoringu a evalvácie	160
Zoznam inštitúcií	162
Bibliografia	165
Index	174
O autorkách	178

Kým začneme...

Niekoľko by sa mohol spýtať, načo plytvať energiou na knihu o téme, o ktorú, zdá sa, nie je záujem. Môžeme sa však opýtať aj naopak, prečo ten záujem nie je.

Záujem slovenskej verejnosti o problematiku rozvojových krajín a filantropiu s ňou spojenú sa u nás objavil pomerne nedávno. Na slovenských vysokých školách sa rozvojové štúdiá dodnes nevyučujú ako samostatný študijný odbor. Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS) bola založená až v roku 2007, čo je relatívne neskoro v porovnaní s jej známejšími sestrami v Kanade (CIDA), Veľkej Británii (DFID) či Švédsku (SIDA), ktoré majú dlhoročnú históriu. Samotný pojem „rozvoj“, ktorý sme do slovenčiny zaviedli z anglického *development*, znie pomerne vágne. Nenaznačuje, že ide o rozvoj mimo hraníc Slovenska, ani to, čo je jeho cieľom. V chápaní širokej verejnosti sa často spája s charitatívnou činnosťou, u štátnych úradníkov zasa s obchodnými príležitosťami pre slovenských podnikateľov. Vzhľadom na krátku históriu rozvojového sektora u nás je preto pochopiteľné, že otázkam rodovej rovnosti v rozvojovej práci sa venovala iba okrajová pozornosť. Podobne ako pojem „rozvoj“, pomerne cudzo a nejasne znie aj pojem „rod“ či spojenie „rodová rovnosť“. Vysvetliť dôležitosť prepojenia dvoch nejasných pojmov – nielen v teoretickej, ale aj v praktickej rovine –, je preto neľahká úloha. Napriek tomu sme sa o to v tejto publikácii pokúsili. Naším zámerom bolo tému rodu a rozvojovej spolupráce „poľudštit“, preložiť ju do konkrétnych problémov a zároveň ju priblížiť k slovenskej realite. Nenáročný štýl publikácie sme zvolili zámerne. Venovali sme sa síce závažným témam, no chceli sme o nich hovoriť neakademickým jazykom, ktorý bude zrozumiteľný aj pre tie a tých, ktorí sa s témou stretávajú po prvýkrát.

K napísaniu publikácie nás viedlo viacero dôvodov. Hlavným impulzom bol už spomínaný malý záujem o presadzovanie rodovej rovnosti v rozvojovej práci na Slovensku. Na rozdiel od skúsenejších zahraničných partnerov, nemá žiadna slovenská rozvojová organizácia v súčasnosti vypracovanú rodovú stratégiu. Problémom však nie je „samovoľný“ nezáujem o túto tému. Podľa našich zistení, nezáujem pramení predovšetkým v nepochopení, o čo v tejto oblasti skutočne ide a prečo by sme sa jej vôbec mali venovať. Aj tí informovanejší hovoria o uplatňovaní rodovej rovnosti v rozvoji ako o „luxuse“, ktorý si mladý rozvojový sektor u nás nemôže dovoliť. Riešime predsa plno iných, zdanlivo dôležitejších tém s cieľom profesionalizovať rozvojový sektor na Slovensku. Navyše, štýl rodových tréningov a manuálov o rodovej rovnosti pre rozvojových pracovníkov, s ktorými sme sa v našej praxi stretli, je často príliš technokratický a nezaujímavý. Málo atraktívna forma problematiky rodovej rovnosti v rozvoji, prezentovaná ako akési technické cvičenie, často nedokáže povzbudiť k osobnej angažovanosti za jej presadzovanie v praxi. Zmeniť svet k lepšiemu nie je možné podľa nejakého návodu, bez motivácie a osobného nasadenia.

Súčasný skeptický postoj k rodovým témam u nás je pochopiteľný. Napriek tomu je dnes rodová rovnosť jedným z kľúčových cieľov rozvoja. Odkazujú na ňu politiky všetkých významnejších donorov a rozvojovo zameraných inštitúcií vo svete. O jej významnosti svedčí napríklad posilnenie agentúry OSN Ženy v štruktúre Spojených národov alebo vypracovanie najnovšej komplexnej správy o rodovej rovnosti a rozvoji Svetovou bankou *Správa o rozvoji sveta 2012. Rodová rovnosť a rozvoj*. Prepracovanú stratégiu na presadzovanie rodového hľadiska v rozvoji má aj Európska únia ako jeden z kľúčových rozvojových donorov vo svete. Rodovú rovnosť v našej rozvojovej praxi však nemáme presadzovať preto, že nás k tomu zaväzuje „Brusel“ či iný donor, ale preto, že chceme robiť našu prácu profesionálne a so skutočným dopadom na ľudí v krajinách nášho pôsobenia. Bez zohľadňovania rodového hľadiska nemôže byť naša práca efektívna. Preto rodovú rovnosť nemôžeme odkladať „na zajtra“.

V našej publikácii sme vychádzali z istých obáv z problematiky rodovej rovnosti v rozvoji ako z niečoho neznámeho. Ak nám nie je jasné, prečo sa téme venovať, musíme ju najskôr dešifrovať. Prvá časť publikácie sa preto snaží o vysvetlenie toho, čo sa skrýva za rodovou rovnosťou v rozvojovej práci. Najskôr predstavujeme základné pojmy ako rod, rodová rovnosť a to, čo si pod nimi treba predstaviť. Nasledujúca kapitola približuje vývoj rozvojovej problematiky a postupné začleňovanie rodového hľadiska do rozvoja. Doplnili sme ju aj o pojmy, s ktorými sa v rozvojovej teórii aj praxi najčastejšie stretávame. Ako sme už naznačili, terminológia týchto oblastí sa do slovenčiny dostala z cudzích jazykov, najmä z angličtiny, a preto sa občas všetci a všetky „strácame v preklade“. V prípade, že sme potrebovali použiť termín, ktorý u nás ešte nie je zavedený, používali sme opisné formy, aby sme sa čo najviac priblížili pôvodnému významu. Pri práci s jazykom sme sa snažili aj o vedomé používanie oboch rodov, mužského aj ženského, a to najmä na miestach, na ktorých sme chceli zvýrazniť, že daná problematika sa týka žien aj mužov. Na vytváraní rodových nerovností a stereotypov sa podieľajú tak muži, ako aj ženy a aj na ich zmene by mali spolupracovať. Nejde teda iba o gramatické cvičenie, ako by sa niekedy mohlo zdať.

Prvú časť publikácie uzatvára prehľad o niektorých praktických dopadoch rodovej nerovnosti. Zamerali sme sa najmä na sektory, ktorým sa slovenské rozvojové organizácie venujú prioritne, teda na vzdelanie a zdravie. Pridali sme ďalšie dve kľúčové oblasti – prácu a spravodlivosť. Tieto štyri hlavné témy dopĺňajú informácie o troch menej viditeľných oblastiach, ktoré súvisia s rodovou rovnosťou: nová téma klimatickej zmeny, práva sexuálnych menšín a šport ako významná súčasť kultúrneho života spoločnosti. Keďže rodové nerovnosti výraznejšie postihujú ženy ako mužov, zamerali sme sa predovšetkým na situáciu žien vo svete. V stručnom zhrnutí problematiky sme sa snažili odkazovať na pomery v rôznych častiach sveta a usilovali sme sa vyhnúť prílišnému zovšeobecňovaniu o danej téme. Prirodzene, na obmedzenom priestore nie je možné spomenúť všetky relevantné informácie a ani sa im venovať do hĺbky. Naším cieľom bolo skôr poukázať na niektoré konkrétne problémy a ilustrovať nimi, ako sa rodová nerovnosť prejavuje v každodennom živote. Na konci jednotlivých tém sme preto zaradili zoznam literatúry pre všetkých, ktorí sa chcú dozvedieť viac o téme, ktorá ich zaujala.

Druhá časť publikácie sa venuje praktickej rovine využívania rodovej rovnosti v rozvojovej práci. Najskôr mapujeme súčasnú situáciu slovenských mimovládnych organizácií ako hlavných rozvojových aktérov u nás a to, ako sa venujú alebo nevenujú téme rodovej rovnosti. Táto kapitola vychádza z desiatich kvalitatívnych rozhovorov s predstaviteľmi a predstaviteľkami rozvojových organizácií. Posledná kapitola sa snaží o prepájanie predchádzajúcich častí publikácie. Poskytuje konkrétne návrhy, ako efektívnejšie a zaujímavejšie pracovať s rodovým hľadiskom v slovenskej rozvojovej praxi. Inšpiráciou pre túto časť nám boli, okrem iných, aj skúsenosti so zavádzaním rodovej stratégie do praxe dvoch organizácií – Charity Česká republika a írskej organizácie Trócaire. Tieto organizácie sme vybrali najmä preto, lebo v mnohých aspektoch majú blízko k nášmu rozvojovému prostrediu – či už svojou veľkosťou, typmi aktivít, alebo metódami práce. Chceli sme sa vyhnúť tvorbe manuálu, ktorý by bol odtrhnutý od slovenskej reality a ktorý by nebolo možné aplikovať v praxi z dôvodu nedostatku času, ľudských zdrojov či financií. Táto kapitola ponúka možnosti, ktoré vieme aj v našich limitovaných podmienkach urobiť. Niekedy ide o malé krôčiky, dôležité však je vykročiť správnym smerom.

Pri tvorbe publikácie nás viedol kritický pohľad tak na rozvojový sektor, ako aj na feminizmus, ktorý inšpiroval formovanie rodového prístupu v rozvoji. Vychádzame z princípov uplatňovania rodového hľadiska v rozvoji (gender mainstreaming), avšak s kritickým pohľadom na jeho formálnu stránku. Naša publikácia do značnej miery čerpá z postrozvojovej kritiky rozvoja (postdevelopment). Z obsahového hľadiska naše postoje ovplyvnili aj práce autorov a autoriek skúmajúcich dopady globalizácie.

V materiáloch o rozvoji často narážame na dichotómiu medzi „západom“ a „rozvojovým svetom“. Väčšinou márne hľadáme zmienku o našom stredoeurópskom regióne. Naša slabá viditeľnosť sa netýka len objemu finančných zdrojov, ale aj miery zapojenia sa do debát o charaktere rozvojovej spolupráce vo svete. Vzhľadom na našu krátku históriu rozvojovej spolupráce by bolo nerozumné, keby sme ignorovali zahraničné skúsenosti v tomto sektore a „vynachádzali koleso“. Je dobré nechať sa inšpirovať skúsenosťami a názormi zo zahraničia.

Za viac ako polstoročie vzniklo množstvo výskumných štúdií, aj vďaka ktorým dnes vieme zabrániť niektorým chybám z minulosti. Spomenuté štúdie nepochádzajú iba zo „západu“ či „severu“. Čoraz viac sa presadzujú aj odborníci a odborníčky z rozvojových krajín.

Na rozdiel od iných krajín angažujúcich sa v oblasti rozvoja, nie sme zaťažení koloniálnou minulosťou. Nesnažíme sa o reparát minulosti. Slovo „spolupráca“, ktorému dávame prednosť pred „pomocou“, znie z našich úst preda len presvedčivejšie. Našu jedinečnú skúsenosť a postavenie vo svete môžeme využiť aj v rozvojovej praxi. Naša publikácia sa snaží povzbudiť vo vytváraní vlastných názorov a návrhov na riešenie rozvojových problémov, ktoré môžu byť rovnako cenné a niekedy dokonca aj lepšie ako tie, ktoré nám ponúkajú rôzni „experti a expertky“.

Veríme, že naša publikácia pomôže prelomiť ľady a bude inšpiráciou pre postupné zavádzanie rodovej rovnosti do slovenskej rozvojovej praxe.

ČASŤ I.

Kapitola 1

PO ČOM ŽENY (A MUŽI) TÚŽIA

Ak sa chceme venovať téme rodovej rovnosti v rozvoji, je dobré pristaviť sa na začiatku pri základných pojmoch, ako sú rod, pohlavie a rodová rovnosť. Bližšie sa pozrieme aj na uplatňovanie rodového hľadiska (gender mainstreaming) ako najpopulárnejšieho a zároveň najnepochopenejšieho prístupu k dosahovaniu rodovej rovnosti. Stručne tiež predstavíme feminizmus ako teoretické a aktivistické hnutie, z ktorého agenda rodovej rovnosti vychádza. Úvodná kapitola predstavuje základný prehľad týchto tém, ktorý je potrebný na uchopenie problematiky rodovej rovnosti v rozvoji a odporúčaní, ako ju uplatňovať v praxi.

Pohlavie alebo rod

Všeobecná predstava významu pojmu „rod“ sa vzťahuje na rozdelenie ľudí na mužov a ženy. Existuje však ďalšie slovo, pohlavie, ktoré tiež určuje toto rozdelenie. Prečo používame dva pojmy a aký je medzi nimi rozdiel? Pojem „pohlavie“ (sex) sa vzťahuje na biologické znaky človeka ako reprodukčné orgány, fyziologické a morfológické danosti, teda na to, či je človek biologicky žena alebo muž. Rod (gender) označuje sociálne a kultúrne rozdiely medzi mužmi a ženami, ale aj súbor noriem a očakávaní, ktoré sú vkladané do mužských a ženských rolí a vzájomných vzťahov medzi nimi. V spojení rodová rovnosť nás teda zaujímajú skôr otázky týkajúce sa rodu než pohlavia. Očakávania a normy správania sa ovplyvňujú nielen jednotlivcov, ale aj celé fungovanie spoločnosti. U nás sa napríklad očakáva, že to bude matka, kto bude s dieťaťom na rodičovskej dovolenke. Toto presvedčenie nepriaznivo ovplyvňuje situáciu mladých žien, ktoré môžu mať problém so získaním zamestnania alebo s kariérom postupom, keďže ich zamestnávateľ podvedome ráta s tým, že na nejaké časové obdobie vypadnú z práce. Tento spoločenský úzus má však negatívny dopad aj na otcov,

ktorí sa rozhodnú pre rodičovskú dovolenku. Sú totiž vnímaní ako niečo netradičné a zamestnávateľia sa na túto situáciu pozerajú ešte menej ústretovo ako v prípade žien. Stereotypná prax teda neovplyvňuje len rodinný život, ale aj trh práce. Pre porovnanie, na Islande je rodičovská dovolenka rozdelená na tri časti, z ktorých jednu môžu čerpať len matky, druhú len otcovia a o tretej sa rozhodujú samotní rodičia. Pri takomto nastavení rodinnej politiky nie je dôvod znevýhodňovať ženy ani mužov v práci či pri rodičovských radoostiach. Jednotlivé ženské a mužské roly sa často označujú ako prirodzené, pretože vychádzajú z biológie. V skutočnosti však väčšinou nemajú s biológiou nič spoločné a sú skôr dôkazom toho, aké významy spoločnosť pripisuje biologickým rozdielom. Prekážkou v dosiahnutí rodovej rovnosti teda nie je pohlavie a biológia, ale rodové usporiadanie v spoločnosti.

Rodové roly sú kultúrnym výtvorom a ako také sa menia v čase a v priestore. Roly a normy, ktoré ich riadia, sa v rôznych spoločnostiach líšia. Asi najvypuklejším súčasným príkladom je postoj k noseniu šatky ženami – kým v niektorých moslimských spoločnostiach je šatka normou, ba priam nevyhnutnosťou, v iných kultúrach je považovaná za prežitok, symbol moslimského náboženstva alebo istý druh exotiky. Rozhodne však jej nosenie nepatrí medzi normy správania, ktoré sa od žien vyžadujú, hoci ešte v predminulom storočí to bolo aj v našej kultúre inak. Zatiaľ čo pohlavie je biologicky dané a relatívne stabilné, rod je vytvorený spoločnosťou a kultúrou. Slovo „rod“ je prekladom anglického *gender*. Rod má v slovenčine viacero významov, tento preklad sa však vzťahuje k významu určovania gramatických kategórií, teda toho, či je podstatné a prídavné meno ženského alebo mužského rodu. Toto je totiž pôvodný význam slova *gender* v angličtine a je zámerne vypožičaný z gramatiky. Neexistuje nič, čo by predurovalo, prečo sú niektoré predmety mužského či ženského rodu. Určenie rodu je čisto náhodné a založené na spoločenskej dohode a používaní.¹ Dôkazom toho je častá odlišnosť rodov jedného predmetu v rôznych jazykoch. Podobne aj atribúty ženskosti a mužskosti, ktoré spoločnosť pripisuje biologickým mužom a ženám, sú vytvorené sociálne a my sme sa ich naučili.

Rozdelenie pojmov pohlavie a rod malo veľký dosah na spoločenskovednú teóriu a na politické stratégie ženského hnutia. To, že je rod vytváraný spoločnosťou, znamená, že je možné meniť ho. Mužom a ženám dáva väčšiu slobodu v správaní sa a má aj dôležitý celospoločenský dopad. Ženy môžu zarábať rovnako ako muži, môžu rozhodovať o svojom tele, o tom, či a koľko budú mať detí, muži nemusia byť vždy tí, ktorí preberajú iniciatívu pri vzniku vzťahu či jeho posune na ďalšiu úroveň, pretože nič z toho nie je biologicky dané. Význam rodu je v tom, že ženy a muži môžu byť rozdielni vo fyzických a reprodukčných vlastnostiach, tieto rozdiely však vôbec nie sú relevantné pre vykonávanie rôznych druhov činností ani využívanie príležitostí, ktoré by sa mali ženám a mužom dostávať.²

Pojem rod sa rýchlo udomácnil a prerazil si cestu aj do akademických kruhov a politiky. Rod môže byť skúmaný na viacerých úrovniach. Je súčasťou našej identity a môžeme sa venovať tomu, ako sú mužskosť a ženskosť reprezentované navonok a akým spôsobom si ich zvnútorňujeme a praktizujeme ich v každodennom živote.³ Nikto z nás nie je ženou alebo mužom presne podľa definície a očakávaní, ale pohybujeme sa niekde „medzi“ týmito pólmi. Rod teda označuje skôr kontinuum vlastností než dve kategórie „človečiny“. Je tiež

zaujímavé sledovať, ako kategórie ženskosti a mužskosti vznikajú a čo ich určuje. Rodové rozdelenie sa vyskytuje vo všetkých oblastiach spoločnosti a sme ním ovplyvňovaní v rodine, škole, práci, v médiách či v politike. Ako byť správnou ženou alebo mužom, sa učíme už pri ružových a modrých policiach v hračkárstve, prostredníctvom viet typu „nefňukaj ako baba“ alebo „dáma sa nemá biť“ či rozdelenia pracovného vyučovania na „technické práce“ a „varenie“. Médiá nás presvedčajú o tom, že ženy majú byť štíhle, mladé a sexi, alebo neskôr starostlivé matky, ktoré vždy vedia, čo rodina potrebuje. K mužom, naopak, patrí dobré zamestnanie, vysoký plat a výkonné auto.

Spoločenské rodové rozdelenie však nie je neutrálne, ale jednotlivým charakteristikám sa pripisujú kladné alebo negatívne hodnoty. Muži sú tak často spájaní s racionalitou, ktorá je v našej spoločnosti vysoko vážená, zatiaľ čo ženy sú považované skôr za emotívne, ak nie priamo náladové. Razantný šéf je vnímaný ako prísny, ale schopný manažér. Razantná šéfka si však ľahko môže vyslúžiť charakteristiky ako mužatka alebo hysterka, a to za rovnaký typ správania sa ako schopný šéf. Spoločnosť teda nielen určuje, aká má byť správna mužkosť a ženskosť, ale zároveň im dáva aj odlišné hodnoty, ktoré sa potom často odrazia na usporiadaní spoločnosti a na tom, kto má na základe tých správnych charakteristík prístup k rozhodovaniu a k moci. „Mužské“ sa často považuje za normu, a teda za univerzálne „ľudské“. Svet práce je preto oveľa viac prispôsobený mladému výkonnému mužovi bez rodinných povinností ako žene starajúcej sa o malé dieťa. Platí to však aj naopak, spoločnosť sa oveľa viac sústreďuje na podporu materstva ako na podporu roly otca. Skúmanie rodu sa teda orientuje na odhaľovanie spoločenských procesov a významov týkajúcich sa ženskosti a mužskosti.

Zdomácnenie pojmov rod a rodová rovnosť na rôznych úrovniach však viedlo k tomu, že sa tieto termíny začali používať nesprávne alebo veľmi zjednodušene. Častým a chybným používaním slova rod je jeho stotožnenie s pojmom ženy. Hoci termín vznikol v rámci feministickej teórie a bol a je presadzovaný ženským hnutím, neznamená to, že samotný pojem zahŕňa len ženy. Rodové usporiadanie sa týka všetkých, mužov aj žien. Rod sa tiež často používa namiesto označovania pohlavia ľudí, ich rozdelenia na mužov a ženy. Pri plnom význame termínu rod sa však treba sústreďovať nielen na ženy a ženskosť alebo mužov a mužkosť, ale aj na podmienky a spoločenské štruktúry, ktoré ich určujú, spoluvytvárajú a na to, aký majú dosah na životy konkrétnych mužov a žien. Je tiež dôležité uvedomiť si, že rod nefunguje samostatne, ale spoločne s ďalšími faktormi, ako sú vek, etnicita, rasa alebo sexuálna orientácia. Spoluúčinkovanie týchto faktorov môže viesť k špecifickým a odlišným predstavám o usporiadaní rodových vzťahov a noriem, ako aj k problémom a obmedzeniam, ktoré sú s nimi spojené. Po 11. septembri boli mladí muži z moslimského prostredia automaticky spájaní s terorizmom. Išlo teda o spolupôsobenie rodu, rasy a náboženstva, ktoré malo vplyv na správanie sa okolia voči nim. Ďalším príkladom môže byť prístup žien, ktoré zažívajú násilie od svojho partnera, k poradenským službám. Pre takúto ženu je ťažké vymaniť sa z kruhu násillia a vyhľadať pomoc. Ak ide o telesne postihnutú ženu, je jej situácia ešte komplikovanejšia, keďže má obmedzené možnosti dopravy a máloktorý azylový dom poskytujúci bezpečné bývanie je vybavený bezbariérov.

Kategória rodu by teda mala poukazovať na nerovné mocenské vzťahy medzi mužmi a ženami a medzi rôznymi skupinami žien a mužov v konkrétnych kontextoch a v konkrétnom čase s cieľom pomôcť odstrániť túto nerovnosť medzi nimi. Rod môžeme definovať ako „naučený, kultúrne akceptovaný a predpisovaný spôsob správania sa a vystupovania žien a mužov, ako aj toho, ako sa majú celkovo prejavovať, historicky sa mení a má rôzne podoby – tak v rámci jednotlivých kultúr, ako aj medzi kultúrami. Je to sociálne utváraná kategória, ktorá vzniká v kontexte určitej sociálnej, kultúrnej a ekonomickej štruktúry. Odovzdáva sa a reprodukuje sa procesom sociálneho učenia v rodine, škole, prostredníctvom médií a pod. Vymedzuje odlišné postavenie žien a mužov v sociálnych a mocenských vzťahoch, ktoré nie sú dôsledkom biologických, fyziologicko-anatomických odlišností. Rod je sociálnou konštrukciou, ku ktorej sa viažu pripisované alebo očakávané sociálne roly, správanie, ale aj predsudky, stereotypy, hodnotenia a sebahodnotenia, predstavy o tom, čo je a čo nie je pre ženu alebo muža správne a vhodné“.⁴

Čo je a nie je rodová rovnosť

Ak vychádzame z definície rodu ako sociálnej kategórie, ktorá zahŕňa aj normy a očakávania ženskosti a mužskosti a ich vzťah k moci, je zrejmé, že rodová rovnosť bude niečo viac než len rovnosť príležitostí žien a mužov. Rovnaké zaobchádzanie (equal treatment), rovnosť príležitostí (equal opportunities) a rodová rovnosť (gender equality) sa často, hoci nesprávne, používajú ako synonymá. Každý termín však obsahuje trochu iné chápanie rovnosti, ktoré má vplyv na postupy a nástroje, ktoré sa použijú, a ich výsledky v praxi. Rovnaké zaobchádzanie sa zameriava na oblasť antidiskriminácie, rovnosť príležitostí na vyrovnávanie šancí a rodová rovnosť na celkovú zmenu spoločenských pomerov. Rámčujú ich tri rôzne vízie rovnosti tak, ako ich opísala Judith Squiresová.⁵ Hoci sa objavili chronologicky, v súčasnosti koexistujú a sú používané v rôznych kontextoch a rôznymi aktérmi – politikami a politikmi, aktivistkami a aktivistami, úradníčkami a úradníkmi. Ide o vízie rovnakosti (sameness), rozdielnosti (difference) a transformácie.

Rovnosť ako rovnakosť je stratégia, ktorá je historicky spojená s liberálnym feminizmom. Sústreď sa viac na podobnosti medzi ženami a mužmi než na rozdiely medzi nimi. Podľa tejto vízie sú rodové nerovnosti dôsledkom priamej a nepriamej diskriminácie a znevýhodňovania prostredníctvom predsudkov a rodových stereotypov.⁶ Politicky sa vízia rovnakosti sústreď na presadenie antidiskriminačnej legislatívy a prístupu rovnakého zaobchádzania, ktoré majú zabezpečiť rovnaký prístup k právam a príležitostiam bez ohľadu na pohlavie. S každým a každou by sa malo zaobchádzať rovnako, na základe rovnakých princípov, štandardov a noriem. Hoci táto vízia získala na politickej úrovni značnú podporu a v mnohých krajinách sa prijala antidiskriminačná legislatíva, je často kritizovaná v teórii aj praxi za to, že len utvrdzuje existujúcu situáciu namiesto toho, aby ju menila. Tým, že tento prístup ignoruje štrukturálny charakter nerovností, ktorý nezaručuje všetkým rovnaké štartovacie šance, nedokáže v praxi zabezpečiť zmenu a skutočnú rovnosť príležitostí. Napríklad, napriek tomu, že univerzita prijíma rovnako ženy aj mužov, študuje na nej len 15 % študentiek,

pretože v danej kultúre sa od dievčat očakáva, že sa vydajú a budú sa venovať rodine a domácnosti. Vzdelanie preto nie je pre ne prioritou. Hoci univerzita nepristupuje k študentkám diskriminačne, nestačí to na to, aby sa zvýšil počet žien s univerzitným vzdelaním.

Navyše, tento prístup vedie k rodovo neutrálnym opatreniam určeným zdanlivo pre všetkých alebo k formálnemu prístupu k rodovej rovnosti, ktorý sa obmedzuje na zbieranie rodovo rozdelených štatistík a na číselné pomery účasti žien a mužov. Prax však ukazuje, že antidiskriminačná legislatíva a rodovo rozdelené štatistiky sú dôležitým, avšak len prvým krokom k uplatňovaniu rodovej rovnosti. Sami osebe nevedú k zlepšeniu rovnosti príležitostí žien a mužov. Vízia rovnakosti bola v rozvoji súčasťou stratégie „ženy v rozvoji“ (viac v druhej kapitole).

Vízia rovnosti v rozdielnosti je spájaná s radikálnym feminizmom. Zdôrazňuje inakosť životných skúseností a kultúr žien a mužov v dôsledku existujúcich sociálnych podmienok.⁷ Vďaka týmto rozdielom boli ženy vyradené z verejného života a z ovplyvňovania politiky. Prístup rovnosti v rozdielnosti presadzuje vyrovnanie tohto stavu a poskytnutie kompenzácie pre ženy. Sústreďuje sa na špeciálne programy a projekty pre ženy, zaradenie rodu ako kritéria pre získanie zamestnania, kariérneho postupu alebo účasti na rozhodovaní. Kládne tiež dôraz na participáciu žien, prípadne tzv. pozitívne opatrenia (affirmative measures). Hoci je tento prístup presadzovaný mnohými ženskými aktivistkami, iné ho kritizujú za to, že politicky vízia rozdielnosti len utvrdzuje mužskosť ako normu a ženskosť a ženy stavia do pozície problému, ktorý je treba riešiť.⁸ Zjednodušene povedané, situáciu mužov netreba meniť, stačí pomôcť ženám, aby sa im vyrovnali. Takto postavený problém takisto nerieši existujúci poriadok a systém, ktoré vedú k znevýhodneniu, len vyrovnáva ich vplyv. Navyše, prístup zameraný na ženy často viedol najmä vo verejnej politike k chápaniu rodovej rovnosti ako „ženskej otázky“ a ženského problému, ktorým sa majú zaoberať predovšetkým ženské aktivistky a organizácie. Nedefinoval rovnosť ako problém, riešeniu ktorého sa má venovať celá spoločnosť. To viedlo k marginalizácii témy a prístupov v politike, a tým aj k nízkej efektívnosti opatrení. Tie síce pozitívne vplývali na konkrétne ženy, ale nemenili celkový systém. V rozvojovej praxi bola táto vízia realizovaná v rámci stratégie „ženy a rozvoj“ (viac v druhej kapitole).

Vízia dosiahnutia rovnosti prostredníctvom transformácie je spojená s medzinárodným ženským hnutím a jeho aktivitami na konci 20. storočia. Podľa nej je rodová nerovnosť spôsobená mocenským usporiadaním spoločnosti a jej odstránenie je možné dosiahnuť len celkovou zmenou spoločnosti. Prístup transformácie sa nesústreďuje výlučne na ženy, ale na podryvanie statusu mužskosti ako univerzálnej normy a na odhalenie toho, ako je rod spoločnosťou vytváraný. Deje sa tak najmä prostredníctvom neustáleho spytovania a analýzy existujúcich noriem, hodnôt a významu rodu.⁹ Stratégie a postupy, ktoré vznikli v rámci transformačného prístupu, patria k nástrojom uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreaming) – ide o rodovú analýzu (gender analysis), rodové štúdie vplyvov (gender impact assessment) alebo rodové rozpočtovanie (gender budgeting). Rodová nerovnosť je chápaná ako problém celej spoločnosti a súvisí so všetkými oblasťami života, a preto by sa

rodové hľadisko malo uplatňovať vo všetkých programoch, projektoch a politikách. Tento prístup zodpovedá v rozvojovej praxi trendu „rod a rozvoj“ (viac v druhej kapitole).

Transformačný prístup a jeho nástroje sa javia byť najefektívnejšími pri odstraňovaní rodovej nerovnosti, vyžadujú si však plné pochopenie rodovej problematiky, citlivosť a zručnosti pri využívaní nástrojov. Žiaľ, v mnohých prípadoch sa k uplatňovaniu rodového hľadiska pristupovalo len formálne a technicky, čo sa, samozrejme, prejavilo aj na nedostatočných výsledkoch. Sklamanie z nedostatočného uplatňovania rodového hľadiska viedlo aktivistky ku kritickým postojom. Poukazovali na to, že uplatňovanie rodového hľadiska slúžilo ako zámenka pre zníženie financovania ženských programov a inštitúcií. Zoficializovanie a technokratický prístup viedli k utišeniu ženských hlasov a tém, ktorým sa venovali, a v neposlednom rade fungovali pre vlády ako ospravedlnenie faktu, že sa týmto témam nevenujú.

Všetky tri vízie rodovej rovnosti majú historické, ale aj praktické opodstatnenie a úspešný boj s rodovými nerovnosťami môže nastať len ich kombináciou. Ak by sme si chceli tieto prístupy ilustrovať na príklade účasti žien v politike, prvým predpokladom je, aby ženy mohli vstupovať do politických strán a kandidovať (rovnako). Formálna možnosť však nie vždy znamená možnosti aj v praxi, keďže ženy môžu napriek tomu z rôznych dôvodov do politiky nevstupovať. Princíp rozdielnosti by sa zameriaval na motivačné programy pre ženy, aby sa politicky angažovali a kandidovali. Účasť žien môžu podporiť aj kvóty. Vo svete politiky sa však toho veľa nezmenilo a stále je prispôsobený mužom – týka sa to napríklad pracovného času, spôsobu jednania alebo aktivít, pri ktorých sa odohrávajú kuloárne rokovania. Transformačný prístup sa sústreďí práve na identifikáciu týchto štrukturálnych prekážok a snaží sa o ich zmenu.

Vízia rovnakosti je teda spájaná s prístupom rovnakého zaobchádzania a antidiskriminácie. Ako taká je základom každej snahy o rodovú rovnosť. Orientuje sa hlavne na prax a na správanie sa voči jednotlivcom, ktorí majú byť posudzovaní nie podľa pohlavia a stereotypov, ktoré sú s ním spojené, ale podľa osobných daností. Funguje na individuálnej úrovni a zodpovednosť za ňu, či už ide o aplikáciu, alebo o boj za rovnaké zaobchádzanie, je na mužoch a ženách. Dôkazom toho, že táto stratégia sama osebe nefunguje, je aj veľmi nízky počet antidiskriminačných žalôb na Slovensku. Práve tie a tí, ktorí sú znevýhodnení, majú často z rôznych dôvodov sťaženejší prístup k spravodlivosti. Je preto dôležité pozrieť sa na to, v čom sú ženy a muži odlišní, a na to, aký vplyv majú tieto rozdiely na ich životy. Slovanami kanadskej sudkyne Rosalie Abellaovej¹⁰:

„Je rozdiel medzi rovnakým zaobchádzaním s ľuďmi, ako je to v občianskom práve, a zaobchádzaním s ľuďmi ako s rovnými, ako to robíme v oblasti ľudských práv. V tom prvom prípade sa ku všetkým správame rovnako, zatiaľ čo v tom druhom sa k ľuďom správame podľa ich rozdielov.“

Ako sme uviedli vyššie, prístup založený na vízii rozdielnosti dáva prednosť špeciálnym programom a opatreniam pre ženy, prípadne pre mužov s cieľom vyrovnáť ich štartovacie pozície a príležitosti. Hoci môže priniesť veľa osohu jednotlivcom, z dlhodobého hľadiska

problém nerovností nerieši, keďže sa nevenuje príčinám, pre ktoré nerovnosti vznikli. Rozdielnosť vzniká len pri porovnávaní, ľudia sú rozdielni vždy len vo vzťahu k niekomu inému. Aby sme mohli zmeniť nerovnosti, je nutné pozrieť sa na to, ako rozdielnosť vzniká a aké praktiky k nej vedú.¹¹ A tu prichádza na scénu tretia vízia transformácie a prístupu uplatňovania rodového hľadiska. Zatiaľ čo rovnosť príležitostí je o antidiskriminácii a rovnakom prístupe a šanciach, uplatňovanie rodového hľadiska je o zmene štruktúr spoločnosti a inštitúcií tak, aby z nich mali rovnaké výhody ženy aj muži.¹² Ide teda o analyzovanie toho, čo v spoločnosti, v jednotlivých inštitúciách a praktikách, vedie k znevýhodneniu, a o ich zmenu tak, aby reflektovali rozdielnosti žien a mužov. V praxi je ideálne, ak všetky tri vízie idú ruka v ruku. Nediskrimináciu ako základný predpoklad rovnosti nasleduje uplatňovanie rodového hľadiska v kombinácii so špecifickými programami pre ženy tam, kde je to nevyhnutné na vyrovnanie šancí, napríklad vo vzdelávaní. Aj pri vytváraní týchto programov je však nutné pýtať sa, čo viedlo k znevýhodneniu v prvom rade a ako môžeme tieto znevýhodnenia trvalo odstrániť.

Uplatňovanie rodového hľadiska (gender mainstreaming)

Uplatňovanie rodového hľadiska je prístup, ktorý vzišiel zo ženského aktivizmu ako reakcia na dovtedajšie pomalé zmeny v presadzovaní rodovej rovnosti. Jeho cieľom bolo, aby sa rodová rovnosť stala záležitosťou všetkých, nielen ženských organizácií či (väčšinou) malých a podvyživených verejných inštitúcií zameraných na ženy. Rodové hľadisko sa malo stať prierezovou problematikou a uplatňovať sa vo všetkých oblastiach a politikách. Akékoľvek kroky, politiky a programy sa zároveň mali analyzovať z hľadiska ich dosahov na životy žien a mužov a na rodové vzťahy. Uplatňovanie rodového hľadiska sa ako prvé začalo používať práve v oblasti rozvojovej spolupráce v osemdesiatych rokoch minulého storočia. Od roku 1993 sa stávalo hlavnou politikou Európskej únie v oblasti rodovej rovnosti. Najskôr sa presadilo ako cieľové zadanie pri čerpaní európskych štrukturálnych fondov a od roku 1996 je zakotvené v Amsterdamskej zmluve a uplatňovanie rodového hľadiska je záväzná pre všetky členské štáty. Takisto je záväzná pri poskytovaní európskych fondov na rozvojové projekty. Na medzinárodnej úrovni sa rodová perspektíva začala uplatňovať po roku 1995, keď sa na Štvrtej svetovej konferencii žien v Pekingu dostala do tzv. *Pekinskej deklarácie a Akčnej platformy*, uplatňovanie ktorých je záväzná pre všetky členské štáty OSN (viac v druhej kapitole).

Napriek tomu, že o uplatňovaní rodového hľadiska sa hovorí už minimálne 15 rokov, v teórii aj praxi naň existujú rôzne názory. Vo všeobecnosti prevláda sklamanie z jeho využitia v praxi, keďže sa z neho až príliš často stal formálny úradnícky nástroj, ktorý nevedie k reálnym zmenám. Navyše, uplatňovanie rodového hľadiska je často odsúvané na perifériu záujmu a nie je dostatočne finančne ani ľudsky zabezpečené. V mnohých prípadoch sa naplňa obava, že ak sa rodová rovnosť má stať záležitosťou všetkých, hrozí, že sa jej nebude venovať nikto. Ďalším rizikom, ktoré sa v praxi naplňa, je, že formálne uplatňovanie rodového

hľadiska vedie k zrušeniu predchádzajúcich inštitúcií a programov zameraných na ženy alebo dochádza k ich oslabeniu a úbytku zdrojov. Odôvodňuje sa to tým, že špecializované programy a opatrenia už nie sú potrebné, keďže rodové hľadisko sa má uplatňovať vo všetkých oblastiach. Výskumy však dokazujú, že pre efektívne uplatňovanie rodového hľadiska sú špecializované inštitúcie, aktivistické organizácie a akademické centrá rodových štúdií veľmi dôležité, keďže práve to sú miesta, kde sa sústreďuje expertíza na rovnosť príležitostí žien a mužov.¹³ Ako už bolo uvedené vyššie, pre reálne odstraňovanie rodových nerovností v praxi je potrebné kombinovať všetky tri prístupy – antidiskrimináciu, špecializované opatrenia a uplatňovanie rodového hľadiska.

Medzi najčastejšie chyby pri uplatňovaní rodového hľadiska patrí to, že rodová rovnosť je stále považovaná za záležitosť žien, nie mužov. Muži sa pri uplatňovaní rodovej perspektívy venujú skôr aktivitám zameraným na propagáciu než samotnej rodovej analýze, takže sa stráca výhoda ženského aj mužského pohľadu na veci. Ďalším častým problémom je, že rodové analýzy a odporúčania vznikajú na úrovni stredného manažmentu a zriedkakedy sú podporované vedením alebo dobre vysvetlené ľuďom, ktorí opatrenia realizujú v praxi. Rodová nerovnosť sa odsúva „niekam von“, akoby nebola súčasťou samotnej organizácie, hoci je zrejme, že všetky organizácie a inštitúcie sú rodom ovplyvnené. Bez zmeny fungovania samotnej organizácie nie je možné rodové hľadisko uplatňovať v jednotlivých programoch a projektoch. Práca v organizáciách je často nastavená tak, že neposkytuje dostatok času na zbieranie dát a analýzu. Namiesto toho sa rodové hľadisko uplatňuje ako rýchly nástroj, kontrolný zoznam činností alebo súbor otázok, na ktoré sa odpovedá bez hlbšieho zamyslenia sa. Posledným chybným prístupom je tzv. *à la carte* prístup, čo je využívanie techník a nástrojov bez dostatočnej rodovej citlivosti a teoretického zázemia. Ľudia, ktorí sa rodovej perspektíve venujú, nie vždy absolvovali rodový tréning a problematiku nevedia dostatočne uchopiť.¹⁴ Efektívne uplatňovanie rodového hľadiska však môže priniesť veľa výhod – dostatočné poznanie potrieb cieľových skupín a všetkých ľudí, ktorí k nim patria, teda mužov aj žien, chlapcov aj dievčat, vedie k správne nastaveniu opatrení a aktivít tak, aby zohľadňovali túto rôznorodosť. Opatrenia v rôznych oblastiach sú potom adresnejšie a efektívnejšie. Uplatňovanie rodového hľadiska je zároveň participatívnym nástrojom, ktorý zahŕňa pohľady a názory rôznych žien a mužov, takže aj ich zainteresovanosť na aktivitách a pocit vlastníctva výsledkov sú vyššie.

Hlavným nástrojom uplatňovania rodového hľadiska je rodová analýza. Jej základom je získavanie rodovo rozdelených dát a ich analýza. Rod však nie je len o štatistických rozdieloch medzi mužmi a ženami alebo o ich počtoch, ale je chápaný ako sociálny princíp, ktorý vytvára spoločenské pomery. Nejde teda len o analýzu dopadov na ženy, ale toho, o čo naozaj ide, keď ženy a muži žijú spoločne v rodinách a komunitách, aký je ich prístup k zdrojom a príležitostiam. Ďalej sa analyzuje, ako je prístup k moci ovplyvnený rodovými rolami a akým spôsobom dopadá na rôzne skupiny žien a mužov, keďže ako vieme, nie všetky ženy a muži sú rovnakí s rovnakými potrebami. Pri rodovej analýze plánovaného opatrenia je dobré položiť si nasledujúce otázky:

- Vylučuje zámer opatrenia ženy alebo mužov?
- Vylučuje ženy alebo mužov v určitom postavení – osamelí rodičia, v určitom veku, etnickej príslušnosti, s postihnutím?
- Ako zmení opatrenie životnú situáciu týchto skupín?
- Vedie k zväčšeniu rovnosti alebo rozdielov medzi týmito skupinami?
- Posilňuje sa alebo sa odbúrava predstava o „mužskosti“ a „ženskosti“?
- Vedie opatrenie k odbúravaniu stereotypných spôsobov správania sa a rodových noriem v danej oblasti?
- Ako by mohol zámer opatrenia podporiť rôznorodosť realizácie rodových rolí?¹⁵

Pri správnom uplatňovaní rodového hľadiska sa rodové súvislosti považujú za samozrejme súčasť riešenia komplexných problémov a zohľadňujú sa už pri plánovaní. Opatrenia sa hodnotia z hľadiska ich dôsledkov pre rodové vzťahy a vyradujú sa tie, ktoré ich nemenia pozitívnym smerom.¹⁶ Rodová perspektíva je integrovaná do všetkých fáz od plánovania cez realizáciu v praxi až po hodnotenie. Uplatňovanie rodového hľadiska sa zároveň musí stať záležitosťou všetkých zainteresovaných, ktorí sa na danom programe, projekte či politike podieľajú. (Viac o konkrétnych príkladoch aplikácie uplatňovania rodového hľadiska v rozvojovej praxi v piatej kapitole.)

Hoci existuje veľa techník uplatňovania rodového hľadiska (škandinávsky 3R model, holandský EER model a pod.), vždy treba mať na pamäti, že nejde len o mechanické používanie nástrojov, ale je nutné rešpektovať konkrétnu situáciu a kontext. Jednými z najefektívnejších metód sú preto zisťovanie potrieb cieľových skupín pri použití participatívnych postupov a rodová analýza prostredníctvom diskusie.¹⁷ Práve možnosť analyzovať podmienky prostredníctvom diskusie je veľmi účinná pri uvedomovaní si asymetrických rodových vzťahov, keďže umožňuje pozrieť sa na opatrenia z rôznych uhlov a pri dostatočnej rodovej citlivosti aj odhaľovať ich zdanlivú rodovú neutrálnosť. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že vybudovanie chodníka, ktorý skrátí vzdialenosť medzi osadou a továrňou, nemá rozdielny vplyv na ženy a mužov. Ak však tento chodník prechádza cez tmavý les, v ktorom sa ženy nebudú cítiť bezpečne, je veľká pravdepodobnosť, že ho nebudú využívať napriek tomu, že by tým ušetrili čas. V konečnom dôsledku tak z neutrálneho opatrenia budú profitovať iba muži.

Uplatňovanie rodového hľadiska teda nie je nejaký hotový nástroj alebo administratívny postup, ktorý sa použije vždy a všade rovnako. Ide skôr o kontinuálny proces zisťovania, analyzovania a zmien existujúcich rodových rolí a výhod a nevýhod, ktoré sa s nimi v danom prostredí a kontexte spájajú. Možno viac než rodovo oddelené dáta si vyžaduje otvorenú myseľ, ochotu pracovať s vlastnými predsudkami a presvedčeniami, neustálu diskusiu medzi ženami a mužmi, rozhovory realizátoriek a realizátorov programov a politik s tými, pre ktorých sú určené. Je súčasne potrebné akceptovať ich rôznorodosť, a to nielen na úrovni žena – muž, ale aj v prostredí rôznych skupín medzi nimi. Dôsledné uplatňovanie rodového hľadiska vedie k efektívnejším programom a opatreniam, keďže reflektujú potreby všetkých v komunite, a k adresnejším aktivitám pre jednotlivé skupiny. Takmer všetko v spoločnosti má vplyv na rodové roly a konkrétne životy žien a mužov. Preto sa rodové hľadisko

dá uplatňovať v každej sfére, pri sociálnych, ale aj infraštruktúrnych zámeroch. Ak sa navyše realizáciou zámeru podarí narušiť či úplne zmeniť niektoré z nerovných očakávaní spojených s mužskosťou alebo ženskosťou, posilní sa celková rodová rovnosť. Je dokázané, že zvyšovanie rodovej rovnosti vedie k zvýšeniu životnej úrovne komunity a celej spoločnosti.

To slovo na F

Stereotypná predstava o feministkách je, že ide o rozhnevané ženy, ktoré neznášajú mužov, prípadne sú lesby. Hoci reálne feministky sú občas rozhnevané (kto nie je) a niektoré sú aj lesby, predstava, že neznášajú mužov, je úplne mylná. Feminizmus nie je proti mužom, je proti sexizmu, teda diskriminácii na základe pohlavia. bell hooksⁱ definuje feminizmus ako „hnutie proti sexizmu, sexistickému využívaniu a útlaku“.¹⁸ V tejto definícii je hlavným problémom sexizmus, nie muži alebo ženy, ale systém, ktorý vytvára podmienky a určuje ľuďom postavenie podľa pohlavia. Ak je problém feminizmu definovaný ako sexizmus, je zrejmé, že feministkou, ale aj feministom sa môže stať ktokoľvek, kto tiež vidí problémy v hierarchickom usporiadaní sveta a v obmedzených rodových roliach. Podobne, sexizmus nereprodukuje len muži, ale aj veľké množstvo žien, keďže v tomto systéme vyrastáme všetci a nie vždy si ho uvedomujeme. Vďaka tomu, že patriarchálny systémⁱⁱ predsa len prináša viac výhod mužom (ako skupine, nie nutne každému jednotlivcovi), bol feminizmus od jeho vzniku viac záležitosťou žien.

V súčasnosti je feminizmus rozvinutým a rozmanitým prúdom, ktorý zahŕňa veľké množstvo teoretického a vedeckého poznania z rôznych uhlov pohľadov. Feminizmus je však aj politické hnutie pôsobiace na globálnej scéne, ktoré presadzuje množstvo tém súvisiacich so ženskými právami, ale aj so zmenou spoločenského systému. Tak v teórii, ako aj v praxi je feminizmus rôznorodý a nie vždy sa všetky pohľady a názory na jednotlivé témy zhodujú. Hovorí sa preto skôr o feminizmoch než o jednom feminizme.ⁱⁱⁱ Tento stav má svoje korene vo vývoji feminizmu, v jeho postupnej otvorenosti prijímať aj iné názory a problémy žien (farebné ženy, ženy rozvojových krajín, lesby), ako aj v rôznych prostrediach, z ktorých feministické aktivistky a teoretičky vychádzali. Hoci by sa táto rôznorodosť a „nehody“ v rámci feminizmu mohli pokladať za nedostatok, sú jeho veľkým plusom. Feminizmus ako hnutie sa naučil akceptovať rozmanitosť, zahŕňať a spájať rôzne prúdy. Veď práve rozmanitosť a nehierarchické usporiadanie je to, za čo feminizmus bojuje. Je preto len správne, že on sám v sebe skrýva množstvo feminizmov.

i Autorka píše svoje meno s malými písmenami.

ii Patriarchátom sa označuje systém sociálnych praktík a moci, ktorú uplatňujú muži voči ženám. Často sa za jeho protiklad považuje matriarchát – spoločnosť, v ktorej zastávajú ústrednú rolu a morálnu autoritu ženy, najmä matky. V antropológii však prevláda názor, že skutočný matriarchát neexistuje, len matrilineárne spoločnosti, v ktorých sa rodové línie odvíjajú od žien.

iii Používame oba termíny – feminizmus, ak hovoríme o hnutí alebo myšlienkovom prúde, a feminizmy pri konkrétnych smeroch.

Feminizmus je o „slobode vybrať si vlastný osud, oslobodení od rolí určených pohlavím, oslobodení od spoločenských obmedzení, slobode plne vyjadrovať svoje názory a konať podľa nich (...) Feminizmus tvrdí, že základná hodnota ženy vychádza z toho, že je ľudskou bytosťou, a neodvodzuje sa od iných vzťahov v jej živote“.¹⁹ Hlavnými témami, ktorými sa feminizmy zaoberajú, sú násilie páchané na ženách, rovnosť žien a mužov v platenej, ale i neplatenej práci, materstvo a starostlivosť o deti a iných závislých členov rodiny, účasť žien na spravovaní vecí verejných, možnosť žien rozhodovať o svojom vlastnom tele v najširšom zmysle, teda nielen ochrana pred násilím a znásilnením, ale aj sloboda reprodukčného správania sa, dôstojnosť a autonómia v pôrodnictve a možnosť „byť spokojná vo svojom tele“ bez odsudzovania a tlaku spoločnosti. Historicky sa feminizmus vyvíjal vo viacerých vlnách. Prvá vlna, začínajúca už v osvietenstve, bojovala hlavne za občianske práva žien. Druhá vlna v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia prišla s odmietnutím biologického podmienenia ženskosti a mužskosti a venovala sa kultúrnym a spoločenským základom usporiadania rodového systému. V tomto období zároveň začali vznikať rôzne teoretické, ale aj aktivistické feminizmy. Hoci feminizmus je tematizovaný najmä na „západe“, teda v USA a Európe, rozličné formy boja za ženské práva a feminizmu existovali aj inde vo svete. Už v 17. storočí sa napríklad preslávila mexická mníška sor Juana Inés de la Cruz, ktorá sa zasadzovala za právo žien na vzdelávanie. V minulosti a dnes sú feministické hnutia silné a rozšírené aj v Južnej Amerike, Afrike a Ázii. Od osemdesiatych rokov 20. storočia sa dá hovoriť o feminizme ako o globálnom hnutí, ktoré svoje najväčšie úspechy na politickej scéne slávilo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia.

Stručná história feminizmu

Prvá vlna feminizmu bola spojená so získavaním základných občianskych práv pre ženy – práva na vzdelanie, na majetok a práva voliť a byť volená. Počas Francúzskej revolúcie spísala Olympe de Gougesová *Deklaráciu práv ženy a občianky* (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*), v ktorej sa dožadovala rovnakých práv, aké boli revolúciou prisúdené mužom. V tom istom čase Angličanka Mary Wollstonecraftová obhajovala právo žien na vzdelanie a ostro kritizovala vtedajšie postavenie žien. V 19. storočí sa boj žien o svoje práva rozšíril po svete. V Británii boli najvýraznejšími postavami John Stuart Mill a Harriet Taylor Millová, ktorí kritizovali nielen nemožnosť žien voliť, ale aj vtedajšie rodinné právo, ktoré zamedzovalo prístup žien k majetku a dávalo veľké právomoci manželom rozhodovať za manželky. Najmä H. T. Millová sa zasadzovala za ekonomickú slobodu žien a ich prístup k platenej práci. Ďalšími britskými bojovníčkami za práva žien, ale najmä za volebné právo bola rodina Pankhurstových – Emmeline a jej dcéry Sylvia a Christabel, ktoré boli výraznými postavami hnutia sufražetiek.^{iv} V USA boli v hnutí za práva žien významnými aktivistkami Elisabeth Cady Stantonová a Susan Anthonyová, ktoré sa podobne ako ich britské kolegyně zasadzovali za vlastnícke práva žien, prístup k platenej práci a dôstojné podmienky v nej

iv Suffrage – volebné právo.

a v neposlednom rade aj o volebné právo. Ženské hnutia sa však neobmedzovali iba na Európu a USA. Sufražetské hnutia existovali aj v Kanade, Austrálii a na Novom Zélande. Vďaka úsiliu sufražetiek sa v roku 1918 presadilo volebné právo žien v Indii, v roku 1932 sa to podarilo Brazílskej federácii pre pokrok žien. Ženské organizácie na podporu práva voliť sa zakladali v Argentíne, Číne aj v Japonsku. V Indonézii Raden Ajien Kartiniová bojovala za právo žien na vzdelanie, proti svadbám z donútenia a polygamii.²⁰

Druhá vlna feminizmu sa objavila v šesťdesiatych rokoch, v období, pre ktoré bol charakteristický vznik rôznych hnutí – antirasistického, mierového, ekologického a študentského. Bola reakciou na povojnový vývoj, počas ktorého boli ženy vytlačené zo zamestnania späť do domácnosti, ako aj na fakt, že napriek získaniu občianskych práv, nerovnosti stále pretrvávali. Druhá vlna feminizmu teda otvorila otázky ako sexuálna a reprodukčná sloboda žien, neplatená práca v domácnosti, nerovnaké zaobchádzanie v práci alebo slabé zastúpenie žien v politike. Druhá vlna feminizmu je spojená najmä so Spojenými štátmi americkými, kde vznikli hlavné teoretické diela, ktoré sú s ňou spojené – *Mystika ženskosti* (Feminine Mystique) od Betty Friedanovej a *Sexuálna politika* (Sexual Politics) Kate Millettovej. Tieto dve diela tiež ilustrujú rozdelenie feminizmu na liberálny a radikálny. Druhá vlna začala najmä ako hnutie vzdelaných žien zo strednej vrstvy a bola spojená so vznikom ženských štúdií na univerzitách. Nešlo však len o intelektuálne hnutie, ale aj o pouličný aktivizmus. Zaujímavou metódou boli tzv. skupiny na pozdvihnutie vedomia. Išlo o samoorganizovanie ženských skupín, v rámci ktorých mali ženy možnosť vymieňať si skúsenosti. Mnohokrát zistili, že ich zážitky sú si podobné. To im pomohlo uvedomiť si, že nejde len o individuálne prežívanie, ale že ich skúsenosti majú korene v systémových chybách spoločnosti.²¹ Druhá vlna feminizmu priniesla nielen vznik viacerých feminizmov, radiacich sa do troch hlavných prúdov (liberálneho, radikálneho a socialistického), ale aj ostrú kritiku dovtedajšieho feminizmu, ktorý sa vzťahoval najmä na životy a problémy bielych žien zo strednej vrstvy a zo západných spoločností a ignoroval situáciu pracujúcich žien z nižších sociálnych tried, lesieb a farebných žien. Kritika z týchto strán feminizmus výrazne obohatila a spravila z neho inkluzívnejšie hnutie. Feministické teoretičky do svojich analýz častejšie zahrnujú rasu, etnicitu a triedu ako kategórie ovplyvňujúce ženskosť a mužskosť. Podobne sa v ženskom aktivizme presadzujú témy, ktoré sú dôležité aj pre skupiny žien z rozvojového sveta. Ide o témy ako dôstojné pracovné podmienky, nútené sterilizácie, dostupnosť služieb reprodukčného zdravia, nútené sobáše alebo mrzačenie ženských pohlavných orgánov. Druhá vlna feminizmu prebiehala v sedemdesiatych rokoch aj v iných štátoch sveta, nielen v USA. V Británii bola spojená najmä s bojom za rovnaké odmeňovanie a zlepšenie pracovných podmienok žien. V Taliansku a Nemecku sa organizovali kampane za legálne interrupcie. V Portugalsku prebehlo súd s autorkami knihy, ktorá odhaľuje zneužívanie žien za Salazarovho režimu. V Indii ženy demonštrovali proti násiliu a násilným kultúrnym praktikám na ženách, ako sú sati (upaľovanie vdov spolu s manželom) a vraždy kvôli venu. Feministky hrali aktívnu úlohu aj v protestoch proti apartheidu v Južnej Afrike alebo v Iránskej revolúcii.

Významným medzníkom globálneho feministického hnutia bola Prvá svetová konferencia žien v Mexiku v roku 1975. V tomto roku zároveň začala Dekáda žien podporená OSN.

K skutočnému prepojeniu ženských hnutí „prvého“ a „tretieho“ sveta však došlo až o desať rokov neskôr, na 3. ženskej konferencii v kenskom Nairobi. Ženské hnutia oboch svetov k sebe spravili výrazné kroky jednak tým, že na „západe“ sa objavila kritika feminizmu z pozície farebných žien, a jednak prudkým rozmachom feminizmu a ženských štúdií vo svete. Výraznými feministickými témami sa stali rasa, trieda, náboženstvo, ako aj to, že feminizmus sa musí vyjadrovať k politickej a bezpečnostnej situácii, nielen k otázkam, ktoré sa týkajú bezprostredne žien.²² O ďalšie desaťročie sa konala veľká konferencia v Pekingu, na ktorej sa feministkám a ženským aktivistkám zo všetkých kútov sveta podarilo presadiť uplatňovanie rodového hľadiska ako základnú verejnú politiku smerujúcu k rodovej rovnosti. Feminizmus sa v súčasnosti venuje nielen „ženským otázkam“, ale i globálnym svetovým problémom ako ekológia, militarizmus, konflikty a globalizácia.

Feminizmy

Ako sme už spomínali, v súčasnosti nie je možné považovať feminizmus za jednoliaty myšlienkový prúd. Na teoretickej úrovni naň vplyva množstvo smerov od psychoanalýzy, antropológie, semiotiky, postštrukturalizmu až po nové smery, ktoré z feminizmu pôvodne vzišli, ako queer^v teória či štúdiá maskulinity. Feminizmy sa dajú radiť do troch základných prúdov – liberálneho, radikálneho a socialistického. V rámci týchto prúdov však často existuje myšlienková rôznorodosť, takže ich spájajú skôr spoločné ideové východiská a základné tvrdenia, ale v jednotlivostiach sa môžu rozchádzať. Navyše, okrem troch hlavných prúdov existuje množstvo ďalších. V kontexte rozvojovej spolupráce sú významnými najmä farebný feminizmus (black feminism)^{vi} a ekofeminizmus (ecofeminism), preto sa im budeme bližšie venovať.

Liberálny feminizmus (liberal feminism) má svoje korene v prvej vlne feminizmu. Liberálne feministky verili, že po dosiahnutí rovnakých občianskych a politických práv budú ženy rovnocenné s mužmi. Hlavným problémom sa teda stáva diskriminácia, rodové stereotypy a nedostatok rovnosti príležitostí. Orientujú sa najmä na antidiskriminačné zákony, legislatívnu úpravu rovnakého zaobchádzania a odmeňovania. V súlade s liberálnou filozofiou vyzdvihujú úlohu jednotlivkyne pri presadzovaní svojich práv. Liberálny feminizmus sa často stáva „oficiálnym feminizmom“ preto, že minimálne ohrozuje spoločenské *status quo* a je v súlade s celkovým liberálnym smerovaním spoločnosti. V súčasnosti sa tiež často objavuje názor, založený na poznaní len liberálneho feminizmu, že feminizmus je už prekonaný, lebo ženy dosiahli rovnocenné postavenie s mužmi, keďže majú rovnaké práva (teda aspoň v západnej spoločnosti). Na rozdiel od liberálneho feminizmu, ktorý sa orientuje na podobnosti medzi ženami a mužmi, radikálny feminizmus (radical feminism) vyzdvihuje rozdiely medzi nimi. Snaží sa vytvárať ženské priestory a kultúru ako alternatívu k existujúcemu

v Queer odkazuje na ľudí s neheterosexuálnou orientáciou alebo s nevymedzenou rodovou identitou.

vi V angličtine „black feminism“, hlásia sa však k nemu aj ženy hispánskeho alebo ázijského pôvodu, preto používame termín farebný feminizmus.

spoločenskému systému, ktorý je vybudovaný na mužský obraz. Radikálny feminizmus vidí ako hlavný problém patriarchát a inštitúcie, ktoré ho udržujú. Rozdelenie zdrojov, tovarov, služieb a privilégií je podľa neho spojené s tým, či je dotyčná osoba žena alebo muž.²³ Aj preto je možné dosiahnuť rovnosť len prostredníctvom zmeny spoločenských pomerov, a to nielen vo verejnej, ale aj v súkromnej sfére. Nestačí, aby sa ženy presadili na verejnosti a v práci, pokiaľ sa nevyrovnajú aj vzťahy v partnerstvách a rodinách. Dôležitými témami radikálneho feminizmu sa preto stali témy, ktoré boli dovtedy považované za privátne. Otvorila sa dôležitá téma násilia na ženách v partnerských vzťahoch, začali vznikať prvé azylové domy a centrá pomoci pre ženy. Významnou tiež bola možnosť žien rozhodovať o svojom tele, ktorá súvisela nielen s antikoncepciou a sexualitou, ale venovala sa aj diktátu módy a mýtu krásy. Veľká pozornosť sa venovala aj rodine a výchove, keďže práve v nej sa vytvárajú a vštepujú rodové roly. Radikálny feminizmus získal výraznejší vplyv počas druhej vlny feminizmu a mnohé z tém, ktorým sa venuje, sú neodmysliteľnou súčasťou súčasného teoretického aj aktivistického feminizmu.

Socialistický feminizmus (socialist feminism) je spätý s ľavicovými hnutiami a za hlavný problém nerovnosti považuje ekonomické faktory a kapitalistickú ekonomiku. Rodové a triedne znevýhodnenia sú spojené a obe sú spôsobené patriarchátom, ktorý dáva jednej triede (mužom vlastniacim kapitál) privilégia a možnosť profitovať a kontrolovať iných.²⁴ Socialistické feministky často spolupracujú s inými hnutiami (odborní, antiimperialistické a antiglobalizačné hnutia). Významnou témou, ktorú priniesli, je téma neplatenej práce v domácnosti. Domáca práca tvorí podstatnú časť ekonomickej produkcie spoločnosti a je nevyhnutná pre jej fungovanie, keďže bezplatne zabezpečuje obnovu pracovnej sily a väčšinu starostlivosti o deti, chorých a seniorov. Napriek tomu nie je považovaná za prácu, keďže tou je len platená práca vo sfére hospodárstva a obchodu.²⁵ Aj preto nie je domáca práca odmeňovaná. Možným riešením je prenesenie bremena domácej práce na spoločnosť formou služieb starostlivosti o domácnosť, deti či iné osoby závislé od starostlivosti. Zo socialistického prúdu často vychádzajú aj feministické ekonómky usilujúce sa o vytvorenie nových ekonomických modelov, ktoré zahrnujú aj domácu prácu a vyčíslujú jej prínos pre spoločnosť. Na základe toho sa vie stanoviť hodnota domácej práce a prípadná mzda pre ženy, ktoré ju vykonávajú.

Ako sme spomenuli vyššie, v sedemdesiatych rokoch minulého storočia začalo byť feministické myslenie i aktivizmus kritizované z viacerých frontov. Všetky však zdôrazňovali fakt, že feminizmus vychádzal zo skúseností bielych vzdelaných žien zo strednej triedy a západnej spoločnosti a ich problémy pokladal za univerzálne požiadavky žien. Zatiaľ čo pre tieto ženy bolo dôležité zamestnanie, legálna interrupcia a antikoncepcia, ženy z nižších sociálnych tried, farebné ženy alebo ženy z rozvojových krajín by v oblastiach zamestnanosti alebo reprodukčných práv vyzdvihli iné problémy. Tieto ženy už fungovali na trhu práce a na vlastnej koži zažili, že samotná platená práca neprináša ekonomickú slobodu, práve naopak, rodové znevýhodnenia sa v práci prejavujú ešte viac, či už ide o výšku odmeňovania, alebo o charakter práce, ktorú ženy vykonávajú (dôraz na povolania vyžadujúce starostlivosť, služby, zručnosti súvisiace s domácnosťou alebo asistentké pozície). Podobne, hoci dostupná

antikoncepcia a interrupcie sú dôležitými témami aj pre iné ženy, ako najdôležitejšie by vybrali skôr prístup ku kvalitným službám reprodukčného zdravia či nútené sterilizácie.²⁶ Zo sklamaní, že feministické hnutie nedostatočne reprezentuje záujmy farebných žien, ako aj z dôvodu slabého hlasu v rámci antirasistického hnutia, sa tieto ženy rozhodli vytvoriť vlastnú verziu feminizmu – farebný feminizmus.

Farebný feminizmus teda vznikol ako reakcia na to, že ani feministické hnutie, ani antirasistické hnutie nedokázalo začleniť perspektívu farebných žien do svojich cieľov a samotné farebné ženy do svojich radov. Farebným aktivistkám, ktoré v oboch hnutiach pôsobili, sa v nich nedostával dostatočný priestor pre ich hlasy a uhol pohľadu. Ženu podľa feminizmu definovala pozícia bielej ženy a farebný sa podľa antirasistického hnutia rovnal mužovi. Farebné ženy si uvedomovali, že ich znevýhodnenie v spoločnosti nie je spôsobené len faktom, že sú ženy, alebo len tým, že sú farebné, ale kombináciou týchto faktorov. K nim sa navyše často pridávala aj spoločenská trieda. Hlavnou myšlienkou farebného feminizmu je spolupôsobenie rasy, rodu a triedy (intersectionality), a preto sa usiluje o odstránenie spoločenského poriadku a noriem, ktoré k nemu vedú.^{vii} Špecifickými témami farebného feminizmu sú zneužívanie sterilizácií, prístup k metódam plánovaného rodičovstva, zdravotná starostlivosť, služby starostlivosti o deti a závislých členov domácnosti, násilie na ženách, sexuálne obťažovanie, ale aj násilie a diskriminácia na základe farby pleti.

Spájanie rodového, rasového, triedneho, ale aj národnostného alebo náboženského znevýhodnenia je charakteristické aj pre tzv. feminizmy rozvojového sveta. Tie majú mnoho spoločného s farebným feminizmom, avšak objavuje sa množstvo variácií podľa miestneho kontextu, keďže ženy reagujú na svoje konkrétne podmienky. Tieto feminizmy spája najmä fakt, že za základné práva považujú uspokojenie základných potrieb. Naplnenie základných práv je najdôležitejším problémom, ktorý je spôsobený znevýhodňujúcim svetovým ekonomickým poriadkom.²⁷ Navyše, aktivistky v rôznych krajinách volia rozličné formy svojich akcií, ktoré nemusia nevyhnutne zodpovedať západným predstavám o feminizme, avšak vedú k zmene postavenia žien v rámci existujúcej kultúry a náboženskej tradície. Neznamená to však, že tieto feministické aktivistky nie sú kritické voči vlastnej kultúre a poriadku, ktoré spôsobujú rôzne formy znevýhodnenia. Rovnako kritické sú však aj k formalizovanému prístupu zo „západu“ a zo strany medzinárodných inštitúcií. V súčasnosti už existuje dostatočné množstvo literatúry a príkladov z praxe, ktoré ilustrujú farebný feminizmus a feminizmy rozvojového sveta, či už ide o Južnú a Strednú Ameriku, regióny Afriky alebo Ázie.

Ekofeminizmus, alebo skôr ekofeminizmy predstavujú ďalší prúd feminizmu, ktorý vznikol v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Ekofeminizmy spája presvedčenie, že oboje, znevýhodnenie žien aj zneužívanie prírody, je dôsledkom patriarchy a mužskej dominancie. Zatiaľ čo muži (ako skupina) nepremyslene využívajú prírodné zdroje a správajú sa k prírode ako k svojmu majetku, ženy majú k prírode bližší a partnerskejší vzťah. Rôzne verzie ekofeminizmu tento bližší vzťah vysvetľujú rozlične. Niektoré operujú tým, že kultúra je symbolicky spájaná s racionalitou a mužskosťou a príroda s intuíciou a ženskosťou. Iné

vii Tento postoj je blízky socialistickému feminizmu.

argumentujú špecifickým ženským prežívaním telesnosti vo forme menštruácie alebo pôrodu, čo ženám umožňuje tesnejšie spojenie s prírodou.²⁸ V takýchto prípadoch hovoríme o esencialistickom prístupe, ktorý zdôrazňuje rozdiely medzi mužmi a ženami. Najčastejšie však ekofeministické aktivistky v praxi poukazujú na reálne väčšie prepojenie žien s prírodou, keďže v mnohých kultúrach sú to práve ženy, ktoré pracujú v poľnohospodárstve a zabezpečujú potraviny pre svoje rodiny. Nepremyslené využívanie či zasahovanie do prírodného bohatstva má preto často väčší vplyv na ženy a ich rodiny (do úvahy sa však často berú aj iné znevýhodnenia ako rasa alebo trieda), zabezpečenie potravy pre nich a vplyv na ich zdravie. Ekofeministky sa často zaoberajú štúdiom vplyvu pesticídov, toxínov a znečisťovania na prírodu a na komunity, ktoré sú od nej závislé, alebo kritizujú rozvojové politiky, ktoré ohrozujú lesy, vodu a tradičné poľnohospodárstvo, čím prispievajú k problémom žien užiť svoje rodiny. Ekofeministky sa venujú napríklad boju proti využívaniu geneticky modifikovaných plodín a pesticídov na úkor tradičných odrôd rokmi prispôbených danej lokalite (India), sadeniu stromov ako ochrany pred dezertifikáciou (Zelený pás v Keni). Ženy sa tiež aktívne podieľali na nedávnych protestoch domorodých obyvateľov proti diaľnici cez bolívijský prales. Ďalšími témami ekofeminizmu sú environmentálne zdravie, vplyv vedy a technológií na prírodu, protijadrový a protivojnový aktivizmus.

Odporúčaná literatúra

1. BACCHI Carol, EVELINE Joan: *Mainstreaming politics: Gendering Practices and Feminist Theory*, University of Adelaide Press, Adelaide, 2010.
2. CVIKOVÁ Jana, JURÁŇOVÁ Jana (eds): *Ružový a modrý svet*, Aspekt, Bratislava, 2005.
3. CVIKOVÁ Jana, JURÁŇOVÁ Jana (eds): *Feminizmy pre začiatovníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku*, Aspekt, Bratislava, 2009.
4. CVIKOVÁ Jana, PIETRUCHOVÁ Oľga (eds): *Ako uplatňovať rodové hľadisko. Aspekty stratégie Európskej únie*, Aspekt, Bratislava, 2002.
5. HOOKS bell: *Feminism is for Everybody. Passionate Politics*, South End Press, Cambridge, 2000.
6. HOOKS bell: *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*, South End Press, Cambridge, 1981.
7. HOOKS bell: *Feminist Theory: From Margin to Center*, South End Press, Cambridge, 2000.
8. KICZKOVÁ Zuzana: *Príroda: vzor žena!? Hľadanie alternatív v ekofeminizme*, Aspekt, Bratislava, 1998.
9. KICZKOVÁ Zuzana, SZAPUOVÁ Mariana (eds): *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011.
10. MICHALITSCH Gabriele, STIEGLER Barbara: *Spravodlivosť v rodových vzťahoch. Aspekty rozdeľovania nielen zdrojov*, Aspekt, Bratislava, 2009.
11. MIES Maria, SHIVA Vandana: *Ecofeminism*, Fernwood Publications, Halifax, 1993.

12. OATES-INDRUCHOVÁ Libuše: *Dívčí válka s ideologii. Klasické texty angloamerického feministického myslenia*, Slon, Praha, 1998.
13. PIETRUCHOVÁ Oľga, MESOCHORITISOVÁ Adriana: *Rodová rovnosť v organizácii. Stručná sprievodkyňa*, Okat, Bratislava, 2007.
14. SQUIRES Judith: *Gender in Political Theory*, Polity Press, Cambridge/Oxford, 1999.
15. WATKINS Susan Alice, RUEDA Marisa, RODRIGUEZ Marta: *Introducing Feminism*, Icon Books, Cambridge, 1999.

Odkazy

- ¹ SCOTT Joan Wallach: *Rod: Užitočná kategória historickej analýzy*. In CVIKOVÁ Jana, JURÁŇOVÁ Jana, KOBOVÁ Ľubica: *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Aspekt, Bratislava, 2007.
- ² BACCHI Carol, EVELINE Joan: *Mainstreaming Politics: Gendering Practices and Feminist Theory*, University of Adelaide Press, Adelaide, 2010.
- ³ SUNDERLAND Jane: *Gendered Discourses*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- ⁴ KICZKOVÁ Zuzana v *Glosári rodovej terminológie*, <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1>, posledný prístup 16. 1. 2012.
- ⁵ SQUIRES Judith: *Gender in Political Theory*, Polity Press, Cambridge/Oxford, 1999.
- ⁶ SZAPUOVÁ Mariana: *Podoby feminizmu: pohľady do dejín feministického myslenia*. In KICZKOVÁ Zuzana, SZAPUOVÁ Mariana: *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011.
- ⁷ *Tamže*.
- ⁸ BACCHI, EVELINE, *vysvetlivka 2*.
- ⁹ VERLOO Mieke, LOMBARDO Emanuela: *Contested Gender Equality and Policy Variety in Europe: Introducing a Critical Frame Analysis Approach*. In VERLOO Mieke: *Multiple Meanings of Gender Equality. A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*, CEU Press, Budapest, 2007.
- ¹⁰ Citované podľa BACCHI, EVELINE, *vysvetlivka 2*, str. 49.
- ¹¹ *Tamže*.
- ¹² *Tamže*.
- ¹³ *Tamže*.
- ¹⁴ *Tamže*.
- ¹⁵ MICHALITSCH Gabriele, STIEGLER Barbara: *Spravodlivosť v rodových vzťahoch. Aspekty rozdeľovania nielen zdrojov*, Aspekt, Bratislava, 2009.
- ¹⁶ *Tamže*.
- ¹⁷ BACCHI, EVELINE, *vysvetlivka 2*.
- ¹⁸ HOOKS bell: *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*, South End Press, Cambridge, 2000.
- ¹⁹ BERG Charles Ramírez podľa hooks, *vysvetlivka 18*.
- ²⁰ WATKINS Susan Alice, RUEDA Marisa, RODRIGUEZ Marta: *Introducing Feminism*, Icon Books, Cambridge, 2001.
- ²¹ SZAPUOVÁ, *vysvetlivka 6*.

- ²² CAGATAY Nilufer, GROWN Caren, AIDA Santiago: *The Nairobi Women's Conference: Towards a Global Feminism?* In RICHARDSON Laurel, TAYLOR Verta: *Feminist Frontiers II. Rethinking Sex, Gender and Society*, Random House, New York, 1989.
- ²³ TAYLOR Verta: *The Future of Feminism: A Social Movement Analysis*. In RICHARDSON Laurel, TAYLOR Verta: *Feminist Frontiers II. Rethinking Sex, Gender and Society*, Random House, New York, 1989.
- ²⁴ *Tamže*.
- ²⁵ SZAPUOVÁ, vysvetlivka 6.
- ²⁶ HOOKS, vysvetlivka 18.
- ²⁷ SAUNDERS Kriemild: *Feminist Post-Development Thought. Rethinking Modernity, Post-Colonialism and Representation*, Zed Books, London a New York, 2002.
- ²⁸ ZIMMERMAN Michael E., CALLICOTT Baird J., SESSIONS George, WARREN Karen J., CLARK John: *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1993.

Kapitola 2

AKO SA NESTRATIŤ V PREKLADE

V tejto kapitole ponúkame stručný vývoj formovania základných východísk rozvoja. Pokúsime sa ozrejmiť obsah niektorých dôležitých pojmov, s ktorými sa v rámci rozvojovej problematiky stretávame. Uvádzame tiež detailnejší chronologický prehľad feministických teórií rozvoja, s ktorými sme sa stretli už v prvej kapitole. Feministický pohľad na rozvoj presadil rodovú rovnosť ako jeden z hlavných cieľov rozvoja a podnietil aj vznik rodového prístupu v rozvojovej politike a praxi. V závere kapitoly nájdete prehľad niektorých hlavných inštitúcií, ktoré sa presadzovaním rodovej rovnosti v rozvoji zaoberajú.

Rozvoj

Podľa populárnej internetovej encyklopédie *Wikipedia*¹ sa pojem „rozvoj“ (development) môže vzťahovať až na 61 rôznych kategórií. Neprekvapí nás preto zistenie, že aj na Slovensku je okolo tohto pojmu stále veľa nejasností.

V publikácii sa zameriavame na medzinárodný rozvoj, ktorý sa začal vyvíjať v polovici 20. storočia v súvislosti so založením *Svetovej Banky* (1944), *Medzinárodného menového fondu* (1944) a *Organizácie spojených národov* (1945). V tomto zúženom chápaní sa rozvoj odlišuje od humanitárnej pomoci, ktorá sa zameriava na odstraňovanie následkov prírodných pohrôm, vojenských konfliktov alebo humanitárnych katastrof zapríčinených človekom.

Rozvoj má multidisciplinárny charakter a nie je jednoduché uviesť jeho jednoznačnú definíciu. Ako niekoľkými slovami obsiahnuť všetky jeho hľadiská a ciele? Rozvoj môže byť „ekonomický“, „sociálny“, „vidiecky“, ale aj „udržateľný“ alebo „ľudský“.

Namiesto jednej definície preto uvádzame niekoľko citácií, ktoré načrtnú aktuálne chápanie pojmu rozvoj. Je však potrebné uvedomiť si, že aj toto ponímanie prešlo vývojom.

V tejto kapitole preto uvádzame stručný prehľad teórií rozvoja, ktoré ovplyvnili formovanie rozvojových politik.

„Cieľom rozvoja by malo byť vytváranie vhodného prostredia pre ľudí, aby mohli viesť dlhý, zdravý a kreatívny život.“ (Správa o ľudskom rozvoji)²

„Rozvoj znamená dosiahnutie lepšieho života pre všetkých. V kontexte súčasného, veľmi nerovného sveta, lepší život pre väčšinu ľudí v podstate znamená uspokojenie ich najzákladnejších potrieb: dostatok potravy pre zdravý život, zdravotne vyhovujúce obydlie, finančne dostupné služby a garantovanie dôstojnosti a rešpektu v spoločnosti. Nad rámec týchto primárnych potrieb nevyhnutných pre prežitie ľudstva sa smerovanie rozvoja v rôznych spoločnostiach líši podľa ich materiálnych a kultúrnych predstáv.“ (R. Peet, *Theories of Development*)³

„Rozvoj si vyžaduje viac ako iba vytvorenie príležitostí pre ľudí získať udržateľný spôsob obživy – vyžaduje si tiež vytvorenie vhodného prostredia pre mužov a ženy, aby tieto príležitosti mohli využiť. Rozvoj nie je len o lepších školách, ale aj o prístupe k vzdelávaniu pre chlapcov a dievčatá. Rozvoj si vyžaduje dobré vlády, ktoré dávajú mužom aj ženám rovnocenný hlas v rozhodovaní a implementácii politik.“ (A. Alba, *Theoretical Perspectives on Gender and Development*)⁴

Rozvojové teórie

Počiatok medzinárodného rozvoja ako poskytovania pomoci rozvíjajúcim sa krajinám sa datuje do polovice minulého storočia. Formovanie teoretických východísk rozvoja však siaha oveľa hlbšie do dejín vďaka poznatkom mnohých vedných disciplín, napríklad histórie, antropológie, sociológie, pedagogiky či ekológie. Najvýraznejší vplyv na formovanie rozvoja mala ekonómia. Dodnes sa stretávame s nesprávnym chápaním rozvoja ako ekonomického rastu krajín, hoci ciele rozvoja sú oveľa širšie než len zvyšovanie profitu.

V polovici 20. storočia predstavovala hlavný smer v rozvoji teória modernizácie. Čerpala najmä z prác Walta W. Rostowa o historických štádiách vývoja krajín. Podľa Rostowa mali „tradičné“ štáty nasledovať overenú cestu vývoja podľa vzoru západnej civilizácie. Aby sa modernizovali, mali byť založené na racionalite. Moderné technológie mali nahradiť „tradičné“ spôsoby výroby.⁵ Autori ako B. Hoselitz, E. Hagen alebo D. Lerner zdôrazňovali potrebu kultúrnej zmeny v „zaostalých“ krajinách a modernizovanie, t. j. „pozápadnenie“ (westernization) ich obyvateľov.⁶

Prozápadný charakter modernizačnej teórie vyvolal čoskoro vlnu kritiky. K hlavným odporcom teórie patril André G. Frank, jeden z predstaviteľov teórie závislosti (dependency theory).⁷ Teória závislosti spolu s teóriou svetových systémov (world systems theory) patria k marxistickým teóriám rozvoja, ktoré vychádzajú z konfliktu medzi spoločenskými triedami. Tieto smery sa objavili v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Ich formovanie súvisí

s úpadkom koloniálnych mocností, najmä s novozískanou nezávislosťou afrických kolónií. Kolonializmus – a jeho „civilizačné poslanie“ (civilization mission) zanechal v podrobených krajinách hlbokú kultúrnu a ekonomickú stopu a s jeho dôsledkami sa krajiny vyrovnávajú dodnes nielen v národnom hospodárstve, ale aj v spoločenských vzťahoch poznačených rasizmom a nerovnosťou.

Podľa teórie závislosti sa industrializované západné krajiny rozvinuli vďaka vykorisťovaniu ekonomicky a politicky slabších krajín. Obchodovanie nerozvinutých krajín, najmä s poľnohospodárskymi komoditami a nerastnými surovinami, bolo podľa tejto teórie hlavnou príčinou ich úpadku. Na rozdiel od teórie modernizácie, teória závislosti zdôrazňuje externé ekonomické faktory ako hlavnú príčinu stagnujúceho rozvoja (underdevelopment) chudobných krajín a nie vnútorné kultúrne dôvody ich „zaostalosti“.

Podľa predstaviteľa teórie svetových systémov I. Wallersteina bolo usporiadanie sveta rozdelené do troch hlavných ekonomických zón: jadro, semiperiféria a periféria. Dominantné krajiny „jadra“ vyvážali hotové produkty do semiperiférie a periférie a získavali od nich lacné suroviny pre svoj rozvoj.⁸ Podobne ako v teórii závislosti, vzťahy medzi jadrom a semiperifériou a perifériou charakterizuje ich nerovnocenné postavenie, ktoré zabraňuje rozvoju znevýhodnených krajín. Nerozvinuté krajiny dnes nemôžu prejsť rovnakými štádiami vývoja ako industrializované krajiny v minulosti, keďže podmienky pre ich rozvoj sú už iné.

V prvých dekádach politik medzinárodného rozvoja ovplyvňovali ich charakter najmä Spojené štáty americké a nové medzinárodné inštitúcie – Svetová banka a Medzinárodný menový fond. Angažovanie sa Spojených štátov amerických na tomto poli bolo jedným zo spôsobov, ako odvrátiť hrozbu šíriacej sa komunistickej ideológie vo svete.

Podľa Svetovej banky bol dlho kľúčom k rozvoju hospodársky rast krajiny. Predpokladalo sa, že prosperujúce hospodárstvo automaticky prinesie ošoh pre celú spoločnosť, bez ohľadu na pohlavie či spoločenskú triedu. Toto chápanie rozvoja sa tiež označuje ako „rozptýlenie“ (trickle-down approach). Od šesťdesiatych rokov sa v rozvojových programoch Svetovej banky začal postupne klást dôraz na podporu vzdelávania, rozvoj poľnohospodárstva a neskôr aj prístup k verejným službám. Krátkodobým cieľom rozvoja sa stalo zabezpečenie primárnych potrieb (basic-needs approach). Zníženie chudoby vo svete však bolo stále chápané iba z ekonomického hľadiska. Cieľom rozvojových stratégií bolo zvýšiť produktivitu chudobných ľudí a integrovať ich do ekonomického systému (pro-poor growth).

Kľúčový obrat v Svetovej banke predstavuje *Správa o rozvoji sveta* (World Development Report) publikovaná v rokoch 2000/2001 pod názvom *Znižovanie chudoby: Príležitosti, posilnenie postavenia a bezpečnosť* (Attacking Poverty: Opportunity, Empowerment, and Security).⁹ V nej je prvýkrát primárna pozornosť venovaná znižovaniu chudoby (poverty reduction) vo svete. V prístupe Svetovej banky však zlepšenie života žien nebolo chápané ako otázka ich rovnoprávneho postavenia s mužmi či ľudských práv, ale ako ekonomická nevyhnutnosť. Ženy predstavovali dôležitú „ľudskú zdroje“, ktoré by mohli zabezpečiť efektívnejší rozvoj – z hľadiska jeho výsledkov i vynakladaných finančných zdrojov donorov.

Formovanie rozvojovej politiky od sedemdesiatych rokov 20. storočia ovplyvňoval nový ekonomicko-politický smer, neoliberalizmus¹⁰, za zakladateľa ktorého je považovaný

rakúsky ekonóm Ludwig von Mises. Jeho idey boli neskôr rozpracované v prácach Friedricha von Hayeka a Milтона Friedmana. Koncom osemdesiatych rokov sa v medzinárodných ekonomických kruhoch stali odporúčania vychádzajúce z neoliberalizmu štandardom pre rozvojovú politiku a v mnohých aspektoch pretrvávajú dodnes.

Vývoj rozvojových krajín (pozri časť Rozvojové krajiny, tretí svet, globálny juh) v druhej polovici 20. storočia komplikoval rast ich zahraničného dlhu. Rozvojové krajiny si prvýkrát začali požičiavať v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Ich stagnujúca ekonomika však nestačila zabezpečiť dostatok prostriedkov na splácanie dlhu. Riešenie dlhovej krízy poskytol Medzinárodný menový fond. Aby krajiny pôžičku na splácanie dlhu od Fondu získali, museli implementovať tzv. programy štrukturálnych reforiem (Structural Adjustment Programs) vychádzajúce z neoliberalného prístupu, ktoré nútili krajiny k drastickému znižovaniu verejných výdavkov. Štrukturálne programy sa stali jedným z hlavných terčov feministickej kritiky, a to z dôvodu negatívnych dopadov reforiem na ženy a rastúcu chudobu v rozvojových krajinách.¹¹

Prehlbovanie nerovností vo svete prinieslo na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia zmenu v myslení rozvojových inštitúcií. V roku 1990 bola publikovaná prvá *Správa o ľudskom rozvoji* (Human Development Report),¹² ktorá znamenala odklon od tradičných ekonomických ukazovateľov ako výška hrubého domáceho produktu (HDP) alebo miera zamestnanosti. Dôraz sa začal klásť na meranie ukazovateľov kvality života ľudí – dĺžky života, zdravotného stavu, vzdelania, životnej úrovne. Správu publikoval Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme, UNDP) pod vedením progresívneho pakistanského ekonóma Mahbuba ul Haqa. Bola inšpirovaná prevratnou prácou ul Haqovho indického kolegu Amartyu Sena, neskoršieho nositeľa Nobelovej ceny. Novú víziu rozvoja na sklonku 20. storočia stelesňuje Senova kniha *Rozvoj ako sloboda* (Development as Freedom),¹³ publikovaná v roku 1999. Rok na to sa na scéne objavili *Miléniové rozvojové ciele* (Millennium Development Goals), ku ktorým sa prihlásili všetky vtedajšie členské krajiny OSN. Za Miléniovým projektom stojí neoliberalný ekonóm Jeffrey Sachs. Podľa niektorých autorov sú Miléniové ciele návratom k rétorike modernizačnej teórie z polovice minulého storočia.¹⁴

Nie všetci pokladali zmeny v rozvojovej politike na konci 20. storočia za dostatočné. Pochybnosti o zmysluplnosti rozvoja sa začali objavovať už v osemdesiatych rokoch. Takzvané postrozvojové teórie (postdevelopment)¹⁵ vychádzajú z postštrukturalistickej filozofie a postmoderného skeptického postoja voči modernej spoločnosti založenej hlavne na racionalite. Podľa ústrednej postavy postštrukturalizmu, filozofa Jacquesa Derridu, nič nemôže byť absolútnou pravdou. Napríklad dáta z výskumu nie sú získané ani interpretované nezávisle od kontextu alebo osobnej skúsenosti výskumníka alebo výskumníčky. Postrozvojová kritika využíva Derridovu metódu dekonštrukcie¹⁶, resp. odhaľovania skrytých významov, vzťahov, kontextu, ako aj vplyvu jazyka na formovanie daného javu.

Teória postkolonializmu (postcoloniality) vychádza z práce palestínskeho literárneho kritika Edwarda Saída *Orientalizmus*¹⁷ (Orientalism). Zaoberá sa kultúrnymi dopadmi kolonializmu na podrobené krajiny, formovaním identity kolonizovaného subjektu, kritikou

dominantného postavenia západnej spoločnosti vo svete a tiež vznikom rasizmu v kolonizovaných krajinách ako dôsledku hierarchického vzťahu medzi kolonizátormi a kolonizovanými. Označenie „Orient“ sa pokladá za politicky nekorektné. Podľa Saida neodkazuje na geografickú oblasť, ale bol západnou kultúrou vykonštruovaný ako „exotické“ miesto, odlišné od západnej civilizácie. Aj dnes v rozvojovej praxi zvykneme označovať miesta realizácie rozvojových aktivít ako „terén“ (field), akoby sme nehovorili o obyčajnom mieste na Zemi, kde žijú ľudia. K významným autorom postkolonializmu patria Franz Fanon, Homi Bhabha a Gayatri Spivaková. Spivaková zaviedla pojem *subaltern*,¹⁸ ktorý odkazuje na podriadenosť niektorých skupín ľudí pre ich pohlavie, triednu alebo rasovú príslušnosť. Vyzdvihuje však relevantnosť skúseností týchto, doposiaľ zaznávaných, skupín pre všeobecné ľudské poznanie.

Postkoloniálnu kritiku využila vo svojich prácach aj feministická autorka Chandra Mohantyová. V roku 1988 publikovala dôležitú esej *Pod dohľadom západu: feministická teória a koloniálne diskurzy* (Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses),¹⁹ v ktorej kritizovala západný feminizmus a vykonštruovanú kategóriu „žena z tretieho sveta“ (third world woman). Homogenizujúce videnie žien v západnom feminizme zatieňuje rôznorodosť ich skúseností, postojov aj potrieb. Takýto nediferencovaný obraz žien sa často objavoval aj v rozvojových politikách. So stereotypným zobrazovaním žien aj mužov sa v rozvojovej praxi stretávame dodnes, napríklad v obrazových materiáloch ilustrujúcich správy o rozvojových krajinách, kde často dominuje motív chudobnej ženy s dieťaťom.

Ťažiskom postrozvojového smeru sú však prístupy, ktoré rozvoj odmietajú úplne. K významným predstaviteľom týchto radikálnych názorov patria mexický aktivista Gustavo Esteva alebo iránsky postrozvojový kritik a bývalý zamestnanec UNDP Majid Rahnema. William Easterly a Dambisa Moyová, jedni z najhlasnejších kritikov rozvoja v súčasnosti, vidia v rozvojovej pomoci viac problémov ako osohu.²⁰ Podobne kolumbijský antropológ Arturo Escobar odmieta rozvoj ako produkt geopolitickej klímy druhej polovice 20. storočia.²¹

Podľa Escobara²², Rahnemu²³ alebo zimbabwskej aktivistky Everjoice J. Winovej,²⁴ idey o rozvoji formovali západní akademici z vplyvných univerzít s „monopolom“ na výskum. Západný pohľad na rozvoj ďalej recyklovali západní rozvojoví experti prostredníctvom nimi formulovaných programov a politik rozvojových inštitúcií, ako aj absolventi rozvojových štúdií v západných krajinách, ktoré vzdelávajú aj študentov pochádzajúcich z rozvojových krajín. Naopak, pohľad na rozvoj z rozvojového sveta bol viac-menej v úzadí. Podľa Escobara, akékoľvek univerzálne modely rozvoja odopierajú ľuďom možnosť nájsť vlastnú cestu formovania spoločnosti. Hľadanie alternatív k západnému modelu rozvoja, a z pohľadu ľavicových rozvojových teórií aj k neoliberalizmu, musí vychádzať z miestnej kultúrnej skúsenosti. Postrozvojové smery odmietajú moderný spôsob života a, naopak, vyzdvihujú „nemoderné“, zvyčajne nezápadné kultúry a ich myslenie. Západný rozvoj je vnímaný ako deštruktívny a rozvojové krajiny by ho mali odmietnuť.²⁵

Postrozvojová feministická kritička Jane Parpartová charakterizovala postrozvojové teórie ako posun od „robenia rozvoja“ (doing development) k jeho analyzovaniu.²⁶ Vďaka postrozvojovej kritike dnes kladieme väčší dôraz na účasť štátu, komunit a jednotlivcov na tvorbe, implementácii a vyhodnocovaní rozvojovej spolupráce (pozri Participácia nižšie).

Cieľové skupiny rozvojovej spolupráce sa menia z príjemcov pomoci na účastníkov rozvoja, aktívne sa podieľajúcich na zmenách. Od aktérov v rozvoji sa vyžaduje transparentnosť (transparency) vo vynakladaní prostriedkov rozvojovej pomoci a tiež zodpovednosť nielen voči donatorom, ale predovšetkým voči príjemcom (accountability). Pri príprave rozvojových plánov a analýze spoločenských vzťahov sa intenzívnejšie využívajú poznatky antropológie a etnografie. Viaceré iniciatívy presadzujú objektívnejšie meranie efektívnosti rozvojovej pomoci (aid effectiveness).

Po pochybnostiach o zmysluplnosti rozvoja, ktoré boli typické pre deväťdesiate roky, priniesol začiatok 21. storočia obnovený záujem o situáciu v rozvojových krajinách. Podľa britského akademika Richarda Peetaⁱ nešlo o náhodný nárast dobročinnosti. Jedným z kľúčových impulzov bol podľa neho 11. september 2001 a následná vojna proti terorizmu.²⁷

Podľa profesora a profesorky z Massachusetts Institute of Technology Abhijita V. Banerjee a Esther Duflovej, vojna proti chudobe môže byť úspešná, ale musíme sa viac snažiť pochopiť jej skutočné príčiny.²⁸ Aktuálne formovanie rozvojových politík však už nie je len doménou rozvojových profesionálov a profesionálok. Dôležitými sa stávajú rôzne aktivistické hnutia, ktoré vytvárajú nadnárodné siete s globálnym dosahom. Ako príklad môžeme uviesť hnutie za spravodlivý obchod (Fair Trade), kampaň za odpustenie dlhov rozvojových krajín (Jubilee Debt Coalition), alianciu proti chudobe GCAP (Global Call to Action against Poverty) alebo organizovanie série benefičných koncertov Live 8 v roku 2005, ktoré boli inšpirované charitatívnou prácou írskeho speváka Boba Geldofa počas hladomoru v Etiópii pred takmer 30 rokmi. Rady prominentných osobností spoločenského života, ktoré sa do dobročinných iniciatív zapájajú čoraz vehementnejšie, rozširujú aj vplyvní podnikatelia. Miliardár Bill Gates založil vlastnú charitatívnu nadáciu v roku 2000 a sám sa aktívne podieľa na vytváraní jej programu.

Zdá sa, že na začiatku druhej dekády 21. storočia rozvoj ešte nestratil zo svojej dôleživosti. Hľadanie alternatív k nemu sa však takisto neskončilo. Feministické rozvojové teórie predstavujú jedno z potenciálnych smerovaní. Sú výsledkom feministickej kritiky rozvoja a jeho preferovania potrieb mužov (male bias). (Viac o feministických teóriách rozvoja ďalej v tejto kapitole.)

Rozvojová pomoc, rozvojová spolupráca

V užšom ponímaní pod pojmom rozvoj rozumieme sektor, ktorý sa zaoberá prípravou politík a realizáciou rozvojových programov alebo projektov zaoberajúcich sa dlhodobými a systematickými aktivitami s cieľom zlepšiť kvalitu života ľudí.

Vznik medzinárodnej rozvojovej pomoci, ako ju poznáme v súčasnosti, inšpiroval tzv. Marshallov plán, ktorým Spojené štáty americké pomáhali obnoviť vojnu zničené krajiny

ⁱ Peet sa o „dobročinnosti“ po 11. septembri 2001 vyjadruje kriticky v súvislosti s argumentom J. Sachsa, podľa ktorého by mali bohaté krajiny investovať do chudobných krajín aj v záujme vlastnej bezpečnosti, aby tak zabránili nárastu terorizmu.

západnej Európy po skončení druhej svetovej vojny. Nešlo iba o altruizmus USA. Silným motívom bolo odvrátenie hrozby zo strany rozširujúceho sa socialistického bloku, ako aj obnova európskych ekonomík, ktoré predstavovali významné trhy pre odbyt americkej produkcie.

Od roku 2009 je v Európskej únii v platnosti Lisabonská zmluva, podpísaná v roku 2007. V článku 208 Zmluvy sa uvádza, že hlavným cieľom politiky EÚ v oblasti rozvojovej spolupráce je znižovanie chudoby a v dlhodobom horizonte aj jej odstránenie. Rozvojová spolupráca je samostatnou politikou v rámci EÚ a nemala by sa podriaďovať cieľom zahraničnej a bezpečnostnej politiky únie.²⁹

Koncepcia rozvoja sa na Slovensku začala rozvíjať koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia. Objavuje sa vo viacerých vládnych dokumentoch, ktoré postupne vznikali od roku 1999.³⁰ V súčasnosti u nás používame v súvislosti s rozvojom najčastejšie dva pojmy: rozvojová pomoc (development aid) a rozvojová spolupráca (development cooperation). V anglickej terminológii sa zvyknú okrem *development aid* a *development cooperation* používať aj označenia *development assistance* a *international aid*. Pojmy „aid“ a „assistance“ naznačujú hierarchický vzťah medzi tým, kto je pomoc schopný poskytnúť, a tým, kto ju potrebuje. V súvislosti s postrozvojovou kritikou rozvoja v posledných rokoch (pozri podkapitolu Rozvojové teórie) sa preto dáva prednosť pojmu „spolupráca“, ktorý, naopak, naznačuje nehierarchické partnerstvo medzi zúčastnenými. V tejto publikácii používame výraz rozvojová pomoc len vtedy, keď odkazujeme na finančné zdroje určené na rozvoj.

Oficiálna rozvojová pomoc

Oficiálnu rozvojovú pomoc (official development aid, ODA) poskytujú krajiny zo štátneho rozpočtu bilaterálne, trilaterálne alebo príspevkami do medzinárodných inštitúcií v rámci tzv. multilaterálnej pomoci. Závazok bohatých krajín vyčleniť na rozvojovú pomoc 0,7 % hrubého národného dôchodku (HND) sa prvýkrát objavil v roku 1970. Všetkých 15 vtedajších členov Európskej únie sa zaviazalo dosiahnuť tento pomer do roku 2015. Krajiny, ktoré vstúpili do Spoločenstva po roku 2002, sa zaviazali, že do roku 2015 zvýšia rozvojovú pomoc na 0,33 % svojho hrubého národného dôchodku. Závazok zvýšiť podiel slovenskej ODA v roku 2010 na 0,17 % HND nebol splnený. Podiel ODA/HND Slovenska predstavoval v roku 2010 0,0856 %. Multilaterálna pomoc pritom celkovo predstavovala až 73 % a iba 27 % bolo určených na bilaterálnu pomoc krajinám mimo Európskej únie.³¹

Európska únia, prostredníctvom programu EuropeAid, patrí k najväčším donorom na svete. Významnými hráčmi sú aj americká rozvojová agentúra USAID, kanadská CIDA alebo austrálska AusAID. K najväčším darcom pre projekty presadzujúce rodovú rovnosť v rámci členov OECD patria Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia a Japonsko. Štátne rozvojové agentúry často spolupracujú s ďalšími kľúčovými inštitúciami ako Svetová banka, rôznymi agentúrami OSN či súkromnými nadáciami ako Inštitút otvorenej spoločnosti alebo Nadácia Billa a Melindy Gatesovcov. Súkromný sektor začína v rozvojovej spolupráci zohrávať čoraz významnejšiu úlohu. Na jednej strane ponúka nové finančné zdroje a riešenia, no vzbudzuje aj nemalé obavy.

Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS) bola založená v roku 2007 ako kontraktačná jednotka, ktorá administruje projektové cykly v rámci programu oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenska pod názvom SlovakAid. Jej predchodkyňou bola kontraktačná jednotka vytvorená v regionálnej pobočke Rozvojového programu OSN (UNDP) so sídlom v Bratislave, Slovak-UNDP Trust Fund. Okrem UNDP ovplyvnila formovanie programu SlovakAid v prvých rokoch jeho existencie aj Kanadská rozvojová agentúra CIDA (Canadian International Development Agency), ktorá v rámci programu ODACE od roku 2000 pomáhala budovať mechanizmy slovenskej rozvojovej pomoci.

O dialóg medzi kľúčovými hráčmi, s cieľom ovplyvniť tvorbu rozvojových politík, sa snažia rôzne siete s národnou alebo medzinárodnou pôsobnosťou. V Európskej únii túto úlohu plní European NGO Confederation for Relief and Development (CONCORD). Reprezentuje záujmy 26 národných platforiem a 18 medzinárodných sietí, ktoré spolu združujú 1 800 európskych mimovládnych organizácií. Na Slovensku je reprezentatívnym orgánom Platforma mimovládnych rozvojových organizácií (PMVRO). V máji 2010 bolo podpísané *Memorandum o porozumení medzi MZV SR a Platformou MVRO*, ktoré uznalo združenie za oficiálneho partnera Ministerstva zahraničných vecí pri pripomienkovaní a príprave kľúčových dokumentov týkajúcich sa rozvojovej politiky a rozvojovej spolupráce. V roku 2011 evidovala Platforma MVRO 31 členských a pozorovateľských organizácií, ktoré pôsobia najmä v oblasti zahraničnej rozvojovej spolupráce a humanitárnej pomoci.

Na Slovensku sa v rozvojovej spolupráci angažuje široká škála inštitúcií, okrem mimovládnych organizácií aj univerzity, orgány štátnej správy a samosprávy, štátne výskumné ústavy a súkromné firmy. Popri sekulárnych organizáciách u nás pôsobí viacero náboženských organizácií. Slovenské organizácie môžu získavať finančnú alebo materiálnu podporu z grantových výziev Ministerstva zahraničných vecí, ktoré administruje SAMRS, Európskej únie a iných inštitucionálnych darcov, ale aj z podnikateľskej sféry a z príspevkov širokej verejnosti.

V ostatných rokoch sa intenzívne diskutuje o negatívnych dopadoch niektorých postupov pri implementovaní ODA. Napríklad tzv. princíp viazanej pomoci (tied aid) nariaďuje, aby časť prostriedkov pomoci bola použitá v krajine darcu alebo vo vybranej skupine krajín. Viazaná pomoc sa pokladá za neefektívne využitie zdrojov, ale v donorských krajinách je politicky priechodnejšia ako neviazaná pomoc.³²

Vznikli tiež viaceré iniciatívy za zvýšenie kvality ODA a rozvojovej spolupráce vo všeobecnosti. Patrí k nim napríklad presadzovanie princípov dobrého donorstva (good donorship principles). Nápomocné sú tiež iniciatívy, ktoré zvyšujú efektívnosť rozvojovej pomoci (aid effectiveness).

Parížska deklarácia o efektívnosti pomoci (Paris Declaration on Aid Effectiveness) bola prijatá v roku 2005. Vychádza z piatich základných princípov: vlastníctvo rozvoja príjemcami pomoci (ownership), zladenie poskytovanej pomoci s rozvojovými cieľmi definovanými príjemcami (alignment), koordinovanie poskytovania pomoci medzi darcami s dôrazom na komplexné programy, nie individuálne projekty (harmonisation), skvalitnenie postupov a lepšie meranie výsledkov (managing for results), spoluzodpovednosť a otvorené prezentovanie

výsledkov v rozvoji (mutual accountability). *Istanbulské princípy rozvojovej efektívnosti organizácií občianskej spoločnosti* (Istanbul CSO Development Effectiveness Principles) boli globálnou občianskou spoločnosťou vypracované v roku 2010 a sú podkladom pre vznik *Medzinárodného rámca definujúceho rozvojovú efektívnosť organizácií občianskej spoločnosti* (International Framework on CSO Development Effectiveness). V rámci OECD sa agendou efektívnosti rozvoja zaoberá Výbor pre rozvojovú pomoc (Development Assistance Committee, DAC), ktorý v roku 2010 analyzoval aj poskytovanie rozvojovej pomoci Slovenskom. V roku 2008 sa konalo Tretie fórum na vysokej úrovni v ghanskej Akkre, na ktorej bola prijatá *Akčná agenda z Akkry* (Accra Agenda for Action, AAA). Súčasťou procesu prípravy na Štvrté fórum na vysokej úrovni v kórejskom Busane v roku 2011 bol aj prieskum efektívnosti integrácie rodovej rovnosti ako prierezovej témy do rozvojovej spolupráce. V našom regióne situáciu v tejto oblasti mapovala koalícia Karat so sídlom vo Varšave.

Parížska deklarácia rodovú rovnosť nespomína. Táto agenda sa prvýkrát objavila až v Akkre. Záverečný dokument z Busanu odkazuje na rodovú rovnosť niekoľkokrát a venuje jej aj samostatný odsek. Na stretnutí v Busane boli tiež v porovnaní s Akkrou vo väčšej miere zastúpené organizácie presadzujúce rodovú rovnosť. Skutočné napĺňanie záverov z Busanu a agendy rodovej rovnosti v súvislosti s efektívnosťou rozvojovej spolupráce v súčasnom ekonomickom kontexte ukáže až čas.

Udržateľný rozvoj

Pojem udržateľný rozvoj (sustainable development) odkazuje na také využívanie zdrojov, ktoré na jednej strane zabezpečuje potreby ľudí, no na druhej chráni životné prostredie a dostupnosť zdrojov pre budúce generácie. Tento koncept sa pozerá na zabezpečenie ľudských potrieb v horizonte, ktorý presahuje desaťročia či storočia. Aj preto sa niekedy hovorí o „trvalo udržateľnom rozvoji“.

Koncept sa prvýkrát objavil v správe Brundtlandskej komisie (Svetová komisia pre prostredie a rozvoj), ktorá bola publikovaná v roku 1987 pod názvom *Naša spoločná budúcnosť* (Our Common Future).³³ Záverečný dokument Svetového summitu OSN z roku 2005 zdôrazňuje úzke prepojenie ekonomických, ekologických a sociálnych aspektov pre dosiahnutie udržateľného rozvoja. Z iniciatívy asociácií domorodých obyvateľov (indigenous peoples) je k týmto trom základným pilierom pridávaný aj štvrtý, kultúrny, rozmer. Zdôrazňuje potrebu zachovania prírodných zdrojov, ekologickej rovnováhy a dosiahnutie rovnosti a sociálnej spravodlivosti.³⁴

Podľa indickej feministky Kamly Bhasinovej, udržateľný rozvoj vyžaduje okrem iného decentralizáciu v rozhodovaní, zníženie konzumu v bohatšom svete a uznanie ústrednej roly žien v rozvoji vzhľadom na ich kľúčovú úlohu v zabezpečovaní primárnych potrieb ľudstva.³⁵ Ekologickými otázkami rozvoja sa zaoberá feministický prúd ekofeminizmus. (Pre charakteristiku ekofeminizmu pozri prvú kapitolu.)

V súvislosti s rozvojovým plánovaním udržateľný rozvoj tiež implikuje dlhodobý dopad výsledkov rozvojového programu alebo projektu. V tomto ponímaní je však tento pojem

značne ambivalentný. Kritika poukazuje na fakt, že udržateľný prístup k rozvoju je niekedy mylne uplatňovaný ako dôvod šetrenia finančných zdrojov na pokračovanie rozvojových aktivít.

Rozvojové krajiny, tretí svet, globálny juh

V kategorizovaní krajín v súvislosti s rozvojom neexistuje konsenzus. Pojmy „prvý, druhý a tretí svet“ sa v súčasnosti používajú najmenej. Objavili sa v polovici 20. storočia v čase silnejšieho antikolonializmu a Studenej vojny medzi USA a vtedajším Sovietskym zväzom. Rozdeľujú krajiny sveta do troch skupín na základe ich ekonomického, politického a spoločenského zriadenia. Prvý svet odkazuje na bohaté „západné“ krajiny, druhý svet na krajiny (bývalého) socialistického bloku a tretí svet (third world) označuje chudobné krajiny. Číslovanie naznačuje hierarchiu kategórií – prvý svet je najvyspelejší, tretí svet sa nachádza na najnižšom stupni rozvoja.

Označenie „rozvojové krajiny“ (developing countries) je pokladané za politicky korektnějšíe. Môže však naznačovať, že rozvojové krajiny majú v rozvoji nasledovať príklad rozvinutých krajín (developed countries). Navyše, pojem zahŕňa veľmi širokú škálu krajín, ktoré sa od seba líšia. Niektoré inštitúcie dokonca považujú vybrané rozvojové krajiny za rozvinuté na základe nimi preferovaných ukazovateľov merania rozvoja. Problém v kategorizácii predstavujú napríklad krajiny bývalého socialistického bloku. Tie sa dnes označujú skôr ako rozvojové, s výnimkou krajín, ktoré vstúpili do Európskej únie.

„Najmenej rozvinuté krajiny“ (least developed countries) sú špeciálnou podkategóriou rozvojových krajín. V rámci najmenej rozvinutých krajín sa kategória najchudobnejších krajín sveta označuje mätúcim názvom „ekonomicky menej rozvinuté krajiny“ (less economically developed countries). Pojem „nové industrializované krajiny“ (newly industrialised countries) odkazuje na krajiny s rozvinutejšou ekonomikou, ktoré ešte nenadobudli stupeň rozvoja rozvinutých krajín.

V mnohých aktuálnejších dokumentoch tiež narazíme na označenie „globálny juh“ (global south). Juh odkazuje na geografické koncentrovanie chudobnejších krajín na južnej pologuli. Ani toto pomenovanie však nevyriešilo problém s kategorizáciou krajín. Rovnako ako predchádzajúce pojmy, vychádza z duálneho delenia sveta na bohatšie krajiny severu a chudobnejšie krajiny juhu. Rozvinuté krajiny ako Austrália a Nový Zéland sa pritom nachádzajú v južnej hemisfére. Na druhej strane niektoré štáty globálneho juhu patria k dynamicky sa rozvíjajúcim ekonomikám ako napr. Chile alebo Brazília. Brazília patrí aj do iného vplyvného zoskupenia krajín – ide o tzv. BRICKs (Brazília, Rusko, India, Čína a Južná Kórea).

Štatistické ukazovatele v *Správe o ľudskom rozvoji*, ktorá je každoročne pripravovaná Rozvojovým programom OSN, rozdeľujú krajiny podľa veľmi vysokého ľudského rozvoja (very high human development), vysokého ľudského rozvoja (high human development), stredného ľudského rozvoja (medium human development) a nízkeho ľudského rozvoja (low human development).³⁶

Subjektívne vnímanie stupňa rozvoja a celkovej spokojnosti obyvateľov sa môže od oficiálnych štatistík výrazne líšiť. Napríklad Gruzínci, obyvatelia krajiny s vysokým stupňom ľudského rozvoja, sú porovnateľne menej spokojní so svojimi životmi ako obyvatelia Afganistanu, ktorý je zaradený medzi krajiny s nízkym stupňom rozvoja a figuruje aj medzi najmenej rozvinutými krajinami.³⁷

V našej publikácii sme pre zjednodušenie textu ponechali pomenovania „rozvojové“ a „rozvinuté“ krajiny.

Štatistiky o nerovnosti vo svete

Pojmom blízky rozvoju je nerovnosť. Poukazuje na rozdiely v príjmoch a kvalite života vo svete nielen z geografického hľadiska, ale aj ako dôsledok etnickej príslušnosti, rasy, veku, náboženstva, pohlavia alebo sexuality. Niektoré prejavy nerovnosti je možné merať prostredníctvom štatistických ukazovateľov. Štandardným ukazovateľom nerovnosti je Giniho koeficient. Obraz o nerovnosti ďalej poskytujú aj pomery medzi percentilmi (percentile ratios), parita kúpnej sily (purchasing power parity, PPP) a ukazovateľ porovnávajúci životný štandard v jednotlivých krajinách (market exchange rate, MER).

Základný index ľudského rozvoja (human development index, HDI) je pokusom zmerať možnosti obyvateľstva danej krajiny viesť zdravý a plnohodnotný život. Poradie v tabuľke krajín s vysokým, stredným a nízkym indexom určujú údaje o gramotnosti, vzdelaní, očakávanej priemernej dĺžke života a parity kúpnej sily obyvateľstva.

Ibrahimov index meria zmeny v spravovaní vecí verejných v afrických krajinách na základe indikátorov týkajúcich sa ľudského rozvoja, ekonomických príležitostí, participácie, ľudských práv, bezpečnosti a právneho štátu. Kategória ľudských práv zahŕňa aj päť indikátorov merajúcich rodovú rovnosť.

Štatistické dáta sú dôležitým zdrojom informácií pre rozvojové plánovanie, ale je potrebné brať ich s rezervou. Nie všetky krajiny majú prostriedky na pravidelný a kvalitný zber širokej škály informácií a na ich následné spracovanie. Celonárodná štatistika tiež často zakrýva regionálne rozdiely vnútri krajiny. Niektoré ukazovatele môžu byť nepresné či dokonca zavádzajúce. Napríklad vykazovanie zamestnanosti spravidla nezahŕňa neregistrovaných drobných podnikateľov a podnikateľky. Podľa niektorých zdrojov sú univerzálne ukazovatele merania ľudského rozvoja neadekvátne, keďže hodnoty ako „kvalita“ života sú kultúrne špecifické a menia sa počas životného cyklu.

Od Štvrtej svetovej konferencie OSN o ženách, ktorá sa konala v Pekingu v roku 1995, sa kládie väčší dôraz na zber dát o rodovej nerovnosti. Rodovo rozlíšený index rozvoja (Gender Development Index, GDI) sleduje index ľudského rozvoja oddelene pre mužov a ženy. V žiadnej zo sledovaných krajín nedosahujú ženy podľa tohto ukazovateľa vyššie hodnoty ako muži. Z hľadiska GDI je preto možné konštatovať, že nerovnosť medzi mužmi a ženami je univerzálna. Miera posilnenia rodového postavenia (Gender Empowerment Measure, GEM) meria zapojenie žien do hospodárskeho a politického života krajiny. Sledovanie tohto ukazovateľa však zahŕňa iba tretinu krajín. Index rodovej parity (Gender Parity Index, GPI)

vyjadruje pomer medzi hodnotami nameranými u mužov a u žien. Často sa používa napríklad na meranie rozdielov v gramotnosti medzi mužmi a ženami. Detailnejšie dáta o stave rodovej rovnosti vo svete a ich analýzu poskytujú napríklad správy OSN *Pokrok žien sveta* (Progress of the World's Women).

Participácia

Pojem participácia (participation) sa v žargóne rozvoja objavil už v jeho počiatkoch, no väčšiu popularitu získal až v poslednej dekáde 20. storočia. Dnes patrí participácia k základným pojmom a požiadavkám rozvoja. V ostatných rokoch je participácia úzko prepojená s presadzovaním transparentnosti a zodpovednosti (transparency and accountability) v rozvojovom procese.

Praktické participatívne techniky (participative action research, PAR; rapid rural appraisal, RRA; participative rural appraisal, PRA; participatory learning and action, PLA) inicioval v osemdesiatych rokoch minulého storočia Robert Chambers z britského Institute for Development Studies. Inšpiroval sa prácami brazílskeho pedagóga Paula Freireho o nutnosti viesť dialóg s miestnymi ľuďmi a budovať ich uvedomelosť (conscientization). Podľa kritikov, rozvoj nefungoval práve preto, že sa miestni ľudia na ňom dostatočne nepodieľali.

V participatívnom ponímaní rozvoj nemôže byť prebyrokratizovaným procesom vedeným expertmi z centrálnych rozvojových inštitúcií a ministerských kancelárií. Jeho charakter a ciele majú určovať miestni ľudia. Do praxe sa preto zaviedli rôzne jednoduché názorné metódy na získanie informácií pre plánovanie rozvojových projektov, ktoré sú pochopiteľné aj pre negramotných ľudí. Ide napríklad o zhotovovanie máp zachytávajúcích socio-ekonomickú situáciu vidieka alebo sezónne kalendáre mapujúce práce na poli. (Viac v prílohe Metódy.)

Participatívny prístup kladie dôraz na „ľudové poznanie“ (people knowledge), nie na vzdelanie rozvojových expertov. Jeho cieľom je dosiahnuť participáciu širšej komunity (community participation), posilniť vlastníctvo rozvojových plánov (ownership), dať hlas (voice) najmä skupinám na okraji spoločnosti vrátane žien, ktoré v rámci participatívneho procesu získajú väčšie sebedomie a posilnia svoje postavenie (empowerment).

V presadzovaní rodového hľadiska v rozvoji je participácia žien jedným z kľúčových aspektov jeho implementácie v praxi. Napríklad participatívne spravovanie lesa (participatory forest management) kladie dôraz na kľúčovú rolu žien v ochrane lesných prírodných zdrojov, keďže ženy vo veľkej miere využívajú jeho zdroje v domácnosti (napr. palivové drevo, voda, lesné plody, drobná zver, byliny) a tiež ako zdroj príjmov. Lepšia informovanosť žien a ich aktívne začlenenie do napĺňania stratégií ochrany prírodných zdrojov podporujú systematickú ochranu lesného prostredia a využívanie prírodných zdrojov udržateľnými spôsobmi.

Ani participácia však neodolala postrozvojovej dekonštrukcii. Jej kritici sa pýtajú, či participácia nie je iba ďalším mýtom nefungujúceho rozvoja.³⁸ Je možné preniknúť do vzťahov medzi miestnymi ľuďmi počas krátkych komunitných cvičení? Budú miestni ľudia otvorene hovoriť o citlivých aspektoch svojho života, akými sú napríklad násilie v domácnosti alebo moc miestnych elitných skupín, pred cudzincami?

Participácia sa nevzťahuje len na prieskum potrieb, ako to naznačujú techniky PRA, ale cieľom participatívneho rozvoja je zapájať miestnych ľudí aj do riadenia a hodnotenia realizovaných rozvojových aktivít. No aj participatívne hodnotenie rozvojového projektu nesie v sebe nebezpečenstvo skresľovania informácií. Kritika od nespokojných ľudí môže znamenať stratu finančných zdrojov v budúcnosti. Hľadajú sa preto nové cesty, ako zaviesť diskretnějšíe mechanizmy poskytovania spätnej väzby na realizované rozvojové aktivity (feedback/complaint mechanisms).

Pre partnerský dialóg s miestnymi komunitami je tiež rozhodujúcim faktorom schopnosť rozvojových pracovníkov a pracovníčok otvorene vnímať miestne kultúrne pomery. Kultúrny relativizmus zdôrazňuje hodnotu akejkoľvek kultúry. Neznamená to však, že máme automaticky akceptovať akékoľvek kultúrne prejavy. Mali by sme sa vyvarovať hodnotenia inej kultúry iba z pohľadu našej vlastnej kultúrnej identity a skúseností. V rozvojovej praxi však nie je pohľad na niektoré kultúrne normy jednoznačný. Rozpory sa prejavujú napríklad v diskusiách o (ne)univerzálnej aplikovateľnosti nástrojov presadzujúcich ľudské práva alebo všeobecných hodnôt ako sloboda, spravodlivosť či demokracia.

Inkluzívna participácia si vyžaduje dôveru miestneho obyvateľstva, čas na vytvorenie vzťahov s miestnymi ľuďmi a podrobnejšie skúmanie miestnych pomerov. Technokratický charakter rozvojovej praxe to však nie vždy umožňuje. Obmedzené finančné zdroje nútia rozvojové organizácie realizovať krátkodobé, často izolované projekty, nie dlhodobé a komplexné programy. Donori vyžadujú merateľné výsledky v krátkom čase bez toho, aby bol vytvorený dostatočný priestor na dialóg s miestnymi obyvateľmi a inštitúciami. Často chýbajú financie na kvalitný prieskum skutočných potrieb. Pre väčšinu miestnych ľudí sú tiež jazyk a forma projektových dokumentov príliš zložité, aby sa mohli na riadení projektov priamo zúčastňovať. Schvaľovatelia projektov často preferujú projektové návrhy s (pre nich) jasne uchopiteľnými výstupmi, hoci transformácia spoločnosti sa nedá vždy elegantne zachytiť do tabuliek. Ako napríklad do logickej matrice projektu zaznamenať úsilie zmeniť hlboko zakorenené predsudky voči ženám v danej spoločnosti?

V súvislosti s hospodárnosťou rozvoja (efficiency approach) sa participácia niekedy nesprávne chápe ako šetrenie finančných prostriedkov na ľudské zdroje projektu, nie zapojenie jednotlivcov a skupín na okraji spoločnosti do rozvojového procesu. Môžeme pod ňou rozumieť aj účasť verejnosti na rozvoji prostredníctvom verejných zbierok (fundraising). Na druhej strane pre súkromný podnikateľský sektor, ktorý sa čoraz intenzívnejšie zapája do rozvoja ako realizátor rozvojových projektov, platí, že participatívne metódy nepatria k jeho typickým spôsobom práce. Z pohľadu firiem participácia spomaľuje implementačný proces a pôsobí skôr ako zbytočné mrhanie času a peňazí.

Participácia je dnes politicky atraktívnym konceptom, no jeho skutočná aplikovateľnosť v praxi je spochybňovaná. Postrozvojový kritik Majid Rahnema nás nabáda, aby sme pri riešení dilemy participácie obrátili pozornosť na seba a pýtali sa, ako rozvojová komunita (mimovládne organizácie, donori, politici, výskum, súkromný sektor atď.) participuje na rozvoji a ako svojou participáciou ovplyvňuje životy ľudí v rozvojových krajinách.³⁹

Feministické teórie rozvoja

Pre formovanie rodového hľadiska v rozvoji zohrala kľúčovú úlohu feministická kritika (pozri prvú kapitolu). Feministický pohľad na epistemológiu alebo teóriu o vede zdôrazňuje nutnosť zmeniť metódy, ako ľudstvo získava a pracuje s nadobudnutými vedomosťami. Feministická kritika poukazuje na fakt, že zdanlivo objektívne vedomosti boli doposiaľ formulované takmer výlučne mužmi. Nielen že tým ochudobnili poznanie o príspevku žien, ale prehliadali aj témy pre ne dôležité. Výnimkou nebol ani rozvoj.

Formovanie feministického pohľadu na rozvoj iniciovala výskumná štúdia dánskej ekonómky Ester Boserupovej o dopadoch rozvojových projektov na ženy v rozvojových krajinách. Podľa jej zistení boli projekty v prvých dekádach rozvoja tvorené z mužského pohľadu a ponúkali príležitosti iba pre mužov. Napríklad v projektoch venujúcich sa modernizácii poľnohospodárstva sa nebrala do úvahy práca, ktorú ženy vykonávali na rodinných farmách.⁴⁰

Lobing skupiny aktivistiek v americkej rozvojovej agentúre USAID viedol v roku 1973 k prijatiu tzv. *Percyho novely* (Percy Amendment), ktorá vyžadovala, aby všetkým rozvojovým projektom financovaným americkou vládou predchádzali štúdie o očakávanom vplyve projektov na mužov aj na ženy. Dôraz na „rovnosť príležitostí“, ktorý sa v diskusiách objavil, zapožičal liberálny feminizmus.

Prístup, ktorý sa následne začal presadzovať v rozvojovej politike, zastrešoval teoretický rámec označovaný ako ženy v rozvoji (women in development, WID). Rozvojové plánovanie v tom čase ovplyvňovala prozápadne orientovaná modernizačná teória, cieľom ktorej bolo prinášať do rozvojových krajín nové technológie, západné inštitúcie, ale aj západné hodnoty. WID sa preto zameriaval takmer výlučne na zabezpečenie praktických potrieb žien ako prístup k vzdelaniu alebo zamestnávaniu žien. Reprodukčná úloha žien (starostlivosť o domácnosť a jej členov) ani podriadené postavenie žien v spoločnosti v agende WID nefigurovali.

Plánovanie rozvojových stratégií si začalo vyžadovať špeciálne štatistické údaje o ženách. Aby zapojenie žien do rozvoja získalo väčšiu politickú podporu, rozvojové politiky zamerané na ženy sa vysvetľovali ako zabezpečenie väčšej efektivity rozvojovej pomoci, nie uplatňovanie ľudských práv žien. Novým cieľom rozvojového plánovania bolo nájsť vhodné spôsoby pre paritné zapojenie oboch pohlaví do rozvoja.

Nadšenie prvej dekády WID čoskoro vystriedalo rozčarovanie z neochoty vyčleniť pre agendu WID dostatočné finančné zdroje a poskytnúť jej jednoznačnejšiu verejnú podporu. Čoraz viac akademičiek a mimovládnych organizácií sa uchýľovalo k novej, radikálnejšej alternatíve. Nový prístup, označovaný ako ženy a rozvoj (women and development, WAD), vychádzal z tvrdenia, že začlenenie žien do existujúceho patriarchálneho systému im neprinesie želané výsledky. WAD zdôrazňoval odlišnosť vedomostí, zodpovedností aj potrieb žien v rámci rozvoja. Doterajšie rozvojové plánovanie ženy systematicky prehliadalo alebo ich odsúvalo na okraj záujmu.

WAD bol v presadzovaní svojej agendy do politik rozvojových inštitúcií efektívnejší ako WID. Otázky týkajúce sa postavenia žien postupne získavali na globálnej dôležitosti.

Rozvojový fond OSN pre ženy (UNIFEM) bol založený v roku 1976 ako Dobrovoľný fond pre Dekádu žien, ktorú OSN vyhlásilo na roky 1976 – 1985. Problémom WAD však bolo, že ženy vnímal ako samostatnú kategóriu, ktorá viedla k vyčleňovaniu „ženskej“ agendy v rámci rozvojových plánov. V zozname rozvojových priorít sa presadzovanie potrieb žien objavovalo zvyčajne až na posledných miestach. Homogénne ponímanie žien tiež nezohľadňovalo zásadné rozdiely medzi nimi. Ani WAD sa nezaoberal štruktúrnymi nerovnosťami medzi mužmi a ženami.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa na scéne objavil nový prístup posilňujúci postavenie žien (empowerment approach). Vychádzal z analýzy nerovnocenných vzťahov medzi mužmi a ženami v rôznych oblastiach života. Tento prístup sa tiež označuje ako rod a rozvoj (gender and development, GAD). K významných teoretickým GAD patrili Diane Elsonová, Caroline Moserová, Gita Sennová alebo Maxine Molyneuxová.

Podľa GAD je postavenie žien ovplyvnené ich materiálnymi podmienkami a postavením v lokálnom, národnom a globálnom hospodárstve. Situáciu žien determinuje patriarchálne usporiadanie spoločnosti, ktoré sa prejavuje nerovnoprávnym postavením žien v rodine aj v širšej spoločnosti. Životy žien (aj mužov) riadia spoločenské normy, ktoré sa formovali pod vplyvom patriarchálnej moci. Počas života sa týmto normám správania sa a fungovania spoločnosti ženy aj muži učia a prispôsobujú, často bez toho, aby si to uvedomovali. Takéto hierarchické usporiadanie spoločnosti znevýhodňuje ženy a neumožňuje im viesť plnohodnotný život. Adekvátne nezohľadňuje ich potreby, nepodporuje ich v rozvíjaní svojho vlastného potenciálu a nedáva im možnosť náležite sa podieľať na formovaní spoločnosti tak, aby odrážala rovnako potreby žien aj mužov.

GAD prístup teda usiluje o systémové zmeny v usporiadaní spoločnosti a odstránenie štruktúrnych prekážok pre rovnocenné postavenie žien za ich aktívnej účasti. Na rozdiel od WID, ženy nie sú iba objektom rozvojových politík, ale musia mať na rozvoji rovnako aktívny podiel ako muži. Na rozdiel od WAD sa GAD usiluje o komplexnejšie zohľadňovanie príčin a následkov znevýhodnenia žien. Z praktického hľadiska je cieľom GAD integrovanie analýzy rodových vzťahov na rôznych úrovniach života spoločnosti do rozvojového plánovania. Rovnako ako WID a WAD, aj GAD presadzuje riešenie akútnych problémov žien, akými sú napríklad vysoká úmrtnosť matiek alebo negramotnosť dospelých žien. Na rozdiel od WID a WAD je ale strategickým cieľom GAD dlhodobé kvalitatívne zlepšenie postavenia žien v rodine a v spoločnosti a celkové zrovnoprávnenie mužov a žien.

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia, pod vplyvom postmodernizmu a postrozvojovej kritiky, vystupuje aj v GAD do popredia snaha analyzovať rozdielnosť skúseností žien (a mužov) a ich potrieb z hľadiska odlišných očakávaní na základe veku, rasovej, etnickej či triednej príslušnosti, sexuálnej orientácie alebo historickej skúsenosti. Homogénne kategórie ako „muži“, „ženy“, „Afrika“ alebo „moslimský svet“ sú používané s väčšou opatrnosťou. Následne sa v rozvojovom plánovaní začína klást väčší dôraz na rôznorodosť subjektov v týchto kategóriách. Prehodnotenie si vyžadujú aj iné, doteraz homogénne ponímané kategórie ako „domácnosti vedené ženami“ (female-headed households), „zraniteľné skupiny“ (vulnerable groups) alebo „chudobní“ (the poor).

Zároveň postupne slabne vplyv západných rozvojových inštitúcií vo svetle miestneho aktivizmu aj transnacionálnych hnutí žien. Mierové hnutie *Ženy v čiernom* (Women in Black) vzniklo v roku 1988 v Izraeli. Srbská pobočka *Zene u crnom* bola založená v roku 1991 v Belehrade. Dnes má toto mierové hnutie, aj prostredníctvom nových médií, globálny dosah a angažuje sa za mierové riešenie konfliktov v mnohých krajinách vrátane Kolumbie, Južnej Afriky, Iraku, Afganistanu, Nepálu alebo Indie.

Postmoderná kritika GAD zdôrazňuje vzťahy medzi rodom, lokálnymi kultúrami a rozvojom. K popredným autorkám tohto prúdu patria palestínska antropologička Lila Abu-Lughodová, indická ekofeministka Vandana Shivaová, ekonómka Bina Agarwalová alebo kenská aktivistka Wangari Maathaiová. Kultúra má však aj odvrátenú stranu. Kultúrne tradície často negatívne regulujú život žien a udržiavajú ich v podriadenom postavení voči mužom. Rozpor medzi zachovávaním miestnych kultúrnych tradícií a presadzovaním ľudských práv žien stelesňuje napríklad kampaň za zastavenie kultúrnej praktiky mrzačenie pohlavných orgánov dievčat (female genital mutilation).

Výskum ostatných rokov je k prístupu GAD čoraz kritickejší. Vo väčšine prípadov sa pod hlavičkou presadzovania rodového prístupu implementujú iniciatívy spadajúce skôr do teoretického rámca WID alebo WAD. Na druhej strane príliš technokratický charakter uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreaming) v rozvojovej politike vzbudil voči GAD rezistenciu. Záplava rodových tréningov a manuálov mala skôr kontraproduktívny účinok a v rozvojovej komunite viedla k apatii až únave z rodu (gender fatigue). GAD sa pre mnohých aktérov v rozvoji stal politicky korektnou rétorikou, nie praktickým návodom, ako zlepšiť situáciu žien vo svete.

Aktuálnejšie pohľady na rozvojovú teóriu a prax z feministického hľadiska integrujú poznatky feministickej kritiky globalizácie. Zaoberajú sa globálnymi témami ako feminizácia pracovnej sily v globálnej ekonomike alebo dopady medzinárodnej migrácie na rodinu. Do popredia sa dostali aj nové pohľady na vzťahy medzi mužmi a ženami v kontexte historického vývoja a kultúrnych dopadov kolonializmu.

Jedným z problémov aktuálneho (postmoderného) feministického prístupu k rozvoju je jeho prílišný dôraz na teoretickú stránku. Podľa niektorých názorov viedlo napríklad prílišné analyzovanie rôznorodosti žien vo svete k oslabeniu globálneho ženského hnutia, jeho akcieschopnosti, ako aj potenciálu docieľiť pozitívny praktický dosah na životy žien vo svete. Silnejú hlasy za návrat feminizmu ako aktivistického hnutia. Vo Veľkej Británii tento nový prúd stelesňuje populárna feministická aktivistka Kat Bunyardová.

Muži a rodové hľadisko v rozvoji

Ďalším z alternatívnych pohľadov na rozvoj predstavuje problematika mužov v rozvoji (men's issues in development, MID). Do diskusií o rozvoji sa dostala na prelome 20. a 21. storočia a v rozvojovej politike aj praxi patrí stále k menšinovým témam. Zohľadňuje snahu dostať do teoretického rámca rodu a rozvoja (gender and development, GAD) mužský uhol pohľadu („man-streaming“ GAD). Súvisí s rozvojom mužských štúdií (men's studies)

a skúmaním rôznych prejavov mužskostí (masculinities). K prominentným autorom smeru patria Michael Kimmel, Jeff Hearn, Matthew Gutmann, Gary Barker alebo Sylvia Chantová.

GAD je niekedy nesprávne interpretovaný ako ohrozenie mužov v rozvoji z dôvodu (zdanlivo) disproporčného dôrazu na ženy pri uplatňovaní rodového hľadiska. Zabezpečenie špeciálnych potrieb mužov sa však nemá realizovať na úkor zdrojov určených na zlepšenie nerovnocenného postavenia žien v spoločnosti.

Pre analýzu tém MID je podstatný pojem normatívnej mužskosti (normative masculinity, hegemonic masculinity), ktorý zaviedol M. Kimmel. Muži podriaďujú svoje správanie očakávaniam o „správnom“ modeli mužskosti. Za odchýlenie sa od očakávaných vzorcov správania sú muži trestaní výsmechom, vylúčením alebo aj násilím, napríklad na homosexuálnych mužoch. K normatívnym prejavom mužskosti patrí potreba mať moc, rešpekt a majetok a tiež vykazovanie sexuálnej aktivity. Neúspech v týchto oblastiach je u muža pokladaný za zlyhanie „pravej“ mužskosti.

MID skúma širokú škálu tém týkajúcich sa života mužov v rôznych častiach sveta (a nepriamo aj žien). Podstatná časť výskumných štúdií sa zaoberá eróziou ľudského kapitálu mužov. Výskum napríklad odhalil slabší prospech chlapcov z niektorých imigrantských komunit v rozvinutých krajinách v porovnaní s dievčatami, čo znižuje ich šance na trhu práce, a tým aj ich integráciu do spoločnosti. V afrických krajinách priemernú dĺžku života mužov znižuje ich rizikové sexuálne správanie, ktoré je zodpovedné aj za šírenie HIV/AIDS. Jednou zo závažných otázok je aj drogová závislosť mužov. Droga *qat* je napríklad bežnou súčasťou spoločenského styku mužov v Jemene, Somálsku alebo Džibuti.

MID sa zaoberá aj zmenami v postavení muža v rodine a širšej spoločnosti v súvislosti s emancipáciou žien. Venuje sa napríklad otázkam otcovstva, násiliu v rodine či psychosociálnym dopadom spoločenských zmien na mužov. Jednou z nich je napríklad oddaľovanie manželstva vzdelanými pracujúcimi ženami. K pomerne málo viditeľným témam MID patrí aj diskriminácia homosexuálnych mužov v rozvojových krajinách.

MID tiež študuje kultúrne prejavy propagujúce násilie mužov – napríklad vraždy zo cti (honour killings). Po 11. septembri 2001 sa pozornosť orientuje aj na skúmanie záujmu mladých (nielen moslimských) mužov o fundamentalistické ideológie. Rodovej optike bolo podrobené aj taktické používanie násilia v konfliktoch, napríklad systematické znásilňovanie žien a dievčat nepriateľskej strany.

Skúmanie „mužských“ tém odmieta vrodené, esenciálne ponímanie mužského správania. Pomáha skôr odhaľovať okolnosti podmieňujúce formovanie mužskej identity a prejavov mužskosti. Ciele MID nie sú namierené proti GAD ani feminizmu. Práve naopak, dopĺňujú ich. MID podáva diferencovanejší pohľad na rodové vzťahy a vyvracia stereotypy o univerzálnej dominancii mužov. Napríklad muži s nízkymi príjmami majú v spoločnosti menšiu moc ako ženy pochádzajúce z vplyvných rodín.

Rozvojovej praxi ponúka MID komplexnejší pohľad na fungovanie patriarchátu v rôznych častiach sveta. Spolupodieľa sa na intenzívnejšom zapojení mužov do presadzovania rodovej rovnosti (podľa GAD) a objavovania účinnejších spôsobov, ako transformovať vzťahy medzi mužmi a ženami tak, aby mohli obe pohlavia viesť plnohodnotný a zdravý život.

Inštitucionálne zastrešenie rodovej rovnosti v rozvoji

Rodová nerovnosť získala výraznejšiu pozornosť v rozvojovej spolupráci v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Rok 1975 bol Organizáciou spojených národov (OSN) vyhlásený za Medzinárodný rok žien. Nasledovala *Dekáda žien* (1976 – 1985), ktorá iniciovala založenie špecializovaných agentúr OSN. Rozvojový fond OSN pre ženy (United Nations Development Fund for Women, UNIFEM) sa v roku 2010 zlúčil s ďalšími tromi agentúrami OSN (DAW, INSTRAW, OSAGI), čím vznikla nová inštitúcia OSN Ženy (United Nations Entity for Gender Equality and Empowerment of Women, UN Women). OSN Ženy je v štruktúre Spojených národov kľúčovou agentúrou, ktorá sa vo svojich programoch explicitne zameriava na presadzovanie rodovej rovnosti a zlepšenie postavenia žien. Komisia pre postavenie žien (Commission on the Status of Women) patrí do štruktúry Hospodárskej a sociálnej rady OSN (UN Economic and Social Council). Komisia je vedúcim globálnym orgánom, ktorý pripravuje politiky týkajúce sa rodovej rovnosti a posilnenia práv žien. Komisia bola založená v roku 1946. Pozostáva zo zástupcov 45 členských štátov OSN, ktorí sú volení výborom každé štyri roky, na základe geografickej proporcionality. Komisia každoročne vydáva dokumenty obsahujúce prioritné témy, vývoj, výzvy a odporúčania na nasledujúce obdobie. OSN Ženy funguje ako sekretariát Komisie.

Medzinárodný deň žien je v našom regióne spájaný s bývalým socialistickým režimom, no v rozvojových krajinách je dňom verejných zhromaždení žien a dožadovania sa ženských práv. V roku 2011 uplynulo 100 rokov, odkedy sa 8. marec ako deň žien organizoval po prvý raz.

K základným inštrumentom presadzovania rodovej rovnosti patrí *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (Convention on Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW), ktorý ratifikovalo aj Slovensko. Ratifikácia tohto dohovoru ukladá vláde danej krajiny povinnosť implementovať záväzky, ktoré z neho vyplývajú, a v pravidelných intervaloch predkladať správu o ich naplnení. Existuje viacero iných nástrojov na presadzovanie rodovej rovnosti v rôznych oblastiach. V roku 1993 OSN napríklad vydala *Deklaráciu o odstránení násilia páchaného na ženách* (Declaration on the Elimination of Violence against Women). Účasťou žien na riešení konfliktov sa zaoberá *Rezolúcia 1325 (2000) Bezpečnostnej rady OSN z roku 2000 o ženách, mieri a bezpečnosti*.

Kľúčovým momentom v presadzovaní agendy rodovej rovnosti bola Štvrtá svetová konferencia o ženách v Pekingu v roku 1995 a následné prijatie *Akčnej platformy* (Platform for Action). V nasledujúcich rokoch sa v pravidelných intervaloch konali na pôde OSN hodnotiace stretnutia o dosahovaní cieľov vytýčených Akčnou Platformou: Peking + 5 (2000), Peking + 10 (2005) a Peking + 15 (2010).

Rozvojová pomoc poskytovaná Európskou úniou spadá pod úrad Európskej komisie EuropeAid (DG Development and Cooperation – EuropeAid). Jeho strategické dokumenty týkajúce sa rodového hľadiska v rozvoji vychádzajú z agendy *Miléniových rozvojových cieľov* (Millennium Development Goals, MDGs). Odkazujú však aj na iné nástroje ako napríklad CEDAW a Pekingskú akčnú platformu.

Osem miléniových rozvojových cieľov bolo medzinárodnou komunitou prijatých v roku 2000 s cieľom znížiť chudobu vo svete. Dosaiahnutie špecifických ukazovateľov pre každý z cieľov sa očakáva v roku 2015. Zameriavajú sa na elimináciu extrémnej chudoby a hladu, dosiahnutie základného vzdelania pre chlapcov aj dievčatá, presadenie rodovej rovnosti a posilnenia postavenia žien, zníženie detskej úmrtnosti, zlepšenie zdravia matiek, boj proti HIV/AIDS, malárii a ďalším závažným chorobám, zabezpečenie udržateľnosti životného prostredia a poskytovanie finančných zdrojov pre rozvoj prostredníctvom globálneho partnerstva. Podľa stanoviska OSN je všetkých osem cieľov kľúčových pre dosiahnutie lepšieho postavenia žien a dievčat. V rozvojovej praxi sa to však veľmi neprejavuje.

K ďalším dôležitým dokumentom EÚ v oblasti rodovej rovnosti a rozvoja patrí *Európsky konsenzus o rozvoji* (European Consensus on Development, 2005), kde je rod špecifikovaný ako jedna z hlavných prierezových tém rozvojovej spolupráce. Od roku 2007 EÚ vyvíja snahu o koordinovaný prístup s cieľom dosiahnuť väčšiu efektívnosť v presadzovaní rovnosti mužov a žien. V roku 2010 bol prijatý *Akčný plán EÚ o rodovej rovnosti a posilnení žien v rámci rozvoja* (Action Plan on Gender Equality and Women's Empowerment in Development).

Rozvojová politika Európskej únie kladie dôraz na uplatňovanie rodového hľadiska vo všetkých procesoch strategického plánovania a implementácie. Tento termín sa prvýkrát objavil na Tretej svetovej konferencii o ženách v Nairobi v roku 1985.

V organizácii pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) sa agendou rodovej rovnosti v rozvoji zaoberá Sieť pre rodovú rovnosť Výboru pre rozvojovú pomoc (DAC Network on Gender Equality, GENDERNET). Podobne ako Európska komisia, zdôrazňuje centrálnu rolu Miléniových rozvojových cieľov v presadzovaní rodovej rovnosti. Dôležitým aspektom v ponímaní GENDERNET-u je dôraz na financovanie agendy rodovej rovnosti a tiež prepojenie rodovej problematiky s agendou efektívnosti rozvojovej pomoci.

Svetová banka sa rodovou rovnosťou zaoberá od sedemdesiatych rokov 20. storočia. Záujem o túto oblasť zintenzívnal po Štvrtej svetovej konferencii o ženách. V roku 2001 Svetová banka prijala *Stratégiu pre uplatňovanie rodového hľadiska* (Gender Mainstreaming Strategy Paper). V roku 2007 vypracovala nový akčný plán, v ktorom špecifikovala rodovú rovnosť ako „rozumnú ekonomiku“ (smart economics). Jeho cieľom bolo zvýšiť ekonomické príležitosti žien prostredníctvom lepšieho prístupu žien k pôde a finančným službám, účasti na trhu práce a lepšieho reflektovania potrieb žien z hľadiska rozvoja infraštruktúry. Z iniciatívy vtedajšieho prezidenta Svetovej banky Roberta Zoellicka sa v roku 2008 k agende pridalo ďalších šesť úloh: zefektívnenie uplatňovania rodového hľadiska v programoch rozvoja vidieka a poľnohospodárstva Svetovej banky, zvýšenie prístupu podnikateliek k úverom v komerčných bankách, príprava správy o plnení ekonomického posilnenia žien a dievčat v krajinách pôsobenia Svetovej banky, spustenie programu pre lídrov o účasti mladých žien na hospodárskom rozvoji, pozdvihnutie účasti súkromného sektora na dosahovaní rodovej rovnosti a zvýšenie finančných prostriedkov pre agendu rodovej rovnosti. V roku 2011 vydala Svetová banka obsiahlu *Správu o svetovom rozvoji s podtitulom Rodová rovnosť a rozvoj* (World Development Report 2012. Gender Equality and Development).

Ciele oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenska určuje zákon č. 617/2007 Z. z. Aktuálnu rozvojovú stratégiu špecifikuje *Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2009 – 2013*. Strednodobú stratégiu upresňuje *Národný program oficiálnej rozvojovej pomoci SR*, ktorý definuje programové, projektové a geografické priority vrátane finančných alokácií na daný rok. Dlhodobou snahou MZV SR je príprava strategických dokumentov pre prioritné krajiny (country strategy papers). Rodová rovnosť nie je v Strednodobej stratégii 2009 – 2013 spomenutá. Na presadzovanie rodovej rovnosti v rozvojovej spolupráci financovanej slovenskou ODA však odkazuje implicitne, napr. v hlavných prioritách (budovanie demokratických inštitúcií, právneho štátu, občianskej spoločnosti a mieru; sociálny rozvoj; ekonomický rozvoj; rozvoj infraštruktúry s pozitívnym dopadom na trvalo udržateľný rozvoj a ochranu životného prostredia), v agende boja proti chudobe, napĺňaním Miléniových rozvojových cieľov alebo podporou ľudských práv. Rozvojová politika Slovenska tiež vychádza zo strategických dokumentov EÚ, hlási sa k agende presadzovania efektívnosti rozvojovej pomoci (rozvoja)ⁱⁱ a vyzdvihuje potrebu budovania profesionálnych kapacít aktérov zainteresovaných na rozvojovej spolupráci u nás.⁴¹ *Národný program oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na rok 2012* spomína rodovú rovnosť ako jednu z prierezových tém. Podobne ako v aktuálnej Strednodobej stratégii na ňu nepriamo odkazuje v prioritách alebo podporou agendy efektivity rozvoja. Rozpočet na rok 2012 zahŕňa aj finančnú podporu pre OSN Ženy.⁴²

Na systematickejšie uplatňovanie princípov rodovej rovnosti v rozvoji v rámci slovenskej ODA chýba väčšia politická vôľa. Žiadny konkrétny strategický dokument nešpecifikuje, akým spôsobom má slovenská oficiálna rozvojová pomoc napĺňať ciele v presadzovaní rodovej rovnosti v krajinách pôsobnosti. Chýbajú napríklad inštrukcie, čo sa pod rodovou rovnosťou rozumie, ako ju zohľadňovať v projektových návrhoch, pri administrácii udelených grantov alebo vyhodnocovaní efektivity realizovaných projektov. Realizované projekty zo slovenskej ODA sú tiež pomerne krátkodobé a s nižším rozpočtom, čo limituje angažovanie sa v systematickej práci na hlbších spoločenských zmenách, akými sú aj zmeny nerovnocenných rodových vzťahov. Napriek tomu, že v Strednodobej stratégii oficiálnej rozvojovej pomoci na roky 2009 – 2013 je deklarovaná potreba zvyšovať profesionálne kapacity v rozvoji na „všetkých úrovniach“,⁴³ medzi rozvojovými aktérmi neexistuje väčšia motivácia vzdelávať sa aj v oblasti rodovej rovnosti.

V prehľade inštitucionálneho zastrešenia rodovej rovnosti je dôležité spomenúť aj siete ako Women In Development Europe (WIDE), európsku feministickú sieť ženských organizácií, rozvojových mimovládnych organizácií, ľudskoprávných aktivistiek a expertiek v oblasti rodovej tematikyⁱⁱⁱ. V Rakúsku funguje regionálna pobočka WIDE Austria. Development Alternatives with Women for a New Era (DAWN) je sieťou feministických akademičiek, výskumníček a aktivistiek z rozvojových krajín. DAWN poskytuje fórum pre výskum a diskusiu

ii Na Štvrtom fóre na vysokej úrovni v kórejskom Busane sa začalo viac hovoriť o efektívnosti rozvoja, nie rozvojovej pomoci.

iii Činnosť siete WIDE bola ukončená koncom roka 2011.

o globálnych témach, ktoré ovplyvňujú životy žien. Jej cieľom je mobilizovať ženy pôsobiace v občianskej spoločnosti a presadzovať zmenu nerovných sociálnych, hospodárskych a politických vzťahov na globálnej, regionálnej a národnej úrovni. Sieť Women Living under Muslim Laws (WLUML) bola založená v roku 1984 a svoju činnosť vyvíja v 70 krajinách sveta, kde je islam hlavným alebo jedným z hlavných vierovyznaní. Jedným z cieľov siete je informovať svetovú verejnosť o rôznorodosti praktizovania islamu a uplatňovania islamských zákonov. V Keni funguje sieť FEMNET, ktorej pôsobnosť je na celom africkom kontinente. V regióne strednej Európy sa agendy rodovej rovnosti v rozvoji zhostila koalícia Karat so sídlom v Poľsku. Zameriava sa na oblasť strednej a východnej Európy a krajiny strednej Ázie.

Odporúčaná literatúra

1. BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011.
2. BANNON Ian, CORREIA Maria C.: *The Other Half of Gender, Men's Issues in Development*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington DC, 2006.
3. COOKE Bill, KOTHARI Uma: *Participation. The New Tyranny*, Zed Books, London a New York, 2007.
4. CORNWALL Andrea, HARRISON Elizabeth, WHITEHEAD Ann: *Feminisms in Development. Contradictions, Contestations & Challenges*, Zed Books, London a New York, 2007.
5. DESAI Vandana, POTTER Robert: *The Companion to Development Studies*, 2nd ed., Hodder Education, London, 2008.
6. GARY Craig, MAYO Marjorie: *Community Empowerment: A Reader in Participation and Development*, Zed Books, London, 1995.
7. GUIJT Irene, SHAH Kaul Meera: *The Myth of Community: Gender Issues in Participatory Development*, Intermediate Technology Publications in Participatory Series, Bourton on Dunsmore, Rugby, 1998.
8. HARCOURT Wendy: *Gender Equality and Development Effectiveness. Summary of Global Report*, 2011.
9. CHANT Sylvia, GUTMANN Matthew: *Mainstreaming Men into Gender and Development: Debates, Reflections and Experiences*, Oxfam, Oxford, 2000.
10. CHANT Sylvia: *Gender, Cities and the Millennium Development Goals in the Global South*, LSE Gender Institute, New Series working paper, issue 21, London, 2007.
11. MOGHADAM M. Valentine: *Globalizing Women: Transnational Feminist Networks*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2005.
12. MOHANTY Telpade Chandra: *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses*, Duke University Press, Durham, 1986.
13. PARPART Jane L., CONNELLY M. Patricia, BARRIREAU V. Eudine: *Theoretical Perspectives on Gender and Development*, The International Development Research Center, Ottawa, 2000.

14. PARPART Jane: *Lessons from the Field: Rethinking Empowerment, Gender and Development from a Post-(Post-?) Development Perspective*. In SAUNDERS Kriemild: *Feminist Post-Development Thought*, Zed, London a New York, 2003.
15. PEET Richard, HARTWICK Elaine: *Theories of Development. Contentions, Arguments, Alternatives*, The Guilford Press, New York, 2009.
16. SEN Amartya: *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
17. SWEETMAN Caroline: *Gender and The Millennium Development Goals*, Oxfam, Oxford, 2005.
18. *Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2009 – 2013*.

Odkazy

- ¹ Vzťahuje sa na anglickú verziu Wikipédie, http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page, posledný prístup 1. 12. 2011.
- ² UNDP: *Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, str. 1.
- ³ PEET Richard, HARTWICK Elaine: *Theories of Development. Contentions, Arguments, Alternatives*, The Guilford Press, New York, 2009, str. 1.
- ⁴ ANELLI Alba: *Foreword*. In PARPART Jane L., CONELLY M. Patricia, BARRIREAU V. Eudine: *Theoretical Perspectives on Gender and Development*, The International Development Research Center, Ottawa, 2000, str. 6.
- ⁵ PEET, HARTWICK, *vysvetlivka 3*, str. 126 – 130.
- ⁶ *Tamže*, str. 123 – 126.
- ⁷ *Tamže*, str. 166 – 172.
- ⁸ *Tamže*, str. 172 – 175.
- ⁹ *World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty*, Oxford University Press, publikovaný pre World Bank, Oxford, 2000.
- ¹⁰ *Tamže*, str. 78 – 84.
- ¹¹ *Tamže*, str. 257.
- ¹² *Human Development Report 1990*, Oxford University Press, Oxford, 1990.
- ¹³ SEN Amartya: *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- ¹⁴ PEET, HARTWICK, *vysvetlivka 3*, str. 136 – 137.
- ¹⁵ *Tamže*, str. 227 – 230.
- ¹⁶ *Tamže*, str. 201.
- ¹⁷ SAID W. Edward: *Orientalism*, Random House, New York, 1978.
- ¹⁸ PEET, HARTWICK: *vysvetlivka 3*, str. 210 – 211.
- ¹⁹ MOHANTY Telpade Chandra: *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses*, Duke University Press, Durham, 1986.
- ²⁰ EASTERLY William: *The White Man's Burden*, The Penguin Press, New York, 2006 a MOYO Dambisa, *Dead Aid: Why Aid is Not Working and How There is a Better Way For Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.
- ²¹ PEET, HARTWICK: *vysvetlivka 3*, str. 221 – 227.

- ²² *Tamže.*
- ²³ *Tamže*, str. 217.
- ²⁴ WIN J. Everjoice: *Not Very Poor, Powerless or Pregnant: The African Woman Forgotten by Development*. In CORNWALL Andrea, HARRISON Elizabeth, WHITEHEAD Ann: *Feminisms in Development. Contradictions, Contestations & Challenges*, Zed Books, London a New York, 2007, str. 83.
- ²⁵ PEET, HARTWICK, *vysvetlivka 3*, str. 230.
- ²⁶ *Tamže*, str. 272.
- ²⁷ *Tamže*, str. 138.
- ²⁸ BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011.
- ²⁹ Lisabonská zmluva, 2007/C306/01 z 13. Decembra 2007, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:SK:HTML>, posledný prístup 1. 3. 2012.
- ³⁰ SZÉP Attila: *Oficiálna Rozvojová Pomoc – Prípád Slovenska*. In BENČ Vladimír: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Prešov, 2005, str. 88.
- ³¹ MZV SR: *Informácia o oficiálnej rozvojovej pomoci poskytnutej Slovenskou republikou v roku 2010*.
- ³² HULÉNYI Peter: *Komu pomáha slovenská rozvojová pomoc*. In BENČ Vladimír: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Prešov, 2005, str. 91 – 92.
- ³³ *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>, posledný prístup 1. 12. 2011.
- ³⁴ *Resolution 60/1. 2005 World Summit Outcome*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement>, posledný prístup 1. 12. 2011.
- ³⁵ BHASIN Kamla podľa PARPART Jane L., CONELLY M. Patricia, BARRIREAU V. Eudine: *Theoretical Perspectives on Gender and Development*, The International Development Research Center, Ottawa, 2000, str. 32 – 33.
- ³⁶ UNDP, *vysvetlivka 2*, str. 226 – 227.
- ³⁷ *Tamže*, str. 176 – 179.
- ³⁸ GUIJT Irene, SHAH Kaul Meera, *The Myth of Community: Gender Issues in Participatory Development*, Intermediate Technology Publications in Participatory Series, Bourton on Dunsmore, Rugby, 1998.
- ³⁹ PEET, HARTWICK, *vysvetlivka 3*, str. 217 – 218.
- ⁴⁰ BOSERUP Ester: *Woman's Role in Economic Development*, Allen & Unwin, Sydney, 1970.
- ⁴¹ *Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2009 – 2013*.
- ⁴² *Národný program oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na rok 2012*. V rozpočte je uvedený UNIFEM, ktorý sa od r. 2011 stal súčasťou OSN Ženy.
- ⁴³ *Strednodobá stratégia*, *vysvetlivka 41*.

Kapitola 3

NIELEN SEDEM

V tejto tematicky zameranej kapitole prinášame prehľad o praktických dôsledkoch rodovej nerovnosti v rámci siedmich vybraných tém. Rodová nerovnosť sa, pochopiteľne, prejavuje aj v mnohých iných oblastiach života žien a mužov. Vybrali sme však len niektoré relevantné témy. V prvej časti sa zameriavame na oblasti, s ktorými sa v rozvojovej praxi stretávame najčastejšie a ktorým sa venujú aj slovenské rozvojové organizácie. Druhá časť kapitoly sa venuje trom doplnkovým témam, o ktorých sa v rozvojovej praxi diskutuje podstatne menej. Táto časť ukazuje, že nerovnocenné rodové vzťahy zasahujú do širokej škály aspektov ľudského života.

Jednotlivé témy sú prevažne prezentované ako stručný prehľad situácie v rozvojových krajinách, keďže naša publikácia sa zameriava na skvalitnenie rozvojovej spolupráce. Neznamená to však, že rozvinuté, donorské krajiny majú všetky problémy v týchto oblastiach vyriešené. Kapitulu sme zostavili s cieľom lepšie ilustrovať, ako sa rodová nerovnosť prejavuje v praktickej rovine. Ukazuje tiež, akým výzvam sa môžeme v rozvojovej praxi venovať pri presadzovaní rodovej rovnosti.

VZDELANIE

Sadaf Zaherová (19 rokov) je prváčkou na filmovej fakulte Kábulskej univerzity v Afganistane. Jej otec vyštudoval v Bulharsku stavitelstvo. Mama skončila strednú školu a pracuje v administratíve. Obidvaja podporujú vzdelávanie svojich dvoch dcér. Sadafina sestra tiež študuje na univerzite. Znáмым a kamarátkam sa nepáčil odbor, ktorý si Sadaf vybrala. Podľa nich je skôr pre chlapcov. Radili jej, aby sa radšej stala učiteľkou alebo lekárkou. V triede Sadaf je 35 študentov, 28 chlapcov a 7 dievčat. Na rozdiel od jej dievčenskej základnej a strednej školy, tu sa všetci učia spolu v jednej triede a spoločne pracujú aj na seminárnych prácach. Podľa Sadaf nie sú žiaci na základnej a strednej škole pripravení sedieť spolu v školskej lavici. Nevedia, ako sa majú k opačnému pohlaviu správať. Na univerzite sa jej páči koedukácia. Študenti a študentky sa vzájomne motivujú k lepším výkonom. S kvalitou štúdia je Sadaf spokojná, pedagógovia nerobia medzi chlapcami a dievčatami rozdiely. Zatiaľ nepracuje, ale plánuje, že v 3. ročníku si začne privyrábať reklamami a krátkymi filmami. Získa skúsenosti a rodine finančne pomôže. Sadaf sa chce stať režisérkou, zlepšiť afganskú kinematografiu a ukázať celému svetu, že aj v Afganistane vedia robiť dobré filmy. Ak dostane príležitosť, vo filmoch si aj zahrá. Príležitosti budú aj v televízii alebo rádiu. Sadaf však každodenne stretáva ľudí, ktorí hovoria: „Aha, Mohamedova dcéra robí filmárku, nie je dobrá moslimka.“ Podľa Sadaf sa však filmové umenie a islam nevyklučujú. Chce presvedčiť okolie, že aj dievčatá vedia robiť kvalitné filmy, ktoré sú v súlade s islamom.

Prípravila: J. Jakubíková, 2011.

Progres, ale nevyvážený

Vzdelanie hrá v rozvoji krajín dôležitú úlohu. Z ekonomického hľadiska prináša vyššie príjmy obyvateľstva a podporuje podnikateľské prostredie. Investície do vzdelania sa prejavujú aj v ďalších sociálnych ukazovateľoch, napríklad nižšou úmrtnosťou detí. Ak sa na rozvoj pozeráme z pohľadu presadzovania ľudských práv, patrí vzdelanie medzi primárne potreby ľudstva a vzdelané obyvateľstvo ku kľúčovým cieľom rozvoja. Jeho dôležitosť ilustrujú aj Miléniové rozvojové ciele, kde zabezpečenie paritného prístupu k vzdelaniu figuruje na popredných miestach.¹

Výskum potvrdzuje, že vzdelávanie žien má pozitívny dopad nielen na kvalitu ich života, ale aj na širšiu spoločnosť. Každý rok, ktorý dievča strávi v školských laviciach, znižuje počet tehotenstiev počas jej života a tiež pravdepodobnosť jej úmrtia pri pôrode. V domácnostiach gramotných žien majú deti väčšiu šancu vzdelávať sa, ako ukazuje aj príbeh afganskej vysokoškolskej Sadaf. Vzdelanie rozširuje možnosti žien na získanie plateného zamestnania, čím prispieva k znižovaniu prenosu chudoby na ďalšiu generáciu. Vzdelanejšie ženy sa tiež častejšie zapájajú do politického života a správy krajiny (o politickej reprezentácii žien viac v časti Spravidlivosť).²

V poskytovaní základného vzdelávania zaznamenalo viacero krajín výrazný pokrok, ktorý sa odrazil aj vo vyššom počte dievčat na školách. V rozvojových krajinách dnes pripadá na každých 100 chlapcov navštevujúcich základnú školu 96 dievčat.³ Štatistiky však potvrdzujú, že regionálne rozdiely, ako aj rozdiely vnútri jednotlivých krajín, ktoré sa týkajú dostupnosti vzdelávacích možností, stále pretrvávajú a vo väčšej miere na ne doplácajú dievčatá. Najmenej žiačok na základných školách má subsaharská Afrika, hoci ich počet v priebehu jedného desaťročia vzrástol na súčasných 78 %.⁴ Mnoho dievčat však základnú školu nikdy nedokončí. V krajinách Severnej Afriky, Blízkeho východu a Južnej Ázie až štvrtina dievčat vo veku 17 až 22 rokov chodila do školy menej ako 4 roky.⁵

Zanedbávanie vzdelávania v detskom veku zvyšuje počet negramotných dospelých. Negramotnosť postihuje viac žien ako mužov. V Guatemale je gramotných o 14 % menej žien ako mužov, v Indii o 34 % menej a v Jemene až o polovicu. Odhaduje sa, že v Afganistane je gramotných iba necelých 13 % žien nad 15 rokov.⁶ Negramotnosť naštrbuje sebadôveru a vieru ženy vo vlastné schopnosti. Negramotná žena nedokáže samostatne fungovať v niektorých životných situáciách. Je pre ňu oveľa zložitejšie získať a pochopiť základné informácie, čo môže negatívne ovplyvniť to, ako pozná svoje práva a ich uplatniteľnosť, najmä v oblastiach, v ktorých majú ženy obmedzený pohyb z dôvodu kultúrnych noriem. Aj jej šance na pracovné uplatnenie a účasť na rozhodovaní o živote spoločnosti sú logicky veľmi nízke.

Na vyšších stupňoch školského systému sú rozdiely v zastúpení chlapcov a dievčat oveľa výraznejšie. Zatiaľ čo základnú školu navštevuje v Afganistane 60 % všetkých dievčat, na stredných školách je ich už trojnásobne menej ako chlapcov.⁷ Z celkového počtu obyvateľov nad 25 rokov tvoria afganské ženy so stredoškolským a vyšším vzdelaním iba okolo 6 % oproti 34 % mužov. Prekvapujúcejším je však zistenie, že pomer v dosiahnutom vyššom vzdelaní nie je vyrovnaný ani v rozvinutejších krajinách, ako napríklad v Turecku. V krajine je takmer o polovicu menej žien s vyšším vzdelaním ako mužov. Tento údaj je porovnateľný s celkovou situáciou v subsaharskej Afrike.⁸

Regionálne výnimky však existujú. V Rwande končí strednú a vysokú školu porovnateľný počet mužov a žien. V ultrakonzervatívnej Saudskej Arábii dosahuje podiel žien s vyšším vzdelaním takmer 50,3 %. To je porovnateľné s podielom vzdelaných mužov, ktorý je 57,9 %.⁹ Niektoré krajiny Latinskej Ameriky a Karibiku, naopak, zaznamenali v ostatných rokoch klesajúci počet chlapcov na stredných školách.¹⁰

Najväčším prekážkam v získaní vyššieho vzdelania čelia chudobné dievčatá z vidieckych oblastí. Napríklad v Nigérii študujú na stredných školách vo väčších mestách až tri štvrtiny dievčat z bohatých rodín, zatiaľ čo na vidieku sa na strednú školu dostane iba necelých 10 % dievčat. V Nikarague majú bohaté dievčatá z miest dvanásťkrát väčšiu šancu ukončiť strednú školu ako ich chudobnejšie rovesníčky z vidieka.¹¹

Vývoj v ostatných rokoch teda ukazuje, že hoci je vzdelávanie obyvateľstva dôležitou súčasťou rozvoja krajín, nie všetci a všetky majú k vzdelaniu rovnaký prístup.

Viacnásobné prekážky

Nedostatok prístupu k vzdelaniu zvyčajne nespôsobuje jeden dôvod, ale často ho ovplyvňuje naraz niekoľko spolupôsobiacich faktorov. Niektoré prekážky vychádzajú zo špecifických lokálnych podmienok krajín alebo regiónov, iné z individuálnej situácie, v ktorej sa dievčatá alebo chlapci nachádzajú.

Negramotnosť afganských žien sa často spája s konzervatívnym hnutím Taliban, ktoré v krajine vládlo koncom deväťdesiatych rokov 20. storočia. Nízke vzdelanie žien však bolo problémom aj pred prevzatím moci Talibanom, najmä na tradičnejšie založenom vidieku s malým počtom škôl. Afganistan patrí ku krajinám, kde sa objavuje kultúrna praktika nazývaná *pardah*. Dievčatá a ženy sa nesmú stykať s cudzími mužmi a nezvyknú sa ani samotné pohybovať vo väčších vzdialenostiach od domova. Ak sa v blízkosti nenachádzali školy pre dievčatá (so ženským personálom), dievčatá zostávali bez vzdelania. Nariadenia Talibanu teda iba znemožnili už aj tak obmedzené možnosti dievčat vzdelávať sa. Hoci sa v krajine za ostatné desaťročie, s príspevom medzinárodných donorov i afganskej vlády, otvorilo mnoho škôl pre dievčatá, zhoršujúca sa bezpečnostná situácia tento pozitívny trend zbrzdila. Militanti, bojujúci proti vládnym vojskám a silám Severoatlantickej aliancie, zámerne útočia práve na dievčenské školy, ktoré symbolizujú liberalizáciu krajiny. Odhaduje sa, že takmer 40 % útokov bolo zameraných práve na dievčenské školy. Rodičia sa preto zo strachu často rozhodnú svoje dcéry do školy neposielať.¹²

Konflikt má na vzdelávanie aj ďalší negatívny dopad. Krajiny so zvýšeným bezpečnostným rizikom zvyknú na obranu vydávať vyššie finančné zdroje, čo ovplyvňuje objem financií, ktoré môžu byť investované do budovania vzdelávacieho systému v danej krajine. V Pakistane je takmer polovica obyvateľstva negramotná,¹³ ale do vzdelávania svojho obyvateľstva krajina investuje iba 2 % štátneho rozpočtu, zatiaľ čo na obranu až 13 %.¹⁴

Vzdelávanie v krajinách, ktoré obmedzujú práva žien, prispieva k postupnému búraniu diskriminačných spoločenských noriem. Absolventky stredných škôl v Pakistane napríklad prispeli k zvýšenému záujmu mladšej generácie dievčat o vzdelávanie. Po ukončení stredoškolského štúdia si dievčatá našli pracovné uplatnenie ako učiteľky na vidieckych súkromných školách. Dostatok škôl a učiteliek v nich povzbudil vidieckych rodičov, aby začali do školy posielat svoje dcéry.¹⁵

Oddelené vzdelávanie dievčat, ktoré praktizujú niektoré konzervatívnejšie krajiny ako Afganistan alebo Pakistan na úrovni základného a stredného školstva, nemusí byť automaticky vnímané negatívne. V niektorých prípadoch je takéto vzdelávanie pre dievčatá bezpečnejšie. Skúseností z dievčenských škôl v rozvinutých krajinách tiež naznačujú, že oddelené školy pomáhajú dievčatám prekonávať rodové stereotypy pri výbere technických povolání a povzbudzujú dievčatá, aby sa viac venovali športom, ktoré sa tradične pokladajú za chlapčenské aktivity.¹⁶

Veľkou prekážkou pre dosiahnutie univerzálneho základného vzdelania a vyrovnanejšieho počtu chlapcov a dievčat na stredných školách sú výdavky rodín na vzdelávanie. Okrem poplatkov za školné sú výdavky domácnosti na vzdelávanie detí zvyšované nákladmi

na cestovné, školské uniformy, učebnice alebo iné školské pomôcky. Pre rozpočet rodiny s nízkym príjmom sú výdavky na vzdelanie veľkým bremenom. Čím má domácnosť viac detí a menší príjem, tým je pre rodičov náročnejšie pokryť vzdelávanie všetkých svojich detí. Rodičia sú potom okolnosťami nútení, aby investovali iba do vzdelávania toho dieťaťa, ktoré sa im javí ako najperspektívnejšie a ktorého vzdelanie zároveň prinesie rodine osob v budúcnosti. Tradičnejšie založené rodiny zvyknú preferovať chlapcov. Od synov sa totiž očakáva, že sa o rodičov vo vyššom veku postarajú, zatiaľ čo dcéry sa vydajú a odídu do novej rodiny.¹⁷ Obzvlášť znevýhodnenými v prístupe k vzdelaniu tiež bývajú dievčatá z chudobných domácností vedených deťmi alebo staršími ľuďmi, napríklad po úmrtí rodičov na AIDS.

Situáciu v mnohých regiónoch sťažuje nedostatok škôl v blízkosti domovov detí. Mnohé školy sú nútené zavádzať vyučovanie na zmeny. Napriek tomu je počet žiakov v triedach stále privysoký. Zatiaľ čo slovenské triedy majú v priemere menej ako 19 detí, v Keni na jedného učiteľa základnej školy pripadá takmer 47 žiakov. V Etiópii je to až 59.¹⁸ Nájdu sa však aj triedy, kde je viac ako osemdesiat detí. Čím je v triede viac žiakov, tým sa znižuje šanca dieťaťa, že sa mu učiteľia budú počas vyučovania venovať. Slabo platení učiteľia, najmä na štátnych školách, tiež nie sú veľmi motivovaní, aby sa venovali deťom, ktoré v učive zostávajú.¹⁹ Slabý prospech v škole, obzvlášť ak ide o dievčatá, vedie rodičov k tomu, že ich prestanú do školy posielat. V niektorých rozvojových krajinách s nízkym stupňom rozvoja základnú školu predčasne ukončí až 70 % detí.²⁰ Na druhej strane ani dievčatá sa nesnažia zostať v škole, ak ich nikto nemotivuje k lepším výkonom.²¹

Veľa mladých dievčat opúšťa školské lavice aj pre skorý vydaj a následné materstvo. V Indii je vo veku 15 až 19 rokov vydatých až 27 % dievčat.²² V Keni sa adolescentným dievčatám narodí približne desatina zo všetkých novorodencov (k tejto téme viac v kapitole Zdravie).²³ Starostlivosť o deti a iné zodpovednosti v rodine, to všetko mladým matkám bráni, aby si doplnili chýbajúce vzdelanie. Nízke vzdelanie neskôr zužuje ich možnosti pracovného uplatnenia a ovplyvňuje výšku zárobku, čo sa premieta do nepriaznivej ekonomickej situácie rodiny. V obzvlášť zraniteľnej situácii sa nachádzajú mladé matky s nízkym vzdelaním, ktoré vychovávajú deti bez partnera alebo pomoci príbuzných.

Absenciu štátnych škôl (alebo ich nízku kvalitu) supľujú rôzne súkromné sekulárne školy a školy financované náboženskými inštitúciami. Súkromné školy zvyknú byť finančne nákladnejšie. V Pakistane alebo Bangladéši sú veľmi rozšírené súkromné islamské školy nazývané *madrassa*, ktoré chudobným deťom poskytujú vzdelávanie zdarma. Niektoré ponúkajú nielen vzdelanie, ale aj školské pomôcky, stravu a ubytovanie. V Pakistane pôsobí okolo 13 000 až 15 000 registrovaných islamských škôl. Odhaduje sa však, že v neregistrovaných islamských školách študujú tisícky ďalších chudobných chlapcov a dievčat. Vzdelanie v týchto školách je primárne zamerané na náboženstvo, ale obsahuje aj sekulárne predmety.²⁴ Niektoré náboženské školy sa však nevyhli škandalom. V ostatných rokoch na svetlo vyšlo viacero prípadov zneužívania detí. Pri jednej z prehliadok pakistanskej polície bola napríklad odhalená skupina, ktorá držala chlapcov v reťaziach.²⁵ Prieskum tiež naznačuje, že v Pakistane funguje mnoho islamských škôl, ktoré regrutujú chlapcov pre militantné skupiny operujúce v krajine.²⁶

Značnou prekážkou v štúdiu je aj práca školopovinných detí. Podľa organizácie UNICEF rába v najmenej rozvinutých krajinách až 30 % detí vo veku 6 až 14 rokov.²⁷ Až 60 % detí vo veku 5 až 17 rokov pracuje v poľnohospodárstve, z toho chlapci tvoria približne dve tretiny. Viac ako 90 % pracujúcich dievčat pracuje v domácnosti bez nároku na plat. Deti na vidieku začínajú pracovať veľmi skoro, niektoré už ako päťročné.²⁸ V uliciach afganských miest sa však nájdu aj pracujúce deti, ktoré sa sotva naučili chodiť. Jednou z tabuizovaných tém v Afganistane sú tiež tzv. *bacha bazi*. Týchto malých chlapcov si najímajú bohatí patróni ako sexuálnych otrokov.²⁹

Jednou z menej diskutovaných prekážok v získaní vzdelania je telesné alebo mentálne postihnutie dieťaťa, zvlášť ak ide o deti z chudobných rodín. Okolo 80 % ľudí s postihnutím žije v rozvojových krajinách, z toho viac ako polovicu tvoria vidiecke ženy.³⁰ Pre mnohé rodiny sú dcéry s postihnutím hanbou alebo dokonca prekliatím. Štúdie naznačujú, že sú fyzicky týrané a stávajú sa aj obeťami opakovaného znásilnenia. V chudobnejších rodinách majú v konkurencii zdravých súrodencov mizivú šancu na získanie vzdelania.³¹

Vládny program podpory vyššieho vzdelávania dievčat v Bangladéši je príkladom, že vzdelávanie dievčat má na spoločnosť viacnásobný pozitívny dosah. Program *Asistencia stredoškolského vzdelávania dievčat* (Female Secondary School Assistance) zaviedla bangladéšska vláda, s finančnou pomocou zahraničných donorov, v roku 1993. Program poskytoval štipendiá pre dievčatá z chudobných rodín a odľahlých vidieckych oblastí. Finančný príplatok motivoval rodičov, aby dievčatám umožnili pokračovať v stredoškolskom štúdiu. Program tiež zaviedol systém odmien pre úspešné študentky a školy, na ktorých študovali. Na školách sa vybudovala nová sanitačná infraštruktúra a organizovali sa kurzy o dodržiavaní hygienických návykov. Kľúčovým článkom programu však bolo poskytovanie metodických tréningov pre vyučujúcich, aby dokázali účinnejšie pracovať so slabšími študentkami. Programu sa v priebehu niekoľkých rokov podarilo strojnásobiť počet dievčat na stredných školách, čím Bangladéš dosiahol v predstihu jeden z Miléniových rozvojových cieľov. Dievčatá, ktorým sa v škole venovali, dosahovali oveľa lepšie výsledky v štúdiu. Vyššie vzdelanie dievčat sa neskôr odrazilo na znížení výskytu skorých manželstiev, lepšej výžive v rodine a tiež vyššom počte zamestnaných žien s vyšším zárobkom v tých oblastiach, kde sa program realizoval.³² Cielená intervencia na viacerých úrovniach zároveň prispela k postupnej zmene diskriminačných spoločenských noriem voči dievčatám.

Diplom pre manželstvo

Vysokoškolské vzdelanie je dôležitým predpokladom pre uplatnenie sa na trhu práce, obzvlášť v sektoroch, ktoré sa výraznejšie podieľajú na rozvoji spoločnosti. V globálnom meradle sú štatistiky zastúpenia žien a mužov vo vyššom vzdelávaní veľmi optimistické. Na vysokých školách dnes študuje viac žien ako mužov. Na tomto výsledku sa však do veľkej miery podieľa vysoké zastúpenie žien z rozvinutých krajín. V rozvojových krajinách s nízkym stupňom rozvoja predstavujú dievčatá len okolo 5 % všetkých študujúcich na vysokých školách. Relatívne vyrovnaný je pomer dievčat a chlapcov na vysokých školách v rozvojových krajinách so stredným stupňom rozvoja.³³

Pri detailnejšom pohľade však zistíme, že výber študijného zamerania dievčat do veľkej miery odzrkadľuje stereotypy o ženách a vhodnosti povolania pre ne. Menej dievčat sa venuje prírodným vedám, finančníctvu alebo technickým odborom ako strojárstvo alebo stavitelstvo, ktoré prinášajú možnosti vyššieho príjmu.³⁴ Aj nádejná afganská režisérka Sadaf z nášho príbehu čelí kritike okolia, lebo jej budúce povolanie vybočuje z tradičných predstáv o úlohe ženy v spoločnosti, najmä v konzervatívnej krajine, akou je Afganistan. Oveľa „vhodnejším“ zameraním by pre ňu podľa stereotypnej verejnej mienky bola pedagogika alebo medicína, teda odbory, ktoré súvisia s tradičnou úlohou žien v starostlivosti o iných.

Jednou z kritických oblastí s nízkym zastúpením žien sú aj policajné akadémie. V krajinách Blízkeho východu, Severnej Afriky a Južnej Ázie sa v policajných zboroch nachádza len 2 – 4 % policajtiiek. Podľa výskumu má však vyšší počet policajtiiek pozitívny dopad na ohlasovanie a následné prešetrovanie prípadov násilia páchaného na ženách.³⁵

Ani vyššie percento žien na prestížnych univerzitách nemusí samo osebe poukazovať na rovnocenné spoločenské vzťahy. Napríklad v Jordánsku študuje na vysokých školách pomerne vysoké percento dievčat, ale málo úspešných absolventiek si po skončení štúdia aj hľadá prácu. Vysokoškolský diplom je skôr symbolom spoločenského statusu dievčaťa. Pre vzdelané dievča znamená lepšie vyhliadky na manželstvo s partnerom z vyššej spoločenskej vrstvy. V Saudskej Arábii sa absolventky vysokoškolského štúdia dokážu na trhu práce uplatniť, ale po uzavretí manželstva sa očakáva, že sa vzdajú kariéry a budú sa venovať rodine.³⁶ V subsaharskej Afrike alebo aj v niektorých ázijských krajinách môže byť vysokoškolské vzdelanie dievčaťa dokonca prekážkou pri hľadaní životného partnera. Žena s vyšším vzdelaním a vyšším zárobkom ohrozuje pozíciu muža ako hlavy rodiny, ktorého úlohou je finančne zabezpečiť manželku a deti.³⁷

Podstatný vplyv na zmenu verejnej mienky má budovanie povedomia širokej verejnosti o rovnakých príležitostiach, ale aj väčšia viditeľnosť žien v študijných odboroch, kde tradične dominujú muži, a ich úspešné pracovné uplatnenie v budúcnosti.

Technofóbia?

Bez komunikačných a informačných technológií si život v 21. storočí už takmer nevieme predstaviť. Nie sú len súčasťou globálnej ekonomiky založenej na vedomostiach, ale aj nášho každodenného života. Vo svete však stále prevláda predsudok, že pre ženy nie je technika zaujímavá alebo z nej majú dokonca strach.

Nové technológie predstavujú možnosti lukratívnejšieho zárobku a umožňujú tiež lepšie kombinovanie práce s rodinnými povinnosťami. Technologické výtoby tiež šetria čas, čo oceňujú najmä domácnosti s deťmi. Komunikačné technológie a rôzne sociálne médiá pomáhajú prekonávať spoločenskú izoláciu a povzbudzujú záujem o záležitosti verejného života v danej krajine a vo svete. Pre ľudí s postihnutím sú cestou, ako jednoduchšie získať vzdelanie, nové pracovné príležitosti a lepšie sa integrovať do života spoločnosti.³⁸ Zdá sa byť preto nelogické, aby sa ženy dobrovoľne pripravovali o toľké výhody.

Jedným z dôvodov nižšieho záujmu žien o vedu a techniku vo všeobecnosti môžu byť stereotypy o technických schopnostiach žien, ktoré sa dievčatám vstúpajú od útleho veku – najprv v rodine, pri výbere hračiek alebo pri prácach v domácnosti, neskôr ich utvrdí škola, kde sa neočakáva, že dievčatá budú excelovať v matematike, fyzike alebo iných technických predmetoch. V masmédiách, ktoré zohrávajú čoraz dôležitejšiu rolu aj v živote najchudobnejších krajín sveta, sa tiež často prezentujú vzory „vhodného“ správania pre dievčatá, ktoré tieto stereotypy ďalej prehľbujú. Z televíznych seriálov, reklám alebo „ženských“ časopisov sa dievčatá málokedy dozvedia informácie o technických parametroch prístrojov alebo najnovších vedeckých objavoch.

Pri získavaní technickej gramotnosti hrá kľúčovú úlohu aj dostupnosť nových technológií. Zatiaľ čo v rozvinutých krajinách bežne využíva internet v priemere 60 až 80 ľudí zo 100, v rozvojových krajinách je to často desaťkrát menej.³⁹ Problémom nie je len nedostatok počítačov alebo zdrojov na internetové pripojenie, ale napríklad aj nedostatočné pokrytie elektrickej siete v odľahlejších oblastiach. Čím je dostupnosť technológií v danej oblasti menšia, tým menej možností majú dievčatá a ženy, aby ich aktívne využívali. Okrem ekonomických dôvodov im v tom bránia aj rôzne kultúrne prekážky ako napríklad obmedzená mobilita.

Jednou z možností riešenia zlého prístupu k informačným a komunikačným technológiám sú internetové kaviarne. Kaviarne však nemusia byť miestami, kde by sa dievčatá cítili bezpečne alebo príjemne. Muži ich napríklad často využívajú na sťahovanie materiálov s pornografickým obsahom. Britská feministka Kat Bunyardová poukazuje na fakt, že nejde o zanedbateľný fenomén. Až 12 % všetkých internetových stránok má explicitný pornografický obsah. Štvrtina zo všetkých zadaní do internetových vyhľadávačov vo svete sa týka pornografie. Milióny zdarma dostupných pornografických stránok majú často násilný charakter, mnohé zobrazujú veľmi mladé dievčatá a komentáre k obrazom majú rasistický tón.⁴⁰

Na nedostatok zručností v nových technológiách nedoplácajú iba dievčatá. Aj pre staršie ženy je oveľa ťažšie získať lepšie platenú prácu, pokiaľ nevedia pracovať s novými médiami. Prekážok v dozvedení sa v tejto oblasti môže byť mnoho – nedostatok času pre pracovnú vyťaženosť, chýbajúce financie na zaplatenie poplatkov za kurzy a cestovných nákladov do vzdelávacích centier, neochota manžela podporiť partnerku vo vzdelávaní, nevhodné vzdelávacie metódy, ktoré staršie ženy odrádzajú od štúdia, alebo nedostatok sebavedomia prihlásiť sa na takýto vzdelávací kurz v staršom veku.

Podpora vzdelávania žien s využitím nových technológií je veľmi dôležitá, ale nemala by sa zavádzať bezhlavo len preto, že je to nový trend. Jedna slovenská firma sa napríklad pokúsila vzdelávať tehotné afganské ženy o zdravotnej starostlivosti prostredníctvom digitálnych info-kioskov inštalovaných v mestských nemocniciach. Projekt nemal žiadnu pozitívnu odozvu. V krajine majú ženy stále veľmi málo skúseností s takýmito technológiami, aby túto formu vzdelávania vedeli aktívne využívať.⁴¹

V krajinách s vysokým výskytom negramotnosti, geografickou a sociálnou izoláciou žien plní dôležitú vzdelávaciu úlohu rozhlas. Je finančne nenáročným a jednoduchým spôsobom, ako dostať informácie k ženám. Rozhlas im tiež umožňuje, aby kombinovali vzdelávanie so zárobkovou činnosťou a starostlivosťou o deti a domácnosť. Jedna afganská mimovládna

organizácia napríklad rozdávala vidieckym ženám v domácnosti rádiá, aby mali prístup k informáciám napriek tomu, že sa málokedy dostanú z domu.

Technologickú revolúciu v rozvojových krajinách však spôsobila najmä mobilná komunikácia. Mobily sú dnes cenovo dostupné aj pre chudobnejšie ženy. Postupné skvalitňovanie pokrytia mobilnými sieťami umožňuje ženám komunikáciu s okolitým svetom aj z najizolovanejších oblastí. Využívanie mobilov tiež pomáha drobným podnikateľkám zisťovať ceny na okolitých trhoch, čo im šetrí čas a financie vynakladané na prieskum trhu. V Keni, Tanzánii a Ugande sa veľmi osvedčili finančné transakcie cez službu *m-pesa*, t. j. mobilné peniaze. Školenia o aktívnom využívaní mobilnej komunikácie môžu teda mať, okrem iného, pozitívny dopad aj na rozvoj podnikania žien.

Na rozdiel od všeobecne rozšíreného názoru, výskumy dokazujú, že záujem žien o využívanie nových komunikačných a informačných technológií rastie. Odhaduje sa, že ženy využívajú mobil na udržiavanie spoločenských kontaktov oveľa častejšie ako muži. Viac ako polovica žien z rozvinutých krajín a krajín s rozvíjajúcimi sa ekonomikami tiež tvrdí, že počítač a mobil im pomohli zlepšiť život.⁴²

Zhrnutie

V mnohých krajinách sveta sa priepasť medzi vzdelávaním chlapcov a dievčat na základnom stupni, ako aj vo vyššom vzdelaní za ostatné roky výrazne zmenšila. Pri bližšom pohľade však zisťujeme, že regionálne rozdiely sú stále značné a znevýhodňujú najmä ženy a dievčatá. Viaceré bariéry pri získavaní vzdelania pôsobia súbežne a ich negatívny dopad na obzvlášť zraniteľné skupiny sa tým prehlbuje. Príkladom môže byť skupina vidieckych chudobných dievčat z konzervatívnejších krajín, ktoré žijú v oblastiach so zvýšeným bezpečnostným rizikom. Vysokoškolské vzdelanie je jedným zo základných predpokladov pre paritnú účasť žien a mužov na ekonomickej a politickej moci v krajine. Aj keď sú globálne štatistiky priaznivé z pohľadu počtu študentiek, výber študijných odborov naďalej podlieha vplyvu stereotypných spoločenských noriem o úlohe žien v spoločnosti. Stereotypy o technických zručnostiach žien, okrem iného, negatívne ovplyvňujú ich celkovú technickú gramotnosť, ktorá je a v budúcnosti bude čoraz dôležitejšia pre fungovanie spoločnosti v 21. storočí.

Odporúčaná literatúra

1. *Top of the Class*. In BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011.
2. *High Stakes. Girl's Education in Afghanistan*, OXFAM, Oxford, 2011.
3. HEWARD Christine, BUNWAREE Sheila: *Gender, Education & Development. Beyond Access to Empowerment*, Zed Books, London a New York, 1999.
4. TEMBON Mercy, FORT Lucia: *Girl's Education in the 21st Century. Gender Equality, Empowerment, and Economic Growth*, The World Bank, Washington DC, 2008.

Odkazy

- ¹ Miléniové rozvojové ciele: Cieľ 2: Všeobecné základné vzdelanie, <http://www.un.org/millenniumgoals/education.shtml> a Cieľ 3: Rodová rovnosť a posilnenie postavenia žien, <http://www.un.org/millenniumgoals/gender.shtml>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ² BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011, str. 81 – 82 a UN WOMEN: *2011 – 2012 Progress of the World's Women. In Pursuit of Justice*, str. 106 a TJOMSLAND Marit: *Women in Higher Education: A Concern for Development?* In *Gender, Technology and Development* 13(3), 2009, str. 411.
- ³ UN WOMEN, *vysvetlivka 2*, str. 106.
- ⁴ *Tamže*. Štatistika z roku 2011 reflektuje prieskum z rokov 2008 – 2009, na základe ktorého na 80 % chlapcov na základných školách pripadá 78 % dievčat.
- ⁵ *Tamže*.
- ⁶ UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/guatemala_statistics.html, posledný prístup 20. 12. 2011, http://www.unicef.org/infobycountry/india_statistics.html, posledný prístup 20. 12. 2011, http://www.unicef.org/infobycountry/yemen_statistics.html, posledný prístup 20. 12. 2011, <http://www.usaid.gov/oc/country/country.cfm?CountryID=27886219&Region=AfricaMiddleEast>, posledný prístup 20. 12. 2011.
- ⁷ UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/afghanistan_statistics.html, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ⁸ UNDP: *Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, str. 156 – 160. Údaje sú z roku 2010.
- ⁹ *Tamže*.
- ¹⁰ *Gender Achievements and Prospects in Education. The Gap Report. Part 1*, UNICEF, 2005, str. 45.
- ¹¹ UN WOMEN, *vysvetlivka 2*, str. 109.
- ¹² *Knowledge on Fire: Attacks on Education in Afghanistan. Risks and Measures for Successful Mitigation*, Care, 2009.
- ¹³ UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/pakistan_pakistan_statistics.html, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ¹⁴ *Tamže*.
- ¹⁵ BANERJEE, DUFLO, *vysvetlivka 2*, str. 83.
- ¹⁶ <http://www.st.catherines.org/girlsschool>, posledný prístup 27.12.2011
- ¹⁷ BANERJEE, DUFLO, *vysvetlivka 2*, str. 87.
- ¹⁸ UNDP, *vysvetlivka 8*, str. 192 – 196.
- ¹⁹ BANERJEE, DUFLO, *vysvetlivka 2*, str. 94.
- ²⁰ UNDP, *vysvetlivka 8*, str. 194 – 195. Týka sa napr. krajín Uganda, Čad, Rwanda, okolo 50 – 60 % v krajinách ako Madagaskar, Togo, Lesotho, Etiópia, Stredoafriická republika, Mozambik.
- ²¹ BANERJEE, DUFLO, *vysvetlivka 2*, str. 88.
- ²² UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/india_statistics.html, posledný prístup 27. 12. 2011.

- ²³ UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/kenya_statistics.html, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁴ MUMTAZ Ahmad: *Madrassa Education in Pakistan and Bangladesh*, http://www.globalwebpost.com/farooqm/study_res/bangladesh/mumtaz_madrassah.pdf, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁵ *Pakistan: Karachi Police Free Chained Students* v BBC News Asia, <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16170679>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁶ BLANCHARD Christopher M.: *Islamic Religious Schools, Madrasas: Background*, <http://fpc.state.gov/documents/organization/61473.pdf>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁷ UNICEF, http://www.childinfo.org/facts_897.htm, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁸ *Breaking the Rural Poverty Cycle: Getting Girls and Boys Out of Work and into School*, Gender and Rural Policy Brief #7, 2010, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_emp/documents/publication/wcms_150838.pdf, posledný prístup 27. 12. 2011 a *Gender Dimensions of Agricultural and Rural Employment: Differentiated Pathways out of Poverty. Status, Trends and Gaps*, the Food and Agricultural Organization of the United Nations, the International Fund for Agricultural Development, the International Labour Office, Rome, 2010, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_emp/documents/publication/wcms_150558.pdf, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁹ *World Report 2009*. Afghanistan, Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/en/world-report/2009/afghanistan>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ³⁰ *International Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Unite Nations, New York, 2006, <http://www.un.org/disabilities/convention/facts.shtml>, posledný prístup 27. 12. 2011 a *Women with Disabilities*, Women Watch, <http://www.un.org/womenwatch/enable/>, posledný prístup 27. 12. 2011 a *Panel Discussion on STEM: Expanding Opportunities for Women and Girls with Disabilities in Education and Employment*, 2011, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=47&pid=1556>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ³¹ *International Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Unite Nations, New York, 2006, <http://www.un.org/disabilities/convention/facts.shtml>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ³² *IDA at Work: Bangladesh. Stipends Triple Girls Access to School*, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/IDA/0,,contentMDK:21227882~menuPK:3266877~pagePK:51236175~piPK:437394~theSitePK:73154,00.html>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ³³ TJOMSLAND, *vysvetlivka 2*, str. 412.
- ³⁴ *Tamže*, str. 411 – 413 a *World Development Report 2012. Gender Equality and Development*, The World Bank, Washington DC, 2011, str. 115.
- ³⁵ UN WOMEN, *vysvetlivka 2*, str. 59 – 60.
- ³⁶ TJOMSLAND, *vysvetlivka 2*, str. 417 a UNDP, *vysvetlivka 8*, str. 157.
- ³⁷ TJOMSLAND, *vysvetlivka 2*, str. 413 a The Economist: *The Flight from Marriage*, 20. 8. 2011.

- ³⁸ PANEL DISCUSSION ON STEM, *vysvetlivka 32*, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=47&pid=1556>, posledný prístup 27. 12. 2011 a
KLEIN Susan S., RICHARDSON Barbara, GRAYSON Dolores A., FOX Lynn H., KRAMARAE Cheri, POLLARD Diane S., DWYER Carol Anne: *Handbook for Achieving Gender Equality through Education*, Routledge, London, 2007, str. 34, citované z UNESCO: http://www.uis.unesco.org/template/pdf/EducGeneral/MDG_2007Goal%202-3.pdf, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ³⁹ UNDP, *vysvetlivka 8*, str. 211 – 214.
- ⁴⁰ BANYARD Kat: *The Equality Illusion: The Truth about Women and Men Today*, Faber and Faber, London, 2010, str. 154 – 155.
- ⁴¹ Pracovné stretnutie autorky k hodnoteniu projektu v Slovenskej agentúre pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS) v októbri 2011.
- ⁴² ROBEHMED Natalie: *Where Do the World's Most Stressed Women Live?*, CNN, 12. 7. 2011, <http://business.blogs.cnn.com/2011/07/12/where-do-the-world%E2%80%99s-most-stressed-women-live/>, posledný prístup 28. 1. 2012.

PRÁCA

Crescensia Santanaová (47 rokov) z mestečka Juan Dolio na pobreží Dominikánskej republiky pracuje ako plážová masérka. Počas dobrého dňa zarobí 40 eur. Často však nenájde žiadneho klienta. Pracuje preto sedem dní v týždni, aby finančnú stratu kompenzovala. Rada by si otvorila masérsky salón, ale nepravidelný zárobok jej postačuje sotva na bežné výdavky. Počas slabej sezóny mešká s nájomným. Manžel ju opustil, keď boli deti ešte malé. Vydať sa už neplánuje. Podobne ako Crescensia, ukončili aj jej deti iba základnú školu. Tri najstaršie sa od nej odsťahovali a živia sa príležitostnými prácami. Crescensia býva s telesne postihnutou dcérou a finančne vypomáha aj nevidiacej sestre. Na pláži v Juan Dolio pracuje ďalších desať masérok, Crescensia má preto veľkú konkurenciu. Je jej nepríjemné obťažovať turistov oddychujúcich na pláži, ale klientov nájsť musí. Je to jej jediný zdroj príjmov.

Pripravila: M. Ondeková, 2010.

Veľa práce, málo pláce

Zabezpečenie príjmu pre domácnosť z *produktívnej práce* sa tradične pokladá za hlavnú zodpovednosť muža, zatiaľ čo starostlivosťou o domácnosť a jej členov, teda *reproduktívnu prácu*, sa zaoberá žena. Delba práce medzi mužmi a ženami nie je striktno rozdelená. Chudobné ženy si aj v minulosti privyrábali v bohatších domácnostiach.¹ Ani muži sa úplne nevyhýbajú prácam v domácnosti. Viac mladých otcov sa dnes stará o svojich potomkov, a to nielen v škandinávskych krajinách. Mnohým domácnostiam tiež vypomáhajú pracujúce deti. Podľa organizácie UNICEF pracuje v rozvojových krajinách každé šieste dieťa. V najmenej rozvinutých krajinách zarába až 30 % detí vo veku 6 až 14 rokov.²

Charakter prác v domácnosti a rozdelenie zodpovednosti za ne sa v jednotlivých krajinách aj v samotných domácnostiach líšia. Faktom však zostáva, že vykonávaním týchto prác trávajú ešte stále oveľa viac času ženy než muži. V niektorých oblastiach sveta je nepomer medzi pracovným zaťažením žien a mužov veľmi vysoký. Napríklad vo vidieckych častiach subsaharskej Afriky sa ženy zvyčajne starajú o zásoby dreva a vody v domácnosti. Tie sa niekedy nachádzajú aj niekoľko kilometrov od domova. Muži často nevedia, koľko námahy musí žena vynaložiť na prípravu každodenného jedla a že popri tom musí zvládnuť aj starostlivosť o deti, starých ľudí, zvieratá a rodinné hospodárstvo.

Okrem starostlivosti o domácnosť ženy všade na svete čoraz viac zabezpečujú aj finančný príjem domácnosti. Podiel žien na trhu platenej práce začal výraznejšie stúpať až v druhej polovici minulého storočia. Aj dnes má platené zamestnanie zhruba o tretinu menej žien ako mužov. Celkovo je vo svete zamestnaných okolo 53 % žien v produktívnom veku. Najmenej žien v platenom zamestnaní je v subsaharskej a severnej Afrike a na Blízkom východe, teda v oblastiach so silnejším patriarchálnym usporiadaním spoločnosti.³

Hoci sa zastúpenie žien a mužov v jednotlivých odvetviach postupne mení, muži stále dominujú v technických povolaniach, zatiaľ čo ženy prevládajú v školstve a ošetrovateľstve. Podľa štatistických údajov viac ako polovica pracujúcich žien sveta je slabo finančne ohodnotená.⁴ Mnohé vykonávajú prácu v sektoroch označovaných ako 5C podľa anglických názvov *cleaning, caring, clerical work, cashiering, catering* – teda upratovačka, opatrovatelka, sekretárka, pokladníčka, čašníčka.⁵ Tieto povolania sú svojím charakterom podobné reprodukívnej práci, ktorú ženy v domácnosti robia bezodplatne. Spoločnosť týmto zamestnaniam preto nezvykne prikladať väčšiu hodnotu ani dostatočné finančné ohodnotenie.

Podobne ako masérka Crescensia z nášho príbehu, veľa žien pracuje ako samostatne zárobková osoba bez stabilného príjmu. V Južnej Ázii a subsaharskej Afrike sa takto živí viac ako tri štvrtiny žien.⁶ Mnohé z nich nie sú oficiálne zaregistrované ako pracujúce. Ani práca žien na malých rodinných farmách sa v oficiálnych štatistikách zamestnanosti zvyčajne neobjavuje. Za svoju prácu ženy často nedostávajú žiadny plat. V krajinách s rozvinutým komerčným poľnohospodárstvom sú ženy najímané na sezónne práce, napríklad pri zbere úrody. Takýto príjem je však iba dočasný a ženám často neposkytuje žiadne sociálne istoty.

Starostlivosť o domácnosť núti mnoho žien pracovať z domu (home work). Zamestnanie vykonávané doma je rozšírené najmä v Južnej Ázii, kde je takto zamestnaných okolo 50 miliónov pracujúcich, z čoho až 80 % tvoria ženy.⁷ V domácom prostredí sa vyrábajú rôzne ručne zhotovené výrobky, časti obuvi, odevov alebo hračiek. Hoci ide o prácu na plný úväzok, považuje sa za bočný príjem a je preto slabo finančne ohodnotená. Kampane za uznanie práce z domu ako štandardnej formy zamestnania apelujú na dodržiavanie základných práv pracujúcich – najmä maximálneho pracovného času, zaplatenie nadčasov alebo hradenie zdravotného a dôchodkového poistenia. Dobrým príkladom odborového zväzu samozamestnaných žien je indická organizácia Self-Employed Women Association (SEWA), ktorá zastupuje práva indických pracujúcich žien už tri desaťročia. V súčasnosti združuje viac ako milión členiek po celej krajine.⁸

Ženy vo výrobe

Rozvoj globálneho trhu ponúkol ženám v rozvojových krajinách nové možnosti pracovného uplatnenia vo výrobných odvetviach. Milióny žien našli zamestnanie v tzv. exportných výrobných zónach (EVZ). EVZ sa nachádzajú vo viac ako sto štátoch sveta, väčšina z nich je v rozvojových krajinách. EVZ ponúkajú investorom výhodné podmienky. Zvyčajne sa otvárajú v ľahko dostupných oblastiach, napríklad v blízkosti hlavných miest, letísk alebo prístavov, kde je dostatok pracovnej sily. Firmy v EVZ operujú v bezcolnom priestore, čo znižuje ich celkové náklady. Vyrábajú sa tam rôzne druhy tovarov, napríklad značkové odevy, obuv, elektronika alebo komponenty do áut. V EVZ sú väčšinou zamestnané mladé bezdetné ženy. V Keni, Mexiku alebo Dominikánskej republike predstavujú ženy viac ako polovicu zamestnancov EVZ, zatiaľ čo v Bangladéši alebo Nikaragae až 90 %.⁹

Kvalita ponúkanej práce v EVZ však zaostáva za kvantitou. Platové ohodnotenie žien je zvyčajne veľmi nízke a aj charakter práce v pásovej výrobe je málo atraktívny. Počas zmeny

ženy opakovane vykonávajú rovnaké mechanické úkony a mnohé zamestnankyne majú neskôr bolesti chrbtice alebo poškodený zrak a sluch. Niektoré trpia respiračnými ochoreniami pre vysokú prašnosť vo výrobných halách. Väčšinou sú platené podľa noriem a počtu spracovaných kusov, oddych počas pracovnej doby je preto veľmi obmedzený. Ženy sa tiež sťažujú na verbálne alebo fyzické násilie zo strany nadriadených.

Zamestnávanie a nízke platové ohodnotenie mladých žien v EVZ nie je náhodné. Z pohľadu zamestnávateľov sú v porovnaní s mužmi trpezlivejšie a menej protestujú proti nevýhodným pracovným podmienkam. Pre výkon svojho povolania nepotrebujú žiadne špecifické zručnosti alebo vedomosti, ale iba využívajú „prirodzené“ schopnosti žien.¹⁰ Ani odborárske organizácie nie sú v EVZ veľmi vítané. Aktívne odborárky sa môžu dostať na čiernu listinu a v EVZ ich už nezamestnávajú.

Práca v globálnych továrňach je namáhavá, ale zamestnankyniam poskytuje pravidelný príjem. Továrne otvorili pracovný trh aj ženám v krajinách, kde zamestnávanie žien mimo domu nebolo veľmi bežné. Zamestnanie v EVZ často vyhľadávajú mladé ženy z vidieka. Stabilne platené zamestnanie je pre ne zdrojom sebavedomia a nezávislosti od rodiny. Mnohé z nich zvyknú zo svojho príjmu podporovať širšie príbuzenstvo. V rodine tým získavajú väčší rešpekt.¹¹ S postupujúcou automatizáciou výroby sa niektoré ženy v továrňach dostávajú aj k práci, ktorá si vyžaduje odbornejšie zručnosti.¹²

V ostatných rokoch sa o pracovných podmienkach v globálnych korporáciách začalo verejne viac diskutovať. Negatívna medializácia spôsobila niektorým módnym značkám ako *Nike* alebo *Benetton* marketingové problémy v predaji svojich výrobkov. Niektoré firmy sa rozhodli zaviesť do výrobného procesu dobrovoľné etické kódexy, aby tak zlepšili svoj obraz v očiach verejnosti a znížili pravdepodobnosť bojkotu svojich výrobkov v budúcnosti. Zložitosť výrobného procesu produktov však často znemožňuje, aby boli pracovné podmienky vo veľkých korporáciách účinne monitorované. Neustály tlak na znižovanie cien výrobkov tiež odrádza firmy, aby platili primeranú mzdu za prácu vo výrobe.

Jednou z úspešných globálnych kampaní za zlepšenie pracovných podmienok bola iniciatíva amerického časopisu *Ms.*, ktorá vyzývala ľudí, aby v obchodoch žiadali iba kvety s etiketou spravodlivého obchodu *Fair Trade* a nepodporovali producentov, ktorí odmietajú uplatňovať etický kódex. V kvetinárskom priemysle je celosvetovo zamestnaných až 70 % žien.¹³ K významným exportným krajinám živých kvetov patria Kolumbia, Ekvádor, India a v ostatných rokoch aj Keňa. Aj toto odvetvie je založené na delbe práce medzi ženami a mužmi. Ženy spravidla vykonávajú činnosti, ktoré si vyžadujú intenzívne zapojenie pracovnej sily, napríklad pri zbere kvetov a ich balení. Na takéto práce sú nutné dlhé hodiny koncentrácie a státia, najmä počas nadčasov pred niektorými sviatkami, ako napríklad pred Valentínom alebo Dňom matiek. Muži sú zamestnaní skôr na manažérskych pozíciách alebo vykonávajú fyzicky náročnejšie činnosti ako zavlažovanie alebo stavebné práce.¹⁴ Podľa výskumu, pesticídy, ktoré sa pri pestovaní kvetov používajú, spôsobujú u žien rakovinu, a to v priemere o 10 rokov skôr v porovnaní s rozvinutými krajinami. Kampaň časopisu *Ms.* preto podporovala malých bioproducentov živých kvetov, ktorí ponúkali pracovné miesta s lepšími pracovnými podmienkami.

Napriek takýmto kampaniam zostáva informovanosť svetovej verejnosti o pracovných podmienkach vo výrobe v súčasnej globálnej trhovej ekonomike veľmi obmedzená. Uplatňovanie etických princípov vo výrobnom procese a v predaji tovaru vytvára na trhu nové možnosti, napríklad predaj *fair trade* alebo ekologických výrobkov, no ich podiel na trhu je pomerne malý.

Stereotypy na trhu práce

Ako sme už spomenuli, zamestnanosť žien sprevádza mnoho stereotypov o ich schopnostiach. Jedným z rozšírených „ženských“ povolání zo skupiny 5C – t. j. zamestnaní súvisiacich s tradičnou rolou žien v domácnosti – sú opatrovatelky. Sociologičky Arlie Hochschildová a Barbara Ehrenrichová skúmali globálny charakter tohto povolania. Zistili, že starostlivosť o iných je často reťazovou reakciou (care chain)¹⁵: filipínska matka napríklad emigruje do Európy, aby sa starala o deti inej zamestnanej ženy v Ríme, zatiaľ čo o jej vlastné deti sa stará iná žena z filipínskeho vidieka, ktorú si na túto prácu doma najala.

Opatera detí, chorých a starých ľudí je psychicky aj fyzicky náročná práca, no patrí k horšie plateným zamestnaniam, preto ju prevažne vykonávajú imigranti z chudobnejších krajín. V rozvojových krajinách sa takouto prácou živí 4 – 10 % pracovnej sily, z toho viac ako tri štvrtiny predstavujú ženy. V rozvinutých krajinách je to len okolo 1 % pracujúcich.¹⁶ Okrem Filipín sú tradičným zdrojom migrujúcich pomocníkov v domácnosti alebo opatrovateliek detí, starých a chorých ľudí aj Srí Lanka, Indonézia, India alebo Dominikánska republika. Pre Srí Lanku sú pracujúce emigrantky dôležitým zdrojom príjmov. Odhaduje sa, že ročne krajine prinesú okolo 1 miliardy eur. Podľa prieskumu, dve tretiny týchto remitencií pochádza práve od žien zamestnaných v službách zameraných na starostlivosť o iných.¹⁷ V roku 2011 Medzinárodná organizácia práce prijala *Dohovor o dôstojnej práci pre pracovníkov vykonávajúcich prácu v domácnosti* (Convention on Decent Work for Domestic Workers), ktorý je vôbec prvým svojho druhu.¹⁸

Významným zdrojom pracovných miest v globálnom meradle je turistický priemysel. Jeho rozvoj často podporujú aj dlhodobé rozvojové stratégie krajín.¹⁹ Ženy pracujú ako chyžné, recepčné, kuchárky, sprievodkyne, alebo ponúkajú iné doplnkové služby pre turistov – ako masérka Crescensia na dominikánskej pláži. Okrem oficiálnej zamestnanosti rozvoj turistického priemyslu priniesol aj rozšírenie nelegálnej práce vrátane prostitúcie. Karibské letoviská sú napríklad známe sexuálnymi službami, ktoré ponúkajú mladé ženy zahraničným turistom. Niektoré dievčatá žijú v nádeji na manželstvo s cudzincom, iným postačujú materiálne výhody, ktoré im turista počas pobytu poskytne.²⁰ Pre turistov sú mladé ženy súčasťou miestnej exotiky, spolu so slnečnými plážami a alkoholom. Mnohé ženy z chudobnejších krajín tiež vyhľadávajú prácu v sex biznise u bohatších susedov. Barmské ženy napríklad pracujú v Thajsku, nepálske v Indii a bangladéšske v Pakistane.²¹ Klienti, vyhľadávajúci nelegálne sexuálne služby, nie sú zákonom často nijako postihovaní.

Iba malá skupina žien si dokáže takouto prácou zarobiť nadštandardne. Pre väčšinu žien prostitúcia poskytuje iba základné živobytie. Zárobok však býva vyšší, ako ponúkajú

iné pracovné miesta pre menej kvalifikované ženy, napríklad v továrňach exportných výrobných zón. Sex biznis je však spojený s mnohými rizikami. Ženy sú často závislé od drog, trpia rôznymi sexuálne prenosnými chorobami a mnohé zažívajú v rukách priekupníkov alebo klientov opakované násilie. Neregulovaná prostitúcia ohrozuje už maloleté dievčatá, ktoré sa často stávajú obeťami obchodovania s ľuďmi.

Zdá sa, že neisté príležitosti zárobku nútia ženy akceptovať aj prácu s riskantnými podmienkami. V mexickom meste Ciudad Juárez boli násilne usmrtené stovky mladých žien vracajúcich sa z večernej zmeny v miestnych továrňach – *maquilas*. Dodnes nie sú všetky prípady úmrtí žien objasnené. Tragédia žien v Ciudad Juárez inšpirovala vznik viacerých občianskych skupín zasadzujúcich sa za zlepšenie podmienok žien v Latinskej Amerike. V Hondurase sa napríklad v továrni YooYang v La Lima po dvoch rokoch vyjednávania ženám podarilo presadiť lepšiu zdravotnú starostlivosť na pracovisku. Získali aj príspevok na dopravu a predĺženie rodičovského voľna.²²

Horizontálna segregácia žien v slabo platených a rizikových povolaniach má negatívny dosah na ich celkovú socio-ekonomickú situáciu. Nízky a nestabilný príjem vytvára závislosť ženy od manžela a oslabuje jej pozíciu v domácnosti. V rodinách rozvedených, ovdovelých alebo opustených žien s deťmi sa premieta do vyššieho výskytu chudoby. Menší zárobok znamená horšiu úroveň bývania, obmedzené možnosti vzdelania pre deti alebo menej hodnotnú stravu, ktorá ohrozuje ich zdravotný stav a znižuje ich prospech v škole (k tejto téme viac v kapitole Vzdelanie). Aj v rodine Crescensie sa jej nízkoprijemové zamestnanie odrzkadľuje v nižšej kvalite života jej detí. Crescensia patrí k obzvlášť zraniteľným skupinám žien. V opatere má dvoch invalidných členov rodiny, čo vyžaduje vyššie výdavky i čas strávený starostlivosťou o nich. Malý príjem žien v produktívnom veku tiež znamená nízky dôchodok v budúcnosti – aspoň v krajinách, ktoré majú zavedený dôchodkový systém. V krajinách bez sociálneho zabezpečenia sú staršie osamotené ženy odkázané na pomoc iných, čo zvyšuje riziko ich chudoby.

Britská autorka Sylvia Chantová však upozorňuje, že nie všetky domácnosti vedené ženami sú zákonite chudobné. Domácnosť bez muža tiež nemusí vždy znamenať nepriaznivý osud rodiny. Mnohé ženy sa rozhodnú postarať sa o seba a svoje deti bez pomoci muža, najmä ak majú predchádzajúce skúsenosti s alkoholizmom, drogami alebo násilím v domácnosti.²³

Ani tzv. sklenený strop v kariérom postupe sa zatiaľ ženám z rozvojových krajín nedarí veľmi preraziť. Vertikálna segregácia žien odráža stereotypy o ich neschopnosti vykonávať zodpovednejšiu prácu a mať hierarchicky vyššie postavenie ako muži. Pre mnohých mužov je často neprípustné, aby pracovali pod vedením ženy. Aj v sektoroch, kde ženy prevládajú, sa vedúcimi (s lepším platom) stávajú skôr muži.²⁴ Zamestnávateľia tiež zvyknú uprednostňovať mužov, lebo ich vnímajú ako hlavu rodiny, ktorá podľa tradičnej delby práce prináša do domácnosti hlavný príjem.

Pokrok vo vyrovnávaní šancí medzi mužmi a ženami na pracovnom trhu tiež môže byť iba dočasný. Tunisko prešlo v ostatných desaťročiach radikálnou modernizáciou a ženy sa postupne dostali do vedúcich pozícií aj v tých oblastiach, kde pred nedávnom dominovali

muži. Ekonomická a politická kríza však ohrozila aj miestny pracovný trh a pri najímaní pracovných síl sú opätovne uprednostňovaní muži.²⁵

Rovnako ako v rozvinutých krajinách, sú pre firmy zväčša prekážkou aj rodičovské povinnosti zamestnancov. Keďže ženy nesú hlavnú zodpovednosť za domácnosť, deti a iné závislé osoby, zabraňuje im to v postupe v práci. Zamestnávateľia sa obávajú zveriť im väčšiu zodpovednosť, lebo očakávajú, že ženy sa práci nebudú venovať natoľko ako muži. Na druhej strane neustále zdôrazňovanie materskej úlohy žien spoločnosťou povzbudzuje aj samotné ženy k tomu, aby uprednostňovali rodinu pred budovaním kariéry. O predsudkoch voči ženám v zamestnaní svedčí aj ich nižšie ohodnotenie za rovnakú prácu v porovnaní s mužmi. Zatiaľ čo ženy na Malte sa môžu tešiť, že ich výplatná páska je v porovnaní s mužmi menšia v priemere len o 3 %, v Gruzínsku na platovú diskrimináciu doplácajú ženy až o polovicu menším zárobkom, ako majú gruzínski muži.²⁶

Zdá sa, že situácia sa predsa len postupne mení. Podľa nedávneho prieskumu sa napríklad v subsaharskej Afrike začalo objavovať čoraz viac žien vo vrcholovom manažmente bánk alebo významných korporácií. Vzorom pre mladú generáciu je napríklad Keňanka Ory Okollohová, ktorá pracuje pre Google a je jednou z kľúčových postáv internetovej revolúcie na africkom kontinente. Nonkululeko Nyembezi-Heitaová v minulosti pracovala vo vedení IBM a Alliance Capital Namibia. V súčasnosti riadi najväčšiu oceliarsku firmu v Afrike – ArcelorMittal v Juhoafrickej republike.²⁷

Práca bez zmluvy

V polovici minulého storočia sa predpokladalo, že neformálna ekonomika,ⁱ teda neregistrovaná práca, je dočasným riešením zamestnanosti a spôsobila ju intenzívna migrácia z vidieka do miest. Tie neboli v krátkom čase schopné absorbovať prudký nárast novej pracovnej sily. Na začiatku 21. storočia je však neformálna práca v mnohých krajinách jednou z mála možností, ako získať aký-taký príjem. Poskytuje tiež lepšie uplatnenie pre ľudí bez formálnych zručností a vzdelania, ktoré globálna ekonomika v súčasnosti vyžaduje.

Obživu neformálnym spôsobom získava široká škála ľudí. Ide o rôznych pouličných predaj dreveného uhlia, sušených rýb, sezónneho ovocia a zeleniny, kozmetiky, liekov alebo odevov z druhej ruky. Svoje služby verejnosti tiež poskytujú pouličné reštaurácie, kaderníctva, obuvníctva alebo súkromná doprava. Podľa prieskumov tvoria ženy v priemere až tri štvrtiny týchto drobných podnikateľov, ktorí svoju činnosť vykonávajú prevažne bez formálnej registrácie.

Výskytom neformálnej ekonomiky v Južnej Amerike sa zaoberal peruánsky ekonóm Hernando de Soto, ktorý vyzdvihoval „podnikateľský talent más“. Lepšia podpora drobných podnikateľov zo strany štátu bola podľa de Sota cestou, ako znížiť chudobu v rozvojových

i Neformálna ekonomika nezahrňuje ilegálne činnosti ako produkciu a predaj drog. Neformálnosť sa vzťahuje na vykonávanie podnikateľskej činnosti bez formálnej registrácie, a teda bez odvádzania daní alebo iných poplatkov.

krajinách.²⁸ Podnikateľský potenciál videli v drobnom podnikaní chudobných aj mikrofinančné inštitúcie (MFI), ktoré začali vznikať v Bangladéši a Indii v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Model podpory podnikania samostatne zárobkových osôb prostredníctvom malých pôžičiek sa postupne rozšíril po celom svete.

MFI svoje služby zameriavajú najmä na chudobné klientky, ktorým chýba kapitál na začatie alebo rozvoj podnikania. Vychádzajú z presvedčenia, že ženy sú pri splácaní pôžičiek spravidla spoľahlivejšie ako muži a majú väčšiu tendenciu investovať zisk z podnikania do zlepšenia situácie celej rodiny. O súčasnej popularite mikropodnikania svedčí aj udelenie Nobelovej ceny za mier v roku 2006 bangladéšskemu ekonómovi a „otcovi“ moderného mikrofinancovania Muhammadovi Yunusovi.

Novšie štúdie mikropodnikania sú však k jeho potenciálu zlepšiť životnú úroveň chudobného obyvateľstva oveľa skeptickejšie. Abhijit V. Banerjee a Esther Duflová upozorňujú, že pre väčšinu podnikateliek príjem z drobných živností postačuje iba na pokrytie základných životných potrieb, vysokých úrokov pôžičky a občasné malé investície do domácnosti.²⁹ Podnikateľky často nemajú potrebné vedomosti o miestnom trhu ani podnikateľské zručnosti, aby boli schopné čeliť konkurencii a rozbehnúť životaschopný biznis. Prieskum v Afganistane a Indii tiež ukázal, že o mikropôžičky žiadajú ženy niekedy iba formálne. V skutočnosti ich na podnikateľské účely využívajú muži z príbuzenstva.³⁰ Mikropôžičky teda nemusia mať až taký dopad na posilnenie ekonomických slobôd žien, ako to MFI často prezentuje.

Bangladéška antropologička Lamia Karimová sa vo svojej štúdii *Strasti mikrofinancovania*³¹ (Microfinance and its Discontents), publikovanej v roku 2011, pridáva k rastúcej skupine kritikov MFI. Praniezuje najmä praktiky známych bangladéšskych MFI – Grameen Bank a BRAC. Spochybňuje základný princíp splácania mikropôžičiek na základe „hanby za dlžobu“.³² Podľa Karimovej je nemorálne, aby mimovládny sektor, ktorý má pomáhať v boji s chudobou, verejne zahanboval chudobných ľudí, ktorí sa dostali do finančných ťažkostí a pôžičku nedokážu splácať. Chudobné podnikateľky sa pri platovej neschopnosti dostávajú do veľkých dlžôb. Niekedy sú manažérmi MFI nútené predať dom, hospodárske zvieratá alebo žiadať o pôžičku úžerníkov, aby svoj dlh mikrofinančnej banke splatili. Vysoké percento splácania mikropôžičiek, ktoré MFI uvádzajú vo svojich správach, je podľa Karimovej často dosiahnuté skôr hrozbami ako platobnou disciplínou klientiek. Prísne nastavené podmienky splácania tiež spôsobili, že o mikropôžičky nežiadajú chudobní, ale často majetnejší obyvatelia vidieka schopní vziať na seba riziko pravidelného splácania, keď sa im v podnikaní nebude dariť.³³

Na rozdiel od rizikového charakteru mikropôžičiek, pravidelné hotovostné prevody (cash transfers) sú garantovaným príjmom domácnosti, a preto môžu byť príjemcami použité produktívnejšie.³⁴ Distribuujú sa ako sociálne dávky pre rodinu, deti alebo dôchodcov. Efektívny program poskytuje hotovosť dlhodobu a vo výške minimálne 20 % výdavkov chudobnej domácnosti.³⁵ Na podobnom princípe funguje program poskytovaný brazílskou vládou, *Bolsa Família* alebo aj *Oportunidades* v Mexiku. Podobne ako v prípade mikropôžičiek, najčastejšími príjemcami pravidelne vyplácanej hotovosti sú ženy.

Zhrnutie

Čoraz viac žien nachádza pracovné uplatnenie v globálnej ekonomike. Kvalita ponúkaných pracovných príležitostí však zaostáva za kvantitou. Horšie pracovné podmienky a nízke finančné ohodnotenie žien odrážajú jednak medzery v pracovnom práve jednotlivých krajín, ale aj diskriminačné praktiky uplatňované špeciálne voči ženám. Prekážkou v zamestnanosti žien je aj ich neúmerne vyťaženie starostlivosťou o domácnosť a jej členov v porovnaní s mužmi. Limitované možnosti trhu práce majú dopad na celkovú socio-ekonomickú situáciu žien a ich rodín. Nízky príjem zvyšuje riziko chudoby a prenáša sa aj na ďalšiu generáciu. Ani samostatné podnikanie žien za podpory mikropôžičiek nie je vždy jednoznačnou zárukou stabilného príjmu a úniku z chudoby. Pozitívny vplyv na kvalitu zamestnania má organizovanie sa žien do odborárskych zväzov a kolektívne vyjednávanie pracovných podmienok, ako aj zvyšovanie informovanosti svetovej verejnosti o zodpovednej spotrebe a charaktere práce ponúkanej v globálnej ekonomike.

Odporúčaná literatúra

1. BENERÍA Lourdes: *Gender Development and Globalisation*, Routledge, London 2003.
2. CHANT Sylvia: *Women Headed Households: Diversity and Dynamics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 1997.
3. DE SOTO Hernando: *The Other Path: The Economic Answer to Terrorism*, Basic Books, New York, 1989.
4. CHANG Ha-Joon: *Bad Samaritans. The Guilty Secrets of Rich Nations & the Threat to Global Prosperity*, Random House Business Books, London, 2007.
5. EHRENREICH Barbara, HOOCHSCHILD Arlie Russel: *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, Henry Holt and Company, New York, 2003.
6. HANLON Joseph, BARRIENTOS Armando, HULME David: *Just Give Money to the Poor. The Development Revolution from the Global South*, Kumarian Press, Sterling, 2010.
7. KARIM Lamia: *Microfinance and its Discontents. Women in Debt in Bangladesh*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011.
8. PERRONS Diane: *Globalization and Social Change. People and Places in a Divided World*, Routledge, London, 2004.

Odkazy

- 1 FOLBRE Nancy, *Greed, Lust & Gender. A History of Economic Ideas*, Oxford University Press, Oxford, 2009, str. 8.
- 2 http://www.childinfo.org/facts_897.htm, posledný prístup 23. 12. 2011.
- 3 UN WOMEN: *2011 – 2012 Progress of the World's Women. In Pursuit of Justice*, str. 37.
- 4 *Tamže*, str. 53.

- ⁵ BANYARD Kat: *The Equality Illusion: The Truth about Women and Men Today*, Faber and Faber, London, 2010, str. 85.
- ⁶ UN WOMEN, *vysvetlivka 3*, str. 35.
- ⁷ *Tamže*, str. 36.
- ⁸ http://www.sewa.org/About_Us_Structure.asp, posledný prístup 23. 12. 2011.
- ⁹ UN WOMEN, *vysvetlivka 3*, str. 35.
- ¹⁰ ELSON Diane, PAERSON Ruth: 'Nimble Fingers Make Cheap Workers': *An Analysis of Women's Employment in Third World Export Manufacturing*, *Feminist Review* 7, 1981, str. 87 – 107.
- ¹¹ *The Economist: Intelligent Life*, Volume 4, Issue 4, 2011, str. 74.
- ¹² PERRONS Diane: *Globalization and Social Change. People and Places in a Divided World*, Routledge, London, 2004, str. 97.
- ¹³ <http://msmagazine.com/blog/blog/2011/02/11/this-century%E2%80%99s-war-of-the-roses/>, posledný prístup 23. 12. 2011 a <http://www.thepetitionsite.com/takeaction/427/197/659/>, posledný prístup 23. 12. 2011.
- ¹⁴ *Gender and Economic Growth in Kenya. Unleashing the Power of Women*, The World Bank, Washington DC, 2007, str. 84.
- ¹⁵ HOOCHSCHILD Arlie Russel: *Global Care Chains and Emotional Surplus Value*. In HUTTON Will, GIDDENS Anthony: *On the Edge: Living with Global Capitalisation*, Jonathan Cape, London, 2000 a EHRENREICH Barbara, HOOCHSCHILD Arlie Russel: *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, Henry Holt and Company, New York, 2002 a *Women's Labour Migration in the Context of Globalization*, WIDE, Brussels, 2010 a PARREÑAS Rhacel Salazar: *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*, Stanford University Press, Stanford, 2001.
- ¹⁶ UN WOMEN, *vysvetlivka 3*, str. 35.
- ¹⁷ *Tamže*.
- ¹⁸ *Text of the Convention Concerning Decent Work for Domestic Workers*, International Labour Conference, Geneva, 2011.
- ¹⁹ PERRONS, *vysvetlivka 12*, str. 112.
- ²⁰ CABEZAS Amalia L.: *Between Love and Money: Sex, Tourism and Citizenship in Cuba and The Dominican Republic*, *Signs*, 29 (4), 2004 a BRENNAN Denise: *Selling Sex for Visas: Sex Tourism as a Stepping-stone to International Migration*. In EHRENREICH Barbara, HOOCHSCHILD Arlie Russel: *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, Henry Holt and Company, New York, 2002 a TORO-MORN Maura I., ROSHELLE Anne R., FACIO Elisa: *Gender, Work and Family in Cuba: The Challenges of the Special Period*. In MENJÍVAR Cecilia: *Through the Eyes of Women: Gender, Social Networks, Family and Structural Changes in Latin America and the Caribbean*, De Sitter Publications, Whitby, 2003.
- ²¹ PERRONS, *vysvetlivka 12*, str. 115.
- ²² *Work-family Reconciliation: What Trade Unions are Doing*, International Labour Office, Geneva, 2004.

- ²³ CHANT Sylvia: *Women Headed Households: Diversity and Dynamics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 1997.
- ²⁴ *Breaking through the Glass Ceiling. Women in Management*, International Labour Office, Geneva, 2004 a *World Development Report 2012: Gender Equality and Development*, The World Bank, Washington DC, 2011, str. 204.
- ²⁵ TJOMSLAND Marit: *Women in Higher Education: A Concern for Development?* In *Gender, Technology and Development* 13 (3), 2009, str. 420 – 421.
- ²⁶ <http://laborsta.ilo.org/STP/guest>, posledný prístup 27. 12. 2011.
- ²⁷ *The 50 Women Shaping Africa*. In *The Africa Report*, no. 33, August – September 2011, str. 34 a str. 37.
- ²⁸ DE SOTO Hernando: *The Other Path: The Economic Answer to Terrorism*, Basic Books, New York, 1989.
- ²⁹ BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011, str. 168 – 178.
- ³⁰ SINHA Frances: *Microfinance Self-help Groups in India. Living up to their Promise?*, Practical Publishing, Bourton on Dunsmore, Rugby, 2009 a KANTOR Paula, ANDERSEN Erna: *Building a Viable Microfinance Sector in Afghanistan*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, 2010.
- ³¹ Preklad autorky.
- ³² KARIM Lamia: *Microfinance and its Discontents. Women in Debt in Bangladesh*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011.
- ³³ *The Everyday Mediations of Microfinance a The Social Life of Debt*. In KARIM, *vysvetlivka* 28, str. 65 – 131.
- ³⁴ HANLON Joseph, BARRIENTOS Armando, HULME David: *Just Give Money to the Poor. The Development Revolution from the Global South*, Kumarian Press, Sterling, 2010.
- ³⁵ *Tamže*.

ZDRAVIE

Mildred Akinyi Otindaová (27 rokov) pochádza z dediny Butula v západnej Keni. Pred rokom jej zomrel manžel na AIDS. Aj ona je pravdepodobne HIV pozitívna. Z manželstva má tri maloleté deti. Dve navštevujú základnú školu, tretie sa narodilo krátko po manželovej smrti. Dve ďalšie deti, dvojčiky, zomreli vo veku 2 a pol roka na maláriu. Na rozdiel od svojho otca, Mildredin manžel nepraktizoval polygamiu. Mildred je sirota, ale okrem svojich detí opatruje aj svokru, ktorá ako tretia manželka nevlastní žiadny majetok a nemá žiadny príjem. Manželstvo Mildred nebolo šťastné. Manžel bol opilec a Mildred aj deti často bil. Jeho príjem nadháňača cestujúcich mikrobusev matatu rodinu nedokázal užiť. Dom, ktorý za svojho života postavil, je už neobývatelný. Mildred si postavila malý domček z darov od majetnejších susedov a príbuzných. Je postavený na pozemku svokra, Mildred a ani jej deti naň nemajú právny nárok. Mildred žije svoju rodinu predajom pletených košíkov a z úrody, ktorú doposťuje na políčku svokra.

Pripravila: E. Bednárová, 2011.

Riskantné materstvo

Za ostatných tridsať rokov prešlo ľudstvo významnou demografickou transformáciou. Rast počtu obyvateľov sa spomalil, ženy majú v priemere menej detí a zvýšil sa aj vek párov zakladajúcich rodinu. Tieto zmeny nastali – okrem iných faktorov – aj v dôsledku väčšej integrácie žien na trhu práce, ich rastúcej vzdelanosti, kvalitnejšej zdravotnej starostlivosti a tiež väčšieho povedomia o antikoncepcii a plánovanom rodičovstve.¹ Reprodukčné správanie však nie je rovnaké všade vo svete a má nemalý dopad na život a zdravie žien, ako ukazuje aj situácia Mildred z nášho príbehu.

Vysoká pôrodnosť je jedným z dôležitých faktorov ovplyvňujúcich kvalitu života rodiny. Dotýka sa najmä krajín, v ktorých prevládajú domácnosti s nižšími príjmami. V Keni sa v priemere narodí žene takmer päť detí,² čo je viac ako trojnásobok pôrodov na Slovensku.³ V Afganistane, jednej z najchudobnejších krajín sveta, pripadá na jednu ženu v reprodukčnom veku až 6,5 pôrodov.⁴ Chudobnejšie ženy sú vystavené vyššiemu riziku zdravotných komplikácií počas tehotenstva. Bývajú podvyživené alebo anemické a majú menej síl na to, aby ich telo zvládalo tehotenstvo bez problémov.⁵ Čím väčší je počet tehotenstiev v krátkom slede za sebou, tým je riziko komplikácií vyššie. Pôrodnosť ovplyvňujú aj kultúrne normy daného regiónu. V krajinách s menšou dostupnosťou všeobecného vzdelania a povedomia o plánovanom rodičovstve sa dievčatá stávajú matkami v mladšom veku, čo predlžuje ich reprodukčné obdobie. Mnoho dievčat v týchto častiach sveta otehotnie ešte pred dovriešiem 15. roku života. Skoré tehotenstvá ohrozujú ich celkový zdravotný stav, keďže telo dievčaťa často ešte nie je na takúto záťaž pripravené.

V konzervatívnejších oblastiach sveta zvykne pôrodnosť kontrolovať muž. Plodnosť manželky je naplnením jej spoločenskej hodnoty a potvrdením mužnosti partnera. Užívanie antikoncepcie preto nie je veľmi vítané. U vydatých žien tiež môže vyvolávať špekulácie o nevere a pochybnosti muža o otcovstve detí. Slobodné ženy užívajúce antikoncepciu sú zasa vnímané ako promiskuitné alebo ako ženy ľahších mravov. Prístup žien k antikoncepcii sa v rôznych regiónoch sveta líši. Zatiaľ čo v liberálnejšej Juhoafrickej republike používa antikoncepciu 60 % žien v reprodukčnom veku, v Somálsku je to iba 15 % žien.⁶ Esther Wangariová upozorňuje, že kým v západných krajinách je antikoncepcia vyzdvihovaná ako cesta k oslobodeniu ženy, v rozvojových krajinách bola ženám často nanútená ako spôsob znižovania rastu obyvateľstva. Autonómne rozhodnutie ženy, či chce, alebo nechce mať ďalšie dieťa, nebýva pre propagátorov antikoncepcie vždy hlavným cieľom.

Ženy sa tiež často obávajú požiadať svojho partnera, aby pri pohlavnom styku použil kondóm, hoci si nie sú isté jeho zdravotným stavom, ako nasvedčuje aj posledné tehotenstvo Mildred. Vysoko rizikovou skupinou nákazy HIV sú najmä manželky alebo priateľky mužov migrujúcich za prácou, ktorí praktizujú nechránený sex s inými partnerkami (partnermi). V Číne s vysokým počtom migrujúcich obyvateľov vzrástol počet nakazených žien v priebehu desiatich rokov o takmer 15 %.⁷ Hrozbe HIV sú obzvlášť vystavené mladé ženy. Niektoré sa obávajú nevyhovieť sexuálnym návrhom staršieho muža,⁸ iné ohrozuje pretrvávanie mýtov o HIV/AIDS v povedomí obyvateľstva. V Juhoafrickej republike napríklad až štvrtina mladých mužov stále verí, že sa z AIDS vyliečia pohlavným stykom s pannou.⁹ Podľa štatistík, až tri štvrtiny všetkých mladých ľudí nakazených HIV v subsaharskej Afrike sú práve mladé dievčatá.¹⁰

Keďže je materstvo v mnohých oblastiach sveta pokladané za základnú úlohu ženy v spoločnosti, zabezpečenie primeranej zdravotnej starostlivosti počas tehotenstva je pre ženy veľmi dôležité. Podľa prieskumu je región subsaharskej Afriky najnebezpečnejšou oblasťou sveta pre tehotné ženy. Vo vidieckych oblastiach Čadu je napríklad pod lekárske dohľadom privádzaných na svet len okolo 2 % detí.¹¹ Okrem subsaharskej Afriky patrí do tejto skupiny krajín aj Afganistan, ktorý vedie rebríček najhorších miest pre rodičky. Pravdepodobnosť úmrtia počas tehotenstva alebo pôrodu hrozí jednej z ôsmich afganských žien. V Nigéri jednej zo siedmich.¹² Podľa prieskumu zomrie denne na komplikácie, ktorým by bolo možné pri adekvátnej zdravotnej starostlivosti predísť, až 1 000 žien a 2 000 detí.¹³

Problémom však nie je len počet zdravotníckych zariadení, ale aj ich dostupnosť. Viac ako 70 % žien v Etiópii nejde na zdravotnú prehliadku počas tehotenstva z obavy, že ich nebude vyšetrovať žena. Na Haiti je, naopak, najväčšou prekážkou nedostatok financií na zaplatenie poplatkov za lekárske ošetrovanie.¹⁴ K výdavkom za lekára a lieky je potrebné pripočítať aj cestovné, ak je klinika vzdialená od domova ženy. Na druhej strane nie všetky poskytované zdravotné služby sú automaticky zárukou profesionálneho ošetrovania. Podľa jednej štúdie z indického okresu Udaipur, iba polovica lekárov a jedna tretina sestier v súkromných ambulanciách boli dostatočne schopní poskytovať kvalifikované lekárske ošetrovanie.¹⁵

Výdavky na zdravotníctvo často neodrážajú dôležitosť materstva, ktorú mu spoločnosť pripisuje. V roku 2011 prebiehala v Ugande verejná diskusia po tom, ako sa vláda rozhodla

zakúpiť novú vojenskú techniku za sumu, ktorá trojnásobne prevýšila ročné výdavky na zdravotníctvo. Ugandská vláda vynakladá na obranu až 26 % z rozpočtu, zatiaľ čo na zdravotníctvo iba 2 %.¹⁶ Úmrtnosť matiek pri pôrode pritom ohrozuje jednu z 35 žien.¹⁷

Reprodukcia vo verejnom záujme

Reprodukcia sa dotýka súkromného života žien aj mužov, no vo viacerých častiach sveta je do značnej miery ovplyvňovaná štátnou politikou alebo inými, najmä náboženskými, inštitúciami. Dopad reprodukčných politík pociťujú najmä ženy a dievčatá. V kultúrach uprednostňujúcich synov napríklad dochádzalo k zanedbávaniu detí ženského pohlavia, ktoré v mnohých prípadoch skončili predčasným úmrtím. Kontrola rastu populácie v Číne prostredníctvom politiky „rodina s jedným dieťaťom“ spôsobila, že rodičia preferovali prerušenie tehotenstva, ak bol plod ženského pohlavia. V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa v Indii¹⁸ a Peru realizovali rozsiahle programy sterilizácií. Odhaduje sa, že počas vlády diktátora Alberta Fujimoriho bolo v Peru sterilizovaných viac ako trisťtisíc chudobných domorodých žien.¹⁹ Využívanie technológie na určenie pohlavia plodu viedlo v Ázii k desiatkam miliónov ukončených tehotenstiev ženských plodov.²⁰ „Chýbajúce ženy“ narušili prirodzenú biologickú rovnováhu medzi mužmi a ženami v Ázii. V ľudskej populácii sa prirodzene nachádza viac žien ako mužov. Dnes však napríklad v Číne pripadne na 100 žien až 124 mužov. V Indii je pomer 108 mužov na 100 žien.²¹

Diskriminácia detí ženského pohlavia často pokračuje aj po narodení dieťaťa. Chudobné rodiny vynakladajú podstatnú časť svojich príjmov na základné výdavky, akými sú poplatky za školné, zdravotnú starostlivosť, dôležité spoločenské rituály ako svadby a pohreby, ale najmä na zabezpečenie potravy. Adekvátne výživa hrá v zdravom vývoji dieťaťa zásadnú úlohu, najmä do piateho roku života. Preferencia synov v domácnosti znižuje šancu dievčaťa na zdravý vývoj. Podvýživa znevýhodneného dieťaťa sa neskoršie prejavuje aj v slabších výsledkoch v škole, a tým ovplyvňuje ekonomické možnosti dieťaťa v budúcnosti.²² V polygamných domácnostiach sú dievčatá vystavené ešte väčšiemu riziku, nakoľko deti súťažajú o zdroje s rodinami viacerých žien. Postavenie manželky v domácnosti tým určuje kvalitu života jej detí.

Reprodukcia je dlhodobým zdrojom rozporov medzi liberálnymi organizáciami a cirkevnými inštitúciami. Krajiny s dominantným postavením cirkvi v spoločnosti zvyknú napríklad prijímať prísnejšie zákony týkajúce sa interrupcií. Právo žien robiť rozhodnutia o svojom tele a reprodukčnom zdraví bolo oficiálne uznané na Medzinárodnej konferencii o populácii a rozvoji v Káhire v roku 1994.²³ Medzinárodný dohovor proti diskriminácii žien CEDAW tiež zaväzuje štáty, aby ženám sprístupnili služby týkajúce sa plánovania rodiny.²⁴ V roku 2011 zakazovalo ukončenie tehotenstva za akýchkoľvek okolností päť krajín.²⁵ Jeden z najprísnejších zákonov má Nikaragua. Na jeho základe žena nemôže požiadať o ukončenie tehotenstva, ani keď bola znásilnená alebo jej hrozí smrť.²⁶ Tento legislatívny rámec dnes podporuje aj najsilnejšia politická strana, ktorá sa v minulosti zasadzovala za reprodukčné práva žien a iné slobody pre ženy. Koncom roka 2011 sa v Nikarague medializoval prípad dvanásťročného dievčaťa z dediny Walpasiksa. Dievča po znásilnení otehotnelo, ale podľa zákona bolo

nútené plod donosiť. Prvá dáma Rosario Murillová, manželka prezidenta Daniela Ortegu, dokonca označila narodenie dieťaťa počatého počas znásilnenia za „zázrak“.²⁷

Vynútené materstvo má však od zázraku ďaleko. Traumatická skúsenosť, akou je znásilnenie, môže viesť u ženy alebo dieťaťa k trvalým psychickým následkom. Neplánované tehotenstvo tiež vystavuje chudobnejšie ženy zvýšenému stresu, keďže ďalšie dieťa znamená pre rodinu viac výdavkov a zároveň menej možností zárobku. V obzvlášť rizikovej situácii sa ocitajú ženy, ktoré sa musia o dieťa postarať bez účasti otca. Aj Mildred z nášho príbehu čakajú v budúcnosti ťažké časy.

Nechcené tehotenstvo ohrozuje nielen zdravotný stav, ale dokonca aj život ženy. Ženy, ktoré nemôžu vyhľadať legálne služby ukončenia tehotenstva, riešia svoju situáciu nelegálnou interrupciou. Štatistiky o úmrtnosti žien počas takýchto zákrokov sú hrozivé. Odhaduje sa, že sa vo svete ročne vykoná okolo 20 miliónov nezákonných interrupcií, pri ktorých zomrie 68 000 žien.²⁸ Zákroky sú často vykonávané v nesterilných podmienkach, ženám spôsobujú infekčné ochorenia a hrozí im aj riziko trvalého poškodenia reprodukčných orgánov. Ženy pri komplikáciách – počas zákroku alebo po ňom – môžu vykrvácať aj preto, že sa k nim včas nedostane odborná pomoc, keďže žene alebo nelegálnemu personálu môžu hroziť zákonné postihy. Ani tzv. tradičné praktiky ukončenia tehotenstva nie sú bezpečnejšie. Zahrnujú požitie vysokých dávok chemikálií, vypudenie plodu prudkým tlakom na brucho alebo zavedenie rôznych ostrých predmetov do vagíny.²⁹

Rizikové životné podmienky

Zdravotný stav súvisí aj s prostredím, v ktorom ľudia žijú. Odlahlé vidiecke oblasti rozvojových krajín napríklad často nedisponujú vyhovujúcou sanitačnou infraštruktúrou, čo ovplyvňuje hygienické podmienky obydli, a tým aj zdravie obyvateľov. Ženy, starajúce sa o chod domácnosti, zohrávajú pri prevencii chorôb dôležitú úlohu. Povedomie o zdraví, adekvátnej výžive a hygiene, ako aj dostupnosť služieb zlepšujú nielen kvalitu života domácností, ale zároveň šetria výdavky v rodine a odľahčujú ženy v starostlivosti o domácnosť. Dostupnejšia (pitná) voda a jej správne skladovanie napríklad znižuje výskyt hnačkovitých ochorení u detí a tiež skracuje čas, ktorý ženy strávia donáškou vody z najbližšieho zdroja. Ženy môžu ušetriť čas a financie za lekárske ošetrenie využiť napríklad na podnikateľskú činnosť.

Jedným z často prehliadaných problémov je nedodržiavanie bezpečnosti v domácnostiach. Napríklad v chudobnejších domácnostiach Južnej Ázie alebo niektorých oblastiach subsaharskej Afriky sa na prípravu jedla zvyknú používať miestnosti, kde sa pripravuje jedlo na otvorenom ohni. Miestnosti však často nedisponujú vhodnými vetracími otvormi a ženy, ktoré sa v takýchto zadymených miestnostiach dlhodobo zdržujú, trpia rôznymi respiračnými ochoreniami. Vo väčšine chudobných domácností existuje tiež vyššie riziko detských úrazov. Pracovné vyťaženie matky často nedovoľuje, aby na deti dohliadala v takej miere, ako to vyžaduje rizikové prostredie obydli. Mnoho detí sa napríklad popáli na ohni alebo obarí vriacou vodou počas prípravy jedla. Chudobnejšie ženy sa tiež zvyknú doma starať

o choré deti alebo iné blízke osoby z dôvodu nedostatku financií na hospitalizáciu, čím sú vystavované väčšiemu zdravotnému riziku.

Obzvlášť nezdravé prostredie predstavujú prímestské *slumy*. Vysoká koncentrácia ľudí, nedostatočná sanita a tiež nízka kvalita bývania zvyšujú riziko prenosu infekčných chorôb. Vysoký výskyt kriminality v slumoch tiež podnecuje agresívne správanie, najmä u mladých mužov. Pre obyvateľov je takéto životné prostredie veľmi stresujúce, najmä pre ženy, starších ľudí a deti.

Pri nedávnom zemetrasení na Haiti zažili epidémiu násilia aj tábory pre ľudí, ktorí prišli o prístrešie. Slabo osvetlené miesta bez policajného dozoru, neuzamykateľné latríny alebo sprchy pre ženy v blízkosti mužských umyvární patrili k hlavným faktorom zvyšujúcim počet obetí znásilnenia. Svoju úlohu však zohral aj veľký počet strelných zbraní u civilného obyvateľstva a celkovo vysoká kriminalita v krajine. Podľa jednej haitskej ženskej organizácie došlo iba v prvých dvoch mesiacoch po zemetrasení v priemere k viac ako 15 znásilneniam v každom z 15 sledovaných táborov.³⁰

Znásilnenie nie je len hrozbou súčasťou každodenného života ohrozených komunit, ale používa sa aj ako taktická zbraň počas ozbrojených konfliktov, ktorou sa znepriatelené strany snažia zdeptať svojho nepriateľa. Štatistiky potvrdzujú, že nejde o ojedinelé ani náhodné incidenty. Počas rwandského konfliktu medzi znepriatelenými kmeňmi Hutuov a Tutsiov v roku 1994 bolo znásilnených okolo 250 000 až 500 000 žien a maloletých dievčat.³¹ V Kongu bolo od roku 1996 zaznamenaných okolo 200 000 prípadov sexuálneho násilia páchaného na ženách. Odhaduje sa, že skutočný počet je oveľa vyšší.

Kultúra ako zdravotné riziko

Na zdravie ľudí majú vplyv aj rôzne kultúrne praktiky. Jednou z nich je aj „ženská obriezka“, ktorá je od roku 1992 považovaná za porušovanie ľudských práv žien³². Mnohé krajiny vrátane Kene, Senegalu, Pobrežia Slonoviny alebo Ghany, ju dnes zakazujú, napriek tomu sa vo viacerých krajinách sveta praktizuje dodnes.

Termín „ženská obriezka“ nie je správny. Presnejším výrazom je „mrzačenie ženských genitálií“. V afrických krajinách je tento zákrok ročne vykonávaný na viac ako 3 miliónoch maloletých dievčat. Zákrok má vážny dosah na zdravie a psychický stav dievčaťa, ktoré ho podstúpilo. Často sa realizuje nesterilným spôsobom a vedie k trvalému poškodeniu reprodukčných orgánov.³³ Senegalská organizácia Tostan spolu s UNICEF a ďalšími organizáciami realizuje vzdelávací program o zastavení tejto kultúrnej praktiky na senegalskom vidieku. Úspešnou metódou kampane bolo napríklad zapojenie miestnych náboženských vodcov a žien, ktoré tieto zákroky v minulosti vykonávali.³⁴

Ďalším diskutovaným fenoménom sú „vraždy zo cti“, ktoré sú praktizované najmä v Južnej Ázii, ale aj v Turecku a v ďalších krajinách Európy, kam sa dostali prostredníctvom imigrácie. Podľa zvykového práva majú príbuzní „právo“ usmrtiť ženu, ak jej správanie zneuctilo česť rodiny alebo širšej komunity. Podľa OSN sa ročne stane obeťou vrážd zo cti okolo 5 000 žien a dievčat.³⁵ Za zastavenie tejto kultúrnej praktiky sa zasadzuje napríklad

britská organizácia Karma Nirvana.³⁶ Najviac obetí v Británii pochádza z prisťahovaleckých pakistanských, indických a bangladéšskych komunit. Karma Nirvana tiež vyvíja úsilie za zastavenie vynútených manželstiev. Výskum o vynútených alebo dohodnutých sobášoch poukazuje na vysoké percento vážnych genetických porúch u detí narodených v takýchto manželstvách, keďže sa často uzatvárajú medzi príbuznými.³⁷

Nedobrovoľné manželstvo spôsobuje fyzickú aj psychickú ujmu najmä deťom. Odhaduje sa, že vo svete vstúpi ročne do manželstva pred dovŕšením 18. roku viac ako 10 miliónov dievčat, z toho približne polovica v Južnej Ázii a štvrtina v subsaharskej Afrike. Podľa internetovej stránky organizácie Plan UK sa každé 3 sekundy niekde vo svete stane dievča manželkou omnoho staršieho muža.³⁸ Niektoré dievčatá majú v čase svadby sotva päť rokov. „Detským nevestám“ hrozí predčasná smrť počas skorého tehotenstva, násilie v domácnosti alebo rôzne sexuálne prenosné choroby vrátane AIDS. Známy juhoafrický arcibiskup Desmond Tutu je jedným z hlavných lídrov kampane *Dievčatá, nie nevesty* (Girls not Brides), ktorú predstavil počas Valného zasadania OSN v roku 2011. Kampaň plánuje elimináciu detských manželstiev v priebehu jednej dekády.³⁹

Kultúrne praktiky, ktoré sa v Afganistane praktizujú dodnes:

- *baad* – darovanie dievčaťa alebo ženy ako ceny za urovanie sporov, vraždy, alebo urážky na cti
- *baadal* – výmena dievčat medzi rodinami za účelom manželstva
- nútené svadby vdov – vdovy sú nútené znovu sa vydať za rodinných príslušníkov manžela v záujme zachovania dedičstva
- obmedzenie pohybu – ženy môžu opustiť dom iba v sprievode svojho *mahrama* (brat, otec, strýko a pod.)
- samoupálenie – únik žien pred domácim násilím a neznositeľným životom
- *bacha posh* – prezliekanie dievčat za chlapcov, aby hrali dlhodobo ich úlohu v domácnosti

Zdroj: *United Nations Assistance Mission in Afghanistan, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2010.*

Pripravila: J. Jakubíková, 2011.

Aj ohrozenie tradičného postavenia muža ako hlavy rodiny môže mať pre ostatných členov domácnosti vážne následky, najmä v silne patriarchálne založených kultúrach. Mužova strata kontroly nad domácnosťou môže byť spúšťačom násilného správania. Jedna z klientok mikrofinančného projektu v západnej Keni utrpela vážne zranenia pri bitke od nezamestnaného manžela po tom, čo jej investícia do podnikania začala vynášať. Neskôr manželke podpálil dom, ktorý si po odsťahovaní zo spoločnej domácnosti prenajala.⁴⁰

Násilie páchané na ženách je pravdepodobne najrozšírenejším spôsobom porušovania ľudských práv. Odhaduje sa, že počas svojho života sa s ním stretne až 6 z 10 žien. Pretrvávanie násilného správania sa voči ženám je podporené aj jeho všeobecnou spoločenskou

akceptáciou ako bežnej súčasti života. Nedávny prieskum v Keni ukázal, že takmer 60 % dievčat vo veku 15 až 19 rokov súhlasí s tým, že muž má právo udrieť svoju manželku.⁴¹ Sexuálnemu násiliu sú dievčatá vystavované aj vo vzdelávacích inštitúciách. Prieskum na školách v Ekvádore napríklad odhalil, že v 37 % prípadov sexuálneho obťažovania bol jeho pôvodcom učiteľ.⁴² Iná štúdia zistila, že až tretinu študentiek v Zambii vo veku od 13 do 15 rokov nútili učители k sexu kvôli lepším známkam.⁴³

Psychické a fyzické násilie spôsobuje ženám depresie, znižuje ich produktivitu, ohrozuje starostlivosť o deti a má často dlhodobé zdravotné následky. Základným predpokladom pre odstránenie násilného správania sa voči ženám je prijatie adekvátneho právneho rámca (k tejto téme viac v časti Spravodlivosť). Jeho praktické uplatňovanie však vyžaduje aj opatrenia posilňujúce postavenie žien v spoločnosti a tiež väčšiu zainteresovanosť mužov a komunitných lídrov (mužov) na odstraňovaní násilia v spoločnosti.

Násilie páchané na ženách je jednou z ústredných tém globálnej rozvojovej agendy. Kampaň *Povedz nie, spoločne za ukončenie násilia* (Say NO, UNiTE to End Violence against Women) sa organizuje pod hlavičkou OSN Ženy. Jednou z prominentných hovorkyň kampane je herečka Nicole Kidmanová, ktorá sa v roku 2006 stala veľvyslankyňou dobrej vôle pre OSN. Kampaň povzbudzuje širokú verejnosť ku konkrétnym krokom, ktoré môžu pomôcť zastaviť násilie páchané na ženách a dievčatách. Zoznam „16 spôsobov, ako na to“ sa každoročne rozposiela po celom svete v rámci 16 dní aktivizmu proti násiliu páchanému na ženách od 25. novembra (deň proti násiliu na ženách) do 10. decembra (deň ľudských práv).

Zhrnutie

Materstvo je v mnohých oblastiach sveta pokladané za základnú úlohu žien. Reprodukcia je však pre ženy často rizikovým „poslaním“. Býva regulovaná spoločenskými a právnymi normami, ktoré nie vždy zohľadňujú záujmy žien. Šírenie závažných ochorení, akým je AIDS, podmieňujú aj nerovnocenné vzťahy medzi mužmi a ženami. Zdravotný stav ovplyvňujú viaceré faktory, napríklad prístup k vzdelaniu a informáciám, dostupnosť adekvátnych služieb, najmä pre ľudí s nízkymi príjmami, ale aj nevyvážené rozdelenie zodpovedností v domácnosti medzi ženami a mužmi. Násilie páchané na ženách a dievčatách je v mnohých krajinách tolerované ako bežná súčasť života spoločnosti. Často sa praktizuje v mene „kultúry“ alebo zachovania identity danej skupiny. Násilie má závažný dopad na fyzické aj psychické zdravie žien a ich detí. Pre zníženie výskytu násilného správania v spoločnosti je nutné prijať adekvátne zákony, podporovať pomocné služby pre ženy a zároveň budovať povedomie verejnosti o jeho negatívnych dopadoch.

Odporúčaná literatúra

1. BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011.
2. CLEAVER Frances: *Masculinities Matter: Men, Gender and Development*, Zed Books, London a New York, 2002.
3. DESAI Vandana, POTTER Robert: *The Companion to Development Studies*, 2nd ed., Hodder Education, London, 2008.
4. SWEETMAN Caroline: *Gender Development and Health*, Oxfam, Oxford, 2001.
5. SANGHERA Jasvinder: *Daughters of Shame*, Hodder & Stoughton, London, 2009.

Odkazy

- 1 UNFPA: *State of World Population 2011*, <http://foweb.unfpa.org/SWP2011/reports/EN-SWOP2011-FINAL.pdf>, posledný prístup 08. 12. 2011, str. 43.
- 2 UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/kenya_statistics.html, posledný prístup 08. 12. 2011.
- 3 UNICEF, <http://www.unicef.org/infobycountry/slovakia.html>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- 4 UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/afghanistan_statistics.html, posledný prístup 08. 12. 2011.
- 5 BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011, str. 32.
- 6 UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/southafrica_statistics.html, posledný prístup 08. 12. 2011 a UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/somalia_statistics.html, posledný prístup 08. 12. 2011.
- 7 CHENG Yingqi: *HIV Poses Rising Risk to Chinese Women*, China Daily, 08. 09. 2010, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-09/08/content_11271350.htm, posledný prístup 31. 1. 2012.
- 8 MABALA Richard: *From HIV Prevention to HIV Protection: Addressing the Vulnerability of Girls and Young Women in Urban Areas*. In Environment & Urbanization, International Institute for Environment and Development Vol 18(2), 2006, str. 407 – 432.
- 9 UNICEF: *Young People and HIV/AIDS: Opportunity in Crisis*, 2002, http://data.unaids.org/topics/young-people/youngpeoplehiv_aids_en.pdf, str. 13, posledný prístup 08. 12. 2011.
- 10 UNAIDS, WHO: *AIDS Epidemic Update 2009*, str. 22.
- 11 UN WOMEN: *2011 – 2012 Progress of the World's Women. In Pursuit of Justice*, str. 112.
- 12 WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank: *Maternal Mortality in 2005*, str. 23 – 32, UN WOMEN, *vysvetlivka 11*, str. 130 – 133.
- 13 <http://www.bbc.co.uk/news/uk-12929907>, posledný prístup 08. 12. 2011, *Save the children: To Save Millions of Women's Lives, Empower Women as Health Workers*, <http://www.savethechildren.org/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=8rKLIXMGlpI4E&b=6478615&ct=9159381>, posledný prístup 08. 12. 2011.

- ¹⁴ UN WOMEN: *vysvetlivka 11*, str. 113.
- ¹⁵ BANERJEE, DUFLO, *vysvetlivka 5*, str. 51 – 52.
- ¹⁶ DUGGER Celia W.: *Maternal Deaths Put Focus on Uganda's Health Services*, The EastAfrican, 12 – 18 September 2011, str. 33 a http://www.unicef.org/infobycountry/uganda_statistics.html, posledný prístup 17. 1. 2012.
- ¹⁷ UNICEF, http://www.unicef.org/infobycountry/uganda_statistics.html, posledný prístup 17. 1. 2012.
- ¹⁸ *Tamže*, str. 103 – 105.
- ¹⁹ La Republica, Peru, vydanie 03. 06. 2011.
- ²⁰ BANERJEE, DUFLO, *vysvetlivka 5*, str. 122.
- ²¹ *Tamže*.
- ²² *Tamže*, str. 31 – 33.
- ²³ United Nations International Conference on Population and Development 1994, <http://www.iisd.ca/cairo.html>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ²⁴ UN WOMEN, *vysvetlivka 11*, str. 42.
- ²⁵ *Tamže*, str. 43.
- ²⁶ *Tamže*, str. 132 a Human Rights Watch: *Nicaragua: Penal Reform Constitutes an Assault on Human Rights*, 2006, <http://www.hrw.org/news/2006/10/25/nicaragua-penal-reform-constitutes-assault-human-rights>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ²⁷ El Nuevo Diario, Nicaragua, vydanie 11, 214, 02. 11. 2011.
- ²⁸ UN WOMEN, *vysvetlivka 11*, str. 43.
- ²⁹ CHANT Sylvia, prednáška: *Fertility, Family Planning and Reproductive Health*, London School of Economics, 2008.
- ³⁰ *Rape in Haiti: With Bodies Still Shaking, Women Make Roots*, <http://www.genderacrossborders.com/2010/09/28/rape-in-haiti-with-bodies-still-shaking-women-make-roots/>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ³¹ UNIFEM: *Violence against Women*, str. 9, www.unifem.org/attachments/products/213_chapter01.pdf, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ³² *World Conference on Human Rights*, Vienna, 1993, <http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/%28Symbol%29/A.CONF.157.24+%28PART+I%29.En?OpenDocument>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ³³ UNICEF: *Female Genital Mutilation/Cutting. A Statistical Exploration*, 2005, str. 1.
- ³⁴ DUGGER Celia W.: *Senegal Curbs a Bloody Rite for Girls and Women*, The New York Times, 15. 10. 2011, <http://www.nytimes.com/2011/10/16/world/africa/movement-to-end-genital-cutting-spreads-in-senegal.html?pagewanted=all>, posledný prístup 17. 1. 2012 a <http://www.tostan.org/>, posledný prístup 17. 1. 2012.
- ³⁵ UNFPA: *Ending Violence against Women and Girls*, <http://www.unfpa.org/swp/2000/english/ch03.html>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ³⁶ <http://www.karmanirvana.org.uk/>, posledný prístup 17. 1. 2012.
- ³⁷ MEHNDIRATTA, B. Paul: *Arranged Marriage, Consanguinity and Epilepsy*, v *Neurology Asia* 2007; 12 (Supplement 1), str. 15 – 17.

- ³⁸ <http://www.plan-uk.org/what-we-do/campaigns/because-i-am-a-girl/get-involved/take-the-vow/take-the-vow> , posledný prístup 08. 12. 2011.
- ³⁹ *Girls Not Brides – A New Global Partnership to End Child Marriage*, New York, 2011, <http://theelders.org/sites/default/files/2011.09.20-girls-not-brides-cgi-media-release.pdf>, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ⁴⁰ *Rozhovor s Editou Bednárovou, Vedúcou terénnej misie v Keni OZ Človek v ohrození*, September 2011.
- ⁴¹ UNICEF , Kenya statistics http://www.unicef.org/infobycountry/kenya_statistics.html, posledný prístup 08. 12. 2011, UN WOMEN, *vysvetlivka 11*, str. 32 – 33.
- ⁴² http://www.unifem.org/gender_issues/violence_against_women/facts_figures.php, posledný prístup 08. 12. 2011.
- ⁴³ *Learn Without Fear. The Global Campaign to End Violence in Schools*, Plan, Woking, 2008.

SPRAVODLIVOSŤ

Galina Kelekhsaeva (52 rokov) je Osetka. Spolu s manželom, Gruzíncom, bývali v Južnom Osetsku. Počas ozbrojeného konfliktu medzi Gruzínskom a Ruskom v roku 2008 rodina s dvoma deťmi a tromi vnúčatami utiekla do hlavného mesta Tbilisi. Do Osetska sa už vrátiť nemohli. Ako presídlencom im gruzínska vláda prideliла bývanie v tábore na okraji obce Shavshvebi. V Osetsku Galina pracovala ako učiteľka nemeckého jazyka na plný úväzok, ale po presídlení o prácu prišla. Na miestnej škole v Shavshvebi jej ponúkli jednu hodinu týždenne, aby si aspoň trochu privyrobila. V tábore pre presídlencom založila neziskovú organizáciu Nadežda, ktorá sa stará o sociálne slabších obyvateľov a starých opustených ľudí. Pomáha tiež s mobilizáciou ľudí, aby sa zapájali do komunitného života v tábore. Presídlencom ju často navštevujú doma a žiadajú ju o pomoc. Počas konfliktu prišli o domov, prácu, majetok i blízkych a v novom prostredí sa cítia stratení. Galina má v tábore reputáciu aktívnej líderky, ale do miestneho zastupiteľstva obce Shavshvebi ju zatiaľ neprijali. Tvrdí, že je to hlavne preto, že je etnická Osetka a žena.

Pripravila: M. Sliacka, 2011.

Ženy a politická moc

Koncom roka 2011 priniesli svetové médiá správu o udelení volebného práva ženám v Saudskej Arábii. V krajine sa konajú len voľby do miestnych zastupiteľstiev, ktoré nemajú veľké právomoci. V roku 2015 budú môcť ženy po prvýkrát kandidovať aj do najvýznamnejšieho politického orgánu krajiny – poradnej rady Šúry, a to bez súhlasu manžela. Životy žien v krajine však stále do značnej miery kontrolujú muži. Nemôžu šoférovať auto, cestovať, či dokonca navštíviť zdravotnícke zariadenie bez súhlasu manžela alebo iného mužského člena rodiny.

V roku 1911 mohli ženy voliť iba v dvoch krajinách na svete. Udelenie volebného práva saudskoarabským ženám o sto rokov neskôr bolo prijaté skôr ako senzácia, výnimka zo všeobecne uznávaného práva žien voliť. Volebné právo samo osebe však ešte nezaručuje paritné zastúpenie mužov a žien pri správe krajiny. Podľa prieskumu, s výnimkou severských krajín Európy tvoria poslankyne v národných parlamentoch v priemere stále menej ako 20 %, a to vrátane členských krajín OECD. V arabskom regióne predstavujú menej ako 7 %.¹ Tieto výsledky značne zaostávajú za úsilím dosiahnuť 30-percentný podiel žien v rozhodovacích orgánoch krajín, ktorý v roku 1995 vytýčila *Pekinská akčná platforma*.²

Jedným z riešení, ako zvýšiť účasť žien na politickej moci, sú kvóty. Kvóty rezervujú určitý počet miest pre ženy (alebo iné znevýhodnené skupiny) v reprezentatívnych orgánoch. Môžu byť garantované ústavou, vo volebnej legislatíve, alebo ich môžu používať volebné strany na zostavenie kandidátok. Kvóty sú dlhodobo diskutovanou a kontroverznou témou. Ich odporcovia tvrdia, že do politiky otvárajú cestu ľuďom, ktorí nemajú dostatočné schopnosti. Zástancovia kvót na druhej strane upozorňujú na skryté prekážky, ktoré ženám zabraňujú,

aby sa v politike výraznejšie presadili.³ Komunitná aktivistka Galina z nášho príbehu okolie o svojich schopnostiach presvedčila, ale do komunálnej politiky sa zatiaľ nedostala.

Mnoho nádejných političiek uvádza ako bariéru podceňovanie ich vodcovských schopností zo strany mužov a niekedy aj iných žien. Kandidátky tiež zvyknú byť staršie a majú už vlastné rodiny. Povinnosti v rodine im niekedy zabraňujú, aby sa mohli verejnej službe venovať naplno. Kubánska disidentka pri jednom z rozhovorov s úsmevom uviedla, že kým pre muža navarí obed, ľudské práva na Kube musia počkať.⁴ Aj prostredie, v ktorom ženy vyrastajú, zohráva často negatívnu úlohu. U žien, na rozdiel od mužov, nie je podporované dostatočné sebavedomie, ktoré je potrebné na presadenie sa v takej vysoko konkurenčnej oblasti, akou je politika. V mnohých krajinách ženy nie sú vedené k tomu, aby na verejnosti prezentovali svoje názory. Aj v liberálnejších krajinách asertívna a sebavedomá politička získava prívlastok „železnej“, „tvrdej“ ženy, vymykajúcej sa z tradičnej predstavy o žene ako láskavej a starostlivej bytosti.

Prostredie politiky a iných mocenských oblastí, akou je napríklad finančný sektor, je vo všeobecnosti považované za svet mužov. „Príliš veľa testosterónu“ však škodí, ako vyhlásila aj novovymenovaná šéfkla Medzinárodného menového fondu Christine Lagardeová. Lagardeová sa v roku 2011 stala vôbec prvou ženou na tomto poste od založenia inštitúcie v roku 1944.⁵

Prieskum ukazuje, že pozitívne opatrenie prostredníctvom kvót sa skutočne odráža vo väčšej účasti i záujme žien o verejnú službu. Po zmene volebného práva v Macedónsku v roku 2002 pomer žien v parlamente stúpol na 33 %. Pred zavedením kvót zvykli ženy obsadiť menej ako desatinu miest. Rwanda dosiahla po necelých desiatich rokoch od zavedenia kvót v roku 2003 viac ako polovičný podiel poslankyň v parlamente a tiež sudkyň najvyššieho súdu.⁶

Kvóty v ostatných rokoch zaviedli viaceré krajiny, napríklad Filipíny, Bosna a Hercegovina, Jordánsko, Uganda alebo Keňa. India, Pakistan a Bangladéš využívajú kvóty v komunálnych voľbách. Tam sa však ženám darí presadiť oveľa ľahšie, lebo miestni ľudia ich zvyčajne poznajú a majú aj lepšie informácie o ich schopnostiach a činnosti. Aktivistka Galina sa zatiaľ do miestnej samosprávy nedostala, ale za pár rokov si získala dôveru väčšiny presídlenecov v tábore. Jej formálny post v miestnej samospráve je otázkou času.

Zvýšenie počtu žien v parlamente však ešte neznamená, že sa ženy skutočne budú podieľať na riadení krajiny, a ani to, že budú presadzovať agendu s pozitívnym dosahom na životy žien. Afganistan napríklad v novej ústave, ktorá bola prijatá v roku 2003 ako súčasť mierového procesu, garantuje ženám 25 % miest v dolnej komore národného parlamentu. Prieskum však ukázal, že mnoho poslankyň bolo na volebné kandidátky dosadených a pri hlasovaní sa riadia príkazmi mužov z príbuzenstva. Právne kandidátky preto musia vynakladať viac úsilia, aby svojich voličov a voličky dokázali presvedčiť, že ako ženy majú skutočné schopnosti a záujem pracovať na zmenách v krajine. Nechválne známym príkladom v histórii je aj Pauline Nyiramasahukoová, ktorá začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia pôsobila ako ministerka pre blaho rodiny a podporu žien v Rwande. Počas rwandskej genocídy však navádzala vojská na znásilňovanie žien a v roku 2011 bola ako prvá žena Medzinárodným trestným tribunálom pre Rwandu odsúdená na doživotné väzenie.

Kvóty sú vhodným, ale iba dočasným opatrením, ktoré v spoločnosti pomáha znevýhodneným skupinám presadiť sa. Zmeniť diskriminačné spoločenské normy a stereotypné názory ľudí vyžaduje dlhodobejšiu a systematickú prácu, napríklad prostredníctvom mediálnych kampaní. Účinným opatrením je tiež adresná príprava žien na vykonávanie úloh v zastupiteľských orgánoch na rôznych úrovniach správy vecí verejných.

Podobne ako v Afganistane, aj v Rwande alebo Libérii bol katalyzátorom zvýšenia účasti žien na správe krajiny vojenský konflikt. Prezidentku Ellen Johnson Sirleafovú zvolili obyvatelia Libérie v roku 2005 s vysokými očakávaniami obnoviť vojnu zdevastovanú krajinu. Zdá sa, že v náročnej úlohe obstála, a v roku 2011 jej bola za jej zásluhy udelená Nobelova cena mieru. Tú v tom istom roku dostali aj predstaviteľka libérijského mierového hnutia Leymah Gboweová a jemenská politička a aktivistka za ľudské práva Tawakkul Karmanová.

Prezidentka Sirleafová je zatiaľ na africkom kontinente medzi politickými lídrami jedinou výnimkou. V Latinskej Amerike a Ázii viedli v 20. storočí a na začiatku 21. storočia krajiny viaceré ženy, napríklad na Srí Lanke, v Bangladéši, Číne, Indii, Bolívii, Nikarague a v ostatných rokoch aj v Kosove, Chile, v Thajsku, Argentíne a v Brazílii.

Prieskum naznačuje, že pri presadzovaní sa žien v najvyššej politike často zohrávajú kľúčovú rolu ich rodinné väzby na politických lídrov. Svedčia o tom aj kandidátky vo voľbách v roku 2011 ako Keiko Fujimoriová v Peru, Yingluck Shinawatraová v Thajsku alebo Cristina Kirchnerová v Argentíne. Fujimoriová je dcérou peruánskeho diktátora Alberta Fujimoriho (1990 – 2000), Shinawatraová je najmladšou sestrou bývalého thajského premiéra Thaksina Shinawatru (2001 – 2006) a Kirchnerová je vdovou po zosnulom argentínskom prezidentovi Nestorovi Kirchnerovi (2003 – 2007).

Na ministerských postoch afrických krajín je situácia z pohľadu žien optimistickejšia. Napríklad Hannah Tettehová pôsobila ako ministerka pre obchod a priemysel v Ghane a Luise Mushikiwaboová zastávala post ministerky zahraničných vecí Rwandy. Joyce Bamford-Addoová bola v roku 2009 zvolená za predsedníčku ghanského parlamentu. Je prvou ženou v histórii afrického kontinentu, ktorú zvolili na tento post.⁷ Nasledovníčkou libérijskej prezidentky by sa mohla stať Marta Karuuová z Kene. Neoficiálne prieskumy volebnej kampane začiatkom roka 2012 však hovorili iba o 5 až 7-percentnej voličskej podpore.

Vzorom pre političky na celom svete sa stala aj ministerka zahraničných vecí USA počas vlády prvého afroamerického prezidenta Baracka Obamu (2008 – 2012) Hillary Clintonová. Clintonová sa otvorene zasadzuje za presadzovanie ženských ľudských práv vo svete. K ďalším prominentným Američankám angažujúcim sa na tomto poli patria manželka prezidenta Obamu Michelle Obamová, filantropka a podnikateľka Oprah Winfreyová alebo populárna herečka Angelina Jolieová, ktorá od roku 2001 pôsobí ako veľvyslankyňa dobrej vôle Úradu OSN pre utečencov.⁸ Nové líderky sa presadili aj počas nedávnych revolúcií v arabských krajinách.⁹ Svet sa mohol o ich úsilí dozvedieť z nových médií a sociálnych sietí, ktoré sa stali prirodzenou súčasťou komunikácie s verejnosťou nastupujúcej generácie političiek.

Ženy pred zákonom

Všeobecná deklarácia ľudských práv je v platnosti už viac ako polstoročie, no jej skutočnú právnu silu spochybňuje neustále porušovanie ľudských práv – z ekonomických dôvodov, v mene zachovania kultúrnej identity, náboženského presvedčenia, či ako dôsledok dlhotrvajúcich ozbrojených konfliktov alebo environmentálnych zmien.

Z hľadiska presadzovania ľudských práv žien sa oveľa účinnejším nástrojom, navyše, s väčšou politickou mocou, javí byť *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW). Poskytuje tiež oveľa komplexnejší návod na zrovnoprávnenie žien a mužov než *Miléniová deklarácia*, ktorá sa zameriava iba na odstránenie niektorých čiastkových dôsledkov ich nerovnocenného postavenia, ako sú nízke vzdelanie dievčat alebo úmrtnosť matiek, no nie jeho hlbších príčin.

Od roku 1979 Dohovor CEDAW ratifikovalo spolu 187¹⁰ členských krajín OSN. Adekvátny právny rámec pre implementovanie konkrétnych krokov však prijalo oveľa menej krajín. Napríklad rovnaké dedičské práva žien a mužov v právnom systéme garantuje menej ako polovica signatárskych štátov.¹¹ Práva *de jure* tiež nie vždy znamenajú, že sa zákony aj uplatňujú v praxi. Legislatíva napríklad nebýva dostatočne jasne formulovaná alebo nemá žiadnu váhu.¹²

Jedným z dôvodov nedostatočného uplatňovania práv je slabý sektor spravodlivosti a obzvlášť nefunkčné súdnictvo. Podľa správy Najvyššieho súdu v Afganistane z roku 2006, iba jedna tretina z 1 415 sudcov mala primerané vysokoškolské vzdelanie.¹³ Prieskum tiež ukázal, že mnohým právnym sporom sa súdy jednoducho nevenujú. Napríklad celosvetovo sa v priemere zo všetkých prípadov znásilnenia ohlásených na políciu dostala pred súd sotva polovica z nich. Z tých, ktoré boli súdom postúpené, sa procesu dočkalo iba 17 %.¹⁴

Rodové zastúpenie v súdnictve je veľmi nevyvážené s výraznou prevahou mužov. Sudkyne zastávajú iba necelú tretinu postov. Zaujímavým zistením je, že najvyššie zastúpenie sudkýň vo svete majú v súčasnosti krajiny bývalej Juhoslávie a Rwanda. V Srbsku tvoria sudkyne až 67 % z celkového počtu sudcov v krajine. Naopak, najmenej sudkýň majú Pakistan, Malajzia, Kamerun a Peru. Naši maďarskí susedia nemali v roku 2011 žiadne sudkyne na najvyššom a ústavnom súde ani na úrovni žúp.¹⁵

Situáciu v uplatňovaní práv v praxi komplikuje aj existencia viacerých právnych systémov v rámci jednej krajiny. Okrem oficiálnej legislatívy krajiny sa v niektorých oblastiach uplatňuje aj náboženské právo, ktoré vychádza napríklad z islamu (šarija). Existuje aj tzv. zvykové právo, teda tradičný právny systém založený na dlhoročných zvyklostiach v danej geografickej oblasti alebo klanovej histórii. Vyjadrenie oficiálneho súdu v prospech ženy môže byť voči zvykovému alebo náboženskému právu iba formálne. V niektorých krajinách sa rozličné právne systémy prelínajú, v iných dopĺňajú, ale často si v určitých oblastiach zákona úplne odporujú.

Nie všetky aspekty tradičných a náboženských právnych systémov sú „zastaralé“, ale vo všeobecnosti sú založené na patriarchálnych normách znevýhodňujúcich ženy. Tradiční lídri (starešinovia) sú často prekážkou progresívnych zmien v spoločnosti. Stáva sa, že v ich

chápaní je uplatňovanie rovnoprávneho postavenia žien a mužov stratou kultúrnej identity. Podobnú negatívnu úlohu zohrávajú konzervatívne náboženské authority, ktoré odmietajú liberálnejšiu interpretáciu náboženských textov.¹⁶ Nejasnosti v legislatívnom rámci vedú v niektorých krajinách k uplatňovaniu extrémnych rozhodnutí vo vykonávaní spravodlivosti. V roku 2009 hrozilo napríklad sudánskej novinárke 40 rán bičom za to, že mala oblečené nohavice, čím podľa islamského súdu porušila nariadenia o slušnom správaní sa na verejnosti.¹⁷ Počas vlády hnutia Taliban v Afganistane (1996 – 2001) bolo ženám zakazované, aby nosili topánky na vysokých podpätkoch alebo mejkap. Smrť ukameňovaním hrozila vydatým ženám a mužom, ktorých prichytili pri nevere. Trest ukameňovaním dodnes praktizujú Irán, Pakistan, Sudán, Jemen, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty a tiež niektoré oblasti Nigérie.¹⁸

Extrémne formy trestov praktizovaných oficiálnymi inštitúciami nepovzbudzujú ani bežné obyvateľstvo, aby upustilo od násilností pri uplatňovaní neformálnej „spravodlivosti“. Ženy, ktoré boli znásilnené, sú v niektorých krajinách rodinou nútené, aby sa vydali za násilníka, čo má očistiť ženu od zneuctenia a zároveň „potrestať“ vinníka. Poliatie obete kyselinou sa praktizuje v Afganistane, Pakistane, Bangladéši, ale aj v Indii, Kambodži a Iráne. Vo väčšine prípadov sú obeťami mladé ženy do 18 rokov, ktoré sa ocitli v epicentre rodinného sporu.¹⁹ V roku 2011 sa napríklad v Pakistane pripravovali nové právne opatrenia (*The Acid Control a Acid Crime Prevention Bill 2010*), ktoré majú tvrdšie zakročiť proti kyselinovým útokom.²⁰ Za zastavenie tejto formy násilia sa na medzinárodnej úrovni zasadzuje organizácia Acid Survivors Trust International, nad ktorou prevzala od roku 2010 záštitu dcéra britskej kráľovnej Alžbety, princezná Anne.²¹

Skúmanie komplexnosti právnych systémov v jednotlivých krajinách je dôležitým krokom v dosahovaní rovnoprávneho postavenia mužov a žien pred zákonom. Je však potrebné uvedomiť si, že diskriminácia žien v právnom systéme nie je spôsobená iba ich príslušnosťou k pohlaviu. Vymožitelnosť práva zhoršuje mnoho ďalších faktorov. Dlhodobý ozbrojený konflikt napríklad narúša celkové fungovanie krajiny vrátane právneho systému. Tým je značne obmedzené aj dodržiavanie zákona. Neznalosť práv a ich vymáhanie je sťažené aj ekonomickou situáciou osoby, negramotnosťou či mentálnym alebo fyzickým postihnutím. Aj občianske práva imigrantov, utečencov a presídlencov, akými sú Galina a jej osetskí susedia, bývajú často limitované ich nejasným postavením pred zákonom. Bariérou môže byť aj neznalosť oficiálneho jazyka súdov. Napríklad domorodé obyvateľstvo Južnej Ameriky nie vždy dostatočne ovláda španielčinu alebo portugálčinu. V Guatemale bol z tohto dôvodu po skončení občianskej vojny zriadený Úrad právnej pomoci pre ženy z domorodých komunit (*Defensoría de la Mujer Indígena, DEMI*). Väčšina prípadov, ktorými sa DEMI zaoberá, sa týka násilia v rodine a znásilnení.²²

Medzinárodné právo poskytuje súdnemu procesu väčšiu viditeľnosť a môže byť aj väčšou zárukou spravodlivého riešenia sporu. Problémom medzinárodného práva však ostáva jeho vymožitelnosť. Medzinárodné právo súkromné, ktoré prevažne upravuje obchodnoprávne a občianskoprávne vzťahy medzinárodného charakteru, je v dnešnom globalizovanom svete dôležitým právnym odvetvím. Ak však hovoríme o medzinárodnom práve verejnom,

situácia je zložitejšia, pretože dodržiavanie mnohých medzinárodných zmlúv a dohovorov často závisí od politickej vôle signatárov.

Napriek slabšej vymožitelnosti medzinárodného práva je jeho význam neodškriepiteľný, a to najmä v postkonfliktných spoločnostiach. Po ukončení ozbrojeného konfliktu v Rwande, bývalej Juhoslávii, Libérii alebo Sierra Leone boli zriadené medzinárodné tribunály, ktoré okrem iného prešetrovali masové znásilňovanie žien počas konfliktov. Rozhodnutia súdov definitívne potvrdili, že sexuálne násilie patrí do kategórie ťažkých vojnových zločinov. Obzvlášť významnými sú Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu (ICTR) a Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu (ICTY), pretože ich rozsudky prvýkrát v histórii výslovne odsúdili páchatelov za sexuálne násilie. Obeťami sexuálneho násillia počas konfliktu pritom neboli len dospelé ženy, ale aj maloleté deti. Sexuálne násillie bolo v roku 2002 *Rímskym štatútom*, ktorý zriaďuje Medzinárodný Trestný Súd (ICC), explicitne klasifikované ako vojnový zločin, zločin proti ľudskosti a akt genocídy.²³ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN označila sexuálne násillie páchané na ženách a dievčatách v ozbrojených konfliktoch za „vojenskú taktiku s cieľom ponižiť, ovládnuť, zastrašiť, rozptýliť a/alebo násillne premiestniť komunitu alebo etnickú skupinu“.²⁴

Majetok žien

Jednou z rozšírených foriem diskriminácie žien v legislatíve sú vlastnícke práva. Podobne ako v iných oblastiach, aj v súvislosti s vlastníckymi právami je situácia najkritickejšia v subsaharskej Afrike, Južnej Ázii, severnej Afrike a na Blízkom východe. V subsaharskej Afrike napríklad vlastní pôdu iba 41 % žien, čo je o viac ako polovicu menej ako v Strednej Ázii.²⁵ Kenské ženy vykonávajú až 70 % práce v poľnohospodárskom sektore, ale oficiálne vlastníčia iba 1 % pôdy. Okolo 6 % pôdy je registrovaných ako spoločné vlastníctvo manželov.²⁶

Nedostatok vlastníckych práv ovplyvňuje prístup žien k finančným službám a ich produktívnemu využitiu. Ženy v subsaharskej Afrike majú tiež k dispozícii oveľa menšie polia v porovnaní s mužmi. Keďže nedisponujú majetkom, aby sa mohli banke za pôžičku zaručiť, nemajú dostatok financií na investovanie do zvýšenia produktivity svojej pôdy, napríklad do zavlažovacieho systému, technického vybavenia, hnojív, kvalitnejších semien a sadeníc alebo marketingu produkcie. Navyše, čím je pôdy menej, tým viac konfliktov s ňou súvisí. Napríklad Keňa disponuje iba 20 % ornej pôdy.

Aj možnosť získať pôdu či iný majetok v dedičskom konaní je v porovnaní s mužmi oveľa nižšia. V regióne subsaharskej Afriky má rovnaké dedičské práva ako muži iba 37 % žien, v severnej Afrike a na Blízkom Východe okolo 50 % a v Južnej Ázii 56 % žien. Tieto regióny výrazne zaostávajú za Južnou Amerikou a Karibikom, kde má na dedičstvo podľa platného práva nárok 95 % žien.²⁷ V apríli 2011 prepukli v Bangladéši rozsiahle protesty po tom, ako sa vláda snažila presadiť zmenu vlastníckych práv a podporiť väčšiu rovnoprávnosť žien a mužov v krajine. Hoci má Bangladéš sekulárny systém, v otázke vlastníckych práv uplatňuje islamské právo šaríja. Odporcovia novej reformy vyhlásili snahu bangladéšskej vlády za útok na korán.²⁸

Vlastnícke práva sú pre ženy určujúcim faktorom ich ekonomickej moci a sociálneho postavenia v rámci domácnosti i v širšej spoločnosti. Prispievajú k väčšej autonómii žien v prijímaní rozhodnutí o svojej vlastnej existencii a o živote svojich detí. Vlastníctvo majetku ženám tiež umožňuje rozhodnejšie riešiť svoju nepriaznivú životnú situáciu, napríklad ak sú v domácnosti vystavené násiliu alebo iným formám ohrozenia.

Dedičské práva v Keni

Podľa zvykového práva v Keni spravuje rodinný majetok manžel, aj keď bol majetok nadobudnutý počas manželstva. Manželka nemá oprávnenie nakladať s ním bez súhlasu muža. Toto usporiadanie má obzvlášť negatívny dopad na vdovy. V kmeňoch Luo a Luhya musí byť vdova po smrti manžela „očistená“ prostredníctvom sexuálneho styku s príbuzným. Ak by neprešla týmto rituálom, nemôže disponovať zdedeným majetkom. Vzhľadom na vysoký výskyt HIV/AIDS v regióne hrozí vdovám nákaza vírusom. Príbuzní si tiež zvyknú na pozostalosť robiť nárok a vdova môže prísť o dobytok, vybavenie domácnosti alebo iný majetok, čo ju a jej deti vystavuje zvýšenému riziku chudoby. Negramotné chudobné ženy o majetok neraz prídu aj preto, lebo nevedia, ako svoje vlastnícke práva zaregistrovať, alebo nemajú peniaze na administratívne poplatky a cestovné do miest, kde sídlia registračné úrady. Stávajú sa tiež obeťami neprajných príbuzných, ktorí ich za úplatok na súdoch o vlastnícke práva pripravujú. Právny nárok žien tiež komplikuje praktizovanie rôznych foriem „partnerstva“, čo žene sťažuje dokazovanie vlastníckych práv, napríklad pri neregistrovanej kohabitácii páru alebo polygamii. Mnohé ženy si často nie sú vôbec vedomé, že žijú v polygamnom zväzku, napríklad ak muži migrovali za prácou.

Podľa *Gender and Economic Growth in Kenya*, Svetová banka 2007.

Globálny aktivizmus

Občianska spoločnosť zohráva v presadzovaní väčšej úlohy žien v správe vecí verejných, ako aj v dodržiavaní ich práv v praxi kľúčovú úlohu. Región Južnej Ázie patrí k oblastiam so silným patriarchálnym režimom, aktívne ženské hnutie však môže dosiahnuť pozitívne zmeny v živote žien aj v takýchto neľahkých podmienkach. Ženským organizáciám v Nepále sa napríklad po viac ako desiatich rokoch kampaní v roku 2002 podarilo presadiť garantovanie rovnakých dedičských práv pre nevydaté dcéry a synov. Po uzavretí manželstva však museli ženy majetok vrátiť. O niekoľko rokov neskôr ženské hnutie dosiahlo aj uznanie vlastníckych práv pre vydaté ženy. Podľa posledného sčítania ľudu v roku 2009 sa v dôsledku antidiskriminačných opatrení vlastníctvo pôdy nepálskymi ženami strojnásobilo.²⁹

V Turecku bolo presadzovanie rovnoprávneho postavenia žien dlho blokované konzervatívnymi silami v krajine, ktoré tvrdili, že podobné opatrenia oslabujú tureckú kultúru, spôsobujú vyššiu rozvodovosť a v konečnom dôsledku zničia tureckú spoločnosť. Ženské hnutie na druhej strane požadovalo, aby si Turecko dôslednejšie plnilo záväzky vyplývajúce z ratifikácie dohovoru CEDAW. Na ideológiu konzervatívcov odpovedalo vytvorením širokej koalície viac ako 120 mimovládnych organizácií z rôznych oblastí a názorového spektra. Nový občiansky zákonník bol nakoniec prijatý v roku 2001 a stal sa dôležitým medzníkom

v snahách o presadzovanie rodovej rovnosti v tureckej spoločnosti. Jedným z úspechov koalície bolo tiež zmobilizovanie tureckých médií a spustenie celospoločenskej debaty o postavení tureckých žien v spoločnosti.³⁰

Aktivistky bojujúce za presadzovanie pozitívnych zmien v živote žien pôsobia aj v najkonzervatívnejších krajinách sveta. Niektoré sa hlásia k liberálnemu sekulárnemu feminizmu, iné presadzujú zmeny v rámci svojho náboženského presvedčenia. Isobel Colemanová v knihe *Raj pri jej nohách*³¹ (Paradise Beneath Her Feet) mapuje silu ženského aktivizmu v piatich krajinách, ktoré z hľadiska ženských ľudských práv pokladá za najmenej otvorené – Irán, Pakistan, Afganistan, Saudská Arábia a Irak.³² Líderky miestnych hnutí sú dôkazom, že jedna stratégia nemôže vyriešiť všetky problémy. Svoju činnosť prispôbujú zložitým miestnym podmienkam a sú si tiež vedomé, že zmena nepríde náhle ani jednoducho. Afganská mimovládna organizácia Centrum podpory pre afganské ženy (Afghan Women Resource Center) napríklad okrem komunitných programov pre ženy na afganskom vidieku a v mestách organizuje advokačné stretnutia so štátnymi inštitúciami a angažuje sa za dodržiavanie záväzkov vyplývajúcich z *Národného akčného plánu pre afganské ženy* (National Action Plan for the Women of Afghanistan).³³

Na účinnejšom presadzovaní právneho štátu s pozitívnym dopadom na ženy sa v ostatných rokoch významne podieľa globalizácia. V rôznych častiach sveta napríklad pôsobia ženské organizácie s medzinárodnou pôsobnosťou alebo transnárodné ženské siete, ktoré sa neangažujú len v lokálnych problémoch jednotlivých krajín, ale aktivizujú sa aj v rámci globálnych tém, napríklad v rámci agendy efektívneho rozvoja. Rozvoj nových médií a technológií im umožňuje rýchlejšiu komunikáciu a efektívnejšiu mobilizáciu verejnosti. Asociácia pre práva žien v rozvoji (Association for Women's Rights in Development, AWID) združuje aktivistky aj národné ženské hnutia bojujúce za zrovnoprávnenie žien a mužov z viac ako 130 krajín sveta.³⁴ Organizácia Ženy žijúce v krajinách s moslimskými zákonmi (Women Living Under Muslim Laws) sa zasadzuje za progresívnu reinterpretáciu islamského práva, ktorá je pre uplatňovanie práv žien v islamských krajinách nevyhnutným predpokladom zmeny.

Dôležitým aspektom občianskej spoločnosti je i celosvetový nárast akademického výskumu, ktorý situácii žien v rôznych oblastiach sveta venuje čoraz viac pozornosti. Výskumné centrá produkujú množstvo rodovo diferencovaných štatistických údajov, komplexných rodových analýz alebo konkrétnych prípadových štúdií. K dôležitým dokumentom patrí pravidelná správa z dielne OSN *Ženy Progres žien sveta*³⁵ (Progress of the World's Women). Správa z roku 2011 vyzdvihuje garantovanie práv žien a dievčat ako ústrednú úlohu pre dosiahnutie lepšieho postavenia žien vo svete. Správa vyšla s podtitulkom *Na ceste za spravodlivosťou*³⁶ (In Pursuit of Justice).³⁷ Správa Svetového ekonomického fóra z roku 2010 (Global Gender Gap Report 2010) spracovala dáta zo 134 krajín, ktoré dokazujú, že rodová rovnosť má pozitívny dosah na zvýšenie hrubého národného príjmu.³⁸ Významným zdrojom pre tvorbu politík na najbližšie obdobie bude aj správa Svetovej banky na rok 2012 (World Development Report 2012). Správa bola publikovaná pod názvom *Rodová rovnosť a rozvoj* (Gender Equality and Development)³⁹ a je prvým komplexným pokrytím agendy rodovej

rovnosti v rozvoji z dielne Svetovej banky. Fakt, že je celá správa Svetovej banky venovaná detailnému prehľadu o presadzovaní rodovej rovnosti v rôznych oblastiach života, svedčí o značnej inštitucionálnej podpore tejto agendy v medzinárodnej rozvojovej politike.

Zhrnutie

Jedným z prvých krokov na ceste zrovnoprávnenia žien a mužov je vytvorenie adekvátneho legislatívneho rámca. V ostatných desaťročiach nastal na tomto poli výrazný pokrok, ale nie vždy sa odráža v praktickom uplatňovaní práva. Dôležitú, nie však jedinú rolu pri nastolení pozitívnych zmien v spoločnosti hrá vyšší podiel žien na politickej moci, ktorý je možné dosiahnuť napríklad zavádzaním kvót pre ženy vo voľbách. Kritickou oblasťou je tiež znižovanie nevyváženého podielu žien na ekonomickej moci a posilnenie ich vlastníckych práv. Kľúčovú úlohu v presadzovaní rovnoprávneho postavenia žien a mužov zohráva občianska spoločnosť, najmä ženské hnutia a líderky, ktoré sa združujú aj na globálnej úrovni. Centrálné medzinárodné inštitúcie, ovplyvňujúce charakter rozvojovej spolupráce vo svete, akými sú agentúry Spojených národov a Svetová banka, v ostatných rokoch zintenzívnili svoju snahu o integrovanie rodového hľadiska pri dosahovaní rovnoprávneho postavenia žien a mužov vo svete. Hlavné ťažisko pri presadzovaní týchto zmien by však malo zostať na vládach daných krajín a miestnej občianskej spoločnosti. Agenda rodovej rovnosti potrebuje nielen inštitucionálnu podporu, ale aj pozitívny postoj väčšiny miestneho obyvateľstva k týmto spoločenským zmenám.

Odporúčaná literatúra

1. BROWNHILL Leigh: *Land, Food, Freedom. Struggles for the Gendered Commons in Kenya. 1870 to 2007*, Africa World Press, Asmara, 2009.
2. COLEMAN, Isobel: *Paradise Beneath her Feet: How Women are Transforming Middle East*, Random House, New York, 2010.
3. DURHAM Helen, GURD Tracey: *Listening to the Silences: Women and War*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.
4. *Women in Parliament. Beyond Numbers*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2005.
5. *World Development Report 2012. Gender Equality and Development*, The World Bank, Washington DC, 2011.

Odkazy

- ¹ *Women in Parliament. Beyond Numbers*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2005, str. 23.
- ² *Beijing Declaration and Platform for Action*, Beijing, 1995.

- ³ <http://www.quotaproject.org/aboutquotas.cfm>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ⁴ Rozhovor M. Ondeková, Havana, február 2009.
- ⁵ *Christine Lagarde Named IMF Chief*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/business-13951950>, posledný prístup 2. 1. 2012 a *Fresh Air. Legarde is a Smart Choice for the IMF*, Chicago Tribune, http://articles.chicagotribune.com/2011-07-02/news/ct-edit-imf-20110702_1_imf-lagarde-dominique-strauss-kahn, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ⁶ UN WOMEN: *2011 – 2012 Progress of the World's Women. In Pursuit of Justice*, str. 26 – 27.
- ⁷ The African Report, no. 33, august – september 2011, str. 30.
- ⁸ M. Obamová bola napríklad hlavným hosťom na stretnutí afrických mládežníckych líderiek v Juhoafrickej republike v júni 2011, <http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/06/24/first-lady-michelle-obama-addresses-young-african-women-leaders>, posledný prístup 2. 1. 2012, <http://www.oprah.com/oprahsbookclub/Organizations-Help-Women-and-Children-in-Africa-and-Around-the-World>, posledný prístup 2. 1. 2012 a <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c56.html>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ⁹ *Women and the Arab Awakening. Now is the time*, The Economist, 2011, <http://www.economist.com/node/21532256>, posledný prístup 2. 1. 2011 a ALPIZAR Lydia: *Beyond A Cookie Cutter Approach To Building Leadership*, Association for Women's Rights in Development, 2011, <http://www.awid.org/Library/Beyond-a-Cookie-Cutter-Approach-to-Building-Leadership>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ¹⁰ *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, 1979, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>, posledný prístup 2. 1. 2012, strany dohovoru k 2. 1. 2012.
- ¹¹ UN WOMEN, *vysvetlivka* 6, str. 8 a 24.
- ¹² *Tamže*, str. 8.
- ¹³ Government of the Islamic Republic of Afghanistan: *Afghanistan National Development Strategy. Executive Summary, A Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction*, IRA, Kabul, 2006, str. 11.
- ¹⁴ UN WOMEN, *vysvetlivka* 6, str. 49.
- ¹⁵ *Tamže*, str. 60 – 61.
- ¹⁶ ROY Olivier: *Secularism Confronts Islam*, Columbia University Press, New York, 2007 a ROY Olivier: *Globalised Islam. The Search For A New Ummah*, Paris, 2002 a COLEMAN Isobel: *Paradise Beneath her Feat: How Women are Transforming Middle East*, Random House, New York, 2010, str. 11 – 24.
- ¹⁷ GETTLEMAN Jeffrey, ARAFAT Waleed: *Sudan Court Fines Woman for Wearing Trousers*, The New York Times, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/09/08/world/africa/08sudan.html>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ¹⁸ HANDLEY Paul: *Islamic Countries under Pressure over Stoning*, Associated Foreign Press, 2010, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5ixvYN7oeF8ehN9beAHZ4G_YlfKeA, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ¹⁹ *Acid Test for Indian Society*, The Guardian, 2008, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jul/29/india-women?INTCMP=SRCH>, posledný prístup 2. 1. 2012 a *Iranian Acid*

- Attack Victim Pardons Culprit*, Al Jazeera, 2011, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/07/2011731135521849999.html>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ²⁰ *Pakistan Crime Bills Must Be Springboard for Better Women's Rights*, Amnesty International, 2011, <http://www.amnesty.org/zh-hant/node/28736>, posledný prístup 2. 1. 2012 a *IMRAN Myra: Acid Control & Acid Crime Prevention Bill*, The News International, 2011, <http://www.thenews.com.pk/TodaysPrintDetail.aspx?ID=67430&Cat=6>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ²¹ <http://www.acidviolence.org/>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ²² UN WOMEN, *vysvetlivka* 6, str. 57.
- ²³ *Tamže*, str. 21.
- ²⁴ *United Nations Security Council Resolution 1820 (2008)*, 19. 6. 2008, Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN 1820 (preklad autorky).
- ²⁵ UN WOMEN, *vysvetlivka* 6, str. 40.
- ²⁶ ELLIS Amanda, CUTURA Jozefína, DIONE Nouma, GILLSON Ian, MANUEL Clare, THONGORI Judy: *Directions in Development. Gender and Economic Growth in Kenya. Unleashing the Power of Women*, The World Bank, Washington DC, 2007, str. 23.
- ²⁷ UN WOMEN, *vysvetlivka* 6, str. 70 – 71.
- ²⁸ *Police Disperse Bangladesh Protests against Women's Rights*, BBC News, 4. 4. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-12956907>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ²⁹ UN WOMEN, *vysvetlivka* 6, str. 22 – 23.
- ³⁰ *Tamže*, str. 30 – 31.
- ³¹ Preklad titulu autorka.
- ³² COLEMAN, *vysvetlivka* 16.
- ³³ *National Action Plan for the Women of Afghanistan (NAPWA) The Government's Main Vehicle for Implementing Policies And Commitments to Advance the Status of Women*, 2007 – 2017 a <http://www.unifem.org/afghanistan/prog/MOWA/napwa.html>, posledný prístup 2. 1. 2012 a prezentácia AWRC Contribution to NAPWA Implementation, Kábul, marec 2011.
- ³⁴ <http://www.awid.org/>, posledný prístup 2. 1. 2012.
- ³⁵ Preklad autorky.
- ³⁶ Preklad autorky.
- ³⁷ UN WOMEN, *vysvetlivka* 6.
- ³⁸ *United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women Strategic Plan*, 2011 – 2013, str.6.
- ³⁹ *World Development Report 2012. Gender Equality and Development*, The World Bank, Washington DC, 2011.

KLIMATICKÁ ZMENA

Dôležitosť problematiky klimatickej zmeny v rozvojovej politike stúpa s jej vzrastajúcimi negatívnymi dôsledkami vo svete. Hoci ku klimatickej zmene do veľkej miery prispievajú rozvinuté krajiny, jej dopad je viditeľný hlavne v rozvojových krajinách a obzvlášť v najmenej rozvinutých častiach sveta, v ktorých je obyvateľstvo vystavené zvýšenému riziku straty domova či zdrojov obživy v dôsledku častých záplav, ničivých tropických búrok, pôdnej erózie, znehodnocovania úrodnej pôdy alebo dlhodobého sucha.

V medzinárodnej pomoci ohrozeným krajinám sa začal v ostatnom období presadzovať nový prístup predchádzania negatívnym dôsledkom katastrof (disaster risk reduction). Identifikovanie rizík spojených s klimatickou zmenou by preto malo zohľadňovať, kto a akým spôsobom je ohrozený, a následne adresne hľadať spôsob, ako sa týmto zmeneným životným podmienkam prispôbiť (adaptation). Adaptácia na klimatickú zmenu dopĺňa globálne úsilie o zredukovanie dopadu klimatických zmien na Zemi (mitigation). Väčšina vedcov sa dnes zhoduje, že klimatická zmena vážne ohrozuje život na našej planéte. O rozsahu potrebných opatrení svedčí napríklad finančný objem, ktorý bude nutné vynaložiť na prispôbenie sa klimatickej zmene. Sekretariát UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change) odhaduje, že adaptačné programy si v nasledujúcich 20 rokoch vyžadujú okolo 40 – 120 miliárd eur. Z toho okolo polovica bude musieť byť investovaná v rozvojových krajinách.¹

Prehľad stratégií riešení klimatickej zmeny ukazuje, že rodové hľadisko nie je v týchto politikách veľmi viditeľné, hoci na životy žien a dievčat má špecifický dopad.² Napríklad v roku 2007 prišlo pre záplavy v 18 afrických krajinách o domov 1,5 milióna ľudí, medzi ktorými ženy s deťmi predstavovali viac ako tri štvrtiny postihnutých.³

Dôvodov, pre ktoré sú ženy a dievčatá zraniteľnejšie, je mnoho. V krajinách so silnejšou patriarchálnou tradíciou nie je ženám a dievčatám často umožnené, aby sa zúčastnili rozhodovania o spôsobe riešenia negatívnych dopadov klimatickej zmeny. Stratégie zvyčajne pripravujú muži, avšak tí si často neuvedomujú špecifické problémy, ktorým čelia ženy a dievčatá. Muži s rozhodovacími právomocami z vyšších vrstiev spoločnosti navyše nemusia plne chápať výzvy, s ktorými zápasi chudobnejšie obyvateľstvo. To je však zvyčajne dopadmi klimatickej zmeny postihované intenzívnejšie ako zvyšok populácie.

Rodové stereotypy tiež obmedzujú mobilitu žien a dievčat, a tým im sťažujú prístup k adekvátnym informáciám, tréningu alebo materiálnej pomoci. Konzervatívne spoločenské normy pritom môžu mať v rizikových krajinách až tragické následky. V Bangladéši, krajine s vysokým rizikom záplav, je utopenie hlavnou príčinou úmrtia detí vo veku 1 – 17 rokov. Každoročne tak zomrie okolo 17 000 detí.⁴ Častou obeťou utopenia sú práve dievčatá, lebo plávanie nie je pokladané za vhodné správanie sa žien na verejnosti, a preto sa ho neučia.

Pre stratu tradičných foriem obživy (napríklad z dôvodu úhynu zvierat alebo nízkej úrody po záplavách alebo počas sucha) musia dospeli vynaložiť väčšie úsilie na hľadanie náhradných zdrojov príjmu. Dievčatá sú preto nútené prebrať väčšiu zodpovednosť za starostlivosť

o domácnosť, hospodárstvo, menšie deti alebo iné závislé osoby v domácnosti. Navyše, na niektoré bežné činnosti musia počas krízových období vynaložiť oveľa viac úsilia. Zbieranie dreva a nosenie vody, ktoré zvyčajne robia ženy a dievčatá, je napríklad v období sucha namáhavejšie, pretože je treba prekonať väčšie vzdialenosti k zdrojom. Počas záplav sú studne a domy zanesené bahnom a upratanie obydľia trvá dlhšie ako zvyčajne. Viac prác v domácnosti obmedzuje možnosti dievčat vzdelávať sa. Na školu buď nemajú čas, alebo vyučovanie často vynechávajú. Majú tiež menej energie, aby sa naň pripravovali, a ich prospech v škole sa tým zhoršuje.

Ohrozenie zdrojov obživy tiež zvyšuje riziko podvýživy, ktorá sa vo vyššej miere vyskytuje medzi ženami a dievčatami pre ich nižšie postavenie v domácej hierarchii. Nedostatok zdrojov môže rodiny nútiť, aby posielali maloleté dievčatá hľadať si prácu a pomohli tak rodine v ťažkých časoch. Málo pracovných príležitostí v období krízy môže viesť ženy a dievčatá k extrémnym krokom, napríklad k zarábaniu si prostitúciou.

Iným častým riešením vyrovnávania sa s nepriaznivou ekonomickou situáciou domácnosti je vydaj maloletých dievčat. „Odkúpením“ nevesty (bride price) domácnosť získa prostriedky a zníži zároveň počet osôb, ktoré je potrebné živiť. Dievčatá sú v tejto transakcii vymieňané ako komodita za zvieratá alebo inú materiálnu či finančnú kompenzáciu. Podľa výpovedí dievčat, po cyklóne Sidr v Bangladéši v roku 2007 až polovica ich rovesníčok odišla zo školy kvôli vydaju.⁵ Právomoci mladej manželky v domácnosti môžu byť veľmi malé, najmä ak bolo manželstvo dohodnuté s majetnejším starším mužom alebo ako polygamný vzťah. Vydaj dcéry nemusí byť len individuálnym riešením problémov ohrozenej domácnosti, ale aj stratégiou štátu v krízových situáciách. Po cunami v roku 2004 vláda na Srí Lanke za príplatok motivovala rodiny dievčat, aby ich vydávali za „cunamových vdovcov“, ktorí prišli o manželky.⁶

Strata živobytia, obydľia alebo majetku vytvára väčší psychický tlak na mužov. Ich úloha ochrancu a hlavy rodiny bola podlomená a stres môže u niektorých mužov vyústiť do násilného správania sa voči ženám a deťom.⁷ Krízové situácie navyše vyvolávajú rôzne formy bezpečnostného rizika pre ženy a dievčatá. Počas rozsiahlych záplav v Pakistane v roku 2010 strhla prívalová vlna oplotenie aj múry obydľí. Ženy z konzervatívnych vidieckych oblastí sa obávali nielen odcudzenia majetku z domácnosti, ale aj straty súkromia a zneuctenia.⁸

Osobitne zraniteľnou skupinou sú tzv. klimatickí migranti, ktorí sú pre následky klimatickej zmeny nútení opustiť svoje domovy. Chudobnejšie rodiny sa presúvajú pešo, niekedy celé týždne. Ženy a dievčatá bez mužskej ochrany sú v priebehu putovania vystavené vyššiemu riziku sexuálneho násillia. V roku 2011 v čase devastujúceho sucha a následného hladomoru vo východnej Afrike migrovali tisícky ľudí do utečeneckých táborov v blízkosti mesta Dadaab v kensko-somálskom pohraničí. Mnoho žien a dievčat sa stalo počas cesty obeťami znásillenia somálskymi rebelmi operujúcimi v oblasti. Znásillená žena je mnohými kultúrami stigmatizovaná, a hoci boli v táboroch pre ne zriadené služby pomoci, málokto bola ochotná sa k svojej traume priznať.⁹

Sexuálne násillie ohrozuje ženy a dievčatá aj pri hľadaní vody, dreva či iných zdrojov pre domácnosť, ak sa nachádzajú vo väčšej vzdialenosti od ich domovov alebo na nebezpečnom

území. Výnimkou nie sú ani tábory zriaďované počas humanitárnych kríz. V dočasných prýbytkoch (napr. v stanoch) nie sú ženy dostatočne chránené. Tábory často nemajú primerané osvetlenie ani policajnú ochranu, čo zhoršuje bezpečnostné riziko. Ohrozenie životných podmienok v dôsledku klimatickej zmeny prehľbujú aj ďalšie faktory ako korupcia na miestnych úradoch, nefungujúca správa štátu alebo dlhoročný ozbrojený konflikt ako na území Somálska.

Mnohé ženy a dievčatá sú tiež v krízových oblastiach sveta vystavené väčšiemu porušovaniu svojich práv a ani zodpovedné inštitúcie im často nie sú nápomocné. V Etiópii sú napríklad od roku 2005 zakázané únosy dievčat za účelom manželstva. Únoscovi hrozí za takýto trestný čin až 20 rokov väzenia. V praxi sa však zákon obchádza a ak sa rodina s únoscom dohodne na uzavretí manželstva, únoscovi sa nič nestane.¹⁰

Pre technokraticky uvažujúcich zostavovateľov plánov je riešenie klimatickej zmeny otázkou investovania do nových, ekologickejších technológií alebo do výstavby infraštruktúry – ako napríklad do kanalizačného systému zabraňujúcemu záplavám či do spevňovania svahov proti zosuvom pôdy. Podobné opatrenia sú dôležitou súčasťou krokov na zmiernenie dopadov klimatickej zmeny, avšak podstatné kroky sa musia realizovať za aktívnej účasti žien a mužov, ktorí sú klimatickou zmenou priamo dotknutí. Rodová nerovnosť ešte viac prehľbuje zraniteľnosť spôsobenú klimatickou zmenou,¹¹ a preto musia mať hlasy žien a dievčat v plánovaní a implementácii politik týkajúcich sa klimatickej zmeny výraznejšie miesto.

Stavebné plány môžu napríklad podporovať výstavbu obydlí z odolnejších materiálov, ale zároveň brať ohľad na zhoršenú mobilitu niektorých skupín obyvateľstva, napr. tehotných a dojčiacich žien s malými deťmi. Úkryty alebo centrá pre presídlené obyvateľstvo môžu vhodnými stavebnými úpravami predchádzať sexuálnemu násiliu, a to napríklad zabezpečením adekvátneho osvetlenia alebo oddelených hygienických zariadení pre mužov a ženy. Pri zavádzaní nových technologických riešení by sa tiež malo zvažovať, kto z nich bude mať primárny osov a kto bude o ich využívaní rozhodovať. Pri výstavbe komunitných skladov obilnín odolnejších proti vlhku (jedno z opatrení posilnenia potravinovej bezpečnosti) je napríklad potrebné skúmať, či budú mať k osivám zabezpečený prístup aj miestne farmárky z chudobných domácností a za akých podmienok.

Ženy v mnohých krajinách využívajú prírodné zdroje nielen na zásobovanie domácnosti vodou a palivovým drevom, ale aj na zabezpečenie živobytia domácnosti, napríklad na výrobu a predaj dreveného uhlia. Musia byť preto súčasťou udržateľného manažmentu prírodných zdrojov. V rámci vzdelávacích aktivít sa ženy môžu učiť o alternatívnych spôsoboch obživy s menej škodlivým dopadom na životné prostredie, ktoré by im súčasne zabezpečili dostatočný príjem. Haiti je najviac odlesnenou krajinou západnej pologule s 98 % územia bez lesného porastu. Haitské ženy by preto mohli napríklad zakladať lesné školy s drevinami vhodnými pre zalesňovanie krajiny. Zalesňovanie pomáha znížiť pôdnu eróziu a zabraňuje tak nebezpečným zosuvom pôdy. Ženy tiež zohrávajú dôležitú úlohu pri zavádzaní šetrných spôsobov manažmentu domácnosti. Ekologické piecky sa napríklad distribuujú ako štandardná súčasť vybavenia domácností v utečeneckých táboroch v Dadaabe. Piecky majú päťnásobne nižšiu spotrebu dreva, ktorého je v blízkosti táborov veľký nedostatok.¹² Aj domáce záhrady, o ktoré sa zväčša starajú ženy, môžu byť ekologickejšie. Ženy môžu

využívať biologické hnojivá, zavlažovacie systémy so zachytávaním dažďovej vody alebo pestovať vhodnejšie odrody plodín. Takéto domáce záhrady môžu byť zdrojom príjmu a zároveň pomáhajú skvalitniť výživu členov domácností ohrozených podvýživou. Rozvoj drobných ekologických podnikov môže podporiť adrešná distribúcia finančných pôžičiek spojená s podnikateľským vzdelávaním žien a rozvojom ich finančnej gramotnosti.

Skúmanie súvislostí medzi rodovými aspektmi a dopadmi klimatickej zmeny tiež pomáha zvyšovať efektívnosť programov vzdelávania detí a mládeže. Identifikovanie skrytých bariér vo vzdelávaní dievčat, ktoré sú zapríčinené klimatickou zmenou, podporí rovnocenné vzdelávanie chlapcov a dievčat, ako ho napríklad presadzujú Miléniové rozvojové ciele. Kvalitné vzdelávanie dievčat by tiež malo obsahovať praktické zručnosti, ktoré sú dôležité pri záchrane ľudského života. Počas telesnej výchovy sa žiačky môžu naučiť plávať, šplhať, rýchlejšie utekať, liezť alebo poskytovať prvú pomoc. Podobné doplnkové vzdelávanie môžu poskytovať aj vzdelávacie centrá pre dospelé ženy. Po ničivých následkoch cunami v roku 2004 v Južnej Ázii sa začali napríklad organizovať kurzy plávania pre ženy a dievčatá. Jeden z kurzov na Srí Lanke zorganizovali rakúske plavkyne v spolupráci s miestnymi orgánmi v oblasti Tamil Nadu.¹³

Súčasťou pripravenosti obyvateľstva sú tiež informačné kampane o rizikách súvisiacich s klimatickou zmenou. Hrajú dôležitú úlohu pri znižovaní počtu obetí prírodných katastrof. Stratégie by preto mali brať do úvahy sťažený prístup k informáciám niektorých skupín obyvateľstva žijúcich na okraji spoločnosti. Vhodným nástrojom pre informovanie negramotných žien a dievčat môžu byť napríklad rozhlasové relácie.

Na zvyšovaní povedomia o klimatickej zmene sa významne podieľa aj občianska spoločnosť. Vytvára úsilie, aby rozvojová politika zohľadňovala dopady klimatickej zmeny na najviac ohrozené skupiny obyvateľstva. K významným osobnostiam v presadzovaní ekologickej agendy patrili napríklad kenská nositeľka Nobelovej ceny Wangari Maathaiová a indická ekofeministka Vandana Shivaová. Prvá prezidentka Írska a bývalá vysoká komisárka UNHCR Mary Robinsonová založila nadáciu pod svojím menom, ktorá sa venuje otázkam klimatickej spravodlivosti (climate justice).¹⁴ Plan International tiež ako jedna z mála neziskových organizácií upozorňuje na vyššiu zraniteľnosť žien a dievčat v súvislosti s dopadmi klimatickej zmeny, no hlavný dôraz kladie na vytvorenie priestoru pre ich aktívnu účasť na hľadaní účinných riešení a ich zavádzaní do praxe.¹⁵

Odporúčaná literatúra

1. DAWSON Brian, SPANNAGLE Matt: *The Complete Guide to Climate Change*, Routledge, New York, 2009.
2. *Resource Guide on Gender and Climate Change*, United Nations Development Programme, 2009.
3. WARREN Karen J.: *The Power and the Promise of Ecological Feminism*, Environmental Ethics 12(2), 1990, str. 125 – 146, dostupné na <http://www.dhushara.com/book/renewal/voices2/warren.htm#anchor2902793>, posledný prístup 15. 1. 2012.

Odkazy

- ¹ *Disaster Risk Reduction in Times of Climate Change*, Diakonie Katastrophehilfe, 2009, str. 9.
- ² *Weathering the Storm: Adolescent Girls and Climate Change*, Plan, Woking, 2011, str. 4.
- ³ *Tamže*, str. 6.
- ⁴ HYDER Adnan A.: *Exploring Childhood Drowning in Bangladesh*, USAID and John Hopkins Bloomberg School of Public Health, 2008.
- ⁵ *Weathering the storm*, *vysvetlivka 2*, str. 18.
- ⁶ KRISHNAMURTHY Ranjani: *Review of Sexual and Reproductive Health and Rights in the Context of Disasters in Asia*, Arrow, Kuala Lumpur, 2009.
- ⁷ *Weathering the storm*, *vysvetlivka 2*, str. 16.
- ⁸ Prieskum v provincii Khyber Pakhtunkwa M. Ondeková, august 2010.
- ⁹ Prieskum v Dadaabe, M. Ondeková, september 2011.
- ¹⁰ HARI Johann: *Kidnapped. Raped. Married. The Extraordinary Rebellion of Ethiopia's Abducted Wives*, The Independent, 2010.
- ¹¹ *Weathering the storm*, *vysvetlivka 2*, str. 33.
- ¹² Prieskum v Dadaabe, M. Ondeková, september 2011.
- ¹³ *India – Women Swimming into the Future*, 2006, <http://www.women-without-borders.org/news/uptodate/54/>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁴ <http://www.mrfcj.org/?gclid=CKju9aaM0q0CFUwMtAodmggjmQ>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁵ *Weathering the storm*, *vysvetlivka 2*, str. 24. Postoj organizácie vychádza z nutnosti posunúť sa od analyzovania ohrozenia žien a dievčat k ich aktívnemu zapájaniu (beyond vulnerability).

SEXUÁLNA ORIENTÁCIA

Práva lesbiem, gejov, bisexuálnych a transexuálnych ľudí (LGBT)¹ sú v rozvojovej praxi jednou z najmenej viditeľných tém. Jedným z dôvodov slabej pozornosti rozvojovej komunity, ktorú venuje uvedeným otázkam, je značná kontroverznosť tejto oblasti v rozvojových, ale často aj v donorských krajinách.

Koncom roka 2011 rozprúdilo vlnu búrlivých debát vyhlásenie ministerky zahraničných vecí USA Hillary Clintonovej počas stretnutia Komisie OSN pre ľudské práva, že Spojené štáty americké sa budú v budúcnosti výraznejšie angažovať v potlačovaní diskriminácie sexuálnych menšín v zahraničí. Podobne ako Veľká Británia, aj USA zvažovali použiť zahraničnú rozvojovú pomoc ako jeden z nástrojov odstránenia diskriminačných politík v rozvojových krajinách. Pre aktivistov bolo Clintonovej vystúpenie významným krokom vpred, pre odporcov ďalším prejavom neokolonializmu.¹

Existencia sexuálnych menšín sa dlho nevnímala z hľadiska ľudských práv, ale ako otázka morálky alebo kultúry.² Aj dnes odporcovia zrovnoprávnenia sexuálnych menšín používajú podobné argumenty. Homosexualita je v rozvojových krajinách často prezentovaná ako napodobovanie nemorálnej západnej kultúry. Clintonová takýto postoj jasne odmietla: „Byť homosexuálom nie je západným výmyslom. Je to ľudská realita.“³ Podľa aktivistov je homofóbia v rozvojových krajinách často spolitizovaná. Napríklad politici v afrických krajinách označujú homosexualitu za „neafrický“ kultúrny prejav odporujúci miestnym tradíciám. Takéto názory im pomáhajú získavať popularitu u voličov. Negatívnu úlohu pri šírení homofóbnych názorov však zohrávajú aj konzervatívne náboženské kruhy.⁴

Historicky patria sexuálne menšiny k najviac prenasledovaným a marginalizovaným skupinám spoločnosti. Zatiaľ čo v staroveku a v niektorých kultúrach boli homosexualita a iné menšiny považované za normálnu súčasť spoločenských vzťahov, vplyvom konzervatívnych (najmä náboženských) inštitúcií sa stali tabuizovanou témou. V mnohých rozvojových (a do určitej miery aj rozvinutých) krajinách dnes prevláda silná homofóbia a transfóbia. V najkonzervatívnejších krajinách je existencia sexuálnych menšín popieraná, v iných krajinách sú štátom aj spoločnosťou perzekvované. Často pociťujú diskrimináciu v zamestnaní, zdravotnej starostlivosti, vzdelávaní alebo v prístupe k sociálnym službám. Nemôžu sa slobodne zhromažďovať ani inak verejne prejavovať svoju identitu. V mnohých krajinách hrozí LGBT ľuďom väzenie. Stávajú sa tiež terčom verbálnych a fyzických útokov. Lesbickým ženám a transrodovo identifikovaným ľuďom napríklad hrozí znásilnenie pre pomýlený názor, že sexuálny styk s mužom ich môže „vyliečiť“.⁵ Homofóbni heterosexuálni muži vidia v homosexuálnych mužoch ohrozenie svojej mužskosti. Násilné činy spáchané na homosexuálnych mužoch sú preto obzvlášť brutálne.⁶ LGBT ľudia tak zo strachu z perzekúcie často skrývajú

i Kvôli zjednodušeniu textu v niektorých častiach používame skratku LGBT. LGBT odkazuje na vzťahy a správanie sa osôb rovnakého pohlavia a osôb s inou rodovou identitou, t. j. inou ako heteronormatívnou identitou muža a ženy.

svoju skutočnú identitu. Na nátlak rodiny uzatvárajú manželstvá a majú deti, no mnohí potom vedú dvojité životy. Pre niektorých je psychický tlak takejto existencie neúnosný a končí nútenou emigráciou alebo samovraždou.

V roku 2011 platili v 76 krajinách zákony, ktoré kriminalizujú správanie ľudí patriacich k sexuálnym menšinám. Takéto zákony, nazývané aj „sodomistické“, sú často pozostatkom legislatívy koloniálnej éry. Zvyčajne zakazujú sexuálne alebo iné intímne vzťahy medzi ľuďmi rovnakého pohlavia. V niektorých prípadoch používajú vágny jazyk alebo nepriame označenia ako napríklad „kriminálne činy proti prírode“ alebo proti „morálke“. Tresty na základe týchto zákonov sa pohybujú od krátkodobého zadržania až po doživotné väzenie. Vo viacerých krajinách hrozí obvineným trest smrti.⁷ Tieto zákony nesťažujú život iba LGBT ľuďom, ale často sa zneužívajú aj na prenasledovanie osôb, u ktorých existuje iba domnienka o inej sexuálnej orientácii. Začiatkom roka 2012 bol zbavený „obvinenia“ zo sodomie významný malajský opozičný politik. Jeho obvinenie bolo pravdepodobne politicky motivované.⁸ Ani demokratické zmeny v krajine ešte neznamenajú, že budú mať priaznivý dopad na sexuálne menšiny. Napríklad nové prodemokratické hnutie v Egypte nepokladá práva LGBT ľudí za súčasť svojej agendy a ich rovnoprávne postavenie odmieta.⁹

Podľa Medzinárodnej komisie pre ľudské práva gejev a lesbiiek (The International Gay and Lesbian Human Rights Commission, IGLHRC) je situácia najmenej priaznivá v afrických a arabských krajinách. Viac ako dve tretiny afrických krajín prijalo legislatívne opatrenia, ktoré kriminalizujú spoluzitie ľudí rovnakého pohlavia.¹⁰ Aj viaceré štáty Ázie majú zákony diskriminujúce sexuálne menšiny. Okrem Malajzie do tejto skupiny patria aj Bangladéš, India, Pakistan, Singapur alebo Srí Lanka.¹¹ Z rozvojových krajín má najliberálnejší postoj voči LGBT témam región Južnej Ameriky. Viaceré karibské krajiny a Argentína však spoluzitie párov rovnakého pohlavia stále postihujú zákonom.¹²

V ostatných rokoch dochádza v niektorých krajinách k zhoršovaniu postavenia sexuálnych menšín. Viaceré krajiny napríklad pripravujú nové, prísnejšie zákony, ktoré kriminalizujú homosexualitu. V Nigérii sa pripravoval zákon, podľa ktorého sa malo spoluzitie ľudí rovnakého pohlavia trestať odňatím slobody na 14 rokov. Tresty hrozia aj aktivistom alebo „svedkom“ takejto kohabitácie. Podobné opatrenia sa zvažovali v Zimbabwe, Burundi, Zambii alebo Ugande. Návrh zákona v Ugande požadoval trest smrti pre partnera, u ktorého by sa zistilo nakazenie HIV. O homofóbných náladách v krajine svedčí aj vražda prominentného ugandského aktivistu za práva LGBT komunity Davida Kata v roku 2011.

Jedinou krajinou na africkom kontinente, ktorá dovoľuje uzatváranie homosexuálnych partnerstiev, je Juhoafrická republika. Avšak ani tam existujúce zákony nie vždy fungujú v praxi. V roku 2008 bola skupinou mužov znásilnená a ubodaná na smrť lesbická futbalistka Eudy Simelaneová. Hoci boli za jej vraždu odsúdení dvaja muži, sudca zamietol tvrdenie, že v tomto brutálnom čine zohrala rolu jej sexuálna orientácia.¹³

K zhoršovaniu postavenia sexuálnych menšín dochádza aj v Rusku. Hoci je signatárom viacerých ľudsko-právnych dohovorov, v krajine boli v ostatnom období prijaté viaceré diskriminačné opatrenia. St. Peterburgské regionálne zhromaždenie napríklad v roku 2011 prerokúvalo nariadenie zakazujúce propagovanie LGBT tém na verejnosti. Podľa textu

nového zákona môžu byť ľudia potrestaní napríklad aj za nosenie trička s dúhovou vlajkou. Aktivistov a aktivistky tiež pobúrila snaha zlúčiť opatrenia na boj s pedofiliou do spoločného zákona namiereného proti LGBT komunite.¹⁴

Diskriminujúci právny rámec a negatívne spoločenské postoje voči LGBT komunite pramenia v nízkom povedomí o homosexualite a iných sexuálnych menšinách. Keďže sú LGBT ľudia spoločnosťou odsudzovaní, nedostávajú ani adekvátny priestor, aby mohli verejne vyvracať mýty a predsudky, ktoré v spoločnosti pretrvávajú. Podľa niektorých ľudí je sexuálna orientácia súkromnou záležitosťou. LGBT ľudia im neprekážajú, pokiaľ nie sú viditeľní. Žiadajú preto, aby LGBT osoby neprejavovali svoju identitu verejne, napríklad organizovaním známych dúhových pochodov (Gay Pride). Kontroverznou témou je uzatváranie partnerstiev. Vo svete existujú rôzne formy spoluzitia: manželstvo (podobne ako u heterosexuálnych párov), registrované partnerstvo (so špecifickými právami, ktoré sú podobné alebo takmer identické ako u heterosexuálnych párov) a neregistrované spoluzitie. Pre konzervatívov je však takéto spoluzitie „proti prírode“. S predsudkami je spájaná aj výchova detí LGBT pármí. Neinformovaní ľudia veria, že dieťa bude opakovať správanie svojich rodičov, a to bez ohľadu na jeho alebo jej sexuálnu orientáciu.

V odstránení diskriminácie sexuálnych menšín hrá kľúčovú úlohu podpora Organizácie spojených národov. Diskrimináciu LGBT ľudí vo svete monitoruje viac ako dve desiatky rokov. Úsilie o zrovnoprávnenie LGBT komunity s väčšinovou spoločnosťou je zakomponované do viacerých štruktúr OSN, napríklad v práci Úradu vysokého komisára pre ľudské práva, a tiež do programov viacerých agentúr OSN ako napríklad UNDP, UNICEF, UNHCR, ILO, WHO alebo UNAIDS.¹⁵ OSN analyzuje právne rámce v jednotlivých krajinách, navrhuje zmeny diskriminačných zákonov a spolupracuje aj na advokačných kampaniach. Dôležitými partnermi sú regionálne inštitúcie, ako napríklad Africká komisia pre ľudské práva a práva národov (African Commission on Human and People's Rights) so sídlom v Gambii.¹⁶

V dôsledku úsilia širokej koalície medzinárodných partnerov viaceré krajiny zmenili od roku 2000 zákony diskriminujúce spoluzitie homosexuálnych partnerov: ide napríklad o Azerbajdžan, Bosnu a Hercegovinu, Gruzínsko, Nepál alebo Nikaraguu. Niekoľko ďalších krajín zvažovalo implementáciu odporúčaní pre zníženie diskriminácie LGBT osôb.¹⁷ Brazílska vláda napríklad podporila verejnú kampaň so sloganom „Brazília bez homofóbie“.¹⁸ Náznaky pozitívnych zmien sa objavili aj v Číne. Čínske autority verejne uznali prínos LGBT komunity pre budovanie čínskej spoločnosti a právo sexuálnych menšín na rozvoj.¹⁹ Na Jamajke je novou nádejou pre podporu LGBT agendy novozvolená premiérka Portia Simpson-Millerová.²⁰ Jednou z výziev v krajine bude riešenie zvýšeného násillia voči sexuálnym menšinám. V priemere je na Jamajke ročne hlásených 30 – 40 prípadov takýchto útokov, no v roku 2011 ich počet vzrástol až o jednu tretinu.²¹

V otázkach ochrany hrajú dôležitú úlohu polícia a justícia. Ak sú napríklad príslušníci policajných zborov homofóbni, nebudú mať záujem ochraňovať ľudí vystavených násilliu pre ich sexuálnu orientáciu. Práve hrozba násillia je jedným z častých dôvodov, prečo LGBT ľudia žiadajú o azyl v niektorej z liberálnejších krajín. V súčasnosti udeľuje azyl na základe

diskriminácie sexuálnych menšín asi 42 krajín. Pravidlá udeľovania azylu však nie sú vždy jasné a neuplatňujú sa konzistentne.²²

Dôležitú úlohu tiež plnia miestne neziskové organizácie. Poskytujú napríklad právnu pomoc osobám, ktoré sú pre svoju sexuálnu orientáciu trestne stíhané. V mnohých prípadoch je dôvodom prenasledovania samotný aktivizmus. Neziskové organizácie tiež organizujú školenia pre verejných činiteľov, pripravujú odporúčania na zmenu diskriminačných legislatívnych opatrení alebo advokačné kampane.

Globálne hnutie za práva LGBT ľudí sa napriek prekážkam postupne rozrastá. Medzinárodná asociácia LGBT, ILGA (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) združuje viac ako 600 organizácií zo všetkých piatich kontinentov. Na jej webovej stránke www.ilga.org sa nachádza mapa, ktorá poskytuje prehľad o stave LGBT práv vo svete. Výsledkom medzinárodnej spolupráce sa napríklad v Kostarike stal 17. máj národným dňom boja proti homofóbii. Holandská organizácia Hivos spolupracovala s nepálskou organizáciou Spoločnosť modrého diamantu (Blue Diamond Society) na poskytovaní školení miestnym pracovníkom justície, armády a iným štátnym zamestnancom. Zvýšenie informovanosti medzi verejnými činiteľmi viedlo k lepšiemu zdokumentovaniu prípadov násillia alebo zavražďovania gejov, lesbiab a transexuálnych ľudí.²³ IGHLRC v roku 2011 spolupracovala s Iránskou queer organizáciou (Iranian Queer Organization) na príprave tieňovej správy o stave ľudských práv LGBT komunity v krajine. Iránska vláda predložila oficiálnu správu o stave ľudských práv vôbec po prvýkrát od podpísania Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (International Covenant on Civil and Political Rights) v roku 1975.²⁴

Dôležitou súčasťou advokačných kampaní je vytváranie príležitostí, aby LGBT komunita mohla o svojich skúsenostiach a živote verejne hovoriť. Väčšinové obyvateľstvo vie o skutočnom živote sexuálnych menšín málo, mnoho ľudí si nevie predstaviť, s čím denne zápasia. Osobný príbeh jednotlivca má často väčšiu výpovednú hodnotu ako výskumná správa, hoci adekvátne dáta a štúdie pripravované dôveryhodnými inštitúciami sú dôležitým zdrojom argumentácie pre aktivistov. V roku 2011 napríklad Kenská komisia pre ľudské práva (Kenya Human Rights Commission) pripravila správu s názvom *Vydedenci medzi nami* (The Outlawed Amongst Us: A Study of the LGBT Community's Search for Equality and Non-Discrimination in Kenya).²⁵

Dôležitými pre ovplyvňovanie verejnej mienky sú aj miestni lídri. Napríklad mnoho vplyvných náboženských vodcov a predstaviteľov tradičných štruktúr má veľmi negatívne postoje voči LGBT osobám, čím ovplyvňujú názory bežných ľudí. Nie všetci náboženski lídri sú však automaticky proti zrovnoprávneniu LGBT komunity. Juhoafrický arcibiskup Desmond Tutu je jednou zo svetlých výnimiek. Známy bojovník proti apartheidu v Juhoafrickej republike prirovnáva diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie k utlačovaniu pre etnickú príslušnosť, teda pre niečo, čo človek nedokáže ovplyvniť.²⁶

V otázke diplomatických vzťahov medzi liberálnejšími donorskými a konzervatívnejšími rozvojovými krajinami sú práva LGBT obrovskou výzvou. Hillary Clintonová a ministerský predseda Veľkej Británie David Cameron naznačili, že zahraničná rozvojová pomoc krajinám môže v budúcnosti závisieť od ich záujmu zmeniť diskriminačné praktiky voči sexuálnym

menšinám. Takýto prístup je podľa niektorých komentátorov značne kontroverzný. Bude mať nepriaznivý dopad na chudobných ľudí, ale miestnych politikov neprinúti k činom.²⁷ Samotné Spojené štáty americké pritom nie sú najlepším príkladom rovnoprávnosti LGBT ľudí, keďže v mnohých štátoch nemajú sexuálne menšiny rovnaké práva ako väčšinová populácia.

Odporúčaná literatúra

1. CORNWALL Andrea, CORREA Sonia, JOLLY Susan: *Development with a Body: Sexuality, Human Rights and Development*, Zed Books, London a New York, 2008.
2. JOLLY Susan: *'Queering' Development: Exploring the Links Between Same-sex Sexualities, Gender, and Development*, Gender & Development, 8(1), 2000, str. 78 – 88.

Odkazy

- ¹ *Ghana Refuses to Grant Gays' Rights Despite Aid Threat*, BBC, 2. 11. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15558769>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ² REID Graem: *Beyond Corrective Rape In The Witness*, Human Rights Watch, 2011, <http://www.hrw.org/news/2011/12/12/beyond-corrective-rape>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ³ *Hillary Clinton Declares Gay ,Rights are Human Rights'*, BBC, 7. 12. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-16062937>, posledný prístup 15. 1. 2012 a *Gay Rights: Africa, the New Frontier*, BBC, 7. 12. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16068010>, posledný prístup 15. 1. 2012, „Being Gay is not a Western Invention. It is a Human Reality“, preklad autorky.
- ⁴ *The Economist: Gay Rights in Developing Countries. A Well-locked Closet*, 27. 5. 2010, <http://www.economist.com/node/16219402>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ⁵ FIHLANI Pumya: *South Africa's Lesbians Fear ,Corrective Rape'*, BBC, 30. 6. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13908662>, posledný prístup, 15. 1. 2012.
- ⁶ UN Human Rights Council: *Report on Discriminatory Laws and Practices and Acts of Violence against Individuals Based on their Sexual Orientation and Gender Identity*, 2011, str. 13.
- ⁷ *Tamže*, str. 13 – 14.
- ⁸ *Anwar Ibrahim Acquitted of Sodomy in Malaysia*, BBC, 9. 1. 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16463989>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ⁹ *Gay Rights: Africa, the New Frontier*, BBC, 7. 12. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16068010>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁰ IGLHRC Africa, <http://www.iglhrc.org/cgi-bin/iowa/region/8.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹¹ IGLHRC Asia, <http://www.iglhrc.org/cgi-bin/iowa/region/6.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹² IGLHRC Latin America and Carribean, <http://www.iglhrc.org/cgi-bin/iowa/region/9.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹³ *The Economist: vysvetlivka 4*.
- ¹⁴ *Russia: Stop Draconian Homophobic Bill*, Human Rights Watch, 2011, <http://www.hrw.org/news/2011/11/28/russia-stop-draconian-homophobic-bill>, posledný prístup 15. 1. 2012.

- ¹⁵ UN Human Rights Council, *vysvetlivka 6*.
- ¹⁶ http://www.achpr.org/english/_info/news_en.html, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁷ UN Human Rights Council, *vysvetlivka 6*, str. 14.
- ¹⁸ *Tamže*, str. 23.
- ¹⁹ The Economist: *Late Starter's Advantage in China*, 7. 7. 2011, <http://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2011/07/gay-rights>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁰ NELSON Jaevion: *Jamaica's New Prime Minister Brings Hope for the LGBT Agenda*, Americas quarterly, 6. 1. 2012, <http://www.americasquarterly.org/user/14306>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²¹ *Tamže*.
- ²² UN Human Rights Council, *vysvetlivka 6*, str. 13.
- ²³ *Hivos' Gay Emancipation Policy Explained*, <http://www.hivos.nl/eng/About-Hivos/Focus/Hivos-and-LGBT/Hivos-gay-emancipation-policy-explained>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁴ IGHLR: *Human Rights Violations on the Basis of Sexual Orientation, Gender Identity, and Homosexuality in the Islamic Republic of Iran*, <http://www.ighlrc.org/cgi-bin/iowa/article/publications/reportsandpublications/1437.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁵ UN Human Rights Council, *vysvetlivka 6*, str. 23.
- ²⁶ <http://www.ighlrc.org/cgi-bin/iowa/content/about/index.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁷ *Hillary Clinton Declares Gay ,Rights are Human Rights'*, BBC, 7. 12. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-16062937>, posledný prístup 15. 1. 2012.

ŠPORT

Šport má v živote spoločnosti prominentnú úlohu. Poskytuje nielen širokú škálu pracovných príležitostí, ale aj možnosť príjmov pre krajinu a budovania jej medzinárodnej prestíže. História športu však ukazuje, že muži a ženy nemali, a dodnes nemajú, rovnaké príležitosti, aby sa mu mohli venovať. Podľa zakladateľa moderného olympijského hnutia, baróna Pierre de Coubertina, bolo športovanie pre zdravie žien škodlivé.¹ Na prvých moderných olympijských hrách preto ženy nemohli súťažiť. V mnohých krajinách ani dnes nemôžu ženy a dievčatá bez prekážok športovať a zúčastňovať sa športových podujatí.

V roku 1994 sa v anglickom meste Brighton konala prvá konferencia o podpore rovnakých príležitostí žien v športe, na ktorej vznikla *Brightonská deklarácia*² (The Brighton Declaration on Women and Sport). Jej podpísaním sa signatári zaväzujú presadzovať rodovú rovnosť v športe. Do roku 2011 ju podpísalo viacero športových zväzov a ministerstiev z 23 afrických krajín a 12 štátov Ázie.³ V roku 2012 sa konala v poradí už piata konferencia o ženách a športe pod hlavičkou Medzinárodného olympijského výboru (MOV) s podtitulom *Spoločne silnejší: budúcnosť športu*⁴ (Together Stronger: The Future of Sport).

Okrem Brightonskej deklarácie obsahujú podporu športovým a rekreačným aktivitám žien aj ďalšie medzinárodné dohovory, napríklad *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (1979), *Dohovor o právach dieťaťa* (1989), *Miléniová deklarácia* (2000) alebo *Dohovor o právach osôb so špeciálnymi potrebami* (2006).⁵ Dôležitým koordinačným orgánom v presadzovaní rovnakých príležitostí v športe je naďalej Medzinárodný olympijský výbor a jeho národné pobočky. MOV napríklad ponúka národným olympijským výborom v rozvojových krajinách finančnú podporu na rozvoj ženského športu.

Z iniciatívy vtedajšieho prezidenta Medzinárodného olympijského výboru Juana Antonia Samarancha vznikla v roku 1995 Pracovná skupina o ženách a športe (Women and Sport Working Group). V roku 2004 získala štatút samostatnej Komisie pre ženy a šport (The Women and Sport Commission) a stala sa poradným orgánom MOV. Z dôvodu nízkej účasti žien bol v roku 2002 v Medzinárodnom paraolympijskom hnutí takisto zriadený osobitný Výbor pre ženy v športe (Women in Sport Committee).

Olympijská charta explicitne podporuje rovnaké príležitosti mužov a žien v športových disciplínach, ako aj v riadiacich orgánoch MOV úpravou z roku 2007. Od prvej olympiády v roku 1896 sa charakter olympijských hier výrazne zmenil. Na Letných olympijských hrách (LOH) v Pekingu v roku 2008 tvorili športovkyne už 43 % všetkých súťažiacich. Pridaním ženského boxu do programu LOH v Londýne v roku 2012 ženy po prvýkrát v histórii olympijských hier súťažili vo všetkých disciplínach.⁶ Muži však na olympiáde nesúťažili v synchronizovanom plávaní ani v modernej gymnastike.⁷

Štatistiky zastúpenia žien v jednotlivých športových disciplínach naznačujú, že predsudky voči športovaniu žien sa postupne menia, no šport ostáva aj naďalej mužskou doménou. Záujem o šport je jedným z typických prejavov mužskosti. K častým rituálom mužov patrí napríklad spoločné sledovanie športových udalostí. Muži, ktorí o šport nemajú

záujem, sú pokladaní za čudákov alebo gejev. Podobné stereotypy sú v športe veľmi rozšírené. Športovkyniam, ktoré sa vymykajú zo stereotypných predstáv o výzore ženy, sa napríklad pripisujú negatívne atribúty alebo sa diskutuje o ich homosexuálnej orientácii. Ženy s výraznejšou svalovou hmotou, venujúce sa napríklad vzpieraniu alebo boxovaniu, sú označované za „mužatky“, zatiaľ čo krasokorčuliari sú považovaní za „zženštených“. V roku 2010 sa v médiách niekoľko mesiacov pretriasal fyzický vzhľad bežkyne z Juhoafrickej republiky, ktorá vyhrala beh na 800 metrov na Majstrovstvách sveta v atletike s veľmi dobrým výsledkom, no bola donútená podstúpiť testy o potvrdení svojho pohlavia.⁸

Odbúranie stereotypných spoločenských noriem je dlhodobý proces aj preto, že sú v povedomí spoločnosti hlboko zakorenené. Aj v relatívne liberálnej krajine, akou sú USA, sa v súčasných amerických filmoch obľúbené dievčatá takmer vždy zobrazujú ako roztlieskavačky vo vyzývavých odevoch, zatiaľ čo najpopulárnejší chlapci na škole sú úspešnými športovcami. Okrem školy zohrávajú dôležitú úlohu pri prekonávaní prekážok v športovaní hlavne blízki. Film *Blafuj ako Beckham* (Bend It Like Beckham) z roku 2002 ukazuje náročnú cestu sikhského dievčaťa z imigrantskej rodiny v Londýne za vysnívanou športovou kariérou. Nádejná futbalistka musí presvedčiť najmä svoju tradične založenú rodinu, aby sa mohla futbalu venovať profesionálne.⁹

Aj v najpopulárnejšom športe na Slovensku – ľadovom hokeji – zápasia hokejistky o väčšie uznanie. Ženský hokej je u nás pomerne málo viditeľný. Z celkového počtu zaregistrovaných hráčov tvoria hokejistky necelé 4 %.¹⁰ Ženský hokej je populárnejší v tradičných hokejových krajinách – v USA a Kanade. Odhaduje sa však, že sa mu ženy venujú v približne 26 krajinách vrátane Ukrajiny, Japonska, Kazachstanu a Číny.¹¹ Významnejší turnaj v ženskom hokeji sa u nás konal v roku 1996. Majstrovstiev Európy sa vtedy zúčastnilo osem tímov. Po skončení prvých majstrovstiev sveta v ľadovom hokeji mužov v histórii samostatného Slovenska zorganizovala v roku 2011 Medzinárodná hokejová federácia (IIHF) v spolupráci so Slovenským zväzom ľadového hokeja v Bratislave úvodnú časť tzv. *High Performance Camp*, ktorého sa zúčastnilo vyše 200 najlepších hokejistiek z trinástich krajín. Cieľom programu je podporiť rozvoj ženského hokeja pred Zimnými olympijskými hrami 2014 v ruskom meste Soči.¹²

V roku 2010 sa pozornosť celého sveta upriamila na africký futbal v súvislosti s konaním majstrovstiev sveta vo futbale mužov v Juhoafrickej republike, ktoré sú vo svete pokladané za najprestížnejšiu globálnu športovú udalosť. Ženský africký futbal postupne získava na popularite, hoci sa mu zatiaľ nedostáva takej publicity ako mužskému náprotivku. Jedným z problémov je podľa Medzinárodnej futbalovej federácie (FIFA) slabá podpora národných futbalových asociácií.¹³ Prvý ženský šampionát *All Africa Games* sa konal v nigérijskom hlavnom meste Abuja v roku 2003.¹⁴ Majstrovstiev sveta vo futbale žien v roku 2011 v Nemecku sa zúčastnili dva africké tímy, Nigéria a Rovníková Guinea. Majstrovstvá potvrdili, že aj ženský futbal je v súčasnosti globálnym športom. Medzi 16 družstvami boli zastúpené krajiny zo všetkých piatich kontinentov. Víťazkami turnaja sa stali japonské hráčky, ktoré získali najvyššiu finančnú odmenu v histórii ženského futbalu.¹⁵

Futbal má svoje oddané fanúšičky aj v takej konzervatívnej krajine, akou je Irán, hoci pre tamojšie ženy je zložitý futbal nielen hrať, ale sa naň aj pozeráť. Miestni náboženský lídri

totiž považujú účasť žien na športových podujatiach za odporujúcu islamským hodnotám.¹⁶ Iránsky film *Ofsajd* (2006) získal vo svete veľkú popularitu.¹⁷ Ukazuje nielen absurditu niektorých vládnych nariadení, ale aj veľký záujem iránskych žien o tento šport.

Športovanie žien je kontroverznou témou aj v Pakistane. Pakistanská olympijská asociácia oficiálne deklaruje podporu ženskému športu ako dôležitej súčasti rozvoja krajiny,¹⁸ ale spoločenské normy, najmä na konzervatívnom vidieku, nie sú športovým aktivitám žien príliš naklonené. Napriek mnohým prekážkam dosiahli pakistanské športovkyne úspechy vo viacerých disciplínach, napríklad v stolnom tenise, plávaní, behu alebo v bojových umeniach. V ostatnom období sa začalo dariť aj ženskému tímu v krikete, ktorý je najpopulárnejším športom v krajine. Pakistanská asociácia ženského športu (Pakistan Association of Women Sport) vidí v športových aktivitách žien možnosti, ako pomôcť pakistanským ženám rozvíjať sebavedomie a líderské zručnosti. Rozvoj športu je tiež cestou, ako zmeniť negatívny obraz krajiny vo svete.¹⁹

Spornou otázkou športovania žien a dievčat v moslimských krajinách je najmä športový odev. Kvôli väčšej pohodlnosti alebo dosiahnutiu lepších výsledkov ženy pri športovaní nosia odevy, ktoré nie sú veľmi kompatibilné s prísnejšími normami v moslimských krajinách. Alžírkej bežkyňi, ktorá na LOH 1992 súťažila v šortkách, sa napríklad vyhrážali smrťou. V niektorých krajinách tiež nie je dovolené, aby sa športovkyne nachádzali v blízkosti cudzích mužov. Pre západnú spoločnosť je skromnejší odev a najmä nosenie šatky moslimskými ženami pokladané za symbol ich útlaku. Pre mnohé moslimské ženy je však zahaľovanie sa súčasťou ich kultúrnej identity. Pre moslimské športovkyne (a ostatné ženy) často nie sú dôležité diskusie o tom, čo majú oblečené, ale to, aby mali možnosť športového vyžitia.²⁰ V roku 1991 bola v Iráne založená organizácia na podporu ženského športu v moslimských krajinách Islamic Federation of Women Sports. Federácia spolupracuje s MOV a pomáha hľadať cesty, ako moslimským športovkyniam uľahčiť účasť na medzinárodných športových podujatiach.ⁱ

Pre zvýšenie kreditu ženského športu je dôležitý rast jeho základne fanúšikov. Väčšie zapojenie sa žien do športových aktivít by napríklad mohlo zvýšiť ich záujem o športové dianie. Zásadnú úlohu by však zohrala väčšia akceptácia ženského športu mužmi. Rozvoju pakistanského ženského kriketu (alebo slovenským hokejistkám) by mohla napríklad pomôcť väčšia spolupráca so skúsenejším mužským tímom, a tým aj väčšia mediálna viditeľnosť. Keď sa dostavia úspechy, zvýši sa aj všeobecná podpora verejnosti, o čom svedčí napríklad popularita ženskej atletiky v Keni a Etiópii po úspechoch miestnych bežkyň na dlhé trate v ostatných rokoch. Veľkej popularite medzi mužmi sa v sedemdesiatych a osemdesiatych

i Činnosť Federácie však bola neskôr pozastavená pre nedostatok finančných zdrojov.

Islamic Federation of Women Sports 11th General Assembly, http://www.wsffm.com/index.php?view=article&catid=4%3Arecent&id=18%3Aislamic-federation-of-women-sports-11th-general-assembly&tmpl=component&print=1&page=&option=com_content&Itemid=6, posledný prístup 15. 1. 2012 a *The Islamic Federation of Women Sports (IFWS) Is Shut Down Due to Budget Cuts*, Muslim Women in Sports, 13. 8. 2010, <http://muslimwomeninsports.blogspot.com/2010/08/islamic-federation-of-women-sport-ifws.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

rokoch minulého storočia tešila výborná automobilová pretekárka Michèle Moutonová z Francúzska, ktorá dokázala v prestížnych súťažiach poraziť mnohých mužov. V súčasnosti prebrala štafetu pretekárka Danica Patricová, ktorá jazdí sériu NASCAR a ako jediná žena dokázala vyhrať IndyCar sériu.

Kultúra tolerantnej spoločnosti je pre dosiahnutie rodovej rovnosti v športe kľúčová. Umožňuje nielen rozvoj profesionálneho športu žien, ale otvára aj nové pracovné príležitosti pre ženy v povolaniach, ktoré v minulosti vykonávali iba muži. Ženy sa môžu uplatniť ako trénerky, rozhodkyne, športové lekárky, ale aj ako členky športových reprezentatívnych orgánov doma i v zahraničí.

Zdá sa však, že médiá zatiaľ nie sú ženskému športu veľmi naklonené. Športovkyne dostávajú zvyčajne oveľa menej priestoru ako muži, o niektorých disciplínach sa v športových správach takmer nehovorí, a to ani v prípade, že ide o vrcholové podujatia. Ako dôvod je často uvádzané, že verejnosť nemá o takéto správy záujem. Je to však bludný kruh – ak športová disciplína (športovkyňa) nie je v médiách dostatočne viditeľná, nemá sponzorov, a tým ani finančné prostriedky, aby sa rozvíjala. Mediá tiež často samé prispievajú k upevňovaniu rodových stereotypov, napríklad komentovaním fyzických atribútov športovkýň, nie ich športových výkonov. Upriamovanie pozornosti médií na atraktívny vzhľad môže byť i zámernou taktikou športovkýň, lebo tým zvyšujú svoje šance na získanie výhodných komerčných kontraktov so sponzormi. V médiách sa tiež často objavujú správy o násilnom správaní sa mužov počas športových podujatí, napríklad o vyčíňaní futbalových fanúšikov. Vulgárne alebo násilnícke správanie sa mužov na športových podujatiach je aj jedným z dôvodov, prečo sa ženy športu niekedy vyhýbajú.

Mediálne atraktívne športové udalosti, ako napríklad majstrovstvá sveta vo futbale, priťahujú pozornosť tisícov fanúšikov z rôznych kútov sveta. Pre organizátorskú krajinu však nie sú len zdrojom legálnych príjmov, ale poskytujú aj možnosti nelegálneho zárobku, napríklad z prostitúcie. Prieskum situácie počas MS vo futbale mužov v Juhoafrickej republike ukazuje, že miestne úrady neboli na túto športovú udalosť dostatočne pripravené. Namiesto diskusií o „nemorálnosti“ sexuálnych služieb a ich kriminalizovania sa mali zodpovedné inštitúcie zamerať na prevenciu a zníženie negatívnych dopadov prostitúcie. Jedným z ústredných opatrení by sa malo stať odkriminalizovanie sexuálnej práce a lepšia spolupráca s poskytovateľkami takýchto služieb. Registrovanie a regulácia sexuálnych služieb zvyšujú povedomie o možných rizikách spojených s touto prácou, sú prevenciou proti násiliu páchanému na ženách poskytujúcich tieto služby a znižujú aj obchodovanie s ľuďmi. Lepšia informovanosť tiež predchádza šíreniu HIV/AIDS.²¹

Športovanie žien však nie je len prestížnou záležitosťou úzkej skupiny talentovaných žien. Na rozdiel od časov P. de Coubertina pred sto rokmi sa dnes všeobecne akceptuje, že športovanie je dôležitou súčasťou prevencie chorôb, udržania si dobrého zdravotného stavu i psychickej pohody. Aktívne športovanie žien je jednou z najlepších prevencií kardiovaskulárnych chorôb, osteoporózy, cukrovky, obezity alebo iných ochorení. Pomáha tiež pri odbúravaní stresu. Pre adolescentné dievčatá je šport zdravšou alternatívou udržiavania váhy a prevenciou porúch stravovania ako bulímia alebo anorexia. Začlenenie telesnej

výchovy do vzdelávania dievčat, ako spomíname v časti o klimatickej zmene, tiež zvyšuje šance na prežitie počas ničivej prírodnej katastrofy.

Šport tiež podporuje účasť žien na verejnom živote, napríklad prostredníctvom zapájania sa do organizovania športových podujatí v mieste bydliska. Návšteva športovísk pomáha prekonávať spoločenskú izoláciu starších žien alebo žien so zdravotným postihnutím. Šport tiež môže plniť dôležitú úlohu v zlepšovaní života marginalizovaných komunit. Mathare Youth Association zo slumu Mathare v Nairobi organizuje športové aktivity pre chlapcov aj dievčatá a pomáha im v získavaní dôležitých životných návykov a sebadomia, aby sa vedeli ľahšie presadiť.²² V chudobných favelách brazílskeho mesta Rio de Janeiro sa zase futbal stal stratégiou, ako povzbudiť mužov, aby diskutovali o negatívnom dopade násilného správania sa na ich rodinný život.²³

Vzhľadom na dôležitú úlohu športu v rozvoji spoločnosti by mali plány komunitného rozvoja obsahovať aj výstavbu športových areálov. Nemali by však zabúdať na prekážky v prístupe žien a dievčat do takýchto zariadení a myslieť napríklad na oddelené šatne pre mužov a ženy, oddelené kúpaliská alebo posilňovne, najmä v konzervatívnejších krajinách. Dôslednejšia ochrana proti sexuálnemu obťažovaniu pomôže zvýšiť bezpečnosť počas športovania. Budovanie povedomia rodičov o pozitívnom dopade športu na zdravie a rozvoj osobnosti dieťaťa môže prispieť k odbremeneniu dievčat od prác v domácnosti, ktoré im často zabraňujú, aby sa športových hier zúčastňovali rovnako ako ich rovesníci.

Dôležitú úlohu v zmene postojov spoločnosti zohráva aj osobná angažovanosť vrcholových športovcov a športovkyň. Svetoznáma americká tenistka Venus Williamsová sa v roku 2006 stala prvou propagátorkou rodovej rovnosti v športe v rámci spoločného programu Organizácie spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO) a firmy Sony Ericsson. Neskôr sa k nej pridali aj ďalšie známe tenistky Tatiana Golovinová, Vera Zvonarevová a Jie Zhengová.²⁴ Kenská bežkyňa Tegla Loroupeová bola v roku 2006 Spojenými národmi vyhlásená za veľvyslankyňu OSN pre oblasť športu (UN Ambassador of Sport).²⁵ Profesionálne športovkyne si uvedomujú množstvo prekážok, ktoré musia ženy a dievčatá v športe prekonať. Ich osobné úspechy sú pre ostatné ženy motiváciou v budovaní sebadôvery, vytrvalosti i disciplíny. Pre širšiu spoločnosť sú zase potvrdením pozitívneho dopadu rovnakých príležitostí žien v športe.

Odporúčaná literatúra

1. *Women 2000 and Beyond. Women, Gender Equality and Sport*, UN Division for the Advancement of Women a Department of Economic and Social Affairs, 2007.

Odkazy

- 1 *Women 2000 and beyond. Women, Gender Equality and Sport*, UN Division for the Advancement of Women a Department of Economic and Social Affairs, 2007, str. 2.

- ² *The Brighton Declaration on Women and Sport*, Brighton, 1994.
- ³ <http://www.iwg-gti.org/brighton-signatories/>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ⁴ Preklad autorky.
- ⁵ UN DAW, *vysvetlivka 1*, str. 4 – 5.
- ⁶ *IOC Approves New Events for 2012 London Olympic Games*, 13. 8. 2009, <http://www.olympic.org/news?articleid=72490>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ⁷ *Tamže*.
- ⁸ CNN: *Gender-test Runner Semenya to Keep Gold Medal, Says South Africa*, 20. 11. 2009, <http://edition.cnn.com/2009/SPORT/11/19/athletics.semenya.test.gold/index.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Bend_It_Like_Beckham, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁰ http://sk.wikipedia.org/wiki/Slovensk%C3%BD_zv%C3%A4z_%C4%BEadov%C3%A9ho_hokeja, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹¹ <http://www.whockey.com/int/>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹² Slovenský zväz ľadového hokeja: *Hokejistky po kempe IIHF v Bratislave: Boli to lekcie hokejovej univerzity*, 11. 7. 2011, <http://www.szlh.sk/clanok/68487-Hokejistky-po-kempe-IIHF-v-Bratislave-Boli-to-lekcie-hokejovej-univerzity>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹³ FIFA: *Blatter: Women's Football is Now More Global*, 16. 7. 2011, <http://www.fifa.com/womensworldcup/news/newsid=1475998/index.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁴ *Cameroon Claims Gold*, Confederation of Africa Football, 17. 9. 2011, http://www.cafonline.com/competition/all-africa-games-women_2011/news/11422-cameroon-claim-gold.html, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁵ FIFA, *vysvetlivka 13*.
- ¹⁶ *Iran's Female Fans Yet to Win Equality*, BBC, 6. 6. 2012, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5052000.stm, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁷ <http://www.imdb.com/title/tt0499537/>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁸ *POA Vows to Boost Beach Youth Women Games: Arif*, The Nation, 25. 12. 2011, <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/sports/25-Dec-2011/poa-vows-to-boost-beach-youth-women-games-arifs>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ¹⁹ *ABBAS Rabia: A Journey of Pakistani Women in Sports*, Pakistan Times, 16. 2. 2011, <http://www.pak-times.com/2011/02/16/pakistani-women-in-sports/>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁰ HEATH Jennifer: *The Veil. Women Writers on Its History, Lore, and Politics*, University of California Press, Berkeley, 2008.
- ²¹ RICHTER Marlies L., CHERSICH Matthew F., SCORGIE Fiona, LUCHTERS Stanley, TEMMERMAN Marleen: *Sex Work and the 2010 FIFA World Cup: Time for Public Health Imperatives to Prevail*, Globalization and Health, 2010.
- ²² BRADY Martha, BANU KHAN Arjmand: *Letting Girls Play. The Mathare Youth Sports Association's Football Program for Girls*, Population Council, New York, 2002.

-
- ²³ *El fútbol como gancho contra la violencia de género*, Periodismohumano, 22. 7. 2010, <http://periodismohumano.com/mujer/el-futbol-como-gancho-contra-la-violencia-de-genero.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁴ *Promoters of Gender Equality*, UNESCO, <http://www.unesco.org/en/gender-equality/features/unesco-and-the-sony-ericsson-wta-tour-partnership/promoters-of-gender-equality-programme/>, posledný prístup 15. 1. 2012.
- ²⁵ *East Africa: Guns, Germs And Ministering Angels: The Irresistible Rise of East African Women*, 26. 8. 2011, <http://allafrica.com/stories/201108292149.html>, posledný prístup 15. 1. 2012.

ČASŤ II.

Kapitola 4

SKUTOČNÝ SVET

(Empirická štúdia o rodovej rovnosti v slovenskej rozvojovej spolupráci)

Nasledujúca kapitola sa venuje empirickej štúdii realizovanej medzi slovenskými rozvojovými mimovládnyimi organizáciami na témy, ktoré rozoberáme v tejto publikácii. Vychádza z rozhovorov s pracovníčkami a pracovníkmi z deviatich takýchto organizácií. Štúdia sa realizovala len medzi mimovládnyimi organizáciami a nereflektuje názory iných aktérov rozvoja na Slovensku. Najskôr sa pozrieme, ako slovenské organizácie vnímajú rozvojovú spoluprácu a prácu s miestnymi partnermi, ako si vyberajú geografické a tematické zameranie svojich aktivít, ako aj na to, čo považujú za najväčšie problémy slovenskej rozvojovej práce. Vzhľadom na tému tejto publikácie sa budeme špecificky venovať rodovej rovnosti a jej uplatňovaniu v práci slovenských organizácií.

Štúdia pozostávala z desiatich pološtruktúrovaných rozhovorov realizovaných v mesiacoch jún a júl 2011. Pre metódu pološtruktúrovaných rozhovorov sme sa rozhodli preto, že podobná štúdia na Slovensku ešte nevznikla. Zdalo sa nám preto vhodné získať čo najviac informácií a podnetov od samotných organizácií. Ako najvhodnejšia na zber údajov sa javila byť kvalitatívna metóda rozhovorov zameraná na hlbšie uchopenie problému a zachytenie trendov. Táto metóda zároveň poskytla priestor na živšiu interakciu medzi spytujúcou sa a účastníkmi štúdie. Všetci sa štúdie zúčastnili dobrovoľne a boli informovaní o jej zámere. Oslované boli organizácie, ktoré sú členkami Platformy mimovládnych rozvojových organizácií, pričom rozvojová práca patrí medzi ich hlavné aktivity. Vzorka našej štúdie pokrýva takmer jednu tretinu členských organizácií Platformy. Snažili sme sa tiež o pokrytie rôznych typov rozvojových organizácií. Štúdie sa zúčastnili kresťanské, sekulárne aj medicínske mimovládne organizácie. Jeden rozhovor bol realizovaný aj s predstaviteľkou samotnej Platformy ako strešného združenia rozvojových organizácií, ktorého cieľom je okrem iného zastupovať ich záujmy, informovať členov o aktuálnom vývoji a budovať ich odborné kapacity.

Zaujímalo nás preto, do akej miery je téma rodovej rovnosti reflektovaná aj na úrovni Platformy. Zároveň tento rozhovor slúžil aj na overenie si pracovných hypotéz a postrehov z priebehu štúdie. Priame citáty získané od účastníčok a účastníkov sú v texte uvádzané anonymne kvôli dôveryhodnosti a ilustratívnosti citátov. Naopak, v prípade príkladov dobrej praxe uvádzame názvy organizácií, ktoré ich realizovali, keďže ide o inšpiratívne skúsenosti. Pre zachovanie autenticity sa citáty redigovali len v nevyhnutnej miere. Všetkým zúčastneným ďakujeme za ochotu, čas a cenné informácie.

Organizácie, ktoré sa zúčastnili štúdie:

- Nadácia Integra – www.integra.sk
- Slovenská katolícka charita – www.charita.sk
- ADRA – www.adra.sk
- Evanjelická diakónia ECAV na Slovensku – www.diakonia.sk
- SAVIO – www.savio.sk
- eRko – Hnutie kresťanských spoločenstiev detí – www.erko.sk
- Človek v ohrození – www.clovekvohrozeni.sk
- Magna – Deti v núdzi – www.magna.sk
- Platforma rozvojových mimovládnych organizácií – www.mvro.sk

Rozvojová spolupráca a práca s miestnymi partnermi

Charakter slovenského rozvojového sektora je do veľkej miery ovplyvnený jeho mladosťou a malosťou. Väčšina organizácií zúčastnených v našej štúdii hodnotila samých seba v medzinárodnom kontexte ako malých a začiatočných hráčov, ktorí často pristupujú k rozvojovej spolupráci intuitívne, prípadne v spolupráci so skúsenejšími partnermi. Tento fakt je daný aj tým, že väčšina ľudí, ktorí v rozvojovej spolupráci pracujú, nemá formálne rozvojové vzdelanie a vedomosti získava priamo v praxi. Mimovládne organizácie sa preto orientujú najmä na praktické aspekty rozvojovej spolupráce a fungovania svojich organizácií. Medzinárodné teórie a trendy rozvoja rezonujú na Slovensku len minimálne. Navyše, slovenský rozvojový sektor, najmä jeho mimovládna časť, je do veľkej miery postavený na dobrovoľníctve a profesionálne sa mu v organizáciách venuje len malý počet zamestnankýň a zamestnancov. Personálna, ale aj finančná poddimenzovanosť takisto ovplyvňuje rozvojovú spoluprácu, najmä pokiaľ ide o jej strategický rozvoj, filozofické zameranie a systém práce. Snaha o systémový prístup a strategický rozvoj organizácie, ale aj rozvojovej spolupráce je viditeľnejšia v organizáciách, ktoré pôsobia v sektore dlhšie a intenzívne spolupracujú s medzinárodnými rozvojovými organizáciami. Vyššie uvedené faktory vplývajú na charakter rozvojovej spolupráce, jej tematické a funkčné zameranie a vzťah k lokálnym partnerom.

Slovenské rozvojové mimovládne organizácie napriek svojmu malému počtu (Platforma má 31 členských organizácií) pôsobia takmer na všetkých kontinentoch. Medzi najčastejšie regióny, v ktorých operujú, patrí subsaharská Afrika a stredná a juhovýchodná Ázia. Viaceré

organizácie však pôsobia aj v strednej Amerike, v Karibiku, na Balkáne alebo v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu. Výber krajín, v ktorých organizácie pôsobia, je do veľkej miery ovplyvnený politikou slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci, keďže Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu patrí medzi najdôležitejších donorov: „*Čo sa krajín týka, tak vo väčšine mimovládiek je tá motivácia na strane donora. To znamená, že tým, že Afganistan a Keňa sú prioritné krajiny slovenskej ODA, preto tam robíme. Čiže tá závislosť od donora je aj u nás prítomná.*” (R4) Pomerne často pokračujú slovenské organizácie v rozvojovej práci aj v miestach predchádzajúcej humanitárnej pomoci: „*Priamo to [pôsobenie v konkrétnej krajine] súvisí s tým, že buď je to v krajinách intervencie po nejakej humanitárnej katastrofe, alebo je to v krajine, ktorá je v danom regióne najpostihnutejšou.*” (R8) Veľkú úlohu pri výbere lokality tiež zohrávajú predchádzajúce skúsenosti organizácií, znalosť a dôveryhodnosť miestnych partnerov, ale aj prítomnosť ľudí zo Slovenska v daných krajinách, ktorí môžu sprostredkovať kontakty na miestne inštitúcie.

Slovenské rozvojové organizácie sa často venujú projektom budovania tvrdej infraštruktúry (stavby, inžinierske siete), vzdelávaniu, v menšej miere tzv. „soft“ projektom (sociálne a komunitné projekty). Prevala infraštruktúrnych projektov je dôsledkom systému financovania rozvojových organizácií. Tento typ projektov je totiž podporovaný agentúrou SAMRS a zároveň je aj najzrozumiteľnejší pre súkromných a individuálnych darcov vzhľadom na to, že výstupy projektu – postavenie školy, studne, vodovodu – sú hmatateľné a jednoducho merateľné. Viaceré organizácie sa však usilujú o kombináciu infraštruktúrnych a sociálnych a komunitných projektov, či už v rámci svojich aktivít, alebo v spolupráci s inými organizáciami pôsobiacimi na danom mieste (napr. dobudovanie školy v už existujúcej zahraničnej misii, ktorá zabezpečuje vzdelávanie), čím sa snažia o spájanie pozitívnych efektov a o väčšiu komplexnosť a udržateľnosť výsledkov rozvojovej spolupráce. Vplyv donorov je tiež citelný pri výbere cieľových skupín a tematickom zameraní projektov. Najčastejšie cieľové skupiny slovenských organizácií sú deti, siroty a matky s deťmi. Veľmi populárnymi medzi slovenskými organizáciami sú adopcie na diaľku, ktoré vo väčšej či menšej miere realizuje väčšina organizácií zúčastňujúcich sa na štúdiu. Účastníčky a účastníci zdôvodňovali výber cieľových skupín a zameranie sa na vzdelávanie hlavne snahou osloviť slovenských individuálnych darcov, ktorí považujú tieto témy za najatraktívnejšie a najzrozumiteľnejšie. Za touto filozofiou môže byť aj fakt, že pri zrode viacerých, najmä kresťanských, rozvojových organizácií stálo ako primárna motivácia rozvíjanie darcovstva a solidarity na Slovensku a rozvojová spolupráca sa sformovala až ako ich dôsledok. Na Slovensku sú však aj organizácie, ktoré sa snažia o zameranie svojich projektov a profiláciu v špecifických témach (malé podnikanie, fair trade, poľnohospodárstvo, ekológia). Ide väčšinou o organizácie pôsobiace na scéne rozvoja relatívne dlhšie obdobie a majúce zároveň silné medzinárodné kontakty. Výber tém je v týchto prípadoch určený najmä profesionálnymi skúsenosťami a expertízou prítomnou v organizáciách. Špecifickým typom rozvojovej spolupráce sú organizácie venujúce sa zdravotníctvu.

Výber jednotlivých projektov sa riadi buď tematickými prioritami tých organizácií, ktoré ich majú stanovené, alebo závisí od návrhov miestnych partnerov. Ako už bolo uvedené

vyššie, pri zvažovaní, do akého projektu sa pustiť, hrá veľkú rolu aj možnosť získania financií naň, či už prostredníctvom inštitucionálnych donorov, alebo súkromných darcov. Organizácie zároveň zvažujú aj faktory ako komplexnosť riešenia problému, dlhodobejšie pôsobenie v jednej lokalite alebo komunite, ako aj viditeľnosť organizácie: *„Aby sme zabezpečili komplexnosť pomoci, lebo aj my sme sa poučili, že tie potreby tam sú veľké a finančne náročné... aby to bolo viac účinnejšie, aby sa tá naša pomoc nestratila vo veľkom balíku... takže aj komplexnosť, ale aj viditeľnosť alebo zacielenosť tej slovenskej pomoci.“* (R10) Úloha miestnych partnerov v slovenskej rozvojovej spolupráci je pomerne veľká. Vo väčšine prípadov sú to práve oni, kto prichádza s návrhmi projektov a tém. Na Slovensku prebieha v niektorých prípadoch výber z týchto návrhov, alebo sa slovenská strana pokúša zohnať financovanie na ne. Miestni partneri sa do veľkej miery podieľajú aj na implementácii projektov a na zisťovaní potrieb lokálnych komunít. Slovenské organizácie si vlastný prieskum potrieb v lokalitách, v ktorých pôsobia alebo sa chystajú pôsobiť, robia len zriedka, a ak áno, ide o vyprofilované skúsenejšie organizácie, ktoré mávajú v daných lokalitách zamestnaných aj ľudí zo Slovenska. Hlavný podiel na implementácii projektov majú miestni partneri. Slovenské organizácie často zastávajú skôr supervíznu úlohu, resp. rolu „sprostredkovateľa“ financií a následne vykonávateľa nevyhnutných správ a vyúčtovania donorom. Dlhodobé misie v krajinách pôsobenia, ktoré sa komplexne podieľajú na projektoch, majú najmä medicínske organizácie. V týchto prípadoch na projektoch/nemocniciach spolupracujú slovenské, prípadne európske a miestne lekárnice a lekári a miestny zdravotnícky personál.

Vo všeobecnosti je teda prístup slovenských rozvojových organizácií k miestnym organizáciám viac než partnerský. Slovenské organizácie rešpektujú a do veľkej miery sa aj spoliehajú na miestne znalosti a vedomosti, či už ide o analýzu potrieb, projektové návrhy alebo implementáciu projektov. Miestni partneri sú často v pozícii skúsenejších organizácií s dlhšou tradíciou a expertízou v rozvojovej spolupráci, a to tak v praktickej, ako aj teoretickej rovine. Slovenské organizácie si v mnohých prípadoch vyberajú za partnerov skúsene miestne či medzinárodné organizácie a týmto spôsobom sa snažia vyvažovať svoje krátke pôsobenie v odbore a nedostatok skúseností. Dalo by sa teda konštatovať, že v týchto prípadoch sú skôr v pozícii projektových „fundaiserov“. Objavujú sa však aj výnimky, keď sú to slovenské organizácie, ktoré prinášajú témy a často aj odbornosť. Ide väčšinou o organizácie s tematickým vyprofilovaním (podnikanie, poľnohospodárstvo, ekológia) a medicínske organizácie. Aj v týchto prípadoch sa však usilujú o partnerský model spolupráce s veľkým vkladom miestnych partnerov: *„Máme tam svojich ľudí, Slovákov a Čechov, ale hlavne máme aj veľký tím lokálnych ľudí. A prizývame aj tých ľudí, ktorí sú úplne súčasťou jednotlivých komunít, sú to aj ľudia z jednotlivých kmeňov.“* (R8) Zároveň sa tiež snažia o budovanie kapacít miestnych partnerov a ich vzdelávanie – klasickým príkladom sú práve zdravotnícke organizácie, ale s týmto prístupom sa stretávame aj u iných typoch organizácií. Tento model spolupráce by sa dal nazvať „expertným partnerstvom“, pri ktorom sa slovenské organizácie výrazne podieľajú na zisťovaní potrieb, tvorbe projektu aj jeho implementácii. Posledným, najmenej častým modelom fungovania slovenských rozvojových organizácií je pozícia akéhosi donora, ktorý na základe svojej stratégie a vedomostí vyberá a finančne podporuje

projekty miestnych, často komunitne zameraných organizácií. V takýchto prípadoch sa slovenské organizácie otvorene snažia o budovanie miestnych kapacít a vzdelávanie miestnych organizácií.

Zaujímavým modelom prístupu k miestnym partnerom a k rozvojovej spolupráci je podporná kancelária, ktorú otvorilo eRko spolu so svojím rakúskym partnerom. Kancelária slúži ako miestna pobočka slovenskej a rakúskej organizácie v Keni a jej úlohou je komunikácia s miestnymi partnermi, vyhľadávanie nových projektov a ich monitorovanie. Obe európske organizácie sa však snažia o to, aby ich v Keni reprezentovali miestne zamestnankyne a zamestnanci: *„Začalo to s partnermi, prvá riaditeľka bola zhodou okolností riaditeľka prvého projektu, ktorý sme podporili. ... takže aj pre nás to bol osvedčený dlhoročný partner a potom tam boli írske dobrovoľníčky. Ale už od začiatku tam bola tá vízia, že postupne by bolo dobre, keby to prebrali miestni ľudia, Keňania, lebo hovoríme o ich rozvoji. Tak nech majú oni do toho čo povedať, aby sme na to nepozerali len očami z Európy.“* (eRko) Ako je vidieť, slovenské rozvojové organizácie stavajú svoje pôsobenie na partnerskom prístupe k miestnym organizáciám alebo spolupracujúcim subjektom, ktorých úloha pri projektoch je výrazná, a usilujú sa o reflexiu miestnych podmienok a zahrnutie miestnych názorov a nápadov. Je otázkou, či je tento prístup daný skúsenosťami Slovenska ako krajiny, ktorá nejaký čas tiež prijímala zahraničnú pomoc, a preto sa organizácie snažia vyhnúť chybám, ktoré vnímali u nás v minulosti, alebo je daný prístup spôsobený mladosťou a neskúsenosťou slovenského rozvojového sektora a spoliehaním sa na expertízu skúsenejších partnerov pôsobiacich v lokalitách ich rozvojovej spolupráce. V každom prípade, kooperácia na partnerskej úrovni je základným predpokladom dobrej rozvojovej spolupráce.

Silní a dôveryhodní miestni partneri boli tiež v mnohých prípadoch uvádzaní ako záruka udržateľnosti projektu. Slovenské organizácie – vzhľadom na svoju veľkosť – často pôsobia v partnerstvách s inými organizáciami či donormi a slovenský „finančný balík“ v mnohých prípadoch pokrýva len časť projektu. Zároveň, vzhľadom na spôsob financovania rozvojovej spolupráce nevedia slovenské organizácie garantovať kontinuitu svojej účasti na projektoch. Aj z týchto dôvodov je pre nich otázka udržateľnosti veľmi dôležitá: *„Nechceme tlačiť afrických partnerov do rýchleho rastu, na ktorý nemajú. Nechceme mať veľký balík peňazí, ktorý, keď skončí projekt, sa nemôže zabezpečiť v takej kvalite a rozsahu ako predtým.“* (R7) Ako kritériá udržateľnosti účastníci uvádzali už spomínaných miestnych partnerov, spolufinancovanie so strany miestnych alebo iných medzinárodných partnerov, vyškolenie miestnych ľudí a vybudovanie expertízy, koherenciu s tamojšou verejnou politikou a účasť verejných zdrojov alebo aktérov, ktorí prinášajú záruky, že budú v projekte pokračovať, prípadne ho multiplikovať. Slovenské rozvojové organizácie sa len zriedkakedy snažia o zmenu miestnych verejných politík. Výnimkou sú medicínske organizácie, ktoré aktívne pôsobia v rôznych miestnych pracovných skupinách na úrovni regiónu alebo krajiny a snažia sa o systémové zmeny a ich presadenie na národnej úrovni: *„V podstate nútite vládu, aby do funkčnej nemocnice a do funkčného systému začala smerovať viac svojich prostriedkov. Oni samozrejme majú nejaké prostriedky, či už od medzinárodných partnerov, alebo zo štátneho rozpočtu, ale keďže tam nič nefunguje, tak ani neviete, že kam to dať, takže majú povedzme*

tri-štyri nemocnice v krajine, ktoré fungujú. Všetky prostriedky rozdelia tam a na ostatné nedávajú, lebo tam nie je staff ani nič. Takže vy v podstate presmerujete tok peňazí aj do tejto časti a lobujete na tých pracovných skupinách, aby ste im pomohli nájsť prostriedky na to, aby ste z toho vy raz mohli vystúpiť.” (R8)

Rozvojová spolupráca slovenských mimovládnych organizácií je teda na jednej strane ovplyvnená situáciou vo financovaní a stratégiou oficiálnej rozvojovej pomoci a na strane druhej existenciou silných miestnych či medzinárodných partnerov v konkrétnej lokalite. Tieto dva faktory ovplyvňujú nielen geografické a tematické pôsobenie rozvojových organizácií, ale aj výber a realizáciu samotných projektov. Slovenské organizácie sa do veľkej miery spoliehajú na vedomosti a znalosť miestnych pomerov svojich partnerov v lokalitách, v ktorých pracujú, a uprednostňujú partnerský a začleňujúci prístup. Naše MVO fungujú v troch typoch spolupráce, ktoré sme pracovne nazvali „fundraiseri”, „expertní partneri” a „donori”. V prípade „fundraiserov” ide o snahu získať financovanie pre projekty miestnych partnerov na Slovensku. Model „expertných partnerov” využívajú najmä organizácie s jasným tematickým zameraním, ktoré svoje projekty realizujú za účasti vyškolených miestnych zamestnankýň a zamestnancov, avšak pod dozorom slovenských expertiek alebo expertov. V rámci modelu „donori” si organizácie vyberajú z predkladaných projektov miestnych organizácií. V pozícii „donorov” figuruje minimum slovenských organizácií a ide väčšinou o tie, ktoré sú schopné získať dostatočné množstvo účelovo neviazaných prostriedkov najmä od individuálnych darcov. Vzhľadom na štruktúru financovania slovenskej rozvojovej spolupráce prevládajú projekty budovania infraštruktúry a vzdelávania. Najmä organizácie úspešné vo fundraisovaní u súkromných darcov sa orientujú na „tradičné” cieľové skupiny, ako sú deti, siroty a matky s deťmi. Slovenské organizácie sa teda venujú viac rozvojovým projektom zameraným na zníženie chudoby, vzdelávacie, zdravotnícke a komunitné projekty. Advokačné projekty, zameranie na ľudské práva, a projekty smerujúce k zmenám verejnej politiky sa objavujú minimálne. Pozitívnu črtou rozvojovej spolupráce slovenských MVO je okrem dôrazu na partnerský prístup aj snaha o udržateľnosť realizovaných projektov.

Problémy rozvojového sektora

Z rozhovorov s predstaviteľkami a predstaviteľmi rozvojových mimovládnych organizácií vyplynulo niekoľko navzájom prepojených problémov rozvojového sektora. Asi najčastejšie citovaným problémom bola mladosť sektora, a to na úrovni mimovládnych organizácií, ako aj politiky oficiálnej rozvojovej pomoci, ktorá je jedným z hlavných zdrojov financovania aktivít týchto organizácií. Oficiálna slovenská rozvojová pomoc sa len vyvíja, a preto dochádza k častým zmenám jej smerovania. Nedostatok jasnej stratégie rozvíjania politiky rozvojovej pomoci pôsobí následne na mimovládny sektor, ktorý si nemôže budovať svoje priority, vytvárať stratégie a nasledovať ich. Ďalšou nevýhodou slovenskej ODA v tejto súvislosti je zameranie na projektové a nie programové financovanie. Organizácie, závislé najmä od tohto zdroja financovania, preto nemôžu rozvíjať svoje aktivity systematicky v jednej lokalite, prípadne sa venovať viacročným projektom, keďže nemajú istotu, že budú mať

dostatok financií na jeho pokračovanie aj v nasledujúcom období. Ďalším hlavným zdrojom príjmov rozvojových mimovládnych organizácií sú súkromné príspevky a dary, ktoré takisto nepatria k stabilným a predvídateľným zdrojom. Viaceré účastníčky a účastníci uviedli, že za daných okolností je problémom rozvíjať organizáciu, prijímať kvalitných ľudí a strategicky sa venovať rozvojovej spolupráci, keďže sa „*veľa energie dáva do základného chodu*“ (R6) a udržateľnosti organizácií. Navyše, ľudia pracujúci v rozvojových mimovládnych organizáciách, ale aj v inštitúciách oficiálnej rozvojovej pomoci sa pomerne často menia, čo neprispieva k budovaniu profesionality a oslabuje inštitucionálnu pamäť.

Nestabilita sektora a v mnohých prípadoch aj slabá diverzifikácia zdrojov majú pochopteľne vplyv na profesionalizáciu a špecializáciu v rámci rozvojových organizácií, čo bolo tiež často citovaným problémom. Rôznym druhom agendy rozvojových organizácií sa venuje malý počet ľudí, ktorí takto nemajú možnosť špecializovať sa na konkrétne oblasti a venovať sa im do hĺbky. Množstvo aktivít je zastrešovaných dobrovoľnícky, čo nevedie k stabilite a profesionalizácii sektora. Pri rozvojovej spolupráci je možné využívať dobrovoľníctvo, avšak pod profesionálnym vedením a supervíziou. Slabá profesionalizácia sa podľa niektorých účastníkov odráža na štýle a dodržiavaní kvalitatívnych štandardov rozvojovej spolupráce. Nedostatky sú v oblasti plánovania, zisťovania potrieb, metodiky práce v teréne i evalúcie, ako aj v oblasti zodpovednosti voči užívateľom rozvojovej spolupráce. Fakt, že tieto štandardy nie sú vždy súčasťou práce rozvojových organizácií, je okrem spomínanej poddimenzovanosti zdrojov spôsobený aj tým, že v organizáciách často pôsobia ľudia, ktorí sú vo svojej práci samoukmi. Na Slovensku zatiaľ neexistuje komplexnejšie rozvojové vzdelávanie na univerzitnej pôde a nedostatok financií, ale aj priestoru na ďalší profesionálny rozvoj spôsobujú, že prípadní slovenskí absolventi takéhoto vzdelávania v zahraničí si radšej vyberú prácu pre etablovanú medzinárodnú organizáciu.

Na Slovensku vznikla za ostatné roky pomerne slušná praktická expertíza v rozvojovej spolupráci, táto však nie je vyvážená teoretickým zázemím. Chýba systematické vzdelávanie rozvojových pracovníčok a pracovníkov, ktoré si každá z organizácií rieši po svojom, často v spolupráci so zahraničím, či už vo forme tréningov, alebo učenia sa „za pochodu“ v partnerstve. Transfer medzinárodných skúseností na Slovensko je však podľa niektorých veľmi slabý a prebieha najmä na individuálnej úrovni. Pri otázke vzdelávania opäť narážame na problém finančných a ľudských zdrojov. Z našej štúdie však vyplynulo, že organizácie, ktoré sú členkami medzinárodných sietí, prípadne užšie spolupracujú so skúsenými zahraničnými organizáciami, majú komplexnejšie vnímanie rozvojovej problematiky, ako aj profesionálnejší prístup k rozvojovej spolupráci a rozvíjaniu svojich organizácií. Účastníci tiež negatívne vnímali nedostatok spolupráce medzi slovenskými organizáciami, čo ukázala aj naša štúdia, hoci v ostatnom čase sa príklady vzájomnej spolupráce začínajú objavovať častejšie, či už je to priamo na mieste v danej krajine, pri vzdelávaní, alebo pri presadzovaní zlepšenia podmienok pre fungovanie rozvojového sektora. Niektorí vnímali negatívne aj nedostatok kontaktu so strešnými európskymi organizáciami alebo inými rozvojovými organizáciami z nášho regiónu, ktorý by prispel k lepšej výmene skúseností a príkladov dobrej praxe.

Rod a rozvoj po slovensky

Rozvojové mimovládne organizácie, ktoré sa zúčastnili na našej štúdii, nevenujú téme rodovej rovnosti výraznejšiu pozornosť v rámci svojej práce. Žiadna z organizácií nemá rodovú rovnosť medzi svojimi hlavnými prioritami a až na niekoľko výnimiek sa organizácie ani nesnažia o jej vedomé uplatňovanie v praxi. Neznamená to však, že žiadny z ich rozvojových projektov sa téme rodovej rovnosti nevenuje. Pri rozhovoroch účastníci nachádzali vo svojej práci viaceré aspekty rodovej rovnosti napriek tomu, že nešlo o systematické zakomponovanie témy, ale jej použitie si uvedomovali až spätne. Jedna z organizácií sa rovnosti pravidelne venuje a usiluje sa o uplatňovanie rodového hľadiska počas celého projektového cyklu. Iná organizácia sa primárne zameriava na ženy, a preto pochopiteľne naráža aj na porušovanie ich práv a musí sa venovať aj týmto témam. Ďalšie organizácie realizujú okrem iných aj projekty špecificky zamerané na ženy a dievčatá, najmä zo zraniteľných skupín. Nie vždy však tieto projekty obsahujú aspekty rodovej rovnosti. V niektorých prípadoch sú skôr založené na posilňovaní rodových stereotypov, keď sú ženy vnímané najmä ako matky alebo tie, ktoré sa venujú starostlivosti o iných, napríklad pri projektoch zameraných na zamestnávanie. Miera uplatňovania rodového hľadiska v rozvojovej spolupráci bola teda medzi zúčastnenými organizáciami pomerne široká – od jej uplatňovania počas celého projektového cyklu cez prácu s niektorými aspektmi pri implementácii až po úplnú ignoranciu témy. Jeden z účastníkov zhrnul väčšinový prístup k rozvojovej spolupráci v rámci nami skúmaných organizácií nasledovne: „*Ale my sa vôbec nevenujeme takýmto témam, ako ľudským právam alebo budovaniu demokratickej spoločnosti. Nie, väčšinou ide o praktickú pomoc, zabezpečenie živobytia, vzdelávania...*“ (R2) Napriek tomu sme zozbierali niekoľko príkladov dobrej praxe pri uplatňovaní rodovej rovnosti v slovenskej rozvojovej spolupráci.

Podobne ako miera faktického uplatňovania rodovej rovnosti medzi zúčastnenými organizáciami, aj miera teoretického uchopenia tohto konceptu zahŕňala pomerne široké spektrum názorov. Kým pre niektorých zúčastnených rodová rovnosť znamenala predovšetkým kolónku v grantových žiadostiach a sústredenie sa na počty žien a mužov, iní uvádzali príklady projektov špecificky zameraných na ženy a dievčatá. Ďalším sa rodová rovnosť asociovala s vyrovnávaním šancí alebo s konkrétnymi témami súvisiacimi s rodovou rovnosťou a ženskými právami, ako sú sexuálne násilie alebo násilie páchané na ženách v partnerských vzťahoch. Niektorí však chápali rodovú rovnosť ako problém celej komunity, ktorý úzko súvisí s problematikou chudoby. V rámci takéhoto chápania sa dali nájsť konkrétne príklady uplatňovania rodového hľadiska v projektoch, hoci išlo skôr o intuitívny než o systematický prístup. Len v jednej organizácii je možné hovoriť o komplexnom chápaní uplatňovania rodového hľadiska (gender mainstreamingu). Ako je vidieť, uchopenie rodovej rovnosti rozvojovými organizáciami zahŕňa všetky tri prístupy k rodovej rovnosti spomínané v prvej kapitole – rovnakosť, rozdielnosť a transformáciu.

Väčšina organizácií sa usiluje minimálne **o nediskrimináciu a o rovnaké zaobchádzanie** so ženami aj mužmi. Ako sme však uviedli, tento prístup sa často zamieňa s počítaním účastníčok a účastníkov projektu. Samotná nediskriminácia bez vyvažovania prekážok,

ktoré bránia ženám zúčastniť sa na projekte, zriedkakedy vedie k zmene príležitostí pre ne, o čom svedčí aj príklad z praxe jednej z organizácií: „*Momentálne mám na starosti projekt poľnohospodárskych tréningov, kde máme až tri ženy. Podarilo sa ich začleniť medzi 30 vzdelávaných. Ten výber prebiehal na základe rozhodnutí miestnych komunit, koho oni delegovali na tréningy (...)* Snažíme sa, hovoríme o tom a naši partneri si uvedomujú, že by bolo dobré, keby aj ženy alebo dievčatá boli začlenené do týchto procesov. A už nakoľko sa to dá? Hovorím, ideálne by bolo pri tých poľnohospodárskych tréningoch, aby bolo väčšie zastúpenie. Zatiaľ bol iba prvý cyklus, tak uvidíme, aký bude ďalší. Mne sa zdalo pôvodne, že iba tri ženy tam máme, ale budíme vďační, že aspoň to sa podarilo.” (R10) Jednou z možností, ako na nerovnosť príležitostí reagovať, je príklad organizácie Človek v ohrození, ktorá cielene pracuje s rodovou rovnosťou a rozdielnym dosahom projektu na ženy a dievčatá: „*Ten element je tam v tom, že pracujeme síce so všetkými žiakmi, ale dávame si pozor na to, že keď pracujeme s dievčatami, tak musíme pracovať aj s rodičmi. U dievčat zvlášť, pretože u dievčat existuje oveľa väčší drop out rate aj zo školy, a tým pádom majú aj menšiu šancu, že sa budú zúčastňovať mimoškolských aktivít alebo aktivít po vyučovaní. Tohto sme si vedomí, a preto robíme extra aktivity, aby tie dievčatá neboli znevýhodňované tým, že my to nastavíme en bloc pre všetkých. Pri dievčatách, ak nebudete pracovať s rodičmi, budete tam mať oveľa viac chlapcov, pretože tí budú chodiť a dievčatá pri nastavení rovnakých podmienok budú znevýhodnené.*” (Človek v ohrození)

Niekoľkokrát sa v rozhovoroch objavilo aj chápanie rodovej rovnosti ako **vyrovňovania šanci**: „*Aby aj muži, aj ženy, aj chlapci, aj dievčatá mali vyrovnanú možnosť dostať šance v rôznych oblastiach, vo vzdelávaní, prístup k zdravotníckym službám a podobne a aby tam nebola nejakým spôsobom miera alebo nevyváženosť, že z rôznych dôvodov sa im toho z ich pohľadu nedostáva. Že dievčatá sú možno viac diskriminované tradičným spôsobom života, lebo v niektorej oblasti nepovažujú za dôležité, aby išli do školy, lebo majú hlavnú úlohu doma, nosiť vodu, postarať sa o jedlo alebo zvieratá a tak.*” (R5) Najčastejším aplikovaním rodovej rovnosti je však prístup zameraný na rozdielnosť a na **špecifické projekty pre ženy alebo dievčatá**. Typickým príkladom je uprednostňovanie dievčat vo vzdelávacích projektoch v krajinách, kde dievčatá majú menšie možnosti vzdelávať sa. Keďže mnohé organizácie pracujú s cieľovými skupinami ako osamelé matky alebo matky s deťmi, realizujú aj projekty zamerané špecificky na ne. Najčastejšie ide o vytváranie ekonomických príležitostí pre ženy a ich zamestnávanie. Vo viacerých prípadoch však tieto projekty ponúkali rodovo stereotypné možnosti práce v opatrovateľských povolaniach, šitie, prípadne výrobu šperkov. Uvádzali sa však i príklady projektov podnikania žien alebo ich zamestnávania aj mimo všeobecných „ženských” prác, vychádzajúc skôr z tradičných zdrojov obživy v danej kultúre či komunite. V niektorých projektoch sa ženy uplatnili napriek tomu, že to nebol pôvodný projektový zámer: „*Väčšina ľudí, ktorých zamestnávame alebo s ktorými spolupracujeme, sú ženy. Nechcem povedať, že sme si zvolili takúto stratégiu. Skôr v tých oblastiach, kde pôsobíme podnikateľsky, sú ženy väčšinou najaktívnejšie. Napríklad makadamová fabrika – riaditeľka, účtovníčka, riaditeľka prevádzky sú ženy a potom máme technického riaditeľa. Takže zo štyroch sú tri ženy a z tých 50 zamestnancov 45 sú ženy. Nechcem povedať, že to je nejaký strategický zámer, len*

bolo jasné, že boli najlepšie.” (R7) Uprednostňovanie žien ako cieľovej skupiny bolo možné najšť aj v príkladoch infraštruktúrnych projektov: „To sú vodovodné prípojky k tej hlavnej vodovodnej sieti. My to vlastne robíme selekciou, že vyberieme rodiny, ktoré sú mnohodetné, nízko príjmové, starší ľudia. Tam je takisto táto otázka, že pokiaľ tam je osamelý rodič a je to matka, tak samozrejme, že je vybraná. Čiže aj takýto projekt, kde sa zdá, že tá otázka rodovej rovnosti je nepodstatná.” (R2)

Vyššou úrovňou špecifických projektov pre ženy sú tie, ktoré v sebe okrem definície cieľovej skupiny obsahujú aj **ľudsko-právne hľadisko**. Medzi zúčastnenými organizáciami je takýmto prípadom Magna, ktorá presiahla výlučne zdravotnícku oblasť a orientuje sa aj na otázky ženských práv, najmä v prípadoch násilia páchaného na ženách: *„V rámci programu sexuálneho násilia máme dva-tri hlavné body. Samozrejme, je to lekárska starostlivosť. Žena príde a má určitý stupeň poškodenia orgánov a potom je tam, samozrejme, psychologická časť, ktorá je veľmi významná a dlhodobjšieho charakteru. A tretia zložka je právna. Táto nie je našou doménou, ale vystavujeme pacientkam potvrdenie o tom, že boli obeťou sexuálneho násilia a máme kolaborujúce inštitúcie, kde môžeme týmto ženám pomôcť. Samozrejme, v týchto krajinách je to zložitá, na dlhé lakte, ale aby boli ženy vôbec vzdelávané v tej oblasti, že sa môžu dožadovať začiatku procesu. To je nielen práca nášho lekára, ale toho psychológa, v niektorých prípadoch až psychiatra, ktorý podporí ženu v tom, že je to jej právo a nemusí sa báť a že to pomôže aj iným ženám, ktoré sú v takej istej situácii ako ona a že sa nebudú báť.” (Magna)*

Chápanie rodovej rovnosti ako transformácie spoločnosti je v slovenských podmienkach ojedinelé. **Uplatňovanie rodového hľadiska** (gender mainstreamingu) sa v rozvojevej praxi realizuje len výnimočne. Objavuje sa však aspoň čiastočné pochopenie rodovej rovnosti ako celospoločenského alebo celokomunitného problému. Takéto projekty sa nevenujú len ženám, ale usilujú sa o prácu s celou komunitou, hoci ženy zostávajú primárnou cieľovou skupinou ako v prípade Magny: *„Tým, že máme zameranie na matky s deťmi, ktoré sú cieľová skupina, tak ako som povedala, pri každom programe, kde vieme, že je partner alebo otec prítomný, snažíme sa ho zapojiť. Keďže tie naše programy sú zrozumiteľné, neodohrávajú sa len v zdravotnom stredisku, ale ideme aj do rodiny, kde sa musíme stretnúť a komunikovať s tým otcom, či chce, či nechce, a začať s ním o tom rozprávať, tak v podstate ho vtahujeme. Tým, že naši ľudia idú do komunity a komunikujeme s komunitnými zdravotníckymi pracovníkmi a medzi nimi vyberáme aj mužov, aby sa dostali k mužom. Na podporné skupiny pozývame ženy aj mužov, čiže keď máme možnosť liečiť aj partnerov, tak ich liečime, ak neliečime v tom danom programe mužov alebo dospelých, tak zabezpečíme, aby ten dotýčný bol referovaný do spolupracujúcej organizácie.” (Magna)*

Pre niekoľkých opytovaných je téma rodovej rovnosti integrálnou súčasťou problémov rozvoja, a hoci sa téme priamo nevenujú, uvedomujú si odlišné spoločenské dopady na ženy a mužov a nutnosť komplexného riešenia: *„Chudoba, v ktorej sa tá žena nachádza, je veľmi komplexná. Problém, prečo sa nemôže dostať von, je komplexný. Môžeme použiť stratégiu vzdelávania, ale je to zbytočné, ak to tá kultúra neocení alebo nemá potom uplatnenie. To je ako s týmito programami pre deti, že stredoškolské vzdelávanie im nepomáha, lebo ekonomická situácia je taká, že oni sa dostanú na ulicu a možno budú celoživotne nezamestnaní.*

V súčasnosti osemnásťročný človek, či dievča, či chlapec, v slumoch asi do konca života nebude mať prácu, nebude sa môcť zamestnať. Takže to nerieši problém. Skôr to vidím tak, že prístup, ako riešiť problém chudoby a, samozrejme, chudoba má oveľa väčší dopad na ženy ako na mužov (...) tá stratégia musí byť komplexná. Takže preto neviem, čo povedať. Lebo rodová rovnosť je vec, ktorá musí fungovať v rámci stratégie komplexného odstránenia chudoby.” (R7) Iný účastník popísal dôležitosť rodovej rovnosti pre celkovú kvalitu rozvojového projektu: *„Ja to beriem skôr inštrumentálne, že rodová rovnosť je dôležitá, aby sme dokázali všetkým ľuďom bez rozdielu zabezpečiť zlepšenie kvality života (...) že ona je dôležitá preto, aby sa nestalo, že niekto vypadne z benefitov, ktoré ten projekt prináša.” (R4)* V týchto prípadoch je už možné hovoriť o uplatňovaní rodového hľadiska, keďže je jasne vnímaný rozdiel medzi situáciou žien a mužov, rodová rovnosť sa stáva záležitosťou celej spoločnosti a je zakomponovaná ako prierezová do riešenia iných rozvojových problémov.

Žiadna zo zúčastnených organizácií sa rodovej rovnosti nevenuje komplexne a len jedna z nich ju systematicky zaraďovala do projektov. Chýbal však formalizovaný postup, ako uplatňovať rodové hľadisko. Aj v prípadoch, v ktorých sa organizácie snažia pristupovať rodovo citlivejšie, ide skôr o intuitívny prístup alebo sa rodovej rovnosti venujú prostredníctvom neformálnych diskusií: *„Skôr je to tak, že keď sa bavíme o problémoch, tak sa snažíme vysvetľovať, že prečo rodová rovnosť. Teda skôr takou formou diskusie a interakcie sa snažíme v tomto vzdelávať (...) je to skôr vzdelávanie v komunikácii, ale mohlo by to byť niekedy aj viac, aby sme si rozobrali nejaké koncepty, lebo väčšinou nie je ani čas na nejaké siahodlhé debaty.” (R4)*

Ako je vidieť, uplatňovanie rodovej rovnosti nepatrí k silným stránkam práce slovenských rozvojových organizácií. Aj Platforma pre rozvojové MVO ako ich strešná organizácia sa tejto téme špeciálne nevenuje a považuje ju skôr za okrajovú. Zaujímalo nás preto, čo sú hlavné faktory, ktoré bránia alebo, naopak, pomáhajú rodovú rovnosť implementovať v organizáciách a ich projektoch. Hlavnými faktormi, ktoré vedú k vyššej miere rodovej citlivosti a jej použitia v praxi, sú osobná angažovanosť a záujem o tému, formálne rozvojové vzdelanie zo zahraničia a medzinárodná spolupráca s organizáciami, ktoré rodovú rovnosť do projektov začleňujú. Najvýznamnejším faktorom bolo osobné angažovanie sa a záujem o tému rozvojových pracovníčok alebo pracovníkov. Ľuďom so záujmom o tému sa podarilo presadiť do rozvojovej práce väčší dôraz na rodovú rovnosť. Ako sme však uviedli vyššie, ani v jednom prípade nešlo o štandardizovaný postup. Je preto veľkým predpokladom, že v prípade, že takýto človek odíde z organizácie, vytratí sa aj jej zameranie na rodovú rovnosť. Podobne ako pri rozvojových teóriách a trendoch, aj v prípade uchopenia konceptu rodovej rovnosti je veľmi dôležitá medzinárodná skúsenosť a vzdelávanie, či už formálne, alebo vo forme tréningov či spolupráce. Účastníčky a účastníci s takýmito skúsenosťami chápali rodovú rovnosť komplexnejšie a pri projektoch sa jej aj viac, hoci len čiastkovo a intuitívne, venovali.

Komplexnejší prístup k rodovej rovnosti však vychádza aj zo skúseností z praxe, v ktorej si organizácie uvedomili, že ak sa chcú venovať svojim témam, nemôžu opomenúť ani otázky rodovej rovnosti a ženských práv, keďže tieto sú úzko prepojené. Typickým príkladom je poskytovanie zdravotníckych služieb a liečba HIV/AIDS s prepojením na riešenie problematiky násilia páchaného na ženách alebo práca so ženami v sex biznise. V prípadoch

reprodukčného zdravia je tiež podľa Magny nutné pracovať s rodovými stereotypmi a kultúrnymi presvedčeniami, ktoré sa v danej komunite vyskytujú: „Keď sa bavíme o citlivých témach, ako je napríklad starostlivosť o tehotnú ženu, je potrebné zistiť sexuálne prenosné choroby, lebo ľudia v týchto settingoch ani neuvažujú o tom, že ženy môžu byť nakazené aj iným spôsobom a už vôbec nikto nechce na africkom kontinente akceptovať, že manžel alebo partner je v mnohých prípadoch ten, ktorý manželku nakazil. Toto je aj dôvod, pre ktorý muži nechcú púšťať ženy nechať sa testovať, respektíve nepodporujú ich v tom, aby sa dali otestovať.” (Magna) Prepojenie tém a rodovej rovnosti však môže byť aj menej priamočiare, ako to vyplýva z nasledujúceho príkladu Človeka v ohrození: „Dalo by sa povedať, že to boli také „lessons learnt“ z toho prvého kenského projektu. Viac-menej bolo dosť dôležité pri ekonomickej emancipácii žien, aby to bolo komunikované aj s mužmi, lebo boli prípady v prvom projekte, keď muž nedokázal akceptovať to, že sa žena ekonomicky osamostatnila, že má príjem, že by mala mať aj nejakú autonómiu v rozhodovaní. A tak jej vypálil celý biznis a vyhnal ju z domu. Pre neho to bolo na základe nejakého rodového stereotypu neakceptovateľné. Žena jednoducho mala byť doma, on má byť živiteľ rodiny a ona má robiť to, čo je jej povedané. Keď sa tieto stereotypy neformujú a nehovorí sa o tom, že možno to nie je najsprávnejšie, že sa to dá aj inak, tak potom je tam takáto reakcia. Preto v druhom projekte, ktorý bol zameraný na ženy, už bol aj segment, keď sa robili diskusie s mužmi, keď sa hovorilo o rodových stereotypoch, o domácom násilí, čo je správne a čo nie. A takýto ďalší incident sme tam nemali, nič takéto vážnejšie tam nebolo. Bolo to teda také poučenie sa z vlastných chýb.” (Človek v ohrození) Tento príklad je zároveň dôkazom toho, že rod nemožno stotožňovať len so ženami a prácou s nimi, ale že rodová rovnosť sa týka aj mužov, respektíve celej komunity a spoločnosti.

Zatiaľ čo pri presadzovaní rodovej rovnosti v rozvojovej práci hrali pozitívnu úlohu osobný záujem, medzinárodné vzdelanie, skúsenosti a požiadavky, ktoré vyplynuli z praxe, hlavnými dôvodmi jej neuplatňovania sú dôraz na miestne podmienky a rešpektovanie tradícií, mladosť slovenského rozvojového sektora, nevedomené stereotypy a nevedomosť, ako s témou rodovej rovnosti v praxi pracovať. Predstaviiteľky a predstavitelia rozvojových organizácií často nereflektujú svoje vlastné stereotypy, napríklad o rozdelení mužských a ženských prác (fyzická a technická náročnosť je pre mužov, zamestnania spojené so starostlivosťou sú vhodnejšie pre ženy), a pojem rodu si spájajú najmä so ženami a dievčatami a projektmi pre ne. Časté je tiež sústredenie sa najmä na matky s malými deťmi, prípadne osamelé matky a ignorovanie iných skupín žien v rozvojových projektoch. To súvisí s výberom cieľových skupín a tém a spôsobom financovania rozvojových projektov. Keďže aj medzi slovenskými rozvojovými pracovníčkami a pracovníkmi chýba dostatočná rodová citlivosť, prípadne záujem o rodové témy, je aj predstava toho, ako rodovú rovnosť uplatňovať, limitovaná – ako bolo vidieť i z našej štúdie.

Viacerí zúčastnení sa tiež odvolávali na mladosť slovenského rozvojového sektora a sami seba vnímali ako začiatočníkov, ktorí sa sústreďujú na základné aspekty rozvojovej spolupráce a nie na „nastavbu“, akou je téma rodovej rovnosti. Aj v rozvojovej spolupráci sa teda vyskytuje postoj bežný na Slovensku, že rodová rovnosť je chápaná ako istý luxus, ktorému sa budeme môcť venovať až po vyriešení vážnejších problémov, a nie ako neoddeliteľná

súčasť týchto problémov. Tento postoj sa však nevyskytuje len na strane rozvojových mimovládnych organizácií, ale aj na strane donorov, ktorí poskytujú na ich prácu finančné zdroje. Jeden z účastníkov to zhrnul nasledovne: „*Problém rodovej rovnosti je pri menej skúsených donoroch, akým je napríklad Slovensko, kde je rodová rovnosť vnímaná ako nejaký luxusný tovar, že to je niečo, čo si môže dovoliť nejaká bohatá krajina, ale keď tam ľudia hladujú, tak sa predsa nebudeme zaoberať takou nejakou hlúposťou, ako je rodová rovnosť. Takže je veľmi ťažké získať na to peniaze (...) pre nich to nie je zaujímavá téma, ťažko sa to predáva verejnosti, tie výstupy sú také, že nemôžete odfoťiť dieťa s dekou alebo niečo podobné. Samozrejme, rozvoj sa ťažšie prezentuje ako humanitárna pomoc, ale aj v rámci toho rozvoja je toto ešte menej atraktívna téma. Je veľmi ťažké získať na to financie. Kvôli tomu, že oni si neuvedomujú, že to nie je len taký luxusný tovar, že to má dôsledky aj čo sa týka chudoby, zdravia atď. Je tam malé porozumenie tomu prepojeniu medzi rodovou rovnosťou a tými inými aspektmi ako dĺžka života, zdravie, úmrtnosť detí atď.*” (R4)

Poukazovanie na rešpektovanie miestnych kultúrnych tradícií a potrieb komunity ako na faktor, prečo sa s rodovou rovnosťou nepracuje častejšie, sa v rozhovoroch objavoval pomerne frekventovane: „*Hovorím, to je výber miestnej komunity. Tam človek musí rešpektovať možno aj patriarchálnosť tých osád alebo tých dedín, kde je náčelník a nejakí starší, ktorí určujú, ako to má vyzeráť.*” (R10) Prípadne sa účastníci odvolávali na hľadanie rovnováhy medzi tradíciou a rodovou rovnosťou: „*Niekedy je to aj o takej rovnováhe medzi tým tradičným fungovaním a spôsobom života, čo myslím si je dobré, aby donori akceptovali. Na druhej strane dávať impulzy preto, aby tie tradičné prístupy nediskriminovali, nebrzdili, nedávali príliš veľké bremeno jedným smerom, a to asi hlavne smerom k dievčatám a ženám.*” (R5) Tieto postoje možno dať do súvislosti s výrazným postavením miestnych partnerov v projektoch rozvojovej spolupráce, ktorí sú chápaní ako znalci miestnej situácie a kultúry a často aj ako väčší experti na rozvoj. Slovenské organizácie ich prístup väčšinou akceptujú, prípadne sa snažia presvedčať partnerov, či nie je možné zakomponovať do projektov aj ženy a aspekty rovnosti. Cielená práca s miestnymi partnermi smerom k uplatňovaniu rodovej rovnosti je zriedkavá: „*Poznajú ju, vedia o nej, ale nie sú na ňu nejako zameraní a my s nimi potom diskutujeme a dokážu tú tému potom uchopiť. Ale nie je to niečo, s čím by oni prišli. Takže skôr je to o tom, že sa my snažíme niekam ich posúvať a trochu ich v tomto vzdelávať.*” (R4)

V rozhovoroch sa však objavili aj zaujímavé príklady, ako pracovať s kultúrnymi špecifikami a zároveň podporovať rodovú rovnosť. Je dôležité poznať miestne tradície a rodové vzťahy a kreatívne k nim pristupovať, aby sa dosiahla zmena: „*Napríklad v Ugande bol pekný príklad, kde sa pracovalo priamo so staršinami osád a vytvoril sa pre nich príbeh. To bol koncept toho, že ich osady budú odmeňované a budú mať vyššiu hodnotu, keď ich mladé dievčatá budú panny až do 18. roku. A bol to taký kvetnato predstavený príbeh, že dievčatá majú žiť pohlavne až po 18. roku života a dostanú diplom, v zásade zdrap papiera. Tým pádom oni budú šéfmi komunit, kde majú takéto významné mladé ženy na vydaj. Bolo to ale fantastické v tom, že významne klesla prevalencia HIV, pretože tie ženy sa dosť dlho bránili a potom si ženy s tou veľkou hodnotou aj vyberali svojich partnerov.*” (Magna) Ďalším spôsobom, ako uplatňovať rodové hľadisko, je zvažovať špecifické potreby žien a mužov v danej kultúre

a komunite: „Například pri humanitárnej pomoci sa rozdávali hygienické balíčky a mnohokrát tí humanitárni pracovníci vôbec nechápu tieto kontexty. Dajú do tých balíčkov, zmiešajú tam veci pre mužov a pre ženy, pričom to je urážka pre nich, to sa nemôže. Nemôžu pred chlapmi rozdávať ženám balíčky s vložkami a podobne. To je absurdné, v tej spoločnosti to je neprijateľné (...) tak my sme napríklad robili to, že sme rešpektovali ženy. Čiže my sme dávali napríklad veci, ktoré boli určené pre ženy, do nepriehľadných balíkov, a žena ich rozdávala, lebo to nemôže muž dať žene, to je neakceptovateľné.“ (ADRA) Následným krokom je hľadať prekážky rovnakého uplatnenia žien a mužov a cielene s týmito prekážkami bojovať, ako ukázal príklad práce s rodičmi dievčat v projekte mimoškolských aktivít Človeka v ohrození uvedený vyššie. A samozrejme, netreba zabúdať na komplexnosť rodovej problematiky, kde sú jednotlivé aspekty poprepájané ako v uvedenom príklade ekonomickej emancipácie a násilia alebo v prípade známeho zosúladovania práce a rodinného života, ktoré má svoje miesto aj v rozvojovej práci: „*Tam máme škôlku. Bežne ako to funguje – tie fabriky v Keni sú plné žien, ktoré nechávajú svoje deti na ulici. Často sa potom dejú rôzne tragické udalosti. To my máme zamestnankyne, ktoré sa starajú o deti a dokonca tam môžu ženy prísť, aj keď chcú dojsť alebo príležitostne tam prísť.*“ (Integra) Príklady uvedené v tejto časti dokazujú, že aj slovenské rozvojové organizácie môžu brať do úvahy rodové hľadisko a zároveň rešpektovať miestnu situáciu. Spolupráca, akceptovanie miestnej kultúry a znalostí sú základnými atribútmi rozvojovej práce. Napriek tomu sa dá citlivo a s rešpektom pracovať tak, aby sa diskriminujúce praktiky a stereotypy znižovali. Je však nutné uvedomovať si prekážky, ktoré môžu ženám alebo mužom brániť zúčastňovať sa a mať prospech z projektu, kreatívne s nimi pracovať a umožniť znevýhodnenej strane väčšiu účasť na projekte a uvedomovať si komplexnosť a prepojenie rodových vzťahov. Podstatnou je však práca s celou komunitou, ženami aj mužmi, dievčatami, aj chlapcami. Zmeny v oblasti rodovej rovnosti sú skôr maratónom ako šprintom, ale vedú k úspešnejším a užitočnejším výsledkom a zdravšej a schopnejšej spoločnosti.

Hlavné zistenia štúdie

Rozvojová spolupráca je ešte stále relatívne novou oblasťou pôsobenia pre mimovládne organizácie, ale aj pre inštitúcie oficiálnej rozvojovej pomoci. Tento fakt sa do výraznej miery odráža na spôsobe fungovania slovenských MVO a na ich projektoch rozvojovej spolupráce. Z výsledkov našej empirickej štúdie vyplýva, že na charakter práce zúčastnených organizácií majú vplyv najmä spôsoby financovania a úloha miestnych partnerov. Hlavnými zdrojmi financovania sú oficiálna slovenská rozvojová pomoc a súkromní darcovia. Vzhľadom na túto štruktúru financovania sa projekty najčastejšie zameriavajú na budovanie infraštruktúry a na vzdelávanie. Medzi cieľovými skupinami dominujú deti, siroty a matky s deťmi, a to najmä medzi organizáciami s významným podielom zdrojov od individuálnych darcov. Tematicky sa slovenské organizácie venujú hlavne vzdelávaniu, zdravotníctvu, znižovaniu chudoby a komunitným projektom.

Spôsob financovania má vplyv na fungovanie a udržateľnosť projektov, ale aj samotných organizácií. Oficiálna slovenská rozvojová pomoc je stále v štádiu nastavovania politík a podmienok, takže často dochádza k zmenám jej smerovania. Organizácie jej prispôbujú svoje rozvojové stratégie, keďže ide o jeden z hlavných zdrojov financovania. Má to vplyv na geografické a tematické pôsobenie, ale aj na charakter projektov rozvojovej spolupráce. Tie sú zamerané skôr krátkodobo, keďže ODA je nastavená na projektové a nie programové financovanie. Za takýchto okolností je pre organizácie náročné vytvárať dlhodobé stratégie v jednotlivých lokalitách alebo krajinách a systematicky budovať a rozvíjať rozvojové priority. Aj z týchto dôvodov malo jasne stanovené strategické priority svojho pôsobenia len niekoľko organizácií podieľajúcich sa na štúdiu. Ďalšími faktormi systematického prístupu k rozvojovej činnosti boli dĺžka pôsobenia organizácie v sektore a jej kontakty s medzinárodnými organizáciami. Aj skúsenejšie MVO však ukázali, že za daných okolností je veľmi náročné rozvíjať organizáciu, prijímať kvalitných ľudí a zabezpečiť udržateľnosť fungovania. Nestabilita sektora a slabá diverzifikácia zdrojov majú vplyv aj na profesionalizáciu organizácií a špecializáciu ľudí, ktorí sú v nich zamestnaní.

Druhým dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje charakter rozvojovej spolupráce, sú miestni a medzinárodní partneri, ktorí hrajú v mnohých projektoch výraznú úlohu. Pri skúmaní úlohy miestnych partnerov sme identifikovali tri modely rozvojovej spolupráce – „fundraiser“, „expertné partnerstvo“ a „donor“, pričom pri všetkých troch typoch bol kladený veľký dôraz na partnerský prístup a rešpekt voči miestnym skúsenostiam, čo je nesporne pozitívnou črtou slovenskej rozvojovej spolupráce. Miestni partneri sú často považovaní za expertov s väčšími skúsenosťami s rozvojovou prácou a slovenské organizácie sa do veľkej miery spoliehajú na ich vedomosti a znalosti miestnej situácie. V mnohých prípadoch sú to práve miestni partneri alebo spolupracujúce medzinárodné organizácie, kto zabezpečuje mapovanie miestnych potrieb, navrhuje témy a lokality projektov a realizuje ich. Z týchto dôvodov je najčastejším spôsobom rozvojovej spolupráce typ „fundraiser“, ktorý sa zameriava na získavanie finančných prostriedkov na projekty miestnych partnerov a funguje ako sprostredkovateľ medzi donatorom a realizátormi. Ďalší model fungovania sme nazvali „expertným partnerstvom“ a je častý v prípade medicínskych organizácií, ale aj organizácií s jasne stanovenými tematickými prioritami a vyprofilovanou expertízou, či už v oblasti ekológie, poľnohospodárstva, podnikania, alebo obchodu. Pri tomto type projektov je vyšší podiel zodpovednosti za realizáciu v slovenských rukách a prebieha formou spolupráce slovenských expertov a expertiek a miestnych partnerov. Najmenej frekventovaným typom rozvojovej spolupráce je typ „donora“, ktorý si vyberá z miestnych projektov a poskytuje na ne financie. U posledných dvoch modelov spolupráce sú úloha aj skúsenosti miestnych partnerov nižšie v porovnaní so slovenskou stranou a slovenskí partneri sa tak sústreďujú aj na zvyšovanie kapacít a vyškolenie miestneho personálu. Vo všetkých troch modeloch rozvojovej spolupráce je však kladený dôraz na partnerstvo a udržateľnosť projektu.

V prístupe organizácií zúčastnených na štúdiu prevládala dôraz na praktické aspekty ich aktivít, teoretické ukotvenie alebo reflexia aktuálnych rozvojových trendov sa objavovali len sporadicky. Vysvetlením môže byť mladosť organizácií, keďže mnohé z nich len naberajú

skúsenosti, ale aj fakt, že ľudia, ktorí v nich pracujú, majú len výnimočne formálne rozvojové vzdelanie a svoje skúsenosti získali priamo z praxe. Zúčastneným chýba systematické vzdelávanie rozvojových pracovníkov a prenos medzinárodných skúseností. Nedostatok medzinárodnej a regionálnej spolupráce, ale aj spolupráce medzi slovenskými organizáciami bol tiež často citovaný ako slabina fungovania rozvojového sektora.

Využívanie rodovej rovnosti v rozvojovej praxi, ako aj teoretické uchopenie tohto konceptu v rozhovoroch tvorilo široký diapazón od nediskriminácie cez zameranie sa špecificky na ženy a dievčatá až po uplatňovanie rodového hľadiska. Väčšina organizácií má projekty nastavené nediskriminačne, ale nie vždy si uvedomuje, že tento prístup sám osebe nemá vplyv na zmenu situácie rodovej rovnosti a väčšiu účasť žien v projektoch. Najčastejšie sa rodová rovnosť zúčastneným spájala s projektmi zameranými na ženy alebo dievčatá. V niekoľkých prípadoch však tieto projekty nevedomky reprodukovali existujúce nerovnosti namiesto ich vyrovnávania. Komplexné chápanie rodovej rovnosti ako problému, ktorý súvisí s ostatnými oblasťami rozvojovej práce a dotýka sa žien aj mužov, sa vyskytlo len ojedinele. Hlavnými faktormi posilňujúcimi zameranie sa na rodovú rovnosť v projektoch sú osobná angažovanosť v téme, medzinárodné rozvojové vzdelanie a tréningy. Často si progresívnejšie zameranie sa na ženské práva alebo na rodovú rovnosť vyžiadala samotná rozvojová prax. Naopak, faktormi, ktoré v rozhovoroch rezonovali ako prekážky väčšej implementácie rodu do rozvoja, sú rešpektovanie miestnych tradícií a mladosť sektora na strane implementujúcich, ako aj donorských organizácií. Presvedčenie, že rodová rovnosť je akýmsi luxusom alebo nadstavbou štandardnej rozvojovej práce a nie jej integrálnou súčasťou, však ignoruje fakt, že rodové usporiadanie spoločnosti a rodové stereotypy ovplyvňujú všetky oblasti života od vzdelávania, práce, zdravia až po ekonomické príležitosti a podieľanie sa na rozhodovaní. V neposlednom rade je príčinou slabej integrácie rodovej rovnosti do rozvoja nevedomosť, ako s témou pracovať. Aj to je dôvodom, pre ktorý vznikla táto publikácia.

Kapitola 5

NÁVRAT DO (MOŽNEJ) BUDÚCNOSTI

Posledná časť našej publikácie prináša niekoľko návrhov, ako systematickejšie integrovať rodové hľadisko do práce slovenských rozvojových aktérov. Nejde o vyčerpávajúci zoznam, ako pracovať s rodovou rovnosťou. Snažili sme sa skôr o poskytnutie návodu na konkrétne kroky, ktoré je možné uskutočniť aj v obmedzených podmienkach našej súčasnej rozvojovej praxe.

Navrhované odporúčania vychádzajú v prvom rade zo záväzkov v *Strednodobej stratégii oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenska 2009 – 2013*. Hoci Stratégia nepracuje priamo s rodovým hľadiskom, vo viacerých aspektoch obsahuje potrebu systematickejšej práce s rodovou rovnosťou. Odkazuje napríklad na napĺňanie Miléniových rozvojových cieľov, boj s chudobou, podporu ľudských práv, efektívnosť rozvoja, ako aj nutnosť pracovať na dobudovaní profesionálnych kapacít aktérov zainteresovaných do rozvojovej spolupráce „na všetkých úrovniach“. Naše návrhy tiež korešpondujú so stratégiami presadzovania rodového hľadiska v rozvojovej spolupráci pripravenými Európskou komisiou, Svetovou bankou, agentúrami OSN, ako aj skúsenými organizáciami občianskej spoločnosti. Praktické odporúčania tiež odrážajú hlavné sektorové priority slovenských rozvojových organizácií.

V úvodnej časti kapitoly predstavujeme rozdiely prístupov k presadzovaniu rodovej rovnosti v rozvojovej praxi. Rozdielny prístup prináša iné výsledky. Mali by sme si preto uvedomovať, s akým cieľom sa rodovej rovnosti venujeme. Pre inšpiráciu uvádzame aj niekoľko praktických príkladov, ako s ňou pracovať v konkrétnych situáciách.

V druhej časti kapitoly prezentujeme špecifické odporúčania pre Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, agentúru SAMRS a Platformu mimovládnych rozvojových organizácií (PMVRO) pre integrovanie rodovej rovnosti do rozvojovej praxe. Samostatne sa venujeme odporúčaniam pre mimovládne organizácie.

Podstatná časť našich odporúčaní sa orientuje na praktickú rovinu, najmä na prípravu a implementáciu rozvojových aktivít mimovládnyimi organizáciami. Kapitola však môže zajať všetkých aktérov, ktorí sa do rozvojovej spolupráce zapájajú a ktorí by sa rovnako mali vzdelávať, ak sa v oblasti rozvoja plánujú angažovať profesionálne.

Ako dostať rodovú rovnosť do projektov a programov

Ktoré rozvojové aktivity sú rodovo citlivé

Z praktického hľadiska by sme mohli aktivityⁱ týkajúce sa presadzovania rodovej rovnosti v rozvojovej praxi rozdeliť do niekoľkých skupín. Nejde o striktné vymedzené rozdelenie, pomôže nám však upriamiť pozornosť na rozdielnosť cieľov rôznych iniciatív zameraných na rodovú rovnosť a lepšie pochopiť odporúčania pre ich implementáciu v rozvojovej praxi.

1. Prvú skupinu predstavujú špecifické aktivity, ktoré sa snažia o riešenie **praktických problémov bežného života žien a dievčat**. Môže ísť o samostatné projekty alebo viaceré iniciatívy v rámci širšieho programu, ktorý sa zameriava na konkrétnu oblasť – napríklad znižovanie úmrtnosti matiek, podvýživu maloletých dievčat alebo nezamestnanosť dospelých žien. Pri tomto type aktivít netreba zabúdať na dve hlavné veci – ženy (aj muži) sú rôznorodá skupina a problémy, s ktorými sa stretávajú, sú navzájom prepojené. Riešenie akéhokoľvek problému preto vyžaduje, aby sme ho vnímali v súvislostiach. Napríklad podvýživa dievčat súvisí nielen s ich chudobou, ale napríklad aj s nedostatočnou infraštruktúrou, oslabenou potravinovou bezpečnosťou alebo s nižším postavením dievčat v hierarchii domácnosti. Konkrétnu situáciu a potreby žien teda ovplyvňuje množstvo faktorov ako etnicita, vek, sexuálna orientácia, zdravotný stav, ekonomické príležitosti, kultúrne tradície či postavenie v komunite alebo rodine (napríklad svokra má zväčša väčšiu moc v domácnosti ako mladá nevesta). Životné podmienky ženy tiež ovplyvňuje konkrétne nastavenie rodových vzťahov v jej okolí alebo širšej spoločnosti. Napríklad potreby somálskeho dievčaťa žijúceho v dnešnom Mogadiše sa budú líšiť od podmienok somálskeho dievčaťa v utečeneckom tábore v Keni alebo mladej somálskej azylantky v USA.

Samozrejme, naše kapacity sú obmedzené a nedokážeme vyriešiť všetky problémy naraz. Ak si však uvedomujeme širšie súvislosti, vieme lepšie pripraviť nadväzné aktivity v budúcnosti alebo spolupracovať s partnermi, ktorí sa môžu zaoberať riešením spoločných problémov. Vzájomné dopĺňanie sa partnerov je napríklad jedným z cieľov rozvoja subregionálnej spolupráce mimovládnych organizácií zo strednej Európy.

ⁱ Pod rozvojovými aktivitami tu chápeme rozvojové projekty alebo programy. Vo všeobecnosti bývajú projekty kratšie, špecifickejšie zamerané a majú menší rozpočet ako komplexnejšie programy, ktoré sú zvyčajne napĺňané viacerými súvisiacimi projektmi. Aj komplexnejší projekt však môže obsahovať viaceré na seba nadväzujúce časti. Projektový (programový) cyklus zahŕňa nielen implementáciu, ale aj prípravu, hodnotenie priebehu, informovanie verejnosti a prípravu odporúčaní do budúcnosti.

2. Druhú skupinu aktivít predstavuje **dlhodobejšia systematická práca** na dosiahnutí trvalého zlepšenia postavenia žien a dievčat. Niekedy sa takéto aktivity charakterizujú aj ako **transformačné**, keďže ich cieľom je zmeniť nastavenie nerovnocenných vzťahov v spoločnosti, ktoré znevýhodňujú ženy a dievčatá. Napríklad vydaj maloletých dievčat výmenou za komodity je **dôsledkom** ich nerovnocenného postavenia v domácnosti, komunite a širšej spoločnosti, ktoré je potrebné zmeniť. Keďže sa v týchto prípadoch snažíme o zmenu hlboko zakorenených postojov, predsudkov a zabehaných praktík, vyžaduje si to čas a citlivý prístup. Zmenu v spoločnosti nevieme dosiahnuť zo dňa na deň ani implementáciou jedného projektu. Väčšinou je výsledkom dlhobovej, postupnej práce s rôznymi spoločenskými skupinami. Môže byť zameraná na dlhodobú prácu s vybraným etnikom alebo mať formu celonárodnej kampane. Špecifické aktivity sa môžu týkať zmeny postojov mužov a miestnych lídrov (väčšinou mužov), mládeže alebo zahŕňať spoluprácu s miestnymi inštitúciami, napríklad samosprávnymi orgánmi, parlamentom, ministerstvami alebo médiami. Program zameraný na zrovnoprávnenie žien a mužov v politike môže napríklad obsahovať prvky ako školenia posilňujúce sebadôveru žien, kampaň v miestnych médiách, práca s miestnymi náboženskými lídrami alebo debatné stretnutia s mladými mužmi na vysokých školách.

3. Tretiu skupinu tvoria aktivity, ktoré sa primárne nezameriavajú na rodovú problematiku, ale **prierezovo uplatňujú rodové hľadisko**, a tým prispievajú k zmene nerovnocenného postavenia žien a dievčat v spoločnosti, a to napríklad tak, že v rámci rozvoja miestneho poľnohospodárstva integrujú aj potreby farmářok. Uplatňovanie rodového hľadiska ako priezovej témy má svoje miesto pri príprave, realizácii, hodnotení a informovaní o dopadoch projektu alebo programu, ale aj v celkovom riadení organizácie. Ako sme už v tejto publikácii viackrát upozorňovali, rodový prístup nie je o rozdelení cieľovej skupiny na mužskú a ženskú polovicu (tzv. 50/50) ani o takomto rozdelení finančných zdrojov. Muži (chlapci) a ženy (dievčatá) majú väčšinou **rozdielnu východiskovú situáciu**, a preto sa líšia aj ich potreby. Nie je teda zmysluplné, aby sme aktivity alebo rozpočet rozdelili na polovicu a očakávali, že dosiahneme rodovú spravodlivosť.

4. Osobitnú skupinu aktivít využívajúcich rodové hľadisko predstavujú projekty, ktoré riešia **špecifické problémy mužov a chlapcov**. Muži majú pri presadzovaní zmien v spoločnosti s pozitívnym dopadom na ženy a dievčatá nezastupiteľné miesto. Sami sa však vyrovnávajú s rôznymi špecifickými problémami, ktoré si žiadajú osobitné riešenia. Tieto praktické problémy mužov a chlapcov majú často na životy žien a dievčat výrazne negatívny dopad. Napríklad vysoká nezamestnanosť mladých mužov zvyšuje obchodovanie s drogami a inú kriminalitu, a tým aj násilné prejavy v spoločnosti. Ako vysvetľujeme v úvodných kapitolách tejto publikácie, riešenia špecifických problémov mužov by nemali ísť na úkor úsilia zlepšiť situáciu žien a dievčat, ale mali by byť ich integrálnou súčasťou.

Ako pripraviť a realizovať rodovo citlivý projekt alebo program

Prieskum potrieb

Presadzovanie rodovej rovnosti vyžaduje v prvom rade dostupnosť adekvátnych informácií. Pred prípravou aktivít by sme preto mali skúmať rodové vzťahy na úrovni **domácností a komunity**, ale aj širší **celospoločenský alebo globálny kontext, ktorý na ne vplýva**. Naš projektový dizajn by mal vychádzať zo skutočného poznania situácie, nie z našich domniepok o vzťahoch medzi ženami a mužmi. Dôležitým zdrojom informácií sú **rodovo rozlíšené dáta** o členoch a členkách cieľových skupín (napr. vekové zloženie, vzdelanie, zárobok, spôsob obživy, výskyt HIV atď.). Potrebujeme však mať k dispozícii nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne informácie. Naše aktivity sa nebudú realizovať „vo vákuu“, preto by sme tiež mali vedieť, akí iní aktéri pracujú v danej oblasti a aké sú ich ciele, aby sme predišli prípadnej duplicite. Iné organizácie nám tiež môžu poskytnúť relevantné informácie, čím nám ušetria čas aj zdroje a môžu byť odrazovým mostíkom pre ďalšiu spoluprácu.

Pri zisťovaní potrieb by sme mali použiť **rôzne metódy**, aby sme sa nespoliehali len na jeden zdroj informácií, ktorý môže situáciu skresľovať. Je tiež dôležité uvedomiť si limity v komunikácii s rôznymi skupinami žien a mužov. Jedným z problémov je napríklad jazyková bariéra. Naši tlmočníci môžu vyjadrenia pozmeniť a interpretovať ich na základe vlastných stereotypných názorov. Niektoré skupiny žien tiež nemusia mať dostatok informácií na to, aby boli schopné jasnejšie formulovať, o aké služby majú záujem. (Ak nevieme, že existujú lieky na bolesť, nebudeme si ich pýtať.)

Mali by sme tiež mať na pamäti, aké **miesto** a **čas** si vyberieme, aby sme mohli získať potrebné informácie. Získanie informácií z primárnych zdrojov (od cieľovej skupiny) a sekundárnych zdrojov (výskumné štúdie, štatistiky, stratégie) nemôžeme naplánovať tesne pred termínom podania projektu, keďže na ich zber a analýzu nebudeme mať dostatok času. Ženy tiež môžu odmietnuť rozprávať sa o citlivých záležitostiach v prítomnosti mužov. Muži sa môžu obávať kritizovať prítomných miestnych lídrov. Mládež môže mať na konkrétny problém iný pohľad ako dospelí, no v ich prítomnosti ho nemusí prejaviť. Oddelený zber informácií síce môže zabezpečiť informácie, ktoré potrebujeme, no ženy a dievčatá sa neskôr môžu stať terčom násilia, že sa na zbere informácií vôbec podieľali. V spolupráci s miestnym partnerom by sme preto mali uvažovať o takom výbere metodiky získavania informácií, ktorá počíta aj s týmito problémami. (K metódam pozri Prílohu III.) Ženy aj muži sú tiež často zaneprázdnení inými povinnosťami, a preto by sme mali zmysluplne využiť čas, ktorý nám venujú. Mali by sme tiež uvažovať nad **pripravenosťou** osoby (osôb), ktorá bude informácie zisťovať. Kľúčovým aspektom je znalosť kultúrnych špecifik. Snažíme sa síce získať komplexný pohľad na situáciu v komunite, avšak bez toho, aby sme niekoho v procese urazili alebo mu nechtiac spôsobili problémy.

Naše otázky pri zisťovaní potrieb z hľadiska rodovej rovnosti sa môžu zamerať na tieto hlavné oblasti:¹

1. Aktivity
2. Prístup k zdrojom
3. Vlastníctvo aktív
4. Úlohy a zodpovednosti
5. Práva
6. Príjem a právomoc rozhodovať o výdavkoch
7. Moc rozhodovať
8. Distribúcia (Kto čo získa)
9. Redistribúcia (Kto ne/má prospech)
10. Pravidlá, zákony, normy, zvyky

Ako uvádzame vyššie, základom pre prácu s rodovým hľadiskom je dostatok (kvalitných) informácií o situácii cieľových skupín. Tie by sa mali neskôr priamo odraziť v **cieľoch a konkrétnych aktivitách**. Uplatňovanie rodového hľadiska má však oveľa širší záber a vzťahuje sa aj na ostatné časti projektového alebo programového cyklu a riadenia (pozri nižšie).

Tu sú príklady otázok, ktoré by sme si mali klásť pri výbere aktivít:

Sú si rôzne skupiny ľudí v cieľovej komunite vedomé svojich práv a vedia jasne formulovať svoje potreby?

Ako sa líšia potreby jednotlivých skupín mužov a žien?

Kto má a kto nemá v komunite moc (skupiny obyvateľov, inštitúcie)? Ako prístup k moci ovplyvňuje plánované aktivity?

Kto má a kto nemá prístup k materiálnym alebo finančným zdrojom, infraštruktúre a službám relevantným z hľadiska plánovaných aktivít?

Akými činnosťami (reproduktívnymi, produktívnymi, komunitnými) sa zaoberajú ženy a muži?

Áké ďalšie politiky ovplyvňujú situáciu v rodových vzťahoch (okrem politiky rodovej rovnosti napr. sektorové stratégie)?

Áké iné aspekty ovplyvňujú situáciu v cieľovej oblasti (napr. HIV/AIDS, klimatická zmena, vek, etnický konflikt a pod.)?

Majú muži a ženy (chlapci aj dievčatá) rovnaký prístup k príležitostiam, ktoré ponúkajú naše aktivity?

Komu prospeje výsledok z krátkodobého a z dlhodobého hľadiska?

Ohrozia aktivity alebo ich výsledok niekoho?

Ktorým skupinám/jednotlivcom v cieľovej komunite prekážky bránia profitovať z aktivít?

O aké prekážky ide a prečo existujú?

Čo môžeme pri nastavení aktivít urobiť pre to, aby sme odstránili prekážky, prípadne znížili ich negatívny dopad na niektorú zo skupín?

Posilňujú naše aktivity ženy (dievčatá)? Ako?

Meníme svojimi aktivitami nerovnocenné vzťahy medzi mužmi a ženami? Ako? Ide o krátkodobú alebo udržateľnú zmenu?

Ak tvrdíme, že aktivity prispievajú k odstráneniu rodovej nerovnosti medzi mužmi a ženami, ako vieme túto zmenu zmerať a vyhodnotiť?

Korešpondujú aktivity s celkovým cieľom a vyhradenými financiami na jednotlivé časti?

Kto sa bude podieľať na realizácii a monitorovaní aktivít?

Ako budeme s výsledkami (externého) vyhodnotenia ďalej pracovať? Pre koho je relevantné hodnotenie dopadu aktivít z rodového hľadiska?

Formulovanie takýchto otázok nám tiež ukazuje, ako môžeme v rámci aktivít zosúladiť **uplatňovanie rodového hľadiska** (gender mainstreaming) s inými prístupmi rozvojovej praxe, ktorými sú napríklad: **participácia** (participation), **transparentnosť** (transparency), **zodpovednosť** (accountability), **vlastníctvo** (ownership), **efektívnosť** (effectiveness), **rôznorodosť** (diversity), **ľudskoprávny prístup** (human rights based approach), **udržateľnosť** (sustainability).

Príprava rozpočtu

Rozpočet projektu alebo programu by mal predovšetkým odrážať plánované aktivity, ktoré vychádzajú z identifikovaných problémov v danej komunite. Ak sme pri prieskume uplatňovali rodové hľadisko, mal by aj rozpočet ukazovať, ako pristupujeme k riešeniu problémov rodovej nerovnosti. Pri príprave rozpočtu sa teda pozeráme na to, ako rozpočtové položky korešpondujú s celkovými cieľmi a identifikovanými potrebami, no zároveň nás zaujíma, v akej výške sme prostriedky na jednotlivé aktivity vyhradili, kto z nich bude mať prospech a do akej miery.

Aj keď sa aktivity primárne nezameriavajú na riešenie praktických problémov žien a mužov alebo rodovo transformačné aktivity (pozri úvodnú časť kapitoly), akýkoľvek rozvojový projekt a program, ktorý vychádza z komplexných informácií, vytvára dostatok priestoru na uplatňovanie rodového hľadiska aj v rozpočte. Niektoré slovenské organizácie majú napríklad skúsenosti s financovaním rôznych doplnkových aktivít, napríklad informačných stretnutí pre miestnych mužov alebo škôlky, ktorá pomáha zladovať prácu a rodinu.

Príprava rozpočtu je tiež príležitosťou, ako posilniť **vlastníctvo** projektu a zapojiť do plánovania rozpočtu nielen miestneho partnera, ale aj ženy a dievčatá z oblastí, kde sa budú aktivity realizovať. Budujeme tým nielen ich sebadôveru, ale vytvárame aj nové možnosti vzdelávania sa. Nezabúdajme, že existuje mnoho participatívnych spôsobov, ako sa aj menej vzdelané ženy môžu do týchto činností zapojiť. Zainteresované skupiny žien a mužov by sme mali o využívaní prostriedkov rozpočtu pre napĺňanie našich spoločných cieľov pravidelne informovať, a to počas celého trvania projektu alebo programu. Posilňujeme tým **transparentnosť** implementácie aktivít a zároveň si budujeme partnerský vzťah s miestnou komunitou.

Partneri a rozdelenie úloh

Ako spomíname vyššie, je dôležité, s akým miestnym partnerom pracujeme, do akej miery sú jeho zamestnanci a zamestnankyne informované a uvedomujú si rodové bariéry. Aj dobre naplánovaný projekt môže zlyhať, ak nebudú všetky úrovne jeho manažmentu dodržiavať princípy efektívnosti a kvality. Napríklad realizácia programu, ktorého cieľom bolo posilniť participatívne komunitné plánovanie a komunitný rozvoj, zlyhá, ak zamestnanci implementačnej organizácie nebudú mať záujem hľadať spôsoby, ako začleniť do plánovania aj ženy z nižšej spoločenskej vrstvy. Neškoleným zamestnancom sa môžu projektové aktivity zdať ako prekročenie miestnych kultúrnych tradícií, hoci navonok svoje predsudky nemusia prejavíť. Pri hľadaní partnera a najímaní miestnych zamestnancov a zamestnankyň by sme si mali tieto otázky vyjasniť a umožniť im dozvedieť sa, aby sme predišli komplikáciám v budúcnosti. V rámci manažmentu aktivít by sme tiež mali zväžiť, či rozdelenie zodpovedností a odmeňovanie neodzrkadľujú naše vlastné rodové stereotypy.

Monitoring, hodnotenie a odporúčania do budúcnosti

Pri príprave monitorovacieho a hodnotiaceho plánu by sme mali uvažovať napríklad o tom, akým spôsobom zisťujeme informácie o priebehu aktivít, kto a od koho informácie získava, aká je jeho alebo jej pripravenosť dané informácie spracovať a interpretovať. Často si neuvedomujeme, že naše vlastné predsudky a názory skresľujú vnímanie reality, a preto máme tendenciu vyberať niektoré informácie, zatiaľ čo iným nevenujeme pozornosť. Súčasťou plánu by malo byť aj sledovanie rozpočtových výdavkov na jednotlivé aktivity. Monitorovacie a hodnotiace plány by mali obsahovať **rodovo citlivé indikátory**, ktoré umožňujú meranie pokroku aktivít a ich dosahu na mužov a ženy v určitom časovom úseku. Môžeme napríklad zmerať zvýšenie príjmu farmárov v porovnaní so zvýšením príjmu farmárov do jedného roka po ukončení projektu.

Vyhodnotenie aktivít nerobíme len kvôli donorovi, ako to býva zvykom. V rámci posilnenia **zodpovednosti** voči cieľovým skupinám by sme ich mali priamo zapojiť do zberu dát a po ukončení aktivít ich aj informovať, ako sa nám podarilo zamýšľané rozvojové ciele skutočne naplniť. Dobré hodnotenie je nielen **participatívne**, ale zameriava sa predovšetkým na **dopad aktivít**, nielen na ich priebeh. Hodnotenie tiež môže pomôcť samotnej organizácii a lokálnemu partnerovi pri plánovaní nasledujúcich (nadväzujúcich) aktivít alebo pri príprave dlhodobějších stratégií v danej krajine alebo sektore.

Hodnotenie aktivít z rodového hľadiska by sa malo zamerať na nasledovné oblasti:

1. kontext, ktorý ovplyvňuje rodové vzťahy (kultúra, socio-ekonomická situácia, politické vzťahy a pod.);
2. iné kľúčové inštitúcie a ich politiky, ktoré ovplyvňujú rodové vzťahy v cieľovej oblasti;
3. rodové vzťahy v oblasti, kde sa aktivity realizovali;
4. vykonané aktivity, postupy pri ich realizácii a vynaložené prostriedky;
5. naplnenie očakávaných výsledkov a celkových cieľov z pohľadu rôznych skupín;

6. analýza dopadu projektu z krátkodobého a dlhodobého hľadiska na rôzne cieľové skupiny;
7. znalosti implementačnej organizácie o rodových otázkach v rozvojovej práci a jej skúsenosti v danej krajine.

Viaceré z otázok, ktoré sme uviedli ako príklady pri zisťovaní potrieb, sa dajú použiť aj pri získavaní informácií pre vyhodnotenie dopadov aktivít. V prílohe tejto publikácie tiež nájdete prípadovú štúdiu, ako sa pozeráť na konkrétny projekt z rodového hľadiska.

Príklady z praxe

Nasledujúce príklady sú ukážkou, ako môžeme rodovú rovnosť zapojiť do rôznych rozvojových aktivít. Niektoré vychádzajú z aktivít našich organizácií, iné zo skúseností zahraničných partnerov, s ktorými sme sa počas našej praxe stretli. Vybrali sme najmä príklady z oblastí, ktoré popisuje tretia kapitola. Ukážky demonštrujú, že aj v rámci našich limitovaných možností môžeme realizovať širokú škálu aktivít, ktoré prispievajú k znižovaniu rodovej nerovnosti medzi mužmi a ženami v rozvojových krajinách. Uvádzame ich pre lepšiu ilustráciu rodového pohľadu na rozvojové aktivity a tiež ako inšpiráciu pre slovenské rozvojové organizácie.

Praktické problémy žien

Podpora zamestnanosti žien v rodovo nestereotypných povolaniach. Cieľom týchto aktivít nie je, aby sme napríklad nútili ženy pracovať v baníctve, ale aby sme im prostredníctvom projektových aktivít pomáhali hľadať nové možnosti príjmov a zamestnania. V týchto povolaniach totiž ženy často majú príležitosť získať vyšší plat ako v povolaniach pokladaných tradične za „ženské“. Príkladom môže byť podpora zamestnanosti žien vo finančníctve alebo pri predaji a distribúcii zdrojov obnoviteľnej energie. V rámci rozvoja zamestnanosti môžeme podporovať budovanie technicky orientovaných zručností žien. V spolupráci s miestnymi internetovými kaviarňami môžeme napríklad zaviesť špeciálne hodiny iba pre ženy, čím im uľahčíme prístup a tiež pohodlie pri využívaní internetu.

Posilnenie ekonomických príležitostí. Jednou z možností je napríklad rozvoj podnikateľskej činnosti žien a poskytnutie štartovacieho kapitálu. Disponovanie úverom nie je vždy nezávislé od manžela (príbuzných mužov), no umožňuje žene realizovanie podnikateľskej činnosti bez toho, aby o financie na rozvoj podnikania musela žiadať partnera. V prostredí s obmedzenou kúpnu silou a limitovanou infraštruktúrou však nemusí byť poskytnutie pôžičky postačujúce. Dôležitou súčasťou podpory podnikania by mala byť pomoc s marketingom, umiestnením produktov na trhu alebo vzdelávanie v ďalších aspektoch podnikania. Vzdelávanie v špecifických zručnostiach môže viesť k rozvoju podnikateľských aktivít. Napríklad rozšírenie profesionálnych zručností žien v cukrárstve umožní otvorenie predajne s cukrárenskými výrobkami. Osvedčilo sa tiež poskytovanie poradenstva ženám v úvodnej fáze podnikania v otázkach účtovníctva alebo komunikácie so zákazníkmi. Nemenej

dôležitým aspektom je sledovanie dosahu podnikania ženy na manžela/partnera. Násilni v rodine úspešnej podnikateľky, ktorej partner sa cíti menejcenný, môžeme predchádzať jeho zapojením do spoločného rodinného podniku. Treba však dbať na to, aby partner neprevzal všetky rozhodovacie právomoci v riadení firmy alebo výnos z podnikania.

Podpora bezpečného materstva. Tieto aktivity by nemali obsahovať len prístup k adekvátnej zdravotnej starostlivosti počas tehotenstva, ale napríklad aj vzdelávanie o vhodnej výžive a znížení telesnej námahy ženy počas obdobia tehotenstva a dojčenia. Pri aktivitách by sa nemalo zabúdať ani na mužov, prípadne iných členov rodiny, ktorí môžu rozhodovať (napríklad svokry). Vzdelávacie programy by sa mali zároveň zameriavať na rozširovanie služieb plánovaného rodičovstva a znižovanie stereotypov týkajúcich sa úlohy žien v spoločnosti. V oblasti verejnej politiky môžeme spolupracovať s občianskou spoločnosťou pri zavádzaní (úprave) legislatívy upravujúcej materské a rodičovské voľno. Vhodným riešením nedostatku adekvátnych zdravotných služieb je doškoľovanie miestnych žien, ktoré v komunite plnia funkciu tradičných pôrodných babíc.

Zvyšovanie vzdelávacích možností dievčat. Mnoho slovenských organizácií sa zameriava na programy adopcií na diaľku. Tieto programy by sa v budúcnosti mohli rozšíriť o podporu vzdelávania talentovaných dievčat na stredných a vysokých školách. Udelenie špeciálneho štipendia povzbudí aj rodiny iných dievčat, aby podporovali ich vyššie vzdelanie. Získavanie prostriedkov sa nemusí orientovať len na prispievateľov u nás, ale aj na majetnejších členov miestnej komunity. Rozvoj miestnej filantropie jednak podporuje stabilitu projektu a zároveň plní v komunite advokačnú funkciu. V rámci skvalitňovania vzdelávania sa môžeme tiež zamerať na podporu rodovo nestereotypného vzdelávania a umožňovať dievčatám všestranný rozvoj ich osobnosti a talentu (napríklad revíziou vyučovacích materiálov a metodiky vyučovania, zapájaním dievčat do športových aktivít školy, vyváženým prístupom k vzdelávaniu v technických odboroch, povzbudzovaním dievčat v úlohe líderiek a pod.).

Lepší prístup k vzdelaniu. V rámci projektových aktivít môžeme zaviesť rôzne pozitívne opatrenia, ktoré zamedzia vynechávaniu vyučovania žiačkami. Vzdelávanie dievčat môžeme podporiť distribúciou školských pomôcok alebo inej materiálnej pomoci, napríklad hygienických potrieb. Menštruácia je jednou z najčastejších príčin, prečo staršie dievčatá z hygienických dôvodov školskú dochádzku vynechávajú. Distribúcia materiálnej pomoci sa môže realizovať v rámci vzdelávania o hygiene a zvyšovaní úrovne hygienických zariadení na školách.

Rozvoj líderských schopností žien. Naše aktivity môžu proaktívne vytvárať možnosti intenzívnejšieho zapájania sa žien a dievčat do plánovania, manažmentu a tiež vyhodnocovania projektových aktivít. Aktívna účasť podporuje získavanie dôležitých riadiacich skúseností, zvyšuje viditeľnosť žien ako dôležitých aktérok v komunitnom rozvoji a posilňuje ich postavenie v miestnych rozhodovacích štruktúrach. Aktívne zapojenie sa žien a dievčat by

však malo brať do úvahy rôzne formy obmedzení, s ktorými zápasia, napríklad nedostatok sebavedomia, ale aj času kvôli zodpovednostiam v domácnosti, v produktívnej práci alebo v komunite. Manažérske a líderské zručnosti žien a dievčat môžeme podporiť špeciálnymi tréningami. Organizovanie diskusných fór s miestnymi lídrami (mužmi) tiež pomôže zvýšiť podporu zapojenia žien do verejného života komunity. V oblastiach, kde to kultúrne normy dovoľujú, môžeme aktívnu úlohu miestnych žien oceniť darčekom, napríklad v podobe trička *komunitná líderka* v miestnom jazyku, ktoré zvýši ich viditeľnosť. Tričká môžu mať tiež potlač s rôznymi advokačnými heslami ako súčasť kampane zameranej na zlepšenie života žien a dievčat v niektorej konkrétnej oblasti.

Transformačné aktivity

Podpora aktivít občianskej spoločnosti. Súčasťou nášho angažovania sa v danej krajine by mala byť aj znalosť oficiálnych záväzkov v oblasti dodržiavania ľudských práv, ku ktorým sa krajina zaviazala podpisom medzinárodných dohovorov. V spolupráci s miestnou občianskou spoločnosťou sa môžeme napríklad angažovať v úsilí o dodržiavanie týchto záväzkov v praxi alebo v snahe docieľiť zmenu diskriminačného legislatívneho rámca. Príkladom môže byť zvýšenie minimálneho veku pre uzavretie manželstva, kampaň za zvýšenie počtu sudkýň, kampaň za zmenu pracovno-právnej legislatívy či za poskytovanie bezplatného právneho poradenstva pre ženy zažívajúce násilie. Advokačné aktivity sa môžu realizovať počas významných dní danej krajiny, napríklad na začiatku školského roka, v národný Deň nezávislosti, Medzinárodný deň žien, Medzinárodný deň ľudských práv a pod. Dôležitú úlohu pri advokačných aktivitách zohrávajú aj miestne médiá. Ich vhodným výberom a podporou môžeme zároveň posilniť rozvoj a slobodu miestnych médií.

Uplatňovanie práva v praxi. Pri práci v miestnej komunite sa informujeme nielen o formálnych, ale aj neformálnych právnych systémoch a ich dopadoch na život ľudí. Okrem podpory miestnej občianskej spoločnosti môžeme aj priamo do našich aktivít zahrnúť také opatrenia, ktorými dodržiavanie práv žien a dievčat podporujeme a nie oslabujeme. Napríklad pri výstavbe infraštruktúry alebo distribúcii materiálnej pomoci určenej na rozvoj poľnohospodárstva (strojov, osiva, hospodárskych zvierat, hnojív a pod.) by nás malo zaujímať, kto bude z týchto investícií mať primárny prospech a stane sa ich vlastníkom. Negramotné ženy, ženy v domácnosti alebo ženy s obmedzenou mobilitou môžeme o ich právach informovať prostredníctvom vzdelávacích programov v komunitných centrách ako pridruženej aktivity k iným činnostiam, alebo prostredníctvom spolupráce s miestnymi médiami, napríklad televíznymi a rozhlasovými stanicami. Môžeme tiež podporovať bezplatné právne poradenstvo, poskytnúť znevýhodneným ženám pomoc počas súdneho procesu alebo sa zapojiť do vzdelávania v súdnictve a v polícii.

Predchádzanie výskytu vynútených manželstiev. Skoré manželstvo a následné tehotenstvo maloletých dievčat majú ďalekosiahle následky nielen na dievčatá samotné, ale aj na celkovú situáciu ich domácností a širšej spoločnosti. Preventívne opatrenia môžu napríklad

obsahovať aktivity zvyšujúce povedomie o negatívnych socio-ekonomických dopadoch skorých manželstiev žiakov a žiačok základných škôl. Vzdelávanie sa však môže zamerať špeciálne i na rodičov (s dôrazom na otcov), komunitných lídrov (mužov) a miestne authority. Obzvlášť účinná je práca s náboženskými vodcami, ktorí majú zvyčajne v miestnej komunite veľký vplyv. Je tiež potrebné uvedomiť si, že obeťami vynútených manželstiev nie sú len ženy, ale aj muži. Informovanie o negatívnych dopadoch manželstiev z donútenia by sa preto malo zamerať aj na nich a obsahovať aj ich uhol pohľadu.

Integrovanie mužov. Práca s mužmi patrí ku kľúčovým aspektom snáh o zmenu nerovnocenných vzťahov medzi mužmi a ženami. Poskytuje napríklad priestor na neformálnu diskusiu o vzťahoch v rodine alebo o možnostiach intenzívnejšieho zapájania sa žien do verejného života. Dôležitou stránkou takýchto aktivít je dobre premyslená metodika, zodpovedajúca miestnym kultúrnym podmienkam a záujmom mužov.

Rodová rovnosť ako prierezová téma

Výstavba infraštruktúry. Projekty výstavby infraštruktúry (studne, kanalizácia, bývanie a pod.) ponúkajú mnohé možnosti, ako integrovať rodové hľadisko, napríklad konzultáciu so ženami o mieste výstavby alebo jej architektonických prvkoch. Stavebné plány by mali brať do úvahy požiadavky na bezpečnosť, najmä v súvislosti s prevenciou výskytu násillia, alebo snahu znižovať neprimeranú záťaž žien v domácnosti (napr. zvýšením dostupnosti zdrojov a služieb). Spolupráca medzi mimovládnyimi organizáciami a súkromným sektorom je preto obzvlášť vítaná. Mimovládne organizácie majú spravidla väčšie skúsenosti v komunitnom rozvoji a sú lepšie vybavené na to, aby pripravili účinnejšie riešenia, než je len samotné vybudovanie infraštruktúry alebo prenos technológie bez ohľadu na širšie socio-ekonomické aspekty. Takéto príklady sú z praxe notoricky známe – napr. škola postavená v mieste, ktoré sa stalo zdrojom konfliktu; zvýšené násillie, lebo studňa nie je na bezpečnom mieste; distribuovaná technológia, o ktorú nie je záujem atď.

HIV/AIDS. HIV nepredstavuje pre ženy a mužov len zdravotný problém, ale má aj širšie celospoločenské dôsledky. Preventívne opatrenia zamerané na znižovanie rizík prenosu HIV a na liečbu AIDS by mali okrem iného vychádzať z rozdielnosti ohrozených skupín obyvateľstva. Mali by brať do úvahy napríklad ich rozdielne sexuálne správanie, spoločenské postavenie a tiež prístup k zdravotným službám (napr. antiretrovirálnym liekom) a informáciám. Ženy a dievčatá napríklad častejšie znášajú bremeno starostlivosti o chorých. Ženy sú tiež vo všeobecnosti viac vystavené riziku nákazy. Nielen z biologického hľadiska, ale aj pre sociálne a ekonomické podmienky, v ktorých žijú. K špeciálne zraniteľným skupinám patria tehotné ženy z chudobných komunít, ale aj partnerky migrujúcich mužov, ženy žijúce vo vysoko rizikovom prostredí (slumy), mladé dievčatá zarábajúce si prostitúciou alebo muži vo väzniciach. Mladí muži sa tiež častejšie vystavujú rizikovému sexuálnemu správaniu sa. Migrujúci muži a homosexuálni muži môžu zvyšovať riziko svojho nakazenia promiskuitným spôsobom života, prostitúciou, ale aj odkladaním zdravotných prehliadok. Informačné kampane

by preto mali byť adresné. Mali by tiež vyhľadávať také príležitosti, kde sa špecifická cieľová skupina môže dozvedieť o rizikách a opatreniach relevantné informácie. Praktickým riešením je prevádzkovanie (mobilných) poradenských služieb, kde sa môže verejnosť diskretné informovať a tiež sa na mieste otestovať zdarma alebo za symbolický poplatok.

Ochrana životného prostredia. Ochrana životného prostredia nie je len záležitosťou dostupnosti alternatívnych technológií. Dôležitým aspektom ekologických projektov sú iniciatívy, ktoré pomáhajú miestnemu obyvateľstvu hľadať alternatívne spôsoby obživy. Také, ktoré znižujú negatívne dopady na životné prostredie, ale zároveň zvyšujú potravinovú bezpečnosť obyvateľstva. Ženy zohrávajú v zabezpečovaní živobytia, a špeciálne potraviny, dôležitú úlohu. Mali by preto byť súčasťou vzdelávacích aktivít o ekologických metódach pestovania plodín a chovu hospodárskych zvierat, aktívne sa zúčastňovať iniciatív, ktoré podporujú šetrné zaobchádzanie so zdrojmi, ekologické poľnohospodárstvo a zvyšovanie potravinovej bezpečnosti. Aktivity by sa tiež mali zamerať na zlepšenie prístupu žien k zdrojom (pôdy, vody, atď.), materiálnej pomoci, infraštruktúre, službám a tiež im umožniť aktívne sa podieľať na rozhodovaní o charaktere lokálneho rozvoja.

Praktické problémy mužov

Zdravie. Ako uvádzame vyššie, sexuálne správanie sa mužov v sebe niekedy nesie zdravotné riziká. V rámci našich aktivít sa môžeme zamerať na kroky, ktoré takéto rizikové správanie redukovujú. Zvýšenú úmrtnosť mužov môžu spôsobovať aj ďalšie typy rizikového správania sa ako napríklad sklony k nezdravému stravovaniu a obezite, fajčenie, alkoholizmus alebo požívanie omamných látok. Niektorí muži tiež majú tendenciu prehliadať symptómy ochorenia a nevenujú svojim zdravotným komplikáciám dostatočnú a včasnú pozornosť. Aktivity môžu napríklad zahŕňať vzdelávanie mužov o zdravotných rizikách, ako aj iné preventívne opatrenia, napríklad organizovanie kurzov varenia zdravej stravy, športových podujatí a pod.

Násilie. Redukovanie násilného správania sa mužov patrí k najčastejším aktivitám, na ktoré sa zameriavajú projekty integrujúce prácu s mužmi. Násilie je celospoločenský problém. Má negatívny dopad nielen na jeho obeť, ale aj na samotného násilníka. Rôzne iniciatívy sa zameriavajú práve na tento aspekt a vzdelávajú mužov o negatívnych dôsledkoch na ich život. Keďže ide o citlivú záležitosť, takéto aktivity by nemali byť koncipované ako obviňovanie či poučanie mužov (chlapcov) školiteľmi. Účinok vzdelávania je silnejší, ak sa organizuje vo forme otvorených diskusií medzi mužmi alebo v rámci športovej či inej kultúrnej zameranej činnosti. Navyše, zapojenie mužov do kampaní proti násiliu páchanému na ženách zvyšuje ich spoločenský dosah.

Otcovstvo. Naše projekty často zvyknú zdôrazňovať materskú úlohu ženy, ale prehliadajú úlohu otca. Cieľom aktivít posilňujúcich zodpovednosť mužov za rodinu a ich otcovskú úlohu nie je návrat k patriarchálnej role muža ani apelovanie na tradičné vnímanie

rodinných vzťahov (z pohľadu západnej civilizácie rodinu tvoria matka, otec a deti). Projekty, ktoré sa zameriavajú na túto oblasť práce s mužmi, vyzdvihujú pozitívne aspekty otcovstva, ich väčšie angažovanie sa vo vývine dieťaťa a formovanie citového vzťahu s dieťaťom, na rozdiel od citovej priepasti, ktorú mnohí súčasní otcovia zažili vo vzťahu k svojmu otcovi. Budujú tiež povedomie o vyváženejšej účasti otcov na starostlivosti o domácnosť a búranie stereotypného vnímania muža ako autoritárskej hlavy rodiny, ktorej ostatní členovia domácnosti poskytujú servis. Odcudzenie sa detí a manželky vyvstáva ako osobitný problém v súvislosti s migráciou za prácou.

Ako dostať rodovú rovnosť do stratégií a politik na národnej úrovni

Nasledujúca časť poskytuje niekoľko základných odporúčaní, ako systematickejšie zakomponovať prácu s rodovým hľadiskom do stratégií a politik rozvojovej spolupráce na Slovensku.

Odporúčania pre Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky (MZV SR) a Slovenskú agentúru pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS)

V horizonte najbližšieho národného programu pripraviť v spolupráci s PMVRO, MZV a SAMRS **podkladový materiál s inštrukciami pre žiadateľov o grant**, akým spôsobom by malo byť **rodové hľadisko zakomponované** v projektových návrhoch slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci. S prípravou návrhov pre vypracovanie týchto pokynov môžu pomôcť kontakty z expertnej databázy (pozri nižšie). Tieto inštrukcie by nemali byť iba formalitou, ale ich napĺňanie by sa malo zohľadniť pri výbere projektov podporených z prostriedkov slovenskej ODA. Podobné inštrukcie majú od roku 2006 k dispozícii žiadatelia o grant v Rakúsku.

Zvýšiť odborné kapacity projektovej komisie posudzujúcej projektové návrhy v rámci grantových výziev oficiálnej rozvojovej pomoci SR. Vzhľadom na potrebu profesionalizácie poskytovania rozvojovej pomoci Slovenskom je nevyhnutné, aby členovia a členky komisie disponovali okrem iného aj znalosťami o uplatňovaní rodových kritérií pri hodnotení predložených projektových návrhov. Mali by sa riadiť aj inštrukciami o uplatňovaní rodového hľadiska v slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci (pozri vyššie). Vedomosti v tejto oblasti patria u všetkých významných donorov k štandardným požiadavkám na odbornú prípravosť ľudí zapojených do rozvojovej spolupráce. Súčasťou odbornosti by mali byť nielen teoretické vedomosti, ale aj praktické skúsenosti z krajín, kde sa projekty realizujú.

Zaradiť **presadzovanie rodovej rovnosti ako jedno z kritérií pri vyhodnocovaní projektov** financovaných z prostriedkov slovenskej ODA (napríklad v externých hodnotiacich správach). Takéto hodnotenia si však vyžadujú adekvátnu odbornú prípravosť. Podkladom pre

vyhodnocovanie projektov z rodového hľadiska by sa mohli stať inštrukcie, ktorých vypracovanie odporúčame vyššie.

Vypracovať **stratégiu uplatňovania rodového hľadiska v slovenskej ODA**. Aj keď je vypracovanie takejto stratégie z krátkodobého hľadiska u nás nereálne, patrí k štandardným strategickým dokumentom všetkých skúsených donorov. Mala by preto byť zahrnutá do prípravy akčného plánu MZV a SAMRS v horizonte najbližších rokov. Inšpiráciou pre vypracovanie stratégie môže byť napríklad dokument *Rodová rovnosť a posilňovanie postavenia žien* (Gender Equality and Empowerment of Women) Rakúskej rozvojovej agentúry ADA (Austrian Development Agency). Aj írsky rozvojová agentúra Irish Aid má s presadzovaním rodového hľadiska dlhoročné skúsenosti. V závere kapitoly uvádzame linky na internetové zdroje stratégií, pokynov, smerníc, hodnotiacich správ a konkrétnych aktivít presadzujúcich rodové hľadisko v rozvojovej spolupráci Írska. Ďalším zásadným zdrojom pre tvorbu rodovej stratégie sú dokumenty Európskej komisie týkajúce sa tejto problematiky. Jedným z nich je aktuálny *Akčný plán EÚ o rodovej rovnosti a posilňovaní postavenia žien v rozvoji na roky 2010 – 2015* (EU Plan of Action on Gender Equality and Women's Empowerment in Development, 2010 – 2015).

Aktívne **využívať odbornú expertízu** v oblasti rodovej rovnosti **v pripomienkovaní všetkých** strategických dokumentov slovenskej ODA. Expertíza prispeje k napĺňaniu našich záväzkov pripravovať rozvojovú politiku na ľudsko-právnych princípoch, k zvyšovaniu jej efektívnosti, dosahovaniu skutočných výsledkov pri redukovaní chudoby a v ďalších kľúčových rozvojových cieľoch. Výsledkom zapojenia expertízy by malo byť najmä pomenovanie konkrétnych krokov v napĺňaní našich záväzkov vyplývajúcich z Miléniových rozvojových cieľov, ale tiež väčšie zviditeľnenie a následné napĺňanie záväzkov vyplývajúcich z podpisu *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW), záverečného dokumentu z Busanu (Busan Partnership for Effective Development Co-operation) a tiež stratégií Európskej únie, napr. spomínaného Akčného plánu EÚ o rodovej rovnosti a posilnení žien v rámci rozvoja alebo *Agendy pre zmenu* (Agenda for Change)² a dokumentov iných relevantných inštitúcií.

Odporúčania pre Platformu mimovládnych rozvojových organizácií

Vytvoriť **databázu odborníkov, odborníkov a inštitúcií** venujúcich sa problematike rodovej rovnosti, špeciálne v oblasti rozvoja. Vhodnými partnermi sú najmä ženské a feministické organizácie. Databáza nemusí obsahovať kontakty len zo Slovenska, ale môže zahŕňať aj susedné krajiny (napr. Rakúsko, Českú republiku, Poľsko), v ktorých majú s presadzovaním rodovej rovnosti v rozvoji väčšie skúsenosti. Rakúska pobočka siete WIDE sa tejto oblasti venuje už viac ako dve desaťročia. V Českej republike sa realizovalo niekoľko školení na tému rodovej rovnosti a rozvoja a téma má prominentnejšie miesto aj v agende českej platformy mimovládnych organizácií FoRS (Fórum pro rozvojovou spolupráci) a Ministerstva zahraničných vecí ČR. V Poľsku hrá dôležitú advokačnú úlohu v oblasti rodovej rovnosti a rozvoja

koalícia Karat. Okrem iného sa venuje agende efektívnosti rozvoja, ktorá postupne začína rezonovať aj u nás.

Do akčného plánu Platformy na najbližšie časové obdobie zahrnúť zorganizovanie **školenia o rodovej rovnosti v rozvoji** pre pracovníčky a pracovníkov štátnych inštitúcií, ktorí sa zaoberajú rozvojovou agendou. Takéto školenie môže byť napríklad koncipované ako súčasť naplňania záväzkov Strednodobej stratégie slovenskej ODA v oblasti budovania interných kapacít. V susednom Rakúsku sú tieto školenia financované z prostriedkov rakúskej ODA. Školenie môže byť tiež prepojené s inými kľúčovými tematickými oblasťami, ako je napríklad zvyšovanie efektívnosti rozvoja. Využívanie existujúcich odborných kapacít z nášho regiónu môže znížiť celkové náklady na realizovanie školenia a zároveň bude obsahovo viac zodpovedať potrebám našich inštitúcií. Ďalšou možnosťou je využiť kapacity zastupiteľstiev Rozvojového programu OSN alebo OSN Ženy, ktoré sídlia v Bratislave, a zorganizovať školenie na regionálnej úrovni. Školenia by sa mali zúčastniť aj členovia a členky hodnotiacich komisií ODA.

Posilniť úlohu Platformy a jej členských organizácií v oblasti **verejnej kontroly** vynakladania prostriedkov slovenskej ODA. Aktuálnym príkladom je úsilie zapojiť do rozvojovej spolupráce vo väčšej miere **súkromný sektor**. Hoci takéto kroky sú zdrojom prebiehajúcich debát, Platforma a jej členovia by mali už teraz dôraznejšie žiadať, aby všetci noví aktéri, ktorí budú čerpať prostriedky ODA alebo sa budú iným spôsobom zapájať do formovania stratégií našej rozvojovej spolupráce, vedeli preukázať svoju **odbornú pripravenosť v oblasti rozvoja** a neopakovali pre neznalosť chyby z minulosti. Záväzky vyplývajúce z agendy efektívnosti rozvoja, reflektovania dobrej praxe a dodržiavania štandardov musia platiť nielen pre mimovládne organizácie, ale pre všetkých aktérov vrátane súkromného sektora a štátnych inštitúcií.

V súvislosti s hodnotením plnenia záväzkov v *Strednodobej stratégii 2009 – 2013* a plnenia odporúčaní z Busanu (agenda efektívnosti rozvoja) môže Platforma zväziť prípravu **Tieňovej správy**, do ktorej zahrnie aj hodnotenie efektívnosti a naplňania cieľov presadzovania rodovej rovnosti.

Rozšíriť informačný servis Platformy o informácie z regiónu strednej Európy o tréningoch, strategických dokumentoch, odporúčaníach, prípadových štúdiách a pod., ktoré sa budú týkať presadzovania rodovej rovnosti v rozvojových aktivitách. Tento servis by mohli prostredníctvom členstva v Klube priateľov Platformy MVRO využívať jednotlivci alebo iné inštitúcie, ktoré nespĺňajú podmienky na štandardné členstvo, no o rozvojovú spoluprácu sa zaujímajú.

Ako dostať rodovú rovnosť do fungovania mimovládnych organizácií

Nasledujúca časť poskytuje návrhy možných aktivít a postupov, ako rozšíriť prácu mimovládnych organizácií v oblasti uplatňovania rodového hľadiska. Niektoré z ponúkaných odporúčaní sa navzájom dopĺňajú, iné je možné realizovať samostatne. Je dôležité uvedomiť si, že zavádzanie rodového hľadiska do rozvojovej práce organizácie je dlhodobé a systematické úsilie. Mimovládne rozvojové organizácie by mali:

Venovať priestor internej diskusii o hodnotách, princípoch a štandardoch, ku ktorým sa daná organizácia v rámci rozvojovej spolupráce hlási. Odhliadnuc od poučiek, manuálov a stratégií, všetci, ktorí sa rozvojovej spolupráci venujeme, sa určite zhodneme na tom, že našu prácu chceme vykonávať tak, aby prispievala k zlepšovaniu života *všetkých* ľudí. Mali by sme diskutovať o tom, či naše aktuálne postupy tento cieľ naplňujú. Uplatňovanie rodového hľadiska v práci organizácie nebude efektívne, ak bude nariadené „zhora“ alebo „zvonka“. Bez osobného záujmu sa akákoľvek zmena v našej práci bude presadzovať len veľmi ťažko. Preto je dôležité zastaviť sa a zamyslieť sa, prečo by sme mali dať v našej práci agende rodovej rovnosti zelenú. Dôležité tiež je, aby sme sa nad týmito otázkami nezamýšľali iba vo všeobecnej rovine alebo formálne, ale dávali ich do súvisu s našou každodennou prácou. Jednou z možností je spojiť internú diskusiu s revíziou kódexov, ktoré už rozvojové organizácie majú alebo ich pripravujú.

Realizovať v organizácii rodový audit. Rodový audit skúma, do akej miery sú pracovníci a pracovníčky organizácie informovaní o rodových otázkach, ako organizácia pracuje s rodovou rovnosťou v rámci prípravy, realizácie a vyhodnocovania projektov, ale aj v oblasti rozpočtovania a celkového riadenia organizácie. Zameriava sa jednak na prácu organizácie navonok, ale venuje pozornosť aj jej vnútornému fungovaniu. Pozerá sa napríklad na výberové konania na nové pozície a na to, ako pracovné podmienky v organizácii zohľadňujú prípadné odlišné potreby pracovníkov a pracovníčok. Rodový audit sa môže realizovať prostredníctvom dotazníkov, rozhovorov, štúdia dokumentov či priameho pozorovania denného chodu v organizácii. Mal by zahŕňať nielen centrálu, ale aj misie v krajinách pôsobenia. Informácie získané z auditu by nemali obsahovať iba štatistické údaje o organizácii, ako je počet mužov a žien, ale najmä kvalitatívne informácie, napríklad o sektorových prioritách, primárnych cieľových skupinách alebo postupoch pri príprave projektov. Nemenej podstatnou súčasťou rodového auditu je skúmanie, do akej miery má vedenie organizácie záujem odstrániť identifikované medzery v našej práci. Dobré postavené otázky sú preto dôležité, ak chceme získať konkrétnu predstavu a odporúčania, ako skvalitniť našu prácu. S realizáciou auditu a prípravou odporúčaní „šitých na mieru“ nám môžu pomôcť napríklad kontakty z expertnej databázy, ktorú navrhujeme pripraviť v rámci strednej Európy (pozri vyššie). Skúsenosti s rodovým auditom má v našom regióne napríklad Charita Česká republika. Pre Írsku organizáciu Trócaire bol rodový audit kľúčovým momentom pre zavedenie rodovej

rovnosti ako jednej z hlavných priorít organizácie v roku 2006. Táto zmena v organizácii nastala súčasne s jej väčšou profesionalizáciou a prechodom z projektového k programovému plánovaniu aktivít.ⁱⁱ

Zorganizovať školenie/školenia o rodovej rovnosti. Vzdelávanie v tejto oblasti je ďalším krokom v rodovom scitlivovaní organizácií. Presadzovanie rodovej rovnosti v rozvoji nie je úlohou jednej osoby v organizácii. Vytvorenie špeciálnej pozície zaoberajúcej sa rodovou rovnosťou (tzv. focal point) môže byť prospešné, ale takýto krok je finančne náročný a môže si ho dovoliť iba väčšia organizácia. Aj v týchto prípadoch je však potrebné, aby všetci ľudia, ktorí v organizácii pracujú, rozumeli rodovým otázkam. Napríklad Trócaire má vo svojej štruktúre vytvorený špecializovaný tím, ktorý sa zaoberá rodovou rovnosťou, no všetci zamestnanci a zamestnankyne organizácie sa zúčastňujú rodových školení. Kvôli úspore zdrojov sa školenie môže zorganizovať na regionálnej úrovni pre niekoľko organizácií naraz (pozri nižšie o regionálnej spolupráci). Pri realizácii školenia o rodovej rovnosti je dôležité myslieť hlavne na jeho **praktickosť**, resp. aplikovateľnosť získaných vedomostí v praxi. Z našich skúseností a z rozhovorov, ktoré sme pri príprave tejto publikácie realizovali, vyplynulo, že najväčším nedostatkom rodových školení je slabá použiteľnosť prezentovaných informácií v praxi. Druhým problémom bol nedostatočný dialóg medzi školiteľmi a školiteľkami a účastníkmi a účastničkami školení.

Školenia o rodovej rovnosti v rozvoji by teda mali:

- byť prispôbené charakteru, poslaniu a cieľom danej organizácie (organizácií), nie pripravené ako *ready-made* cvičenia z manuálu. Aj kvalitné školenie, ktoré bolo vhodné pre veľkú organizáciu, môže byť pre malú organizáciu málo osožné;
- byť pripravené ľuďmi, ktorí téme rozumejú, napríklad feministickými organizáciami alebo inými skúsenými rozvojovými organizáciami, ktoré majú praktické skúsenosti s rodovou rovnosťou. Školenia by však mali prezentovať informácie zrozumiteľným jazykom;
- prezentovať také metódy práce s rodovým hľadiskom, ktoré sú dostatočne jasné a jednoduché, aby ich organizácie vedeli aplikovať vo svojej praxi;
- poskytovať priestor na otvorenú diskusiu, nie prezentovať veci ako jednoznačne dané;
- zameriavať sa aj na vnímanie rodovej rovnosti a rodových stereotypov samotných účastníkov a účastničok školenia;
- pracovať s konkrétnymi príkladmi, prípadovými štúdiami a inými praktickými metódami, najmä na základe skúseností účastničok a účastníkov školenia;
- byť vedené ľuďmi, ktorí poznajú zaujímavé a interaktívne formy vzdelávania dospelých. Mnoho ľudí u nás má voči téme rodovej rovnosti predsudky. Ak bude táto téma prezentovaná nezáživným spôsobom, rezistencia voči nej sa iba prehĺbi, napriek tomu, že poskytované informácie môžu byť kvalitné;

ii Na konci kapitoly nájdete odkaz na publikáciu o rodovom audite v Trócaire.

- budovať povedomie o zmysluplnosti témy rodovej rovnosti v rozvoji ako súčasť profesionality organizácie a praktického pozitívneho dopadu na kvalitu rozvojových aktivít v organizáciách, čím sa zvýši osobný záujem účastníkov o jej implementáciu v praxi.

Pripraviť internú stratégiu presadzovania rodovej rovnosti v praxi. Rodový audit a interné školenie o rodovej rovnosti pripraví dostatočnú pôdu na to, aby bola organizácia schopná takúto stratégiu vypracovať. Pomôcť môžu aj školitelia a školiteľky z rodového tréningu alebo realizátorky rodového auditu. Súčasťou internej stratégie môže byť **zoznam otázok** pre realizáciu rodovej analýzy (pozri vyššie úvodnú časť kapitoly o implementácii rodovej rovnosti v praxi). Nemusí ísť o obsiahly dokument – stratégia Trócaire je zhrnutá v útlej publikácii na menej ako 20 stranách textu v odrážkach vo formáte A5, hoci ide o pomerne veľkú a skúsenú organizáciu, ktorá má rodovú rovnosť ako jednu z hlavným sektorových priorít. Podstatné je, aby tento dokument bol reálny a praktický a aby vychádzal z charakteru a potrieb danej organizácie. Stratégia je zmysluplná vtedy, ak je realizovateľná v praxi. Vypracovanie rodovej stratégie môže byť spočiatku iniciatívou jedného človeka v organizácii, mali by sa však na nej podieľať všetci, aby sa stala vlastníctvom celej organizácie. Inak bude jej účinnosť otázna. V prílohe I. tejto publikácie nájdete návrh, čo by mohla stratégia rodovej rovnosti obsahovať.

Uplatňovať systematický a kontinuálny prístup. Pre dosiahnutie hmatateľných výsledkov v uplatňovaní rodového hľadiska v rozvojovej práci organizácie je dôležité, aby toto úsilie nestálo na angažovanosti jednej či dvoch osôb, ale bolo súčasťou života a činnosti celej organizácie. Zmienku o rodovej rovnosti môžu napríklad obsahovať spomínané kódexy riadiace činnosť organizácie. Uplatňovanie stratégie rodovej rovnosti by sa však malo odraziť predovšetkým v konkrétnych plánoch a programoch organizácie, napríklad v rámci sektorových alebo geografických priorít. Rodová stratégia by teda mala byť integrovaná do riadiacej aj programovej stránky organizácie. Systematické uplatňovanie rodového hľadiska v organizácii sa postupne stane súčasťou jej organizačnej kultúry.

Zvyšovať kapacity lokálnych partnerov. Nemenej dôležitým článkom uplatňovania rodovej rovnosti v praxi je systematická práca s lokálnymi partnermi a miestnymi zamestnancami a zamestnankyňami. Mali by sme sa preto zamyslieť, akých partnerov a ľudí si vyberáme, k akým hodnotám sa hlásia a aké postupy v práci používajú. Našou úlohou nie je robiť niekomu „kazateľa“, naopak, v našej spolupráci by vždy mala mať prominentné miesto partnerská diskusia. To však neznamená, že sa nemáme snažiť o hľadanie inovatívnych spôsobov, ako riešiť problémy a ich príčiny v našich cieľových komunitách. V každej krajine, kde pôsobia naše organizácie, existuje miestna občianska spoločnosť, ktorá sa snaží o pozitívne zmeny. Našho partnera môžeme s takýmito snahami oboznámiť v rámci rozvoja jeho kapacít. Cieľové krajiny majú tiež vypracované formálne dokumenty týkajúce sa rodovej rovnosti. Naši lokálni partneri by ich mali poznať, keďže poskytujú dôležité dáta a informácie o rozvojových prioritách danej krajiny. Ak sa

náš partner vyhýba otázkam presadzovania rodovej spravodlivosti, mali by sme sa zamyslieť nad tým, či je naša práca s takýmto partnerom efektívna a z dlhodobého hľadiska perspektívna.

Hľadať cesty intenzívnejšej regionálnej (subregionálnej) spolupráce. V budovaní inter-ných kapacít organizácií môže zohrať dôležitú úlohu posilnenie regionálnej spolupráce, obzvlášť v subregióne strednej Európy. Naš región je v mnohých aspektoch špecifický. Jeho krajiny majú k sebe bližšie nielen geograficky, ale aj kultúrne a historicky. Nadväzovanie partnerstiev je preto spravidla oveľa jednoduchšie ako s európskymi organizáciami mimo neho. Regionálna spolupráca je, napriek viacerým pokusom v minulosti, stále veľmi obmedzená a zďaleka sa nevyužíva potenciál, ktorý nám ponúka. Spolupráca by mohla slúžiť na intenzívnejšie vymieňanie si skúseností a kontaktov. Hlavný potenciál sa však skrýva v realizácii spoločných projektov, čím môžeme nielen šetriť zdroje, ale aj zvýšiť našu viditeľnosť, stabilitu a predovšetkým profesionalitu práce. Tieto spoločné aktivity by mali reflektovať štandardy a dobrú prax, ktorá zahŕňa aj presadzovanie rodovej rovnosti v rozvojevej spolupráci.

Vypracovať akčný plán. Pri napínaní vyššie spomínaných krokov pomôže vypracovanie konkrétneho plánu, ktorý je možné realizovať v najbližšom období – napríklad v horizonte 6 mesiacov alebo jedného roka. Dôležité je, aby sme si vedeli určiť priority a stanovili realistické ciele. Plánované kroky by tiež mali byť výsledkom dohody v organizácii.

Odporúčaná literatúra

1. *EU Donors Under Women's Watch*, WIDE, 2011.
2. FREY Regina: *Gender und Gender Mainstreaming in der Entwicklungszusammenarbeit*, WIDE – Women in Development Europe, Magdeburg, 2007.
3. *Gender Audit Manual for Field Staff and Partners*, Trócaire, 2010.
4. *Gender Equality and Empowerment of Women*, Austrian Development Cooperation, Federal Austrian Ministry for Foreign Affairs, Vienna, 2006.
5. *Gender Equality, One Decade into the 21st Century*, Irish Aid.
6. *Gender Mainstreaming Resource Pack: A Practical Guide for Programming*, Trócaire, 2010.
7. *Genderová politika*, Charita Česká republika.
8. GIANOTTEN Vera, GROVERMAN Verons, VAN WALSUM Edith, YUIDBERG Lida: *Assessing the Gender Impact of Development Projects. Case Studies from Bolivia, Burkina Faso and India*, Intermediate Technology Publication, London, 1994.
9. MORRA IMAS Linda G., RIST Ray C.: *The Road to Results. Designing and Conducting Effective Development Evaluations*, The World Bank, Washington DC, 2009.
10. LARSON Anna: *A Mandate to Mainstream: Promoting Gender Equality in Afghanistan*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul, 2008.
11. *Promoting Gender Equality, Trócaire's Policy and Strategy 2009 – 2014*, Trócaire.

12. *World Development Report 2012. Gender Equality and Development*, The World Bank, Washington DC, 2011.

Odkazy

- ¹ *Gender Mainstreaming Resource Pack: A Practical Guide for Programming*, Trócaire, 2010.
- ² Dostupné na http://ec.europa.eu/europeaid/news/agenda_for_change_en.htm., posledný prístup 2. 3. 2012.

Pár slov na záver

Táto kniha je prvou slovenskou publikáciou o rodovej rovnosti v rozvojovej spolupráci. Jej ambíciou bolo zhrnúť hlavné prístupy k zavádzaniu rodového hľadiska do rozvoja, uviesť konkrétne príklady „ako na to“ a navrhnuť praktické kroky, ktoré sa dajú uskutočniť aj v našich podmienkach. Na obmedzenom priestore jednej publikácie nie je možné venovať sa všetkým oblastiam takej komplexnej témy, ako je rodová rovnosť v rozvoji. Bližšie sme sa napríklad nezaoberali rodovými aspektmi zdravotného postihnutia (disability), starnutia (aging) alebo ozbrojených konfliktov a dlhodobých kríz (protracted crises). Veríme však, že sa nám podarilo tému otvoriť, poskytnúť námety na premýšľanie, poradiť, kde získať ďalšie informácie, a ukázať smer, ktorým sa vydať pri zlepšovaní slovenskej rozvojovej spolupráce.

Kontext pre rozvojovú prax sa neustále mení. Vlády rozvojových krajín, miestne inštitúcie a obyvatelia už nie sú iba pasívnymi príjemcami pomoci, ale chcú sa aktívne podieľať na formovaní svojej budúcnosti. Naše aktivity by to mali odrážať. Na scéne sa tiež objavili noví vplyvní aktéri. Obyvatelia donorských krajín, ktorí na rozvojovú spoluprácu prispievajú svojimi daňami, sa v čase celosvetových ekonomických problémov hlasnejšie dožadujú skutočných výsledkov. O to väčší dôraz by sme preto mali dávať na kvalitu našej práce a nevyhýbať sa ani oblasti rodovej rovnosti.

Uplatňovanie rodového hľadiska v rozvoji nie je „luxusom“, ale jedným z kľúčov kvalitnej rozvojovej spolupráce, ktorá zahŕňa všetkých, nielen vybraných členov komunity a usiluje sa o komplexné riešenia problémov, ktorým tieto komunity čelia. Nerovnocenné vzťahy medzi mužmi a ženami sa dotýkajú súkromnej sféry jednotlivcov aj domácností, ovplyvňujú komunitný život a tiež celkovú situáciu v danej krajine. Dnes už máme k dispozícii mnoho dôkazov

o tom, že rodovou nerovnosťou krajiny i celé kontinenty strácajú. Podporovanie rodovej rovnosti vedie k skutočným pozitívnym zmenám v živote žien a mužov na celom svete.

Presadzovanie rodovej rovnosti v rozvoji nie je technickým cvičením, ale dlhodobým komplexným procesom zmien na viacerých úrovniach. Vyžaduje si predovšetkým politickú vôľu, tak v donorských, ako aj v rozvojových krajinách. Skutočný záujem o dosiahnutie rodovej rovnosti je však často veľkou výzvou. V niektorých prípadoch je rodová rovnosť iba „výkladnou skriňou“ bez skutočného obsahu. Dôležitú úlohu v tomto smere preto môže plniť občianska spoločnosť, napríklad upozorňovaním na záväzky týkajúce sa rodovej rovnosti, ku ktorým sa vlády jednotlivých krajín zaviazali. Realizovanie projektov, ktoré berú do úvahy rodovú rovnosť, tiež môže byť stimulom, ktorým sa začne meniť vnímanie a prístup mužov a žien k tradičným rolám, ktoré sú im pripisované.

Uvedomujeme si, že prominentnejšie miesto rodovej rovnosti sa v našej rozvojovej praxi neobjaví zo dňa na deň a ani po prečítaní jednej publikácie. Postupnými krokmi sa však môžeme aj my v limitovaných podmienkach slovenskej rozvojovej spolupráce dopracovať k jej systematickejšiemu uplatňovaniu. Ako je evidentné zo štúdie o slovenských mimovládnych organizáciách, nezačínáme úplne od nuly. Viaceré organizácie s rodovou rovnosťou už pracujú, hoci ešte nie systematicky. Máme teda na čom stavať. Túto publikáciu preto venujeme všetkým angažovaným ženám a mužom, ktorým záleží na tom, aby sa slovenská rozvojová spolupráca stávala kvalitnejšou a profesionálnejšou a prispievala k spravodlivejšiemu svetu, v ktorom žijeme. Veríme, že sa pre nich na tejto ceste stane užitočnou sprievodkyňou.

PRÍLOHY

Príloha I

STRATÉGIA PRESADZOVANIA RODOVEJ ROVNOSTI

Stratégia presadzovania rodovej rovnosti je základným dokumentom organizácie, ktorý sa týka rodovej rovnosti, preto by mal obsahovať základné informácie o tom, prečo sa organizácia rodovej rovnosti venuje, čo si pod ňou predstavuje, hlavné princípy jej uplatňovania v praxi, ciele a očakávané výsledky a metódy, ako ich dosiahnuť. Nemusí ísť o náročný, obsiahly dokument, práve naopak, stručnosť a zrozumiteľnosť sú pozitívnymi devízami každej stratégie. V základných bodoch uvádzame, čo by mala stratégia rodovej rovnosti obsahovať. Inšpirovali sme sa Rodovou politikou a stratégiou na roky 2009 – 2014 írskej Trócaire a Rodovou politikou Charity Českej republiky.

Úvod stratégie má obsahovať základné hodnoty organizácie a ich vzťah k rodovej rovnosti. Napríklad ak medzi základné hodnoty práce organizácie patria rešpektovanie ľudských práv, snaha o spravodlivú spoločnosť alebo presadzovanie demokratických hodnôt, je spojenie s rodovou rovnosťou očividné a stratégia by ho mala priamo pomenovať. Vzťah medzi rodovou rovnosťou a inými agendami, napríklad udržateľným rozvojom alebo ekologickým prístupom, je možno menej priamočiary, ale v tejto publikácii sme uviedli viaceré príklady, ako ho nájsť.

Stratégia by mala ďalej **prezentovať základný záväzok organizácie uplatňovať rodovú rovnosť a uviesť, o ktoré oblasti pôjde.** Organizácie môžu zo začiatku uprednostniť otestovanie si uplatňovania rodového hľadiska len v jednom programovom sektore a až neskôr ho rozšíriť do všetkých oblastí. Netreba zabúdať na to, že uplatňovanie rodového hľadiska v programoch organizácie nie je dostatočne účinné, ak sa nespája aj s jeho uplatňovaním na

úrovni fungovania organizácie. Súčasťou záväzku by malo byť aj **uviedenie hlavných princípov rodovej rovnosti**. Tie môžu byť napríklad nasledovné:

- Rodová rovnosť je základom toho, aby ženy a muži mohli plne uplatňovať svoje práva.
- Dosah chudoby a nespravodlivosti na ženy a mužov je rozdielny a obe pohlavia sa musia usilovať o zmenu rodových vzťahov.
- Zlepšenie postavenia žien je kľúčom k dosiahnutiu rodovej rovnosti a k náprave nespravodlivých podmienok.
- Ženy a muži by mali mať rovnakú možnosť rozhodovať o svojich životoch.
- Dosiahnutie rodovej rovnosti si vyžaduje dlhodobý a transformačný prístup.

Rodová stratégia by tiež mala obsahovať **stručný prehľad hlavných problémov týkajúcich sa rodovej rovnosti a postavenia žien vo vzťahu k témam alebo prioritám organizácie**. Pokiaľ sa úvod zameriaval na vzťah rodovej rovnosti ku kľúčovým hodnotám organizácie, táto časť stratégie už konkrétne pomenúva základné problémy žien, mužov a rodových vzťahov v konkrétnych prioritných oblastiach. Napríklad ak je prioritou poľnohospodárstvo, treba sa okrem iného zamerať na vlastníctvo a prístup mužov a žien k pôde a výžive a pomenovať hlavné problémy, ktoré prípadné nerovnosti spôsobujú (vyššie riziko chudoby, väčšie pracovné zaťaženie a pod.).

Stratégia by tiež mala obsahovať **ciele a očakávané výsledky v oblasti rodovej rovnosti, ako aj metódy, ako ich dosiahnuť**. Základnými metódami najčastejšie bývajú tieto: uplatňovanie rodového hľadiska, špecifické/transformačné aktivity zamerané na rodovú rovnosť a aktivity zamerané na konkrétnu skupinu – ženy alebo mužov. Pri každej metóde by malo byť stručne uvedené, ako sa bude konkrétne uplatňovať v danej oblasti. Hlavné oblasti fungovania organizácie, v ktorých by sa mala uplatňovať rodová rovnosť sú: **organizačná úroveň, programy, partnerstvo, globálna úroveň a komunikácia**. Pre ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov, ako uplatňovať rodové hľadisko na rôznych úrovniach. Tieto príklady nie sú konečným výpočtom možných aktivít.

Uplatňovanie rodového hľadiska v organizácii:

- Podpora zvyšovania kapacít zamestnankyň a zamestnancov v oblasti uplatňovania rodového hľadiska tak, aby bolo zabezpečené prepojenie ich práce s agendou rodovej rovnosti.
- Organizácia zabezpečí rovnaký prístup a práva zamestnancom aj zamestnankyniam a bude podporovať zosúladenie pracovného a súkromného života.
- Experti a expertky budú vyberaní bez ohľadu na ich pohlavie, vek, rodinný stav a sexuálnu orientáciu.
- Zodpovednosť za uplatňovanie rodovej rovnosti bude presne zadaná a integrovaná do systému práce a hodnotenia.
- Uplatňovanie rodového hľadiska v organizačných pravidlách a postupoch sa bude priebežne monitorovať a vyhodnocovať.

Uplatňovanie rodového hľadiska v projektoch a programoch:

- Rodová analýza je základom akéhokoľvek projektu alebo programu. Je založená na rodovo rozdelených štatistikách a kvalitatívnych údajoch o komunitách, v ktorých pracuje organizácia a jej partneri.
- Rodové hľadisko sa uplatňuje vo všetkých fázach projektového cyklu, od plánovania cez realizáciu, monitoring až po evaluáciu.
- Sú vypracované ciele a indikátory, podľa ktorých sa hodnotí miera uplatňovania rodového hľadiska v projektoch.
- Rodové hľadisko je súčasťou manuálov pre zahraničné misie, programových a tematických dokumentov a plánov pre konkrétne krajiny alebo regióny.

Uplatňovanie rodového hľadiska na partnerskej úrovni:

- Rešpektujú sa kultúrne špecifiká, ale v prípade, že sú porušované ľudské práva žien a dievčat (mužov a chlapcov), je treba na tieto praktiky upozorňovať a konfrontovať ich.
- Organizácia spolupracuje s miestnymi ženskými alebo rodovo zameranými organizáciami alebo priamo so ženami.
- Inšpiruje sa príkladmi dobrej praxe na národnej a medzinárodnej úrovni.
- Organizácia podporuje partnerské organizácie vo vzdelávaní sa v oblasti rodovej rovnosti.
- Spolupracuje na presadzovaní rodovej rovnosti ako agendy rozvojovej spolupráce na národnej úrovni.

Uplatňovanie rodového hľadiska globálne:

- Organizácia spolupracuje na presadzovaní rodovej rovnosti ako agendy rozvojovej spolupráce na medzinárodnej úrovni.
- Podporuje prenos dobrej praxe na národnej a medzinárodnej úrovni.

Uplatňovanie rodového hľadiska v komunikácii:

- Pri zobrazovaní žien a mužov sa organizácia vyvaruje rodových stereotypov (napr. muži ako agresori, ženy ako obeť).
- Vždy, keď je to možné, sú ženy prezentované ako dôležité aktérky rozvoja.
- Pri osvetových alebo vzdelávacích aktivitách sa využívajú vhodné príležitosti na poukázanie spojitosti rodovej nerovnosti a chudoby a iných problémov.

Súčasťou stratégie presadzovania rodovej rovnosti by mal byť aj systém jej **vyhodnocovania a revízie** po presne stanovenom čase, keďže ide o živý dokument, ktorý by sa mal dynamicky vyvíjať spolu s organizáciou. Stratégia tiež môže obsahovať základnú terminológiu týkajúcu sa rodovej rovnosti a rozvoja.

Stratégia a politika rodovej rovnosti organizácie by mali patriť k základným dokumentom, s ktorými sú oboznámení noví zamestnanci a zamestnankyne, dobrovoľní a expertní spolupracovníci a spolupracovníčky.

Príloha II

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA O TOM, AKO SA POZERAŤ NA PROJEKT Z RODOVÉHO HĽADISKA

Nasledujúca prípadová štúdia sa venuje projektu podpory manažmentu obnoviteľných zdrojov v roľníckych domorodých komunitách v Bolívii. Projekt realizovala bolívijská pobočka rozvojovej organizácie CARE. Prípadová štúdia je spracovaná podľa Very Gianottenovej, ktorá realizovala rodovú analýzu tohto projektu.¹ Uvádzame ju preto, aby sme ukázali, akým spôsobom sa dá na projekt pozeráť z rodového hľadiska. Zároveň upozorňujeme na chyby, ktoré môžu vzniknúť, ak sa vopred nezabezpečí dostatočná rodová analýza projektového návrhu.

Projektový zámer identifikoval ako hlavné problémy cieľových komunit stagnujúce poľnohospodárstvo a chov dobytka, ktoré sú ovplyvnené zlým využívaním prírodných zdrojov, nedostatkom vody, odlesňovaním a eróziou pôdy. Na ich riešenie si stanovil tieto ciele:

- zlepšiť využívanie prírodných zdrojov;
- zabezpečiť udržateľný nárast poľnohospodárskej produkcie;
- zabezpečiť efektívny manažment poľnohospodárskej produkcie;
- zvýšiť účasť žien v poľnohospodárstve a na rozhodovaní v komunitách.

Hlavnými projektovými aktivitami boli:

- tréningy o udržateľnom využívaní prírodných zdrojov;
- tréningy o zlepšení poľnohospodárskej produkcie (diverzifikácia semien, miešanie a striedanie odrôd a poľnohospodárskych druhov);
- zníženie počtu dobytka, aby sa zabránilo ďalšej degradácii prírodných zdrojov;
- založenie lesných škôlok ako udržateľného zdroja dreva na kúrenie;
- vytvorenie komisií zodpovedných za projekty, pričom hlavnými organizátormi projektu v danej komunite mali byť vždy muž a žena.

Ako je vidieť, organizácia sa usilovala myslieť v projekte aj na ženy a zlepšenie ich postavenia. Na meranie pokroku v tejto oblasti si určila aj tieto indikátory:

- 60 % komunitných komisií rozhodujúcich o priebehu projektu bude mať minimálne dve ženské členky;
- vytvorí sa 20 ženských skupín, ktoré budú zodpovedné za chod lesných škôlok napláňovaných ako aktivita žien.

Rodová analýza sa sústreďuje najmä na nasledovné oblasti – rozdelenie práce medzi ženami a mužmi, prístup mužov a žien ku kontrole zdrojov, prístup k rozhodovaniu, postavenie a vnímanie sa ženami a potreby žien. Výskumníčky realizujúce rodovú analýzu študovali celkový kontext vrátane sociálnych a právnych podmienok fungovania roľníckych komunit a antropologických výskumov o domorodých komunitách v daných lokalitách. Absolvovali tiež terénny výskum v oblastiach, v ktorých sa mal projekt realizovať. Prostredníctvom individuálnych a skupinových rozhovorov so ženami, mužmi a komunitnými lídrami zisťovali vnímanie a potreby cieľových skupín. Súčasťou analýzy bolo aj zisťovanie postojov organizácie zodpovednej za projekt a toho, aké predpoklady a informácie stáli pri jeho zrode a aký je jeho očakávaný dosah. Výsledky rodovej analýzy boli v stručnosti nasledovné:

1. *Rozdelenie práce* – Muži aj ženy sa rovnocenne venujú pestovaniu poľnohospodárskych plodín, pričom ženy rozhodujú o výbere semien a čase siatia a zberu úrody. Za chov dobytky a iných drobných zvierat sú zodpovedné ženy. Navyše, ženy spracúvajú vlnu a vyrábajú z nej výrobky, ktoré aj predávajú. Predaj vlny a zvierat patrí medzi základné príjmy žien. K mužským zodpovednostiam patria mletie múky, pečenie chleba a zabezpečenie dreva na kúrenie. Ženy sa starajú o všetky ostatné potraviny a zvyšnú prácu v domácnosti.
2. *Prístup ku kontrole zdrojov* – V rámci pozemkovej reformy bola pôda darovaná tým, ktorí ju obrábajú. Zo zákona sa však majiteľmi mohli stať len muži a vdovy. Dcéry sú teda závislé od rozhodnutia svojich otcov, či nejakú pôdu zedia. Navyše, nevydaté ženy nemajú nárok na pôdu po smrti svojho partnera, keďže dedič môžu len zákonné manželky. V domorodých komunitách je však partnerstvo druha a družky častým rodinným modelom. O komunitných projektoch a využívaní vody rozhodujú tzv. *syndicatos* – komunitné združenia zložené najmä z mužov. Ženy tak majú obmedzenú kontrolu dvoch základných zdrojov – pôdy a vody.
3. *Prístup k rozhodovaniu* – „*Syndicatos*“ rozhodujú o všetkých dôležitých komunitných projektoch ako stavba cesty, školy či údržba zavlažovacích kanálov. Hlasovacie právo v „*syndicatos*“ majú len muži, vdovy a ženy, ktorých manželia sú dočasne neprítomní. Väčšina žien sa komunitného rozhodovania nezúčastňuje.
4. *Postavenie a vnímanie sa žien* – Z dôvodu zaťaženia v poľnohospodárstve a v domácnosti ženy nemajú čas a tiež možnosti odchádzať z domu a hospodárstva, čo

ovplyvňuje ich šance podieľať sa na komunitných aktivitách a cestovať. Navyše, dievčatá častejšie predčasne opúšťajú školu, ak rodina nemá dostatok financií alebo potrebuje ďalšiu pracovnú silu. Mnoho žien je preto negramotných. Všetky tieto faktory ovplyvňujú ich nízke sebavedomie a presvedčenie, že muži sú vhodnejší na spravovanie komunitných záležitostí. Toto presvedčenie, samozrejme, zdieľajú aj muži.

5. *Potreby žien* – Ak sa niekto priamo opýta žien na ich potreby, želajú si lepšie poľnohospodárske výsledky, viac zvierat a rady by sa vzdelávali v manažmente prírodných zdrojov a poľnohospodárstva.

Rodová analýza teda ukázala niekoľko chýb v projekte, ktoré vychádzajú skôr z domnie-
nok a stereotypov jeho tvorcov než z reálneho zisťovania potrieb. Keďže sa predpokladá, že ženy nemajú čas, je pre ne naplánovaných menej aktivít a tréningov. Je pravda, že pokiaľ nie sú vzdelávania prispôbené aj situácii žien, tie sa na nich nezúčastňujú, aj keď o ne majú záujem, čo ukázala aj analýza ich potrieb. V projekte by sa preto mala venovať pozornosť aj znižovaniu zaťaženia žien v domácnosti a prispôbeniu vzdelávania ich potrebám (zväziť nutnosť cestovania, zabezpečiť starostlivosť o deti a pod.). Nesprávne nastavený je aj obsah vzdelávania. V poľnohospodárskom manažmente sa vzdelávajú najmä muži, hoci ženy sa rovnako podieľajú na poľnohospodárskych aktivitách. Ženy tradične rozhodujú o tom, čo a kedy siať, avšak v prípade, že sa zvyšuje produkcia a je určená aj na predaj, rozhodovanie preberajú muži. Znižujú sa tým rozhodovacie právomoci žien, hoci projekt má za cieľ pravý opak. Ďalšou chybou, ktorá ignoruje tradičné rozdelenie úloh, je priradenie starostlivosti o lesnú škôlku ženám, hoci zodpovednosť za drevo je na pleciach mužov. Ženám sa tak pripisuje ďalšia povinnosť na ich už aj tak dlhý zoznam prác. Navyše, ide o aktivitu zameranú na vlastnú spotrebu, nie o zárobkovú činnosť. Projektový návrh tak replikuje častú chybu rozvojových projektov, ktoré ženám priradujú aktivity zamerané na zabezpečenie domácnosti a rodiny, prípadne drobnú zárobkovú činnosť, ktorej efektívnosť a udržateľnosť sú otáznе. Hlavné zárobkové aktivity sa orientujú na mužov. Aj ďalší bod projektu – zníženie stavu dobytku – má negatívnejší dopad na ženy ako na mužov. Ženy predávajú vlnu a výrobky z nej, takže zníženie chovu obmedzí ich už aj tak malý samostatný príjem. Ukazuje to, že aj opatrenia, ktoré môžu byť z environmentálneho hľadiska pozitívne, môžu mať nerovnomerný rodový dosah. Ako je vidieť, napriek snahe zapracovať do projektu rodovú rovnosť, bez analýzy potrieb a postavenia žien sa tieto snahy môžu minúť účinkom a aj dobre mienené opatrenia môžu mať v konečnom dôsledku opačný efekt.

Odkazy

- ¹ GIANOTTEN Vera, GROVERMAN Verona, VAN WALSUM Edith, YUIDBERG Lida: *Assessing the Gender Impact of Development Projects. Case Studies from Bolivia, Burkina Faso and India*, Intermediate Technology Publication, London, 1994.

Príloha III

VYBRANÉ METÓDY ZISŤOVANIA POTRIEB, MONITORINGU A EVALVÁCIE

24 hodín v živote muža a ženy (24 hours) – zisťuje, ako muži a ženy využívajú čas počas dňa na oddych, zárobkovú činnosť a starostlivosť o rodinu a domácnosť.

Denník (diary) – zachytáva detailné informácie z osobného života ženy alebo muža; môže slúžiť napríklad na zistenie informácií o správaní sa, rozhodnutiach, vykonávaných činnostiach alebo skúsenostiach v určitom časovom úseku. Metóda je náročnejšia na čas z dôvodu získavania a spracúvania dát, no ponúka možnosť zistiť hĺbkové informácie kvalitatívneho charakteru.

Sezónny kalendár (seasonal calendar) – ukazuje chronologický prehľad o činnostiach alebo udalostiach počas roka alebo dlhšieho obdobia. Môže napríklad ilustrovať, ako sa počas rôznych období menia činnosti vykonávané mužmi a ženami.

Test (test) – slúži napríklad na overenie kvality vzdelávacích aktivít alebo na zistenie úrovne vedomostí mužov a žien.

Dotazník (questionnaire) – štruktúrovaná forma získavania odpovedí na konkrétne otázky; umožňuje získať stručné odpovede od väčšieho množstva ľudí. Môžeme vďaka nemu napríklad porovnať odpovede mužov a žien alebo získať prehľad o ich odlišnej situácii.

Pološtruktúrované rozhovory (semi-structured interviews) – priame rozhovory s mužmi alebo ženami na vopred pripravené okruhy otázok, ktoré môžeme počas rozhovoru meniť a dopĺňať podľa potreby. Zisťujeme nimi podrobnejšie a hlbšie informácie.

Fokusová skupina (focus group) – slúži na zistenie názorov vybranej (malej) skupiny ľudí na vopred určenú tému. Diskusia je moderovaná externou osobou. Skupinu môžeme rozdeliť na mužov a ženy a získať tak odlišný pohľad.

Pozorovanie (observation) – využíva sa na získanie informácií, ktoré je možné priamo sledovať (napr. kvalita infraštruktúry alebo správanie sa na verejnosti). Väčšinou sa používa na popis situácie alebo stavu; ponúka široké možnosti pozorovania podmienok života žien a mužov. Odporúča sa pripraviť si približný plán toho, čo budeme pozorovať, a systém zaznamenávania kvôli lepšej prehľadnosti.

Expertný názor (expert judgement) – poskytuje ho jedna alebo viaceré osoby kvalifikované v danej oblasti. Táto metóda sa niekedy považuje za objektívnu, avšak aj názory odborníkov a odborníčok sa môžu od seba líšiť a môžu byť podmienené ich osobným vnímaním a stereotypmi.

Prechádzka komunitou (transect walk) – prechádzanie sa po určitom ohraničenom území ukazuje jeho priestorové usporiadanie (napr. usporiadanie obydí, umiestnenie zdrojov, infraštruktúra); pozorovateľa väčšinou sprevádzajú viacerí miestni obyvatelia, s ktorými počas cesty diskutuje; skupina sprevádzajúcich by mala byť rôznorodá. Ženy a muži rôzneho veku alebo postavenia vnímajú dané územie z rôznych uhlov pohľadu a prikladajú význam iným aspektom.

Mapovanie (mapping) – vizuálne zobrazenie vybranej geografickej oblasti; opäť rôzne skupiny mužov a žien môžu pripraviť rozdielne mapy, ktoré sa od seba môžu líšiť aj v čase, čím ponúkajú priestor na analýzu zmien.

Sociálne mapovanie (social ranking) – vytvára obraz o komunite, miestnych mužoch a ženách, ich postavení, zdrojoch a aktivitách, ktoré majú k dispozícii a pod.; dôležitým aspektom je zachytenie vzájomných prepojení a vzťahov.

Zoradenie podľa majetku (wealth ranking) – zaznamenáva usporiadanie domácnosti podľa majetkových pomerov; na základe vybraných kritérií sú domácnosti zaradené do niekoľkých skupín.

Záznamy a iné sekundárne dáta (records and secondary data) – informácie nepochádzajú priamo od ľudí a inštitúcií, ktoré boli do projektu alebo programu priamo zainteresované, ale z iných, t. j. sekundárnych zdrojov, ako sú napríklad záznamy o pacientoch na miestnej klinike, predchádzajúce výskumné správy z oblasti, oficiálne štatistické údaje alebo novinové články. Môžu slúžiť ako zdroje dodatočných a kontextuálnych informácií alebo na overenie primárnych dát.

ZOZNAM INŠTITÚCIÍ

Afghan Women Resource Center (AWRC), <http://theawrc.org>

African Commission on Human and People's Rights (ACHPR), <http://www.achpr.org/>

African Women's Development and Communication Network (FEMNET),
<http://www.femnet.or.ke/>

Association for Women's Rights in Development (AWID), <http://www.awid.org/>

AusAID, <http://www.usaid.gov.au/>

Blue Diamond Society, <http://www.bds.org.np/>

Canadian International Development Agency (CIDA), <http://www.acdi-cida.gc.ca>

Development Alternatives with Women for a New Era (DAWN), <http://www.dawnnet.org/>

European Commission Development and Cooperation (EuropAid),
<http://ec.europa.eu/europeaid>

European NGO Confederation for Relief and Development (CONCORD),
<http://www.concordeurope.org>

Fédération Internationale de Football Association (FIFA), <http://www.fifa.com>

Hivos, <http://www.hivos.nl>

International Criminal Court (ICC), <http://www.icc-cpi.int>

International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), <http://www.unictr.org/>

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), <http://www.icty.org/>

Institute of Development Studies (IDS), <http://www.ids.ac.uk/>

International Gay and Lesbian Human Rights Commission (IGLHRC), <http://www.iglhrc.org>

International Ice Hockey Federation (IIHF), <http://www.iihf.com/>

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA), www.ilga.org

International Labour Organization (ILO), <http://www.ilo.org>

International Monetary Fund (IMF), <http://www.imf.org>

International Olympic Committee (IOC), <http://www.olympic.org/>
Iranian Queer Organization (IRQO), <http://www.irqr.net/>
Islamic Federation of Women's Sport
Joint United Nations Programme on HIV/AIDS (UNAIDS), <http://www.unaids.org>
Karat Coalition, <http://www.karat.org/>
Karma Nirvana, <http://www.karmanirvana.org.uk/>
Kenya Human Rights Commission (KHRC), <http://www.khrc.or.ke/>
Mathare Youth Sport Association, <http://www.mysakenya.org/>
Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky (MZV SR), <http://www.foreign.gov.sk/>
Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), <http://www.oecd.org>
Pakistan Association of Women Sport
Plan International, <http://plan-international.org/>
Platforma mimovládnych rozvojových organizácií (PMVRO), <http://www.mvro.sk/>
Self-employed Women's Association (SEWA), <http://www.sewa.org/>
Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS),
<http://www.slovakaid.sk>
Tegla Loroupe Peace Foundation, <http://teglapeacefoundation.org/>
Tostan, <http://www.tostan.org/>
United Nations (UN), <http://www.un.org/>
United Nations Development Fund for Women (UNIFEM)
United Nations Development Programme (UNDP), <http://www.beta.undp.org>
United Nations Economic and Social Council, <http://www.un.org/en/ecosoc/>
United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women
(UN WOMEN), <http://www.unwomen.org/>
United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), <http://unfccc.int>
United Nations Human Rights Committee (OHCHR), <http://www2.ohchr.org>
United Nations Children's Fund (UNICEF), <http://www.unicef.org>
United Nations Refugee Agency (UNHCR), <http://www.unhcr.org>
USAID, <http://www.usaid.gov/>

Women and Sport Commission, <http://www.olympic.org/women-sport-commission>

Women in Black, <http://www.womeninblack.org>

Women in Development Europe (WIDE), <http://www.wide-network.org/>

Women Living under Muslim Laws (WLUML), <http://www.wluml.org/>

World Bank, <http://www.worldbank.org/>

World Health Organization (WHO), <http://www.who.int>

BIBLIOGRAFIA

Knihy

- BACCHI Carol, EVELINE Joan: *Mainstreaming Politics: Gendering Practices and Feminist Theory*, University of Adelaide Press, Adelaide, 2010.
- BANERJEE V. Abhijit, DUFLO Esther: *Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*, Public Affairs, New York, 2011.
- BANNON Ian, CORREIA Maria C.: *The Other Half of Gender, Men's Issues in Development*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington DC, 2006.
- BANYARD Kat, *The Equality Illusion: The Truth about Women and Men Today*, Faber and Faber, London, 2010.
- BATES Robert H: *Beyond the Miracle of the Market. The Political Economy of Agrarian Development in Kenya*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- BENČ Vladimír: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Prešov, 2005.
- BENERÍA Lourdes: *Gender Development and Globalisation*, Routledge, London 2003.
- BOSERUP Ester: *Woman's Role in Economic Development*, Allen & Unwin, Sydney, 1970.
- CLEAVER Frances: *Masculinities Matter: Men, Gender and Development*, Zed Books, London a New York, 2002.
- COLEMAN, Isobel: *Paradise Beneath her Feat: How Women are Transforming Middle East*, Random House, New York, 2010.
- COOKE Bill, KOTHARI Uma: *Participation. The New Tyranny*, Zed Books, London a New York, 2001.
- CORNWALL Andrea, CORREA Sonia, JOLLY Susan: *Development with a Body: Sexuality, Human Rights and Development*, Zed Books, London a New York, 2008.

- CORNWALL Andrea, HARRISON Elizabeth, WHITEHEAD Ann: *Feminisms in Development. Contradictions, Contestations & Challenges*, Zed Books, London, 2007.
- CVIKOVÁ Jana: *Spravodlivosť v rodových vzťahoch. Rozdeľovanie (nielen) zdrojov*, Aspekt, Bratislava, 2009.
- CVIKOVÁ Jana, JURÁŇOVÁ Jana, KOBOVÁ Ľubica: *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Aspekt, Bratislava, 2007.
- DAWSON Brian, SPANNAGLE Matt: *The Complete Guide to Climate Change*, Routledge, New York, 2009.
- DE SOTO Hernando: *The Other Path: The Economic Answer to Terrorism*, Basic Books, New York, 1989.
- DESAI Vandana, POTTER Robert: *The Companion to Development Studies*, 2nd ed., Hodder Education, London, 2008.
- EASTERLY William: *The White Man's Burden*, The Penguin Press, New York, 2006.
- EHRENREICH Barbara, HOOCHSCHILD Arlie Russell: *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, Henry Holt and Company, New York, 2003.
- FOLBRE Nancy: *Greed, Lust & Gender. A History of Economic Ideas*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- FREY Regina: *Gender und Gender Mainstreaming in der Entwicklungszusammenarbeit*, WIDE – Women in Development Europe, Magdeburg, 2007.
- GARY Craig, MAYO Marjorie: *Community Empowerment: A Reader in Participation and Development*, Zed Books, London a New York, 1995.
- GIANOTTEN Vera, GROVERMAN Verona, VAN WALSUM Edith, ZUIDBERG Lida: *Assessing the Gender Impact of Development Projects. Case Studies from Bolivia, Burkina Faso and India*, Intermediate Technology Publications, London, 1994.
- GUIJT Irene, SHAH Kaul Meera: *The Myth of Community: Gender Issues in Participatory Development*, Intermediate Technology Publications in Participatory Series, Bourton on Dunsmore, Rugby, 1998.
- HANLON Joseph, BARRIENTOS Armando, HULME David: *Just Give Money to the Poor. The Development Revolution from the Global South*, Kumarian Press, Sterling, 2010.
- HEATH Jennifer: *The Veil*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 2008.
- HOOKS bell: *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*, South End Press, Cambridge, 2000.
- HUTTON Will, GIDDENS Anthony: *On the Edge: Living with Global Capitalisation*, Jonathan Cape, London, 2000.

- CHANG Ha-Joon: *Bad Samaritans. The Guilty Secrets of Rich Nations & the Threat to Global Prosperity*, Random House Business Books, London, 2007.
- CHANT Sylvia: *Women Headed Households: Diversity and Dynamics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 1997.
- CHANT Sylvia, GUTMANN Matthew: *Mainstreaming Men into Gender and Development: Debates, Reflections and Experiences*, Oxfam, Oxford, 2000.
- KARIM Lamia: *Microfinance and its Discontents. Women in Debt in Bangladesh*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011.
- KICZKOVÁ Zuzana, SZAPUOVÁ Mariana: *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011.
- KLEIN Susan S., RICHARDSON Barbara, GRAYSON Dolores A., FOX Lynn H., KRAMARAE Cheri, POLLARD Diane S., DWYER Carol Anne: *Handbook for Achieving Gender Equality through Education*, Routledge, London, 2007.
- MENJÍVAR Cecilia: *Through the Eyes of Women: Gender, Social Networks, Family and Structural Changes in Latin America and the Caribbean*, De Sitter Publications, Whitby, 2003.
- MOGHADAM M. Valentine: *Globalizing Women: Transnational Feminist Networks*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2005.
- MOHANTY Telpade Chandra: *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses*, Duke University Press, Durham, 1986.
- MOYO Dambisa: *Dead Aid: Why Aid is Not Working and How There is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.
- PARPART Jane L., CONNELLY M. Patricia, BARRIREAU V. Eudine: *Theoretical Perspectives on Gender and Development*, The International Development Research Center, Ottawa, 2000.
- PARREÑAS Rhacel Salazar: *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*, Stanford University Press, Stanford, 2001.
- PERRONS Diane: *Globalization and Social Change. People and Places in a Divided World*, Routledge, London, 2004.
- PEET Richard, HARTWICK Elaine: *Theories of Development. Contentions, Arguments, Alternatives*, The Guilford Press, New York, 2009.
- ROY Olivier: *Globalised Islam. The Search for a New Ummah*, Columbia University Press, New York, 2004.
- ROY Olivier: *Secularism Confronts Islam*, Columbia University Press, New York, 2007.

- RICHARDSON Laurel, TAYLOR Verta: *Feminist Frontiers II. Rethinking Sex, Gender and Society*, Random House, New York, 1989.
- SAID W. Edward: *Orientalism*, Random House, New York, 1978.
- SANGHERA Jasvinder: *Daughters of Shame*, Hodder & Stoughton, London, 2009.
- SAUNDERS Kriemild: *Feminist Post-Development Thought. Rethinking Modernity, Post-Colonialism and Representation*, Zed Books, London a New York, 2002.
- SEN Amartya: *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- SINHA Frances: *Microfinance Self-help Groups in India. Living up to their Promise?*, Practical Publishing, Bourton on Dunsmore, Rugby, 2009.
- SQUIRES Judith: *Gender in Political Theory*, Polity Press, Cambridge, Oxford, 1999.
- SUNDERLAND Jane: *Gendered Discourses*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- SWEETMAN Caroline: *Gender and the Millennium Development Goals*, Oxfam, Oxford, 2005.
- VERLOO Mieke: *Multiple Meanings of Gender Equality. A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*, CEU Press, Budapest, 2007.
- WATKINS Susan Alice, RUEDA Marisa a RODRIGUEZ Marta: *Introducing Feminism*, Icon Books, Cambridge, 2001.
- ZIMMERMAN Michael E., CALLICOTT Baird J., SESSIONS George, WARREN Karen J., CLARK John: *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1993.

Dokumenty

- ALPIZAR Lydia: *Beyond A Cookie Cutter Approach to Building Leadership*, Association for Women's Rights in Development, 2011.
- Beijing Declaration and Platform for Action*, Beijing, 1995.
- Breaking the Rural Poverty Cycle: Getting Girls and Boys out of Work and into School*, Gender and Rural Policy Brief #7, 2010.
- Breaking through the Glass Ceiling. Women in Management*, International Labour Office, Geneva, 2004.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, 1979.
- Disaster Risk Reduction in Times of Climate Change*, Diakonie Katastrophehilfe, 2009.

- ELLIS Amanda, CUTURA Jozefina, DIONE Nouma, GILLSON Ian, MANUEL Clare, THONGORI Judy: *Directions in Development: Gender and Economic Growth in Kenya. Unleashing the Power of Women*, The World Bank, Washington DC, 2007.
- EU Donors Under Women's Watch*, WIDE, Brussels, 2011.
- Gender Achievements and Prospects in Education. The Gap Report. Part 1*, UNICEF, 2005.
- Gender Audit Manual for Field Staff and Partners*, Trócaire, 2010.
- Gender Dimensions of Agricultural and Rural Employment: Differentiated Pathways out of Poverty. Status, Trends and Gaps*, Food and Agricultural Organization of the United Nations, International Fund for Agricultural Development, International Labour Office, Rome, 2010.
- Gender Equality and Empowerment of Women*, Austrian Development Cooperation, Federal Austrian Ministry for Foreign Affairs, Vienna, 2006.
- Gender Equality, One Decade into the 21st Century*, Irish Aid, 2010.
- Gender Mainstreaming in Practice. A Toolkit Methodology, Sectoral Briefs, and Case Studies*, UNDP, 2007.
- Gender Mainstreaming Resource Pack: A Practical Guide for Programming*, Trócaire, 2010.
- Genderová politika*, Charita Česká republika, 2009.
- Girls Not Brides – A New Global Partnership to End Child Marriage*, New York, 2011.
- Government of the Islamic Republic of Afghanistan: *Afghanistan National Development Strategy. Executive Summary, A Strategy for Security, Governance, Economic Growth & Poverty Reduction*, IRA, Kabul.
- HARCOURT Wendy: *Gender Equality and Development Effectiveness. Summary of Global Report*, 2011.
- Human Development Report 1990*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development*, UNDP, New York, 2010.
- Human Rights Watch: *Nicaragua: Penal Reform Constitutes an Assault on Human Rights*, 2006.
- IGHLR: *Human Rights Violations on the Basis of Sexual Orientation, Gender Identity and Homosexuality in the Islamic Republic of Iran*, 2011.
- International Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, United Nations, New York, 2006.

KANTOR Paula, ANDERSEN Erna: *Building a Viable Microfinance Sector in Afghanistan*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, 2010.

Knowledge on Fire: Attacks on Education in Afghanistan. Risks and Measures for Successful Mitigation, Care, 2009.

LARSON Anna: *A Mandate to Mainstream: Promoting Gender Equality in Afghanistan*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, 2008.

MORRA IMAS Linda G., RIST Ray C.: *The Road to Results. Designing and Conducting Effective Development Evaluations*, The World Bank, Washington DC, 2009.

Národný program oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na rok 2012.

National Action Plan for the Women of Afghanistan (NAPWA) The Government's Main Vehicle for Implementing Policies and Commitments to Advance the Status of Women, 2007 – 2017.

Pakistan Crime Bills Must be Springboard for Better Women's Rights, Amnesty International, 2011.

Panel Discussion on STEM: Expanding Opportunities for Women and Girls with Disabilities in Education and Employment, 2011.

Promoting Gender Equality, Trócaire's Policy and Strategy 2009 – 2014, Trócaire.

Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1997.

Report on Discriminatory Laws and Practices and Acts of Violence against Individuals Based on their Sexual Orientation and Gender Identity, UN Human Rights Council, 2011.

Resource Guide on Gender and Climate Change, United Nations Development Programme, 2009.

Russia: Stop Draconian Homophobic Bill, Human Rights Watch, 2011.

Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2009 – 2013.

SWEETMAN Caroline: *Gender, Development and Health*, Oxfam, Oxford, 2001.

Text of the Convention Concerning Decent Work for Domestic Workers, International Labour Conference, Geneva, 2011.

The Brighton Declaration on Women and Sport, Brighton, 1994.

UNICEF: *Female Genital Mutilation/Cutting. A Statistical Exploration*, 2005.

UNICEF: *Young People and HIV/AIDS: Opportunity in Crisis*, 2002.

United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women Strategic Plan, 2011 – 2013.

UNFPA: *State of World Population 2011*.

United Nations Security Council Resolution 1820 (2008), 19. 6. 2008.

UN WOMEN: *2011 – 2012 Progress of the World's Women. In Pursuit of Justice*, 2011.

Weathering the Storm: Adolescent Girls and Climate Change, Plan, Woking, 2011.

WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank: *Maternal Mortality in 2005*.

Women 2000 and Beyond. Women, Gender Equality and Sport, UN Division for the Advancement of Women a Department of Economic and Social Affairs, 2007.

Women's Labour Migration in the Context of Globalization, WIDE, Brussels, 2010.

Women in Parliament. Beyond Numbers, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2005.

World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty, Oxford University Press, Oxford, 2000.

World Development Report 2012: Gender Equality and Development, The World Bank, Washington DC, 2011.

World Report 2009. Afghanistan, Human Rights Watch.

Work-family Reconciliation: What Trade Unions are Doing, International Labour Office, Geneva, 2004.

Články

ABBAS Rabia: *A Journey of Pakistani Women in Sports*, Pakistan Times, 16. 2. 2011.

Acid Test for Indian Society, The Guardian, 29. 7. 2008.

Anwar Ibrahim Acquitted of Sodomy in Malaysia, BBC, 9. 1. 2012.

Blatter: Women's Football is Now More Global, FIFA, 16. 7. 2011.

BRADY Martha, BANU KHAN Arjmand: *Letting Girls Play. The Mathare Youth Sports Association's Football Program for Girls*, Population Council, New York, 2002.

CABEZAS Amalia L.: *Between Love and Money: Sex, Tourism and Citizenship in Cuba and The Dominican Republic*, Signs, 29(4), 2004.

Cameroon Claims Gold, Confederation of Africa Football, 17. 9. 2011.

DUGGER Celia W.: *Maternal Deaths Put Focus on Uganda's Health Services*, The EastAfrican, 12 – 18 September 2011.

DUGGER Celia W.: *Senegal Curbs a Bloody Rite for Girls and Women*, The New York Times, 15. 10. 2011.

East Africa: Guns, Germs and Ministering Angels: The Irresistible Rise of East African Women, 26. 8. 2011.

El fútbol como gancho contra la violencia de género, Periodismohumano, 22. 7. 2010.

ELSON Diane, PAERSON Ruth: *'Nimble Fingers Make Cheap Workers': An Analysis of Women's Employment in Third World Export Manufacturing*, Feminist Review 7, 1981.

FIHLANI Pumya: *South Africa's Lesbians Fear 'Corrective Rape'*, BBC, 30. 6. 2011.

Fresh Air. Lagarde is a Smart Choice for the IMF, Chicago Tribune, 2. 7. 2011.

Gay Rights: Africa, the New Frontier, BBC, 7. 12. 2011.

Gay Rights in Developing Countries. A Well-locked Closet, The Economist, 27. 5. 2010.

Gender-test Runner Semenya to Keep Gold Medal, Says South Africa, CNN, 20. 11. 2009.

GETTLEMAN Jeffrey, ARAFAT Waleed: *Sudan Court Fines Woman for Wearing Trousers*, The New York Times, 7. 9. 2009.

Ghana Refuses to Grant Gays' Rights despite Aid Threat, BBC, 2. 11. 2011.

HANDLEY Paul: *Islamic Countries under Pressure over Stoning*, Associated Foreign Press, 2010.

HARI Johann: *Kidnapped. Raped. Married. The Extraordinary Rebellion of Ethiopia's Abducted Wives*, The Independent, 17. 3. 2010.

Hilary Clinton Declares 'Gay Rights are Human Rights', BBC, 7. 12. 2011.

Hokejistky po kempе IIHF v Bratislave: Boli to lekcie hokejovej univerzity, Slovenský zväz ľadového hokeja, 11. 7. 2011.

HYDER Adnan A.: *Exploring Childhood Drowning in Bangladesh*, USAID and John Hopkins Bloomberg School of Public Health, 2008.

CHANT Sylvia: *Gender, Cities and the Millennium Development Goals in the Global South*, LSE Gender Institute, New Series working paper, issue 21, London, 2007.

CHENG Yingqi: *HIV Poses Rising Risk to Chinese Women*, China Daily, 08. 09. 2010.

Christine Lagarde Named IMF Chief, BBC News, 28.7.2011.

IMRAN Myra: *Acid Control & Acid Crime Prevention Bill*, The News International, 2011.

Iran's Female Fans Yet to Win Equality, BBC, 6. 6. 2012.

Iranian Acid Attack Victim Pardons Culprit, Al Jazeera, 31. 7. 2011.

- JOLLY Susan: *'Queering' Development: Exploring the Links between Same-sex Sexualities, Gender, and Development*, Gender & Development, 8(1), 2000.
- KRISHNAMURTHY Ranjani, *Review of Sexual and Reproductive Health and Rights in the Context of Disasters in Asia*, Arrow, Kuala Lumpur, 2009.
- Late Starter's Advantage in China*, The Economist, 7. 7. 2011.
- MABALA Richard: *From HIV Prevention to HIV Protection: Addressing the Vulnerability of Girls and Young Women in Urban Areas*, Environment & Urbanization, International Institute for Environment and Development Vol. 18(2), 2006.
- MEHNDIRATTA, B. Paul: *Arranged Marriage, Consanguinity and Epilepsy*, Neurology Asia 2007, 12 (Supplement 1).
- NELSON Jaevion: *Jamaica's New Prime Minister Brings Hope for the LGBT Agenda*, Americas quarterly, 6. 1. 2012.
- Pakistan: Karachi Police Free Chained Students*, BBC News Asia, 13. 12. 2011.
- POA Vows to Boost Beach Youth Women Games: Arif*, The Nation, 25. 12. 2011.
- Police Disperse Bangladesh Protests against Women's Rights*, BBC News, 4. 4. 2011.
- REID Graeme: *Beyond Corrective Rape*, The Witness, Human Rights Watch, 2011.
- RICHTER Marlies L., CHERSICH Matthew F., SCORGIE Fiona, LUCHTERS Stanley, TEMMERMAN Marleen: *Sex Work and the 2010 FIFA World Cup: Time for Public Health Imperatives to Prevail*, Globalization and Health, 2010.
- ROBEHMED Natalie: *Where Do the World's Most Stressed Women Live?*, CNN, 12. 7. 2011.
- TJOMSLAND Marit: *Women in Higher Education: A Concern for Development?* Gender, Technology and Development 13(3), 2009.
- The 50 Women Shaping Africa*, The Africa Report, no. 33, August – September 2011.
- The Flight from Marriage*, The Economist, 20. 8. 2011.
- WARREN Karen J.: *The Power and the Promise of Ecological Feminism*, Environmental Ethics 12(2), 1990.
- Women and the Arab Awakening. Now is the Time*, The Economist, 15. 10. 2011.

INDEX

- Adaptácia – Adaptation 94
- Adolescentné dievčatá – Adolescent girls 55
- Antidiskriminačná legislatíva – Antidiscrimination legislation 13
- Antikoncepcia – Contraception 74
- Azylový dom – Safe house 23
- Bisexuálny – Bisexual 99 – 102
- Bezpečnosť v domácnosti – Household safety 76
- Budovanie kapacít – Capacity building 47, 145 – 147
- Budovanie uvedomelosti – Conscientization 39
- CEDAW, Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien – Convention on Elimination of All Forms of Discrimination against Women 45, 86
- Civilizačné poslanie – Civilisation mission 30
- Deľba práce na základe rodu – Gender division of labour 63
- Diskriminácia – Discrimination 13, 19
- nepriama diskriminácia – Indirect discrimination 13
 - priama diskriminácia – Direct discrimination 13
- Domácnosti vedené ženami – Female-headed households 42
- Domorodí obyvatelia – Indigenous peoples 36
- Dúhový pochod – Gay pride 101
- Efektívnosť rozvoja – Efficiency approach 40
- Efektívnosť rozvojujovej pomoci – Aid effectiveness 33, 35 – 36
- Efektívnosť rozvoja – Development effectiveness 36
- Ekofeminizmus – Ecofeminism 24
- Ekonomicky menej rozvinuté krajiny – Less economically developed countries 37
- Feminizmus – Feminism 19
- farebný feminizmus – Black feminism 24
 - liberálny feminizmus – Liberal feminism 22
 - radikálny feminizmus – Radical feminism 22
 - socialistický feminizmus – Socialist feminism 23
 - feminizmus rozvojového sveta – Third world feminism 24
- Feminizmy – Feminisms 19, 22
- Feministické teórie rozvoja – Feminist theories of development 41
- Gej – Gay 99 – 102
- Globálny juh – Global south 37
- Globálny trh, globálna ekonomika – Global market 43, 64 – 65
- HIV/AIDS, vírus imunologickej nedostatočnosti/syndrom získanej imunodeficiencie – HIV/AIDS, Human immunodeficiency virus/Acquired immune deficiency syndrome 74
- Hlas – Voice 39

- Hodnotenie vplyvu z rodového hľadiska – Gender impact assessment 14
- Homosexualita – Homosexuality 99 – 102
- Hotovostné prevody – Cash transfers 69
- Chudoba
- znižovanie chudoby – Poverty reduction 30
- Chudobní – The poor 42
- Chýbajúce ženy – Missing women 75
- Inakosť – Otherness, distinctiveness 14
- Index ľudského rozvoja – Human development index 38
- Index rodovej parity – Gender parity index 38
- Klimatická migrácia – Climate migration 95
- Klimatická spravodlivosť – Climate justice 97
- Klimatická zmena – Climate change 94
- Kvóty – Quota 83
- Lesba – Lesbian 99 – 102
- Ľudové poznanie – People knowledge 39
- Ľudsko-právny prístup – Human rights approach 135
- Madrasa* – moslimská náboženská škola 55
- Medzinárodné právo – International law 87
- Miera posilnenia rodového postavenia – Gender empowerment measure 38
- Mikrofinancovanie – Microfinance 69
- Mikropodnikanie – Micro-entrepreneurship 69
- Miléniové rozvojové ciele – Millennium development goals 31, 45 – 46, 52, 86
- Mrzačenie ženských pohlavných orgánov – Female genital mutilation 43, 77
- Muži v rozvoji – Men in development 43
- problematika mužov v rozvoji – Men's issues in development 43
- Mužské štúdiá – Men's studies 43
- Mužskosť, mužskosti – Masculinity, masculinities 44
- hegemonická mužskosť – Hegemonic masculinity 44
 - normatívna mužskosť – Normative masculinity 44
- Najmenej rozvinuté krajiny – Least developed countries 37
- Násilie
- sexuálne násilie, rodovo podmienené násilie – Sexual violence, gender-based violence 78 – 79
- Neformálna práca – Informal work 68
- Negramotnosť – Illiteracy 53
- Nízky ľudský rozvoj – Low human development 37
- Normy správania sa – Behaviour norms, social norms 10 – 11
- Nové industrializované krajiny – Newly industrialized countries 37
- Odkúpenie nevesty – Bride price 78, 95
- Oddelené vzdelávanie – Separate education 54
- Oficiálna rozvojová pomoc – Official development aid 34
- OSN Ženy – UN Women 45
- Otcovstvo – Fatherhood 141 – 142
- Patriarchát, patriarchálny systém – Patriarchy, patriarchal system 19, 42
- Parita kúpnej sily – Purchasing power parity 38
- Participácia – Participation 39, 136
- komunitná participácia – Community participation 39
- Participatívne spravovanie lesa – Participatory forest management 39
- Pekinská akčná platforma – Beijing Platform for Action 16, 45
- Pohlavie – Sex 10

- Pomer medzi percentilmi – Percentile ratios 38
- Pornografia – Pornography 58
- Posilnenie postavenia – Empowerment 39
- Postihnutie – Disability 56
- Postkolonializmus – Postcoloniality, postcolonialism 31 – 32
- Postrozvoj, postrozvojové teórie – Post-development 31
- Potreby
- praktické potreby – Practical needs 131
 - strategické potreby – Strategic needs 132
- Pozápadnenie – Westernization 29
- Pozitívne opatrenie – Affirmative measure 14
- Pôrodnosť – Birth-rate 73
- Práca z domu – Home work, home-based work 64
- Právny systém – Legal system 86
- Predchádzanie negatívnym dôsledkom katastrof – Disaster risk reduction 94
- Princípy dobrého donorstva – Good donorship principles 35
- Prístup posilňujúci postavenie – Empowerment approach 42
- Produktívna práca – Productive work 63
- Produktivita chudobných ľudí – Pro-poor growth 30
- Program štrukturálnych reforiem – Structural adjustment program 31
- Purdah* – izolovanie žien v záujme zachovania ich cnosti 54
- Reťaz starostlivosti – Care chain 66
- Reprodukcia – Reproduction 75
- Reprodukčná politika – Reproductive policy 75
- Reproduktívna práca – Reproductive work 63
- Reprodukčné práva – Reproductive rights 23 – 24, 75 – 76
- Rod – Gender 10
- Rod a rozvoj – Gender and development 42
- Rodová analýza – Gender analysis 17 – 18, 133 – 136, 157 – 159
- Rodová rovnosť – Gender equality 13 – 16
- Rodové hľadisko – Gender aspect, gender perspective 16
- Rodové roly – Gender roles 11
- Rodové rozpočtovanie – Gender budgeting 14
- Rodové stereotypy – Gender stereotypes 10 – 11, 66 – 68, 106
- Rodovo rozlíšený index rozvoja – Gender development index 38
- Rodový rozdiel v odmeňovaní, platová diskriminácia – Gender pay gap, pay discrimination 68
- Rovnaké zaobchádzanie – Equal treatment 13
- Rovnakosť – Sameness 13
- Rovnosť príležitostí – Equal opportunities 13
- Rozdielnosť – Difference 14
- Rozptýlenie výsledkov rozvoja – Trickle down approach 30
- Rozumná ekonomika – Smart economics 46
- Rozvinutá krajina – Developed country 37
- Rozvoj – Development 28 – 29
- ľudský rozvoj – Human development 31
 - stagnujúci rozvoj, nedostatočný rozvoj – Underdevelopment 30
- Rozvojová krajina – Developing country 37
- Rozvojová pomoc – Development aid 34
- Rozvojová spolupráca – Development cooperation 34
- Rôznorodosť – Diversity 24, 32
- Rozvojové teórie – Development theory, theories of development 29
- Segregácia
- horizontálna segregácia na trhu práce – Horizontal segregation 67
 - vertikálna segregácia na trhu práce – Vertical segregation 67

- Sexizmus – Sexism 19
- Sexuálne menšiny – Sexual minorities 99 – 100
- Sex biznis – Sex business 66
- Sklenený strop – Glass ceiling 67
- Spätná väzba – Feedback, feedback mechanism 40
- Spoluzodpovednosť – Mutual accountability 35
- Spravodlivý obchod – Fair trade 33
- Strategické dokumenty krajín – Country strategy papers 47
- Stratégia presadzovania rodovej rovnosti – Gender equality strategy 143, 147, 154 – 156
- Stredný ľudský rozvoj – Medium human development 37
- Súdnictvo – Judiciary 86
- Teória svetových systémov – World systems theory 29
- Teória závislosti – Dependency theory 29
- Terén – Field 32
- Transexuálni ľudia – Transsexual people 99
- Transparentnosť – Transparency 33, 135
- Transrodovo identifikovaní ľudia – Transgender people 99
- Tretí svet – Third world 37
- Udržateľnosť – Sustainability 135
- Udržateľný rozvoj – Sustainable development 36
- Úmrtnosť matiek – Maternal mortality 74 – 75
- Ukazovateľ porovnávajúci životný štandard v jednotlivých krajinách – Market exchange rate 38
- Uplatňovanie rodového hľadiska – Gender mainstreaming 16 – 19, 43, 132, 134 – 135
- Únava z rodu – Gender fatigue 43
- Vdovy – Widows 89
- Veľmi vysoký ľudský rozvoj – Very high human development 37
- Veľvyslankyňa dobrej vôle pri OSN – UN goodwill ambassador 79
- Veľvyslankyňa OSN pre oblasť športu – UN ambassador of sport 109
- Viazaná pomoc – Tied aid 35
- Vlastnícke práva – Property rights 88 – 89
- Vlastníctvo – Ownership 35, 39, 135
- Vražda zo cti – Honour killing 44, 77
- Vynútené manželstvo – Forced marriage 78
- Vysoký ľudský rozvoj – High human development 37
- Výživa – Nutrition 75
- Vzájomné spolupôsobenie rasy, rodu a triedy – Intersectionality 24
- Zabezpečenie primárnych potrieb – Basic needs approach 30
- Zahaľovanie sa – Covering, veiling 11, 107
- Zaujatosť voči ženám – Male bias 33
- Zisťovanie potrieb – Needs assessment 18, 133 – 135
- Získavanie zdrojov – Fundraising 40
- Zladenie súkromného a pracovného života – Reconciliation of private and work life 68
- Zodpovednosť – Accountability 33, 135, 136
- Zraniteľné skupiny – Vulnerable groups 42
- Zredukovanie dopadu klimatickej zmeny – Mitigation 94
- Ženy a rozvoj – Women and development 41
- Ženy v rozvoji – Women in development 41
- Ženy z tretieho sveta – Third world women 32

O AUTORKÁCH

Marcela Ondeková sa rozvojovej spolupráci venuje od roku 1999. Je absolventkou postgraduálnych štúdií na Development Studies Centre v írskom Dubline a London School of Economics and Political Science v odbore *Rod, rozvoj a globalizácia*. Okrem kritiky teórií rozvoja a ich aplikovateľnosti v praxi sa zaoberá aj rodovými otázkami pracovného uplatnenia a začleňovaním mužov do podpory rodovej rovnosti. Počas svojej doterajšej praxe pracovala vo viacerých krajinách, napr. v Afganistane, Pakistane, Gruzínsku, Bolívii, Peru, Nikarague, Haiti a Keni. Od roku 2007 sa podieľala na budovaní kapacít slovenského rozvojového prostredia za aktívnej spolupráce so slovenskou Platformou MVRO. V ostatných rokoch vyvíja úsilie na posilnenie spolupráce medzi rozvojovými a humanitárnymi organizáciami v strednej Európe.

Zuzana Očenašová vyštudovala psychológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a *Gender Studies* na Central European University v Budapešti. V súčasnosti pôsobí ako doktorandka na Ústave verejnej politiky a ekonómie Fakulty sociálnych a ekonomických vied UK. Výskumom rodovej rovnosti a verejnej politike rodovej rovnosti sa venuje od roku 2004. Podieľala sa na viacerých medzinárodných výskumoch: Rodová rovnosť v prístupovom procese do EÚ (Open Society Institute), Kvalita politik rodovej rovnosti v EÚ (Institut für die Wissenschaften vom Menschen), 15 rokov od Pekingskej Akčnej platformy (Heinrich Böll Stiftung). Má pracovné skúsenosti z Gruzínska, Ukrajiny, Kosova a Kambodže.

Osobitné poďakovanie patrí asistentke projektu, ktorá sa významne podieľala na príprave tejto publikácie.

Soňa Špányiová vyštudovala Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a postgraduálny program *Právo a politika medzinárodnej bezpečnosti* na Free University v Amsterdame. Počas štúdia sa venovala prevažne výskumu postavenia žien v konfliktných a postkonfliktných spoločnostiach. V diplomovej práci sa zaoberala feministickou kritikou medzinárodného humanitárneho práva.

ČO STE CHCELI VEDIETĚ O RODE A NEMALI STE SA KOHO OPÝTAŤ

Príručka pre rozvojovú prax

Marcela Ondeková
Zuzana Očenášová

Vydala Nadácia Pontis, Bratislava 2012
Vydanie 1.

Zodpovedný redaktor:
Michal Cenker

Jazyková úprava:
Derek Rebro

Grafické spracovanie a sadzba:
Slovenský skauting o. z.

ISBN 978-80-968229-8-0